

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
ASYA-PASİFİK ÇALIŞMALARI
UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ (APAM)

TÜRKİYE'DE SRİ LANKA ÇALIŞMALARI-I

Yayına Hazırlayanlar
A. Merthan DÜNDAR
Ekrem SALTİK

TÜRKİYE’DE SRİ LANKA ÇALIŞMALARI - I

Yayına Hazırlayanlar

A. Merthan DÜNDAR

Ekrem SALTİK

Ankara – 2022

Ankara Üniversitesi Yayınları No: 729
Asya-Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
APAM Yayınları: 23

Ankara Üniversitesi Yayınları, Yüksek Öğretim Kurulu'na tanınan ve yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer alan uluslararası yayın niteliğindedir.

ISBN: 978-605-136-578-7

Yazarların görüşlerinin sorumluluğu kendilerine aittir.

Redaktör
Aysun HARPER

Baskı Yeri:
Ankara Üniversitesi Basımevi
İncitaşı Sokak No: 10 06510 Beşevler/ANKARA
Tel: (0312) 213 66 55
Basım Tarihi: 01/07/2022

İÇİNDEKİLER

A. Merthan DÜNDAR	
<i>SUNUŞ</i>	5
Gökçen KAPUZSUZOĞLU	
<i>Çin Kaynaklarında Sri Lanka</i>	7
Yalçın KAYALI	
<i>Hint Menşeli Buddhist İnancın Srī Laṅkā'nın (Seylan) Kültür Tarihindeki Yeri</i>	17
İlgaz HAKMAN	
<i>Sri Lanka'da Buddhizm ve Kadın Keşiş Örgütünün Kurulması</i>	37
İsmail Hakkı GÖKSOY	
<i>Sri Lanka'da İslamiyet</i>	53
Halide Rumeysa KÜÇÜKÖNER	
<i>Budizm ve Hinduizm Coğrafyası'nda İslam'ın Yerelleşmesi: Sri Lanka Müslümanları</i>	87
Ekrem SALTİK	
<i>Sebilürreşâd Dergisinin 'Hindistan Mektupları'na Göre 20. Yüzyıl Başlarında Seylan Adası</i>	127
Yusuf ÇINAR	
<i>XXI. Yüzyılda Sri Lanka'nın Dış Politikası: "Çok Yönlülük" ve "Denge"</i>	181
Övgü KALKAN KÜÇÜKSOLAK	
<i>Küçük Devlet Sri Lanka'nın Hindistan Konjonktüründe Sergilediği Dış Politika Davranışları</i>	199
Ahmet Yiğitalp TULGA	
<i>Sri Lanka'da Etnik Katılım ve Etnik Bölünmenin Terörizm Üzerindeki Etkisi</i>	237

Selman Salim KESGİN	
<i>Sri Lanka 'da Afet Yönetimi ve İnsani Yardım Çalışmaları.....</i>	253
Çağla ÖZER	
<i>Sri Lanka Mutfak Kültürü</i>	271
Evren KUTLAY	
<i>Sri Lanka 'nın Müziğine Genel Bakış</i>	289
Tufan SARITAŞ	
<i>Sri Lanka 'da Fiziksel Sermaye Yatırımları ve Çay İhracatı İlişkisi</i>	307
İrem BAĞLAR	
<i>Sri Lanka Hakkında</i>	321

SUNUŞ

Türkiye ve Sri Lanka arasındaki diplomatik ilişkiler 1948 yılında başlamış olsa da aile şeceresi üzerinden, ülkedeki Türk varlığının tarihini 11. yüzyıla kadar götüren Sri Lankalılar vardır. Osmanlı Türkleri ve Sri Lankalılar arasındaki temas ve ilişkiyi ise resmî arşiv kayıtları üzerinden takip etmek mümkündür. Özellikle Osmanlı Padişahı II. Abdülhamit Dönemi'nde, adadaki Müslümanların aracılığı ile iki taraf arasında sıcak ilişkiler tesis edilmeye başlamıştır. Bunun en yakın örneklerinden birini, 1890 Eylül'ünde ziyaret için gittiği Japonya'dan Türkiye'ye dönüş yolunda batan Ertuğrul Firkateyni'nin acı hatırası içinde tanıklamak mümkündür. Ada'nın Kolombo Limanı'na uğrayan Türk gemisini, beş gün içinde yaklaşık 200.000 kişi ziyaret etmiş; bu durum, arşiv kayıtlarına da geçtiği üzere, İstanbul'da da yankı bulmuştur. Sıcak ilişkilerin günümüze uzanan diğer yadigârları ise Kolombo'daki Abdul Hameed Street (Abdülhamit Caddesi) ve Stamboul Place olarak anılmaya devam eden sokakta bulunan, Villa Stamboul'dur. Bunların dışında, 2004 yılında meydana gelen tsunami sonrasında Türk Kızılayı'nın kurduğu ve 2006 yılında açılışı yapılan Türk Köyü ve TİKA tarafından 2015 yılında inşa ettirilen Türk Köyü, sıcak ilişkilerin somut yansımalarıdır.

Tarihi ilişkilerimizin olduğu Sri Lanka ile ilgili ülkemizde yapılmış çok araştırma bulunmamaktadır. Ankara Üniversitesi Asya-Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (APAM) olarak, Türkiye'deki Asya bilgisine katkı sağlamak amacıyla, TÜRKİYE'DE SRİ LANKA ÇALIŞMALARI-I kitabı yayına hazırlanmıştır. Bu aşamada, öncelikle yazılarıyla çalışmaya destek olan yazarlarımıza, Ankara Üniversitesi Basımevi çalışanlarına ve hem editör hem de makale yazarı olarak katkı sağlayan Sayın Dr. Ekrem SALTİK'a ve teşvikleri için Sayın Rektörümüz Prof. Dr. Necdet ÜNÜVAR'a teşekkür ederiz.

Prof. Dr. A. Merthan DÜNDAR

Ankara, Nisan 2022

ÇİN KAYNAKLARINDA SRİ LANKA

Gökçen KAPUSUZOĞLU*

GİRİŞ

Sri Lanka ve Çin'in ilişkisi çok eskiye dayanmaktadır. Doğu Jin Hanedanı Dönemi'nde 409 yılında Budist Rahip Fa Xian'in (法顯 337-422), Budizm öğretileri için Sri Lanka'ya gitmesi ve Ming Hanedanı Dönemi'nde ünlü denizci Zheng He'nin (鄭和 1371-1433), üç kez Sri Lanka'ya seyahat etmesi buna örnektir.

Sri Lanka, tarihsel süreç boyunca birkaç farklı adla anılmıştır. Çin klasik metinlerinde bu farklı adlarla kayıtlar tutulmuştur. Bunlardan ilki, Han Hanedanı Dönemi'nin olaylarını konu alan *Han Kayıtları* adlı eserde geçen, Yi Cheng Bu Guo (已程不國) adıyla tutulan kayıttır. Kayıtta, “*Huang Zhi'nin güneyinde, Yi Cheng Bu Guo vardır. Hanların çeviri elçisi buradan gelmiştir*” cümlesine yer verilmiştir (HS: 1671). Sri Lanka için kullanılan bu ifade, yalnızca bir kez *Han Kayıtları*'nda geçmektedir.

Sonraki süreçte, Çince Resmî ve Haricî Tarihler'de Sri Lanka için Shi Zi Guo (師子國), Shizi Guo /Aslan Ülkesi (獅子國), Xi Lan Shan (錫蘭山), Xi Lan Guo (細蘭國) ve Seng Jia Luo (僧伽羅) adlarıyla farklı dönemlerde kayıtlar tutulmuştur. Bu ülkenin halkına, “aslanı evcilleştiren halk” anlamında Xun Shi Ren (馴獅人) denilmiştir. Günümüzdeki Çince adı Sililanka (斯里蘭卡) ise kaynaklarda geçmemektedir.

Karşılıklı etkileşimlerinin ilk olarak, *Liang Kayıtları*'nda görüldüğü iki ülkenin ilişkisi sonraki dönemde de devam etmiş, Shi Zi Guo, 435 ve 527 yıllarında Çin'e elçi göndererek yerel ürünlerden haraç sunmuştur (NS: 43; SOS: 83; LS: 71). Daha sonra Xi Lan Shan'ın Kral'ı ise 1423 yılında Çin'e giderek haraç sunmuştur (MS: 103).

* Arş. Gör. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Yabancı Diller Bölümü. gokcenkapusuzoglu@kmu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6188-1188.

Çalışmada, Çince kaynaklarda Sri Lanka için kullanılan farklı adlarla tutulan kayıtların geçtiği kaynaklar tespit edilmiş ve bu kayıtlardan örnekler verilmiştir.

Shi Zi Guo (師子國)

Sri Lanka'nın eski adı olan Shi Zi Guo hakkında Çince kaynaklardan *Liang Kayıtları*, *Güney Tarihi* ve *Song Kayıtları*'nda birer monografi kaydedilmiştir. *Liang Kayıtları*'nda yer alan kayıt, *Güney Tarihi* ve *Song Kayıtları*'ndaki kaydın bir araya getirilmiş hâlidir. Buna göre *Liang Kayıtları*'nda yer alan kayıtlardan bir kısmı şöyledir:

“Shi Zi Guo, Tian Zhu¹ tarafındaki ülkedir. Arazisi elverişlidir, yaz kış farkı yoktur. Beş tahıl insanlar tarafından ekilir, sezon beklenmez. Ülkelerinde eskiden insan yoktu, yalnızca ruhlar ve ejderhalar yaşardı. Bütün ülkelerden tüccarlar ortak pazara değiş tokuşa gelirdi, ruhlar onlara suretlerini göstermez ancak hazineleri çıkarır, onların değerini gösterirdi. Tüccarlar değerine göre onları alırdı. [Diğer] ülkelerdeki insanlar [bu] ülkenin neşesini duydular, bu yüzden [oraya] gitmek veya [orada] kalmak için yarıştılar. Böylece büyük [bir] ülkeye dönüştü. Jin [Hanedanı] Yixi [yönetim döneminin] başında (405) elçi gönderip yeşim heykeller sundular. Klasiklerden on tanesini getirdiler... Song Yuanjia [yönetim döneminin] altıncı yılında (429), on ikinci yılında (435) kralları Shali Mahenan elçi gönderip haraç sundu... Kraliçe Jiaye Jialuo He Li Xie elçi gönderip şöyle dedi: Saygıdeğer yüce Liang'ın adil hükümdarı, dağlar ve denizler [birbirine] çok uzak olsa da haberler zamanında ulaşır. Hükümdar Fu Cheng'in erdemi [öyle] yüce [ve] engindir ki yeri ve göğü kaplar. Adaleti ay [ve] güneş gibi parlar. Dört deniz, peşinden gidilemeyecek bir şey olmadığını gösterir. Fang ülkesinin kralları hayranlıklarını, samimiyetlerinin doğruluğunu göstermek için haraç sunmaktan kaçınmazlar. Denizde üç gün süzülme, karada bin güne [eş değerdir]. Güçten korkup, erdemi gizleyerek bir yere varılmaz. Önceki hükümdarlardan bu yana, yalnızca ahlaki eğitimi temel aldım, [ülkemi] katılık olmadan yönettim. Yeryüzündeki doğruluğa hizmet etmek, insanların iyiliğinden mutlu olmak, kendinmiş gibi kutlamak ve zorlukları aşmak için yüce Liang [Hanedanı] ile üç hazineyi paylaşmak istiyorum. Mektup geri geldiğinde, emirlerinizi dinleyeceğim. Bugün sunduğum ufak haracı, dilerim kabul edersiniz” (LS: 800).

¹ Tian Zhu (天竺) Hindistan'ı ifade etmek için kullanılan bir addır.

Shi Zi Guo dışında, Sri Lanka için Aslan Ülkesi anlamında, Shizi Guo adı kullanılmıştır. Her iki ifade de aynı şekilde seslendirilmesine rağmen kaynaklarda yazılış şekilleri farklıdır.

1. Shizi Guo / Aslan Ülkesi (獅子國)

Ünlü Budist Rahip Fa Xian'ın 409 yılında ziyaret ettiği ülke, Aslan Ülkesi yani Shizi Guo'dur. Burada iki yıl kalan Fa Xian, dört adet Budist klasiği almıştır. Bunlar; Mi Sha Sai Lu (弥沙塞律), Chang A Han (长阿含), Za A Han (杂阿含) ve Za Cang (杂藏)'dır.

Yuan Tarihi ve *Liao Tarihi*'nde birer kayıta adı geçen Shizi Guo hakkında, Resmî Tarihlerde detaylı bilgi yer almazken; Haricî Tarihler'den *Taiping Yulan* ve *Wenxian Tongkao*'da kısa birer monografi kaydı yer almaktadır. Buna göre, *Wenxian Tongkao*'da yer alan kayıtlardan bir kısmı şöyledir:

“Shizi Guo, Doğu Jin döneminde [Çin ile] etkileşime geçmiştir, Tian Zhu tarafındaki ülkedir. Batı Denizi'nin ortasında iki bin küsur li [boyunca] uzanır, çokça hazine çıkar... Aslanı evcilleştirebildikleri için bu adı almışlardır. Gelenekleri Brahmanlarla aynıdır, özellikle Budist öğretilere saygı duyarlar. Hükümdar An'ın Yixi [yönetim döneminin] başında elçi gönderip, yeşim taşından Budist heykel sundular. Dört chi², iki cun³ yüksekliğinde, yeşim renginde, temiz, pürüzsüz şekilli [ve] insan eli değmemişçesine özeldi... Tang [Hanedanı] Zongzhang [yönetim döneminin] üçüncü yılında (670) elçi gönderip, haraç sundular. Tianbao [yönetim döneminin] başında (742), Shiluo Shujia yeniden elçi gönderip büyük inciler, para, altın, değerli püskül, fildişi [ve] beyaz kumaş sundu” (WXTK: Tom. 338).

Taiping Yulan'da da *Wenxian Tongkao*'daki ile benzer kayıtlar tutulmuştur.

Aslan Ülkesi'nin ardından, Sri Lanka'ya Seylan anlamında, Xi Lan Shan denilmiştir. Bu ifadenin sesletimine bakılırsa, Çinceye doğrudan ses çevrimi yoluyla geçmiş olması muhtemeldir.

² Chi (尺), eski Çin'de kullanılan ölçü birimidir. 1 metre yaklaşık 3 Chi'ya denk gelmektedir.

³ Eski Çin'in uzunluk ölçü birimlerinden olan cun (寸), yaklaşık 3,33 cm'ye denk gelmektedir.

2. Xi Lan Shan (錫蘭山)

Xi Lan Shan ifadesi, Seylan Dağı anlamına gelmektedir. Bu topraklar, XIX. yüzyılda ünlü ticaret merkezi haline gelmiş ve okyanus yolculukları için aktarma noktası olarak kullanılmıştır. *Ming Tarihi*'nde bu adla kaydedilmiş bir monografi bulunmaktadır. Eserde yer alan kayıtların bir kısmı şöyledir:

“Xi Lan Shan’a eski Lang Ya Xiu da denir. Liang [Hanedanı] döneminde Çin ile etkileşime geçmiştir. Sumatra’dan düzgün rüzgârla on iki gecede [buraya] varılır. Yongle [yönetim döneminin] (1403-1424) ortasında, Zheng He Batı Okyanusu’na [sefere çıktığında] onların ülkesine gitti. Kralları Ya Lie Ku Nai Er, [Zheng] He’ya zarar vermek istedi, [Zheng] He anlayınca onun ülkesinden ayrıldı. Kral, sınır komşularına karşı da barışçıl değildi. Defalarca gelip giden elçi [ve] memurları yağmalattı, bütün yabancılar acı çekti. [Zheng] He geri döndüğünde, yeniden onun topraklarından geçti. Böylece [Kral, Zheng] He’yi ülkede tuzağa düşürdü. Elli bin yağmacı askeri [Zheng] He’ya yolladı [ve] dönüş yolunu kapattı. Bunun üzerine [Zheng] He iki bin yaya askerine önderlik edip, kısa yoldan avantaj sağlayarak şehri ele geçirdi. Ya Lie Ku Nai Er’ı, karısını, oğlunu ve liderlerini canlı yakalayarak esirlerini saraya sundu. Saraydakiler öldürölmelerini istedi [ancak] hükümdar bilgisizliğine üzülererek karısını [ve] oğlunu serbest bıraktı, ayrıca yiyecek [ve] giyecek verdi. [Kralın] soyuna bilge olan [birini] seçip başa geçirmelerini emretti... eski kralı da geri gönderdi... (MS: 8444)

Ülkelerinin toprakları geniştir, nüfusu kalabalıktır, malları çoktur... Güneydoğu Denizi’nde üç dört tane dağ vardır. Genel adı Cuilanyu’dür. [Dağların arasında] irili ufaklı yedi giriş vardır, girişlerin hepsinden tekne geçebilir. Aralarından bir dağ en yükseğidir, Suoduman Dağı olarak adlandırılır...MS: 8445)

Haraç malları arasında inci, mercan, değerli taş... siyah renkli odun, karabiber, taş kase, evcil fil vardır” (8446).

Ming Tarihi dışında, *Xing Cha Sheng Lan* / 星槎勝覽 adlı eserde de Xi Lan Shan hakkında kayıt vardır. Bu kayıtlardan bir kısmı şöyledir:

“... Ülkenin yüksek dağları vardır, göğe ulaşacak kadar yüksek dağlar. Dağların tepesinde açık yeşil devasa kayalar, sarı [renkli] karga [ve] kartal taşı, açık kırmızı [renkli] değerli taşlar vardır. Her yoğun yağmur yağışında, dağın aşağısına düşerler. Kumların içinden [taş] arayanlar

olur. Deniz kıyısındaki kumlarda inciler boncuk gibi dizilidir, buradaki ağlardan sık sık salyangoz [ve] midye toplanır, İnci havuzuna girip bozulmuş inciler aranır [ve] satış için kullanılır... Topraklarından değerli taşlar, inci, amber, buhur çıkar. Malları altın, gümüş, bakır... renkli ipektir. Kadın [ve] erkekler başlarını sarar, uzun gömlek giyer, çarşafa sarınırlar.

Yongle [yönetim döneminin] yedinci yılında (1408) Hükümdar, Zhengshi Taijian [unvanlı] Zheng He ve beraberindekilere taşıdıkları emirnameyi, altın [ve] gümüşten eşyaları, renkli malzemeleri, değerli dokuma sancağı tapınağa bağışlamalarını [ve bir] anıt dikmelerini emretti..." (XCSL: Tom. 1).

Xi Lan Shan'ın ardından Çince kaynaklarda Sri Lanka için kullanılan bir diğer ad, Seylan Ülkesi anlamında Xi Lan Guo'dur.

3. Xi Lan Guo (細蘭國)

Xi Lan Guo adı, Resmî Tarihler'de geçmezken Haricî Tarihler'den *Bütün Yabancı Kayıtları* / 諸蕃志 adlı eserde bu adla kaydedilmiş kısa bir monografi bulunmaktadır. Bu eserde yer alan kayıtlardan bir kısmı şöyledir:

"Kuzey rüzgârıyla on iki günde Nan Pi [ülkesinin] yönetiminde olan Xi Lan Guo'ya [varılır]. Lanwuli [ülkesinin] yelkenlileriyle onların ülkesine varılır... Xi Lan olarak bilinir... Ülke halkının teni çok koyudur. Vücutlarını kumaşla sararlar, başları açık ayakları çıplaktır. Yemeği elleriyle [yerler], ev eşyalarında bakırı kullanırlar... Dağları [ve] ormanları alçaktır, etrafı kraliyet [tarafından] çevrilmiştir. Kedi [taşı], kırmızı cam, cevher, açık kırmızı değerli inci üretilir. Topraklarından kakule, Manolya [ağacı] kabuğu, kalın [ve] ince tütsü çıkar. Yabancılarla ticarete sandal ağacı, karanfil, cevher, altın, gümüş, porselen, at, fil, ipek gibi mallar kullanılır. Yıllar boyunca Sanfoqi'ye haraç ödemişlerdir" (ZfZ: Tom. 1).

Xi Lan Guo'nun ardından kaynaklarda geçen son isim Seng Jia Luo'dur.

4. Seng Jia Luo (僧伽羅)

Sri Lanka için kullanılan Seng Jia Luo adına, Çince Resmî Tarihlerde yer verilmemiştir. Bu ad, ünlü Budist Rahip Xuan Zang (玄奘) tarafından yazılan

*Büyük Tang Batı Bölgesi Kayıtları (大唐西域記)*⁴ adlı eserin, on birinci tomarında geçmektedir.

Xuan Zang, eserin bu bölümünde ilk önce Aslan Kral ve oğlu hakkında bir hikâye anlatmıştır. Hikâyeyi veya daha doğru bir ifadeyle, efsaneyi kısaca özetlemek gerekirse; oğul, baba Aslan Kral'ı yakalayıp öldürmüştür. Seng Jia Luo'nun anlamı da "aslanı yakalayan" demektir. Oğul, bir ülke kurmuş ve burası Seng Jia Luo ülkesi olarak anılmıştır.

Bunun ardından Xuan Zang, aynı bölümde bir hikâye daha anlatmıştır. Bu hikâye şöyle özetlenebilir. Dharma'da kaydedildiğine göre; eski Bao Zhou'un büyük demir şehrinde beş yüz rakhasa⁵ kadını yaşar. Şehir kulesinin üzerine, iyi ve kötü şansı gösteren iki uzun bayrak dikilidir. İyi şeyler olduğunda iyi şans bayrağı, kötü şeyler olduğunda kötü şans bayrağı hareket eder. Tüccarlar Bao Zhou'a geldiklerinde Rakhasalar, güzel kadınlara dönüşürler. Çiçek tütsülerini tutar, müzik çalarlar, eğlence ve yemek sona erdiğinde tüccarları demirden hapisaneye atıp, zaman içinde onları yerler.

Yukarıda kısaca özetlenen hikâyeler dışında, eserde Seng Jia Luo hakkında yer alan diğer kayıtlardan bir kısmı şöyledir:

"Seng Jia Luo ülkesinin çevresi yedi bin küsur li'dir.⁶ Ülkenin büyük başkentinin çevresi kırk küsur li'dir. Toprakları verimli, iklimi sırasıyla ılıman [ve] sıcaktır. Tarım dönemlerinde tohum ekilir, çiçekleri [meyveleri] oldukça fazladır. İnsanları zengin, aile mülkleri boldur. Vücutları kısa [ve] siyahtır, karakterleri kaba [ve] öfkelidir. Çalışkan, iyi ahlaklıdır, çok çalışırlar [ve] mutludurlar. Bu ülke aslında Bao Zhu'dur, pek çok hazine vardır, [burada] ruhlar [ve] hayaletler yaşar... Seng Jia Luo ülkesi, eski Shi Zi Guo'dur. Ayrıca Wu You Guo da denir. Hindistan'ın güneyindedir. Topraklarından pek çok hazine çıkar. [Adına] Bao Zhu (Hazine Adacı) da denir. Geçmişte Sakyamuni Buda'ya Seng Jia Luo denirdi. Tüm erdemleri toplamıştı, halk krala saygı duyuyordu. Eski ülkenin adı da Seng Jia Luo idi... Bugünkü Xi Lan Shan eski Seng Jia Lan'dır. Kralın sarayının yanında Buda Dişi Tapınağı vardır. Işığın ve görkemin bütün hazineleriyle dekore edilmiştir. Saygı nesiller boyunca devam etmiş, hiç bitmemiştir..." (DTXYJ: Böl. 11).

⁴ Xuan Zang'ın, Hindistan yolculuğunun ardından Hükümdar Taizong'a sunmak üzere hazırladığı bir rapor olan bu eserin birinci ve on ikinci bölümleri, Kırilen tarafından dilimize kazandırılmıştır. Bknz: (Kırilen 2015).

⁵ Bu ifade, Hinduizm, Budizm ve Jainizm'de insan yamyamlığını tanımlamaktadır.

⁶ 1 Li (里) yaklaşık 500 metreye denk gelmektedir.

SONUÇ

Çalışmada, Çince kaynaklarda Sri Lanka için kullanılan farklı adlar tespit edilmiş ve bu adların geçtiği kayıtlardan örnekler verilmiştir. Buna göre; Shi Zi Guo, Shizi Guo, Xi Lan Shan, Xi Lan Guo ve Seng Jia Luo olmak üzere toplam beş adla tutulan kayıtlar incelenmiştir. Ancak kaynaklarda Sri Lanka için kullanılan adlar bununla sınırlı değildir. Sri Lanka, kaynaklarda hakkında detaylı kayıtların tutulmadığı yalnızca bir kez geçen başka adlarla da anılmıştır. Bunlar, ülkede bulunan değerli taşları ifade etmek için kullanılan Bao Zhu (寶渚) ve Bao Zhou (寶洲) adları ve kaynaklarda diğer adı olduğu söylenen Lang Ya Xiu (狼牙修) ile Wu You Guo (無憂國) 'dur. Bunlar dışında tespit edilemeyen başka adların da olması muhtemeldir.

Sri Lanka ile Çin'in ilişkisi, Budist öğretisi sebebiyle başlamış ve Budist Rahip Fa Xian, Sri Lanka'ya giderek buradan Budist klasikleri alarak ülkesine götürmüştür. Yine Çinli denizci Zheng He da Sri Lanka'ya birden fazla kez sefere gitmiştir. Ayrıca Sri Lanka'dan Çin'e elçiler gönderilmiştir. Bütün bunlar, iki ülke arasındaki ilişkinin boyutunu göstermesi açısından önemlidir. Kaynaklar Sri Lanka tarihini efsanevi öğelerle başlatmış ve ülke topraklarında çok fazla bulunan değerli taşlar ile bu taşlara sahip olmak için gelen tüccarların çokluğundan söz etmiştir.

Ayrıca, Sri Lanka için kullanılan ilk ad, Shi Zi'nın geçtiği *Liang Kayıtları* ile yine Sri Lanka için kullanılan bir diğer ad olan Seng Jia Luo hakkında tutulan kayıtların yer aldığı *Batı Bölgesi Kayıtları*'nda geçen cümleler, birbiriyle örtüşen bilgiler vermektedir. Bu durum, Çin kaynaklarında Sri Lanka hakkında tutulan kayıtların tutarlılığını göstermesi açısından önemlidir.

KISALTMALAR

DTXYJ: Büyük Tang Batı Bölgesi Kayıtları

HS: Han Kayıtları

LS: Liang Kayıtları

MS: Ming Tarihi

NS: Güney Tarihi

SOS: Song Kayıtları

WXTK: Wenxian Tongkao

XCSL: Xing Cha Sheng Lan

ZFZ: Bütün Yabancı Kayıtları

KAYNAKÇA

Da Tang Xiyu Ji 大唐西域記

<https://ctext.org/wiki.pl?if=gb&chapter=306398> adresinden 30 Mart 2022 tarihinde erişildi.

Ban, Gu 班固 (1975). *漢書 Han Hanedanı Kayıtları*, Pekin: Zhonghua Shuju.

Fei, Xin 费信. 星槎胜览 *Xing Cha Sheng Lan*. Nisan 1, 2022 tarihinde <https://zh.wikisource.org/wiki/%E6%98%9F%E6%A7%8E%E5%8B%9D%E8%A6%BD> adresinden alındı.

Kırilen, Gürhan (2015). *Budizm ve Orta Asya: Xuan Zang Seyahatnamesi*. Ankara: Gece Kitaplığı.

Li, Dashi 李大師 ve Li, Yanshou 李延壽 (1975). *南史 Güney Tarihi*. Pekin: Zhonghua Shuju.

Song Shi
<http://hanchi.ihp.sinica.edu.tw/ihpc/hanjiquery?@54^322978628^807^702020200004024800010002^60@@@232841143#top> adresinden 27 Mart 2022 tarihinde erişildi.

Yao, Cha 姚察 ve Yao, Silian 姚思廉 (1975). *梁書 Liang Kayıtları*. Pekin: Zhonghua Shuju.

Wenxian Tongkao 文獻通考

<https://zh.wikisource.org/wiki/%E6%96%87%E7%8D%BB%E9%80%9A%E8%80%83> adresinden 1 Nisan 2022 tarihinde erişildi.

Zhang, Tingyu 張廷玉 (1975). *明史 Ming Shi (Ming Tarihi)*. Pekin: Zhonghua Shuju.

Zhao, Rushi 趙汝適. 諸蕃志 *Zhu Fan Zhi (Bütün Yabancı Kayıtları)*. Mart 28, 2022 tarihinde <https://zh.wikisource.org/wiki/%E8%AB%B8%E8%95%83%E5%BF%97> adresinden erişildi.

HİNT MENŞELİ BUDDHİST İNANCIN SRĪ LAṅKĀ’NIN (SEYLAN) KÜLTÜR TARİHİNDEKİ YERİ

Yalçın KAYALI*

GİRİŞ

Bugünkü resmî adıyla Srī Laṅkā Demokratik Sosyalist Cumhuriyeti¹, 1948 yılında bağımsızlığını *Seylan* adıyla kazanmış olup, 1972 yılındaki Anayasa değişikliğiyle Srī Laṅkā Cumhuriyeti adını almıştır. Hindistan’ın güneydoğusunda yer alan ve siyaseten Hint Okyanusu’ndaki bir ada devleti olarak tanımlanan Srī Laṅkā, Batı literatüründe ise Ceylon² şeklindeki yazımıyla bilinmektedir. Günümüzdeki isminin, dilimizdeki yaygın kullanım şekliyle *Sri Lanka*³ olarak yazıldığı ve okunduğu da malumdur. Ancak Hint kültürüne ait yerli ve yabancı çalışmaların bazılarında nadiren de olsa *Şri Lanka* olarak transliterasyon edildiğiyle de karşılaşılmaktadır. Aslında sadece bir -s ya da -ş sesi farkı yani dönüşümü gibi gözüken bu durum, ilgili kültürün filolojiyle ilişkilendirilen önemli bir yönünü de ortaya koymaktadır. Öyle ki esasen bu ilişkinin, çalışmamızın da konusunu oluşturan Hint-Srī Laṅkā etkileşiminin görece başlangıç noktasını oluşturduğu söylenebilir.

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Asya-Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (APAM); Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Hindoloji Anabilim Dalı, ykayali@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4917-3530.

¹ 1978 yılında bu ismi almış olup, Sri Lanka hükümeti yetkililerince 2011 yılı itibarıyla tekrar bir isim değişikliğine gidileceğine dair söylemler dile getirilmeye başlanmıştır.

² Bu yazım biçimi, daha çok İngilizce ve Almanca literatürde kullanılmakla birlikte; Portekiz sömürge tarihinin bir parçası olarak İspanyolca ve Portekizce kaynaklarda -Seylan şeklindeki telaffuzuna uygun olarak- Ceilão olarak yazılmış, yer bulmuştur.

³ İlgili dildeki gösterimi, transliterasyonu Srī Laṅkā’dır. Kültürle ilgili akademik bir metin olması sebebiyle bu çalışmada, orijinaline sadık kalınarak Srī Laṅkā şeklindeki yazımı tercih edilmiştir.

2019 sayımlarına göre yaklaşık olarak 22 milyonluk nüfusunun etnik yapısını; %73,9 Sinhalalar, %12,6 Tamiller⁴, %7,4 Murlar⁵, %5,2 Hint Tamilleri oluşturmaktadır. Ülkenin resmî dilleri ise Seylanca ve Tamilcedir. Tarihî konjonktürde Srī Laṅkā toplumunun kökeni; Kuzey Hindistan kökenli Hint-Ārileri (MÖ V. yüzyıl) ile Güney Hindistanlı Dravid Tamillere (MÖ. III. yüzyıl) isnat edilmektedir. İlk yerleşimlerinin izleri, prehistorik dönemlere kadar giden Srī Laṅkā'nın bilinen tarihi, MÖ III. yüzyılın sonlarına, adanın kuzeyinde kurulan Sinhala Krallığı'na dayandırılmaktadır. Çalışmamıza konu olan Hint menşeli Buddhist etkinin izleri de işte bu siyasi dönemle ilişkilendirilmektedir. Kral Tissa'nın MÖ 250-210 yılları arasındaki krallığı döneminde, Buddhizm devlet dini hâline gelmiş ve Tissa'nın hamiliğinde başlayan bu etki yüzyıllar boyunca devam etmiştir. Öyle ki söz konusu bu kültürel tesir, belki de dünya siyasi tarihindeki en uzun etkileşim sürecine işaret etmekte olup, 1815 yılına değin hüküm süren Sinhala Krallığı'nın, bugün Buddhist Srī Laṅkā olarak anılmasına sebep olmuştur. Bu çalışmamızda, ana hatlarıyla değinmeye çalıştığımız Hint menşeli Buddhist kültür sahasıyla ilişkili olarak; etkileşim ve aktarım sürecinin, Srī Laṅkā üzerindeki etkisi ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bir literatür derlemesi olarak hazırlanan bu nitel araştırmada; kültürel bir öge olarak Buddhizm'in, Srī Laṅkā özelinde, bizim ulaşabildiğimiz kadarıyla, milli literatürde (yani dilimizde) neredeyse hiç ele alınmadığı görülmüştür. Geneli itibarıyla makalede, Hint menşeli Buddhist kültürün Seylan yani Srī Laṅkā'daki versiyonunun izleri sürülerek Hint'ten Srī Laṅkā'ya doğru gerçekleşen etkileşim süreci konu edilmiş ve bu durumun sonuçları üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

⁴ Bu sözcük menşei itibarıyla doğrudan Hint Alt Kıtası'yla ilişkilidir. Tamil, hem bir Hint dilinin adı hem de o dili konuşan topluluğun, toplumun adıdır. Bu sebeple de ilgili literatürde Tamilce ve Tamiller kavramları yer almaktadır. Tarihsel süreçte Tamil toplumunun, yaklaşık olarak MÖ 2000-1500'lü yıllarda, Āriler tarafından güneye sürülen Hint yerlilerinin yani Dravidlerin torunları oldukları ileri sürülmektedir (Gül 2018: 397). Tamiller, bugünkü Srī Laṅkā toplumunun baskın etnik unsurlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Atay, A. (1996). *Tamil Secessionism in Srilanka*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi; Yılmaz, Ö., (2009). *Aslan'ın Kaplanla Mücadelesi: Sri Lanka ve Tamil Anayurdu Özgürlük Kaplanları*, Ankara: USAK Yayınları.

⁵ Srī Laṅkā halkını tanımlamak için kullanılan bir sözcüktür. Srī Laṅkâlı Müslümanlar ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Farook, M. H., (2021). *Sri Lanka Müslümanlarının Reform Süreci (1798-1948)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.; Smith, L.F., (1997). *Islamic Ideology and Religious Practice Among Muslims in a Southern Sri Lankan Town*, University of London, Unpublished PhD thesis.; Dewaraja, L., (1994). *The Muslims of Sri Lanka: one Thousand Years of Ethnic Harmony: 900-1915*, Lanka Islamic Foundation, Colombo.

Srī Laṅkā Sözcüğü Üzerine

Srī Laṅkā sözcüğü ilk kez, esasen Hint Buddhist kültür tarihi birikimine ait bir kaynak metin olarak bilinen *Mahāvamsa*'da⁶ geçmektedir. Epik şiir tarzındaki bu metin, Pāli dilinde oluşturulmuş olup, Srī Laṅkā'yı konu olan bir vakayinamedir. Pāli, Buddhist geleneğe ait kutsal metinlerin oluşturulduğu dilin adıdır. Bu dilin Sanskrit diliyle akraba olan Prakrit dilinden⁷ türetildiği bilinmektedir. Pāli dili, dilbilgisi kuralları ve cümle dizilişi bakımından Sanskrit diline benzemektedir. Birçok kelime de birtakım küçük söyleyiş farklılıklarına rağmen; neredeyse aynıdır. Pāli dili yazı dizgesi yani alfabesinde -s, -ş ya da -sh seslerini karşılayacak yalnızca bir harf bulunmaktadır; o da -s harfidir. Dolayısıyla ilgili sözcük, Sanskrit dilinde⁸ श्रीलङ्का şeklinde yazılırken *Śrī Laṅkā* olarak transkripsiyon edilmektedir. Bu sebeple de kaynak dil olarak Sanskrit'i temel alan metinlerde, Şri Laṅkā şeklindeki yazımı kullanmışken Pāli geleneğini takip edenlerde Srī Laṅkā biçimindeki yazımı tercih edilmiştir⁹. Pāli diline ait bir sözcük olarak Srī Laṅkā sözcüğünün, etimolojik olarak Sanskrit dili kökenli olduğu ifade edilebilir. Öyle ki ilgili kelime, Sanskrit श्री ve लङ्का sözcüklerinden türetilmiştir; श्री /Śrī/ “görmeli, ihtişamlı, ulu, yüce vb.” anlamlara gelirken लङ्का /Laṅkā/ “kısm, dal, göbek, bölüm vb.” anlamlarına gelmektedir. Hindu

⁶ Bu metnin ilgili literatürdeki yeri ve önemi ile ilgili mevzu, çalışmamızın sonraki bölümlerinde nispeten daha etraflıca ele alınacaktır.

⁷ Eski Hint'te Sanskrit dili; din adamları ve soyluların diliyen Prakrit ve ondan doğan diğer Hint dilleri, halk tarafından konuşulmaktadır.

⁸ Sanskrit sözcüğü kelime anlamı olarak “arınmış, düzeltilmiş, mükemmelleştirilmiş” anlamlarına gelmektedir. Çok gelişmiş bir geleneksel dilbilgisi kuralları silsilesine sahip olmakla birlikte, dünya kültür mirasının Hint'e mülk edilen hacimli edebî koleksiyonları bu dilde oluşturulmuştur. Mensubu olduğu dil grubunun Hint-Avrupa ismiyle anılmasına sebep olan Sanskrit dili, kırk dokuz sesten oluşan Devanāgarī Alfabetisiyle yazılmaktadır. Bu dil, dilbilim çalışmalarının gelişmesine katkıda bulunduğu gibi karşılaştırmalı dilbilim çalışmalarının da başlatılmasına öncülük etmiştir. Avrupa dillerinin birçoğuyla akraba olmasının yanı sıra Hititçe, Latince, Grekçe ve Persçe gibi kadim dillerle de büyük benzerlikler gösterdiği anlaşılmıştır. Sanskrit dili, tarihi ve grameriyle ilgili olarak ayrıca bkz. Kaya, K. (2005). Hindistan'da Diller, Ankara: İmge Kitabevi.; Can. H. D., Sanskrit Grameri, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi; Burrow, T. (2001). The Sanskrit Language, Delhi: Motilal Banarsidass Publication.

⁹ Kısacası Şri Laṅkā, Sanskrit dilindeki yazımıyken Srī Laṅkā ise Pāli dilindeki karşılığıdır ve bu iki dildeki gösterimi arasındaki tek fark, baştaki -s ve -ş sesleri kaynaklıdır. Türkçede ise Pāli transliterasyonuna uygun olarak ve dilimiz ses birimlerinin gereğince Sri Lanka biçiminin tercih edildiği anlaşılmaktadır.

mitolojisine ait kaynaklardan *Rāmāyaṇa*'da ¹⁰ ise *Śrī Laṅkā* sözcüğünün “Kutlu Ada” anlamında kullanıldığı bilinmektedir. *Śrī Laṅkā* için “Siṃhala Adası” anlamına gelen Sanskrit, सिंहलद्वीप /*Siṃhaladvīpaḥ*/ sözcüğü de kullanılmaktadır. Bu kelimenin İslami eserlerdeki Serendīb şeklindeki adının da kaynağı olduğu ileri sürülmektedir.

Tarihi boyunca *Srī Laṅkā*, yerli Sinhala halkı, Tamil toplumu, Vedalar¹¹, Malaylar, Hint alt kıtasından gelenler ve Araplar gibi birçok milletin yaşadığı; Buddhizm, Hinduizm, İslamiyet ve Hristiyanlık gibi birçok inancın egemen olduğu bir coğrafya olmuştur. Üstelik ayrıca Portekiz, Hollanda ve İngiliz sömürgeci güçlerin de işgaline uğramıştır. İşte bu etnik, dilsel ve siyasi çeşitlilik, literatürde yaygın hâliyle Buddhist *Srī Laṅkā* olarak bilinen bu ada ülkesinin farklı isimlerde anılmasına sebep olmuştur. Ancak yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere ismi hakkındaki yorum ve varyantların temelinde, Hint kültürü dolayısıyla dilleri ve dinlerinin etkisi mevcuttur (Avcı 2009: c. 37, s. 424).

¹⁰ İki büyük Hint destanından biridir. *Rāmāyaṇa*, öncelikle Buddhist inançtan etkilenmiş ve halk arasında yaşayan baladlar, destan yazıya aktarılmadan önce sık sık ilgili anlatımları sözlü olarak aktarmıştır. MÖ 300-100 tarihleri arasında yazıya geçirildiği düşünülen *Rāmāyaṇa*, 24.000 beyit ve 7 bölümden (kāṇḍa) meydana gelmiş olup bugünkü haliyle Hindu kültürüne ait Viṣṇu inancının ve mitolojisinin ansiklopedisi olarak görülebilir. Hint destanları çok geniş bir etki alanına sahiptir. Öyle ki Cava, Endonezya, Malezya, Filipinler, Kamboçya, Tayland, Laos, Burma, Japonya, Nepal, Seylan (*Srī Laṅkā*) ve Moğolistan gibi bölgelerin kendine has kültür yapısı içinde, kısmen değiştirilerek tekrar anlatılmıştır. Orijinal Hint *Rāmāyaṇa*sı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Arya, R. P. (ed.) (1998). *Ramayana of Valmiki: Sanskrit Text and English Translation*. (English translation according to M. N. Dutt, introduction by Dr. Ramashraya Sharma, 4-volume set) Delhi: Parimal Publications. *Srī Laṅkā Rāmāyaṇa*sı için ayrıca bkz. Justin, W. H. & Padma, S., (2019). *Lankapura: The Legacy of the Ramayana in Sri Lanka*, South Asia: Journal of South Asian Studies, 42: 4, 726-731.

¹¹ Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi'nin “Sri Lanka” maddesinde *Vedalar* olarak anılan bu topluluk için mağaralarda oturan ve ağaç yapraklarıyla örtünen yerliler açıklamasında bulunulmuştur. Aslında Vedalar sözcüğü, Hint'in en eski kutsal kitap koleksiyonunu tanımlamak için kullanılan edebiyata özgü bir terimdir. Ancak *Srī Laṅkā* kültüründe bu kelimeyle, eski Hint geleneklerini takip eden ve bilinmeyen bir dönemde, Hint Alt Kıtası'ndan gelerek adaya yerleşmiş olan ilkel toplulukların kastedildiği iddia edilmektedir. *Srī Laṅkā* toplumunun Hindistan menşei hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Riswan, M., (2014). “A Historical Survey of Social Class and Caste System in Sri Lanka”, *International Journal of Faculty of Arts and Culture*, 8(1): 40-47.

Srī Laṅkā Siyasi Tarihi'nin Ana Hatları

Srī Laṅkā'nın bilinen siyasi tarihi, adanın kuzeyindeki Anuradhapura'da hüküm süren Sinhala Kralı Tissa'nın (MÖ 250-210) güçlü bir devlet kurup Buddhizm'i de hükümdarlık dini olarak kabul etmesi hadisesi ile başlatılmaktadır. Söz konusu kronoloji, Pāli dilinde kaleme alınmış ve Buddhist kutsal metinleri koleksiyonu içerisinde özel bir yere sahip olan ve doğrudan Srī Laṅkā Buddhizm'ini ve tarihini konu edinen *Mahāvamṣa*'daki (महावंश) kayıtlara dayandırılmaktadır. İlgili literatürde Seylan Kayıtları olarak da bilinen bu metin, Srī Laṅkā'nın Buddhist tarihinin şüphesiz en eski ve en değerli kaynak metni olarak kabul edilmektedir. *Mahāvamṣa*, kelime anlamı olarak mahā “büyük” ve vāmṣa “soy, kütük, şecere” anlamlarına gelen iki sözcüğün bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Epik şiir biçiminde kaleme alınmış olan bu eserin yaklaşık MS V. yüzyıla ait olduğu bilinmektedir. Kral Mahasena'nın (MÖ 302) hükümdarlık dönemini mevzu edinen bu eser, geneli itibarıyla MÖ 543 yani Hintli Prens Vicaya'nın alt kıtadan Laṅkā'ya yani adaya gelişinden başlayarak MS 304'e kadar geçen tarihi süreci Buddhist kültür tarihi perspektifinden ele almaktadır (Sarkar 2007: 752). *Mahāvamṣa* içeriği ve konusu itibarıyla dört temel meseleyi konu edinmektedir. Bunlar sırasıyla;

I-Buddha'nın Srī Laṅkā'ya Ziyaretleri: Buddha'nın Srī Laṅkā adasına yaptığı üç efsanevi ziyareti mevzu edinen anlatılardır. Bu hikâyelerde, Buddha'nın adada yaşayan Yakkhalar (Yakshalar) ve Naga'lara boyun eğdirdiği veya uzaklaştırdığı aktarılır. Ayrıca Srī Laṅkā'nın önemli bir Buddhist merkez haline geleceğine dair Buddha'nın kehanetinden de bahsedilir. Bu ziyaretlerden Pāli koleksiyona ait eserlerde veya diğer erken dönem kaynaklarında söz edilmemektedir. II- Srī Laṅkā Krallarının Kayıtları: Srī Laṅkā krallarının soy kütükleri ve şecerelerinden bahseden anlatımlardır. Bazen onların haleflerinin veya saltanatları dönemindeki dikkate değer olaylar hakkında da hikâyelere yer verilir. Bu bölüm, Srī Laṅkā ve Hint krallıklarının tarihi hakkındaki paha biçilmez kayıtlar olarak değerlendirilir. III- Buddhist Saṅgha'nın Tarihi: *Mahāvamṣa*'nın bu bölümü, İmparator Aşoka'nın Srī Laṅkā'ya naklettiği Buddhist gelenek, Bodhi ağacının gönderilmesi ve Mahavihara'nın bulunuşu ile ilgili anlatılardan

oluşmaktadır. Erken Srī Laṅkā Saṅghasındaki önde gelen kadın ve erkek keşişlerin isimlerini bildirir. Ayrıca erken dönem Buddhist konseylerinin kayıtlarını ve Pāli geleneğine ait yazılı ilk kayıtlara dair anlatımları içermektedir. Bu bölüm, erken dönem Buddhist toplumunun gelişimi hakkındaki önemli bir kaynaktır. Güney ve Güneydoğu Asya'nın çeşitli bölgelerine gönderilen ve gerçekliği, yazıtlar ve diğer arkeolojik kanıtlarla da ispatlanan Buddhist misyonerlerin isimlerini içerir. IV- Srī Laṅkā Kayıtları: Prens Vicaya'nın maiyetiyle birlikte Hindistan'dan Seylan'a göç etmesiyle başlayan süreci; Kral Mahasena'nın saltanatına kadar savaşları, veraset anlaşmazlıklarını, stupaların ve kutsal emanetlerin inşasını ve diğer önemli olayları anlatır. Sinhala Kralı Dutthagamani ile Tamil istilacı ve sonraki kral Elara arasındaki savaşın kapsamlı bir vakayinamesini sunmaktadır (Sarkar 2007: 753-754).

Tarihi kayıtlar, Sinhala Krallığı'nın X. yüzyılın sonlarında Güney Hindistan'da hüküm süren Çola Hindu Tamil Krallığı tarafından yıkıldığını ortaya koysa da Sinhala Prenslерinden Vicayabahu, 1070'te adadaki otoritesini tesis ederek Buddhist Sinhala Devleti'nin talihini değiştirdiği bilinmektedir. Yeniden parlayan Sinhala Krallığı, I. Parakramabahu Dönemi'nde (1153-1186) en şaşalı dönemini yaşamış olsa da XIII. yüzyılda Güney Hindistan'dan gelen yeni Tamil göçleri neticesinde, giderek eski güçlerini kaybettikleri bilinmektedir. Adanın kuzeyindeki Jaffna Yarımadası'nda kurulan bu Hindu Tamil Krallığı ile bütün Ortaçağ boyunca mücadele ettikleri bilinmektedir. Bu arada iç kesimlerde ortaya çıkan Buddhist Sinhala Kandy Krallığı da yekpare bir siyasî otorite olarak varlığını devam ettirmiştir (Avcı 2009: c. 37, s. 425-426).

Uluslararası deniz ticareti güzergâhında yer alan Srī Laṅkā, XVI. yüzyılın başlarında, sahip olduğu jeostratejik konumu sebebiyle Portekiz'in sömürgesi olmuş ve adanın kontrolü uzunca bir süre Portekizlilerin elinde kalmıştır. XVII. yüzyılın ortalarında ise Tamillerle işbirliği yapan Hollanda, adadaki Portekiz egemenliğine son vererek yeni sömürgeci rolünü üstlenmiştir. Yaklaşık bir buçuk asırlık Portekiz ve bir buçuk asırlık Hollanda hâkimiyetinden sonra, 1802'de Srī Laṅkā'nın hâkimiyeti İngiliz Kraliyeti'ne devredilmiş ve adada üçüncü bir sömürgeci güç hüküm sürmeye başlamıştır.

Ancak XX. yüzyılın başlarında, Buddhist Sinhala hareketinin önderliğinde, bağımsızlık ateşinin fitili ateşlenmiş; 1931 yılında yapılan seçim ve hazırlanan anayasa ile Srī Laṅkā'ya nihayet özerklik tanınmıştır (Çınar 2012: 40-42). Söz konusu özerk yönetimin sınırları, 1944 yılında daha da genişletilmiş ve nihayet 4 Şubat 1948 tarihinde adaya, Seylan adıyla İngiliz Milletler Topluluğu içinde bağımsızlık verilmiştir. XX. yüzyıldaki nihai bağımsızlık mücadelesinin savunucuları da Srī Laṅkā tarihinin en önemli unsurlarından biri olan Buddhist toplumunun neferleri olmuştur.

Buddhist Srī Laṅkā

Seylan, yani Srī Laṅkā, Buddhizm'in dünya üzerindeki önemli merkezlerinden biri olmuştur. *Mahāvamṣa*'ya göre Buddha, Srī Laṅkā'yı üç defa ziyaret etmiştir. Ancak ilgili anlatılar, tarihsel bir kanıt olmaktan ziyade, Buddhist öğreti ve felsefeyle örülü, birer efsane görünümündedir. Geleneksel anlayış, Buddhizm'in Srī Laṅkā'ya gelişini Hint Maurya Kralı Aşoka¹² (MÖ III. yüzyıl) ile ilişkilendirmektedir; *Mahāvamṣa*'da kutlu keşiş Moggaliputta Tissa'nın mucizevi doğumu ve Buddhist inancı kabul edişi hakkında (yarı efsanevi) bir anlatım mevcuttur. Anlatıya göre; Brahman bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelen Tissa, on altı yaşına geldiğinde kadim üç Veda'yı öğrenmişti. Ancak o, Thera Siggava'nın yönlendirmesiyle yeni bir inancın, itikattın yoluna girmiş ve doğaüstü güçlerinin de yardımıyla kısa bir süre sonra Arahatlığa ulaşmıştı. Aşoka'nın oğlu Mahinda ve kızı Saṅghamittā üzerinde de oldukça etkiliydi. Onlarla birlikte Laṅkā'ya (Seylan) geçti ve adanın tamamına Buddhist inancın yayılmasını sağladığı bilinmektedir (Przyluski, 1967: 59-60). Aşoka'nın MÖ 269-232 yılları arasında yürütmüş olduğu başarılı misyonerlik faaliyetleri; Pāli metinlerin, oğlu Mahinda'nın aracılığıyla Seylan'a (Sri Lanka) ulaşmasını sağlamıştır. Oysaki önceleri;

¹² Buddhacılık, devletin ideolojik temeli olmuştu. Fakat daha sonraları, arkaik kültlerin etkisiyle Buddhizm Hindistan'da gerilemiştir. Bunun sebepleri arasında Brāhmanların baskısı, yabancı kavimlerin saldırıları ve ilkel yerlilerin öğretiyi anlayamaması sayılabilir. Ancak her şeye rağmen Buddhizm, Aşoka'nın önderliğinde, tam bir *misyoner din* haline gelmiş; yok olmamış, kuzeye ve güneye doğru yayılarak varlığını ve hâkimiyetini sürdürmeyi başarmıştı (Dhammapada, 2019: XI). Aşoka Dönemi (MÖ 260-218) kaya kitabelerinden, bu dönemde Orta Asya, Afganistan, Srī Laṅkā ve Burma'nın yanı sıra Helen dünyasının dört bir tarafına; Suriye, Yunanistan ve Mısır'a Buddhist misyonerlerin gönderildiği anlaşılmaktadır. Doğuya ve güneye gönderilen elçilerin gayretleri, kısa sürede semeresini vermiş, Buddhizm o dönemden itibaren Burma ve Srī Laṅkā'da egemen din konumuna yükselmiştir (Yitik 2019: 87-88).

Buddhist öğretiler yalnızca adadaki manastırlarda yaşayan keşişlerin hafızasındaki kayıtlar dâhilinde korunabilmiş; ancak MÖ I. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, öncelikle kurutulmuş palmye ağacı yaprakları üzerine kaydedilmek suretiyle, yazıya aktarılmaya başlanmıştır. Seylan'ın Matale adı verilen bölgesinin üç km kuzeyinde yer alan ve Ālokavihāra (Skr. Aluvihāra) adıyla bilinen kaya manastırında ise Buddha'nın ölümsüz öğretilerinin yazılı bulunduğu iki bin yıl öncesine ait kayıtlar yer almaktadır (Schumann 2016: 262-263).

Aşoka'nın oğlu Mahinda'nın Buddhizmi anlatmak için Seylan'a yaptığı yolculuktan sonra, Seylan kraliyet ailesinin kadın üyelerinin dinî yaşama girme arzularını dile getirdikleri ve onları, çileciliğe yönlendirecek olan kadın keşişlerin yani bhikkhunīlerin gönderilmesini istedikleri bilinmektedir. Geleneksel anlatılarda Aşoka'nın kızı Saṅghamittā'nın, Seylan Kralı'nın kutsal Bodhi ağacının güneydeki dallarından koparılmasını istediği bir dalı yanında götürdüğü, on bir Bhikkhunī'den oluşan temsilciler kuruluna önderlik ettiği ve Aşoka'nın da mucizevi bir şekilde, dalı bizzat götürüp gemiye kendisinin koyduğu kaydedilmiştir. Seylan Kralı'nın, Cambukola Limanı'nda temsilciler kurulunu karşıladığı ve bahsi geçen Bodhi ağacının dalını da oraya diktiği rivayet edilmektedir (Nakamura 2012: 174-175). Seylan geleneğinde bu efsanenin, farklı anlatıları da yer almaktadır.

Geleneksel anlayış, MÖ 247'de Srī Laṅkā Kralı olan Tissa'nın Buddhist öğretisinden etkilenerek Buddhizm'i kabul ettiğini rivayet etmektedir. Ayrıca Mahinda'nın vaazlarını dinlemek için gelen Seylanlı hevesli kalabalıkların toplandığı, Kral Tissa'nın diğer Buddhist misyonerleri de ülkesine davet ettiği ve karşılığında Buddhist tapınak yani vihāraya¹³ bağışta bulunduğu aktarılmaktadır. Kendisi de Buddhist bir inanan, keşiş olan Mahinda'nın kız kardeşi Saṅghamittā'nın da kısa bir süre sonra kardeşini Srī Laṅkā'ya kadar takip ettiği bilinmektedir. Rivayete göre; Buddha'nın altında aydınlanmaya

¹³ Kadim Buddhist geleneğinde, manastır biçimindeki yapıları adlandırmak için kullanılmış olan bir terimdir. Önceleri Buddhist keşişlerin, bambu kamışlarından yaptıkları basit kulübelerde veya barınabilecekleri kaya oyuklarında yaşadıkları bilinmektedir. Ancak zamanla Kralların, gelişkin birtakım yapılar inşa ettirdiği ve vihāralar olarak isimlendirilen bu manastırlarda, yüzlerce Buddhist keşişin bir arada yaşadığı kaydedilmiştir. Vihāralar, özellikle Buddhist eğitimle ilgili yönü ile bir tapınaktan ziyade bir eğitim merkezi olarak kabul edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kayalı, Y. "Buddhist Kültürün Acanta Mağaralarındaki İzleri: Vihāralar". Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 58 (1), 2018: 29-58.

ulaştığı kutsal Bodhi ağacından bir dal da bu seyahat sırasında adaya getirilmiş ve bu fidan, Anuradhapura'daki Buddhist tapınağına dikilmiştir. Bugün dahi Buddhist inananlar bu tapındaki ağacın, işte bu fidan olduğuna inanırlarken Buddhist geleneğin, doğa ile olan bağlantısı da bu metafor aracılığıyla aktarılmaktadır. Daha sonraları bu ağaçtan alınan dallar, Seylan'ın dört bir köşesine dikildiğine ve böylece Buddhist kutsallığın adanın dört bir tarafına yayıldığına inanılmaktadır. Zamanla Hint Alt Kıtası'ndaki Buddha'nın, diğer değerli kalıntılarından da (Buddha'nın dilenme kâsesi, dişi ve köprücük kemiği) adaya getirilmiş böylece Sṛī Laṅkā'nın Buddhist maneviyatı güçlendirilmiştir. Sṛī Laṅkā'nın soylularının Buddhizm'e yakın oluşu, Buddhizm'in burada daha etkin ve kalıcı olmasını sağlamıştır. (Wangu 2009: 40-41 akt. Kök 2021: 28-29). Mahinda, adanın kuzeyindeki manastır örgütlenmesini tamamladıktan sonra Missaka Pabbata Bölgesi'ne gitmiştir. Onun bu bölgeye gelmesiyle birlikte, Kral'ın yeğeni Maha Aritha ve beraberindeki elli beş kişi, manastır topluluğuna katılmıştır (Rahula, 1956: 56-57 akt. Kaya 2021: 36).

Kral Devanampiya, Mahinda'nın gayretli çalışmalarını güçlendirmek ve Buddhizm'in yayılışını hızlandırmak amacıyla Mahavihara'dan başka Cetiyapabbatavihara ve Thuparama gibi manastırların yapımına imkân tanımış ve bu manastırların tüm maddî ihtiyaçlarını karşılamıştır. Kralların manastırlara desteği ve ilgisi Devanampiya'dan sonra da devam etmiştir. Kral Duttagamani (MÖ 161-137) döneminde devlet ile manastırlar arasındaki ilişkiler güçlenmiştir. Devletin politikalarını meşrulaştırmaya çalışan keşişler, Kral'ı Buddhizm adına savaşma konusunda cesaretlendirmiş, Buddha'ya ait kutsal emanetleri savaş meydanlarında motivasyon aracı olarak kullanmışlardır. Kral Vattagamani (MÖ 29-17) döneminde manastır faaliyetleri çeşitlilik kazanmış ve manastırlar arası rekabet ortaya çıkmıştır. Kral, Mahavihara manastırına rakip olarak Abhayagiri manastırını inşa ettirmiştir. Bu manastırın inşa edilmesiyle birlikte Theravāda geleneğinin karşısına Mahayāna geleneği çıkmış ve manastırlar iki başlı bir yapı göstermeye başlamıştır. Daha önce Theravāda geleneği üzerine işleyen Sṛī Laṅkā manastırları, Kral Mahasena (276-303) zamanında kısa süreli de olsa Mahayāna geleneğine dönmeye zorlanmıştır. Mahasena,

Mahavihara manastırının desteklenmesini yasaklamış ve yaptırdığı Cetavana manastırının desteklenmesini emretmiştir. V. yüzyılın başlarında Buddhadatta (?), Buddhaghosa (?) ve Dhammapala (?) adlı keşişler, birçok Buddhist eserin çevirisini yapmış ve Hindistan'dan Srī Laṅkā'ya yeni bilgiler taşımıştır. Yüzyılın ortalarında Kral Dhatusena (455-473) yönetiminde manastırlar gelişmeye devam etmiştir. Kral, önceki kralların izinden giderek Theravāda Buddhizm'inin hâkimiyetini pekiştirmek adına 18 büyük manastır daha inşa ettirmiş, Buddha ve Bodhisattvaların heykellerini ve Mahinda'nın resmini yaptırmıştır. Onun bu ihya çalışmalarından sonra Theravāda geleneği Srī Laṅkā'da iyice kökleşmiş ve Buddhist gelenek ülkenin tamamında egemen bir hâl almıştır (Perera 1988: 20-21; Prebish ve Keown 2006: 215 akt. Kaya 2021: 37).

Mahāvamśa ve Srī Laṅkā geleneğine ait kroniklerde, Buddhist tarihle ilişkili olarak Hindistan'daki toplananların haricinde, Seylan'da da üç Buddhist konseyin toplanmış olduğu kaydedilmiştir. Seylan'daki ilk konsey, MÖ 247-207 yılları arasında hüküm sürmüş olan Seylan Kralı Devānapiya Tissa'nın Dönemi'nde; saygıdeğer keşiş Thera Ariṭṭha başkanlığında toplanmış; bu konsey, İmparator Aşoka'nın oğlu Thera Mahinda'nın öncülük ettiği Buddhist misyonerlerin adaya gelişinden sonra gerçekleştirilmiştir. Geleneğe göre Seylan'a özgü ilk Buddhist metin de bu görüşmeler sırasında Thera Mahinda, saygıdeğer Ariṭṭha ve bin kadar Bhikkhu tarafından oluşturulmuştur. Seylan Buddhist geleneğinde; Thera Ariṭṭha'nın, Mahinda'nın ilk öğrencisi olduğu kabul edilir ve konseyin Anurādhapura'daki Thūpārāma Bölgesi'nde toplandığı kabul edilmektedir (Rahula, 1956: 33-34). Diğer Buddhist konseyin ise MÖ 101-77 tarihleri arasında hüküm sürdüğü bilinen Kral Vaṭṭagāmaṇī Abhaya Dönemi'nde toplandığı aktarılmaktadır. Bu konsey, Hindistan'daki Theravāda okulu tarafından, tarihteki IV. Buddhist konsey olarak kabul edilmektedir. Çünkü Theravādacılar, Kaniška Dönemi'nde toplanan ve IV. Konsey olarak bilinen geleneksel anlayışı geleneklerine dâhil etmemiş, yani kabul etmemişlerdir (Brua, 1972: 96-99; Donath, 1974: 151-152 akt. Kayalı, 2021: 400).

Srī Laṅkā'daki ikinci konseyde, Buddhist kutsal metinleri koleksiyonundan *Tripitaka* tekrarlanmış, yorumları da gözden geçirilmiştir. Konseyin sonunda Aṭṭha-kathālar olarak bilinen metinler, palmiye ağacı

yaprakları üzerine yazılmak suretiyle kaydedilmiş ve bu dinî metinlerin üzerinden defalarca geçilerek kontrol edilerek, düzeltilmiştir. Sṛī Laṅkā geleneğinde, 500'den fazla Bhikkhu'nun, Mahāthera Rakkhita'nın başkanlığında Alu-vihāra ya da Ālokavihāra Konseyi adı verilen bir dinî toplantı daha gerçekleştirdiğinden bahsedilse de bu toplantının, adının aksine konsey özelliği taşımadığı düşünülmektedir. Ayrıca yaklaşık bir yüzyıl önce, keşiş Hikkaduve Siri Sumangala'nın himayesinde ve yaklaşık beş ay süren toplantılara, Iddamalgoda Basnayaka'nın başkanlık ettiği de kaydedilmiştir (Jinananda, 1956: 50; Rahula, 1956: 34-35 akt. Kaya, 2021: 400-401).

Buddhizm Sṛī Laṅkā'da, Aryan ve Aborjin yerli inançlarının karışımı olan bir din ile karşılaşmıştır. Bu din, çeşitli yerel bölgelere göre değişen tanrılar, ruhlar ve ifritlerden oluşan bir inanç sistemine sahip olmuştur. Buddhizm, Sṛī Laṅkā'ya nüfuz etmeye başladıktan sonra Sṛī Laṅkā dinindeki kavramlar değişmiştir. Buddha, tanrılar ve iyi ruhların efendisi olarak kabul edilmiş, kötü ruhlar ise Buddhizm'deki arzu, nefret, açgözlülük gibi soyut kavramlarla ifade edilmiştir (Perera 1988: 8 akt. Kaya 2021: 24). Bununla birlikte manastır hayatının Hindistan dışındaki ilk örneklerine de Sṛī Laṅkā'da rastlanılmaktadır. Bu ülkede manastır hayatının temeli, keşiş Mahinda tarafından atılmıştır. Kral Devanampiya'nın (MÖ 247-MÖ 207) desteği ile Mahinda, MÖ 240'ta, başkent Anuradhapura yakınlarındaki Mahavihara manastırını inşa ettiği bilinmektedir (Kaya 2021: 36)¹⁴. Bu gelişim ve devinim, Buddhist geleneğin meşrulaştırılmasının Sṛī Laṅkā özelindeki bir ispatı olarak kabul edilmektedir.

Buddhizm ve Sṛī Laṅkā'nın Buddhist Birikimi

Buddhizm ortaya çıktığı ilk dönemde tamamıyla; Hindistan'a özgü, yalın ve katışıksız Hintli bir öğretiydi. İkinci dönemde ise Asya'ya yayılmaya başlamış, Hintli olmayan pek çok unsur bu dine eklenmek durumunda kalmıştır. Diğer bir deyişle, bir yandan taraftar sayısını attırırken diğer yandan Hintli olmayan pek çok unsuru içerisine dâhil etmek zorunda kalmıştır. Öyle ki özellikle Asya'daki yeni biçemiyle özünden epeyce uzaklaşmış ve neredeyse tanınmaz bir hâl almıştır. Üçüncü dönemse Buddhizm'in, Çin'deki merkezlere ve Japonya'ya doğru kayıp Tantra ve Çan (Zen) öğretilerine

¹⁴ Sṛī Laṅkā'daki Buddhist manastır hayatı, kültürü ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Prebish, C. S. ve Keown, D. (2006). Buddhism: An Online Introduction. Journal of Buddhist Ethics Online Books.

dönüşmeye başladığı çağdır. Kaya'ya göre ilk dönem, insan psikolojisinin ön plana alındığı dönemdir ve Nikāya Buddhizmi olarak isimlendirilir. Bu, daha sonra Hīnāyana adıyla anılacaktır. İkinci dönemde ise (Kuşanlar çağında) Mahāyāna yükselir. Hindistan'daki ilk dönemin Buddhist ermişine Arhat, ikinci döneminkine ise Bodhisattva denir. Üçüncü dönemdeyse ermiş, evreni âdeta kendi sihirli güçleriyle yöneten Siddha'dır. Buddhist öğreti ilk yıllarda iki kola ayrılmıştır; bunlardan birisi ilerici kol olan Mahāsāṅghikalar, diğeri ise muhafazakâr Sthaviravādalar. Bu ikincisine Pāli dilinde Theravāda denilmektedir. Nikāya Buddhizmi'nin bu mezheplere (Hīnāyana ve Mahāyāna)¹⁵ ayrılma döneminde pek çok okul (tarikât) ortaya çıkmıştır. Bunlardan bazıları, Theravāda, Sarvāstivāda, Sautrāntika, Sammatīya gibi isimler taşımaktadır. Bu bağlamda Hint Buddhizmi, beş devreye ayrılarak ele alınmaktadır: I. Buddha'nın yaşamını ve ölümünden sonraki yılları kapsayan erken Buddhizm, II. Mezhep ayrılıklarını içeren ve sonradan Mahāyānacılar tarafından Hīnāyana olarak adlandırılacak olan Nikāya Buddhizmi, III. Erken Mahāyāna Buddhizmi, IV. Sonraki Mahāyāna Buddhizmi, V. Ezoterik Buddhizm (*Suttanipāta* 2019: VIII). Sṛī Laṅkā Buddhizmi için ise I. dönemin sonu ile II. dönemin hareket sahası içerisinde gelişim gösterdiği söylenebilir.

Hint Buddhizmi, tarihsel Buddha'nın, yani Buddha Śākyamuni'nin sonradan Asya toplumlarının ihtiyaçlarına göre yerel inançlarla da kaynaşarak şekillenip değişimlere uğrayacak olan öğretilerinin temellendiği Buddhizm'dir. Örneğin Saṅgha örgütü, dört soylu gerçek, sekiz soylu basamak, Pratītyasamutpāda, Nidānalar, Skandhalar, birçok Vihāra'nın dikilmesi, Śrāmaneralar, Śrāvakalar aslında en eski Buddhizm'e yani Hint Buddhizmi'ne ait kavramlardır. Buddha'nın ölümünden yüz yıl sonra Buddhizm, yukarıda anılan iki ana kola ayrılmıştır. Nikāya Buddhizmi'nde Abhidhamma öğretileri bu döneme damgasını vurmuştur. Daha sonra, Mahāyāna anlayışı Buddhizm'e birçok yeni şey eklemiştir. Örneğin, erken Mahāyāna'da Amitābha inancı ve Prajñāpāramitā Sūtra,

¹⁵ Buddhizm'de Hīnāyana ve Mahāyāna olmak üzere iki temel mezhepten söz edilmektedir. Bunların ilk olarak ne zaman ortaya çıktıkları kesin olarak bilinmemektedir. Ancak I. yüzyıl itibarıyla var oldukları anlaşılmaktadır. Güney Buddhizm'i denilen Hīnāyana mezhebi Sṛī Laṅkā, Birmanya, Tayland, Vietnam ve Laos gibi Güneydoğu Asya ülkelerinde yayılmış ve günümüze kadar gelmiştir. Temelde bireysel kurtuluşu savundukları için Mahayenistler tarafından Hīnāyana denilen bu ekol mensupları, kendilerini "ataların öğretilerine sadık kalanlar" anlamında "Theravāda" diye isimlendirir ve Buddha'nın öğretilerine en sadık kalanların kendileri olduğunu iddia etmektedirler (Yitik 2019: 124). Buddhist mezheplerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz Yitik, A. İ. (2019). *Doğu Dinleri*, İstanbul: İSAM Yayınları.

Saddharmapundarīka (Lotus Sūtra), Avatamsaka Sūtra gibi pek çok değerli eser ortaya çıkmıştır. MS II. yüzyıldan başlatılabileceğimiz sonraki Buddhizm’de Mādhyamika, ondan yüz yıl sonra da Yogācāra okulları ortaya çıkmıştır. Buddhizm’in bu dördüncü devrinde bu ikisinden başka Tathāgatagarbha öğretisi ile Buddhist mantığı da gelişme kaydetmiştir. Beşinci devirde ise, Hinduizm’in etkisinde olan Ezoterik Buddhizm oluşmuştur. Nikāya ve Mahāyāna Buddhizmi’nden etkilenen Ezoterik Buddhizm çok güçlü ve popüler hale gelmiştir. Sonuçta Hinduizm’in güçlenmesi ve Müslüman akınlarının yoğunlaşması nedeniyle Buddhizm, Hindistan’da tutunamaz hâle gelmiştir (*Dhammapada* 2019: VII).

Tarihi süreçte Buddhizm’in öğretileri, I. yüzyıldan itibaren Çin’e girmeye başlamıştı. Çin’de Taoculukla veya Konfüçyüsçülükle karışarak, çeşitli biçimler oluşturmıştır. Buddhizm Kore’ye 372’de Çin Buddhist eserleriyle birlikte gelmiş, Kore, Çin ve Japonya arasında bir bağlantı görevi görmüştür. Japonya’ya Kore’den sıçradığında tarih, 552 idi. Buddhizm’in güneye yayılması ise çok daha öncesine dayandırılmaktadır. Daha Kral Aşoka zamanında ilk misyonerler adaya gelmiş ve Buddhizm, Seylan’da tutunmuştur¹⁶.

Buddhistlerin Hint menşeli kutsal kitapları ya da diğer bir deyişle; Buddhist Edebiyat, Pāli, Sanskrit, Māgadhī ve Hint dillerinin diğer lehçeleriyle kaleme alınmıştır. Ancak bunlardan yalnızca Pāli versiyon, tümüyle günümüze değin varlığını korumayı başarabilmiştir. Diğer dillerdeki birikimin ise, yalnızca çok küçük bir kısmı bulunabilmiş ve ilgili kültüre ait açıklamalara dâhil edilebilmiştir. Bu bağlamda ilgili birikimin günümüz kültür mirasına aktarımında son derece önemli bir rol oynayan Pāli Text Society’den de bahsetmek gerekir. Kurucusu Thomas William Rhys Davids, Pāli dili ve Pāli metinleri üzerine çalışmış bir İngiliz bilim insanıdır. Sanskrit dili de bilen Davids, Sṛī Laṅkā’da devlet görevlisi olarak çalışırken Theravāda Buddhizm’ine ve Pāli metinlere de ilgi duyarak bu alana yönelmiştir. Londra Üniversitesinde Pāli dili profesörü olarak çalışmaya başlayan Davids, çok

¹⁶ Burma’ya ise tam olarak ne zaman girdiği bilinmemekle birlikte onun da Aşoka zamanında ilk etkileri aldığı söylenir. Daha sonra Buddhizm, Siyam, Laos, Kamboçya gibi yerlere de yayılmıştır. Bugün Buddhizm’in yaşandığı yerler Hindistan’ın bazı kısımları, Pakistan ve Rusya’nın bazı kısımları, Nepal, Çin, Tibet, Kore, Japonya, Moğolistan, Formoza, Vietnam, Laos, Kamboçya, Tayland, Burma ve Seylan’dır (*Dhammapada* 2019: XII).

sayıdaki Pāli dilindeki Buddhist metni İngilizceye çevirerek dünya kültür mirasına kazandırmıştır (Kaya 2017: 191).

Theravāda okulu mensuplarının Buddhist Dhamma'yı korumak ve öğretmek amacıyla bu dille kayıt tuttukları ifade edilmektedir. İlk kayıtlar MÖ I. yüzyılda Sṛī Laṅkā'da kaydedilmiştir. Bütün Tipiṭaka'nın dili Pāli'dir. *Pāli Kutsal Kitapları* olarak da bilinen Pāli külliyat, üçlü piṭakadan (sepet) oluşur¹⁷ ve bu sebepten Tipiṭaka¹⁸ (Sanskrit Tripiṭaka) olarak isimlendirilir. Buddhist gelenek, Tipiṭaka'nın ikinci büyük koleksiyonu olan Suttapiṭaka'nın¹⁹ Khuddakanikāya adı verilen ve birbirinden ayrı on beş metinden oluşan hacimli koleksiyonunun Seylan Buddhistleri'nin el yazmalarının sayesinde ulaşıldığını bildirmektedir. Khuddakanikāya, beşinci Nikāya olarak kabul edilir. Bu birikim içerisinde, kısalı uzunlu beş temel eser bulunmaktadır. Beşinci koleksiyon kendi içerisinde on beş ayrı eserden meydana gelmektedir. Pāli kanunlarının hacmi itibarıyla en genişlerinin bir kaçı, yine bu birikim içerisinde yer almaktadır. Bu metinler arasından özellikle *Dhammapada* ve *Suttanipāta*'nın Sṛī Laṅkā Buddhist geleneğinde özel bir yere sahip olduğu bilinmektedir. *Dhammapada*, birçok Avrupa diline çevrilmiştir; ismi “Erdem Yolu” veya “Dhamma Adımı” gibi anlamlara gelmektedir. Buddhist Sṛī Laṅkā geleneğinde, Buddhist etiği konu alan bu metnin ezbere bilinip

¹⁷ Bunlar Vinaya, Sutta ve Abhidhamma Piṭakalardır. İlki olan Vinaya, manastır düzeninin kurallarıyla ilgilidir. İkincisi, Buddha'nın öğretilerine dair etik ilkelerle; üçüncüsü Abhidhamma Piṭaka ise doktrinin temelini oluşturan metafizik mevzuları açıklar (Winternitz, 1933: 8).

¹⁸ Külliyatın, Tipiṭaka'nın çeşitli bölümlerinde bahsedilen dokuz aṅgadan (dal) oluşan başka bir bölümü daha vardır. Bunlar; yalnızca düzyazı olan vaazlar (sutta), düzyazı ve mısralardan oluşan vaazlar (geyya), açıklamalar (veyyākaraṇa), dörtlükler (gārhā), vecizeler (udāna), “Böylece Buddha dedi ki;” şeklinde başlayan sözler (itivuttaka), önceki yaşamlarına ait hikâyeler (cātaka), mucizeler (abbhutadhamma) ve soru-cevap (vedalla) şeklindeki öğretilerdir (Majumdar, 2001: 396). Aṅgaların bu listesi, külliyatta yer alan çeşitli metinlerin formlarına ve içeriklerine göre sınıflandırılmıştır. Buddhistler tarafından dinî külliyatın en başına yerleştirilen Vinaya Piṭaka'nın farklı versiyonları arasında birçok benzerlik bulunduğundan oldukça erken bir dönemde (Birinci Konsey'den önce) oluşturulduğu düşünülmektedir. İçerisinde Pātimokkha, Sutta Vibhaṅga, Khandhakālar ve Parivāra metinlerini barındırmaktadır.

¹⁹ Suttapiṭaka, Buddhist Dhammayı (Öğreti) açıklayan en önemli kaynaktır. Bu eserdeki karşılıklı konuşmalar ve anlatımlar, büyük ölçüde düzyazı biçiminde kaleme alınmıştır. Buddha öğretisinin en hacimli edebî kaynağı olan Suttapiṭaka, beş Nikāya'ya (Birikim) ayrılır. Beşincisi de kendi içerisinde on beş ayrı metinden oluşmaktadır (Kaya, 1999: 49). Suttapiṭaka ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Akira, H. (2007). *History of Indian Buddhism: From Sakyamuni to Early Mahayana*, Delhi: Motilal Banarsidass Publication.

söylenmesi gerektiği ifade edilmektedir. 423 beyit ve 26 bölümden oluşan bir eserdir. Buddhist din adamlarının vaazlarında, *Dhammapāda*'daki özlü sözleri kullandığı bilinmektedir. İçeriğini Buddha'nın aydınlanmaya erdikten sonra sarf ettiği kabul edilen öğretisiyle ilgili erdemli ifadeler oluşturmaktadır. Bu sözler konuları itibarıyla şu şekilde sıralanabilir: 1) İkiz Cümleler, 2) İçtenlik, 3) Düşünce, 4) Çiçekler, 5) Aptal Kişi, 6) Akıllı Kişi, 7) Kutsallık, 8) Binler, 9) Kötü, 10) Eziyet, 11) Yaşlılık, 12) Öz, 13) Dünya, 14) Buddha, 15) Mutluluk, 16) Zevkler, 17) Öfke, 18) Kirlilik, 19) İyiler, 20) Yol, 21) Karışık Konular, 22) Cehennem, 23) Fil, 24) Susuzluk, 25) Bhikkhu, 26) Brāhmaṇa'dır (Kaya, 1999:69). *Suttanipāta*'nın ise *Dhammapada*'dan sonra en çok aktarılan Buddhist metin olduğu ifade edilmektedir. İçeriği itibarıyla Buddhist inancın en eski günlerine kadar giden bir eskiliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Buddhizm'in çalışmamıza konu olan güney koluna yani Theravāda mezhebine ait bir metindir. Güney, dolayısıyla da Sṛ Laṅkā Buddhizmi ile ilişkili Saṅgha²⁰ örgütü kuralları, örgüte kabul edilme ve çeşitli törenler ile ilgili konuları mevzu edinmektedir (Kaya 1999:71-72; *Suttanipāta* 2019: XX).

Güney Buddhizmi olarak adlandırılan Theravāda Nikāya, Hīnāyana Buddhizmi'nin geçmişte var olan on sekiz okulundan, bugün varlığını sürdüren tek mezhebidir. Güney Asya'da hâkim olan Buddhist gelenektir. Sṛ Laṅkā (Seylan), Tayland, Burma ve Kamboçya'daki hâlidir. Güneydeki yayılışı, yukarıda da açıklamaya çalıştığımız gibi büyük Buddhist Kral Aşoka'nın oğlu Mahinda'nın keşiş olup, misyonerlik göreviyle Sṛ Laṅkā'ya gelişi ile ilişkilendirilmektedir (Kaya 2017: 190-191). Günümüzde, Hint Buddhizmi'nin arkaik hâline en yakın olan versiyonu; Sṛ Laṅkā, Burma ve Tayland gibi coğrafyalarda hâkim olan Buddhist gelenekte kendisini yaşatmaktadır. Hīnāyana okulunun Mahāsaṅghika'sının devamı olan Theravāda geleneği Sṛ Laṅkā'da kurulmuştur. Theravāda, Güney Buddhizmi için kullanılan özel bir unvan olarak da bilinir. Daha önce de ifade edildiği gibi "Ataların öğretileri" anlamına gelen Theravāda sözcüğü aslında, Hīnāyāna ile eş anlamlı olarak kullanılan bir terimdir ve Buddhizm'in erken dönemdeki biçiminde olduğu gibi yalnızca Sākyamuni Buddha'nın

²⁰ Buddhist keşiş örgütü veya Buddhist inanırlar cemiyeti (Skr. Saṅgha) anlamına gelir. Buddha ve Dharma ile birlikte üç mücevheri oluşturur. Saṅgha erkek ve kadın keşişlerin sıradan hayatı bırakıp gece gündüz Buddhist yaşam tarzını benimsemeleri sonucu oluşan bir örgüte işaret etse de, geniş anlamıyla sıradan tüm inananları içine alan Buddhist cemiyeti de işaret eder. Saṅgha'nın, Buddha'nın öğretilerini korumak, yaymak ve geleceğe taşımak gibi bir görevi vardır (Humphreys 1962 akt. Kaya 2017: 166).

öğretilerini kabul etmektedir. Arhat, yani Mahāyānacıların diğer insanların kurtuluşuna yardım etme temeline dayalı Bodhisattva idealinin aksine, Buddha vasıtasıyla elde edilen “kişisel kurtuluş” kavramı üzerinde durur. Theravāda, Güney Asya, Güneydoğu Asya ve Sṛī Laṅkā’daki mevcut yapısıyla Buddhizm’in bir mezhebi olarak varlığını bugüne değin sürdürmüştür. İlk dönem Hīnayānacıları ve onların taraftarları, eski Pāli kanunlarını iki temel gruba ayırmış ve bir grup, Theravāda adını alarak daha baskın bir topluluk haline gelmiştir. Theravāda’da Buddha’nın öğretilerine sıkı sıkıya bağlanılmış ve son derece önemsenmişken Buddha’nın bir birey olarak hayatının -mitolojisinin dışında- bir ehemmiyetinin olmadığı vurgusu yapılmıştır. Ayrıca zamanla Güney Asya’da, iç dünya ve atalar ruhuna ait unsurlar, kozmoloji ile birlikte özümsemiş (Leeming 2018: 126) Buddha’nın yol gösterici, rehber olarak sahip olduğu maneviyat bir yana bırakılarak öğretilerinin yani dharmasının erdemle ilişkilendirilen biçimi, Sṛī Laṅkā Buddhizmi’nin en kıymetli özelliği hâline gelmiştir.

Sonuç olarak Buddhist kültür tarihinde; klasik devre olarak tanımlanan ve I-VI. yüzyılları arasını kapsayan ilgili çağda Buddhizm, kuzeyde İpek Yolu güzergâhını izleyerek önce Orta Asya ve Çin’de, sonrasında ise Kore ve Japonya’da yayılmış; güneyde ise Sṛī Laṅkā ve Burma’da kök salarak gelişmiş, yerleşmiştir. Buddhizm’in elde ettiği bu başarı, onun kendine özgü misyon anlayışından kaynaklanmaktadır. Buddhizm’in yayılış şekli ve yayıldığı ülkelerde aldığı biçimler göz önünde bulundurulduğunda, misyon anlayışının; devlet yöneticilerine hitap, esnek öğreti ve manastır yaşamına dayandığı görülmektedir. Birbiriyle bitişik ve birbirini tamamlayan bu üç unsur sayesinde Buddhizm, doğduğu Hint Alt Kıtası’nın dışına taşmış ve Uzak Doğu’da bugün, yaklaşık bir milyar inanırı ile büyük bir din hâline gelmiştir. Günümüzde Buddhist Sṛī Laṅkā olarak anılan medeniyetin temeli de işte bu yayılmacı ve kapsayıcı dinî anlayışın bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sṛī Laṅkā, Buddhizm’in ilk misyon çalışmalarının yapıldığı ve tecrübelerinin edinildiği coğrafyadır. Burası, Buddhizm için Hindistan dışındaki bir tutunma noktası olmuşken, Theravāda geleneğinin de yaşatılıp geliştirildiği bir merkez olarak günümüze değin devam eden kültürel hareketliliğin odağı olmuştur. Öyle görülüyor ki Buddhizm ile ilişkili söz konusu etkileşim, Hindistan ve Sṛī Laṅkā arasındaki tarihî bağın ve birlikteliğinin tartışmasız en önemli unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akira, H., (2007). *History of Indian Buddhism: From Sakyamuni to Early Mahayana*, Delhi: Motilal Banarsidass Publication.
- Arya, R. P. (ed.) (1998). *Ramayana of Valmiki: Sanskrit Text and English Translation*. (English translation according to M. N. Dutt, introduction by Dr. Ramashraya Sharma, 4-volume set) Delhi: Parimal Publications.
- Atay, A., (1996). Tamil Secessionism in Srilanka, *Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Avcı, M., (2009). “Sri Lanka”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s.424-25.
- Brua, B. R., (1972). *Buddha and Buddhism*, Calcutta: Maha Bodhi Society Press.
- Burrow, T., (2001). *The Sanskrit Language*, Delhi: Motilal Banarsidass Publication.
- Can, H. D., *Sanskrit Grameri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Çınar, Y., Tamil Sorunu: Tarihsel Gelişim, Çatışma Süreci ve Çözüm, *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Dewaraja, L., (1994). *The Muslims of Sri Lanka: one Thousand Years of Ethnic Harmony: 900-191*.
- Dhammapada*., (2019). (Çev. K. Kaya), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Donath, D. C., (1974). *Buddhism for the West: Theravada Mahayana and Vajrayana*, New York:
- Farook, M. H., (2021). Sri Lanka Müslümanlarının Reform Süreci (1798-1948), *Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi*.
- Gül, A., (2018)., *Ansiklopedik Hinduizm Sözlüğü*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Humphreys, C., (1962). *A Popular Dictionary of Buddhism*, London: Arco Publications.
- Jinananda, B., (1959). “Four Buddhist Councils” *2500 Years of Buddhism*, Ed. P.V. Bapat, Delhi: The Publications Division Ministry of Information and Broadcasting, Government of India. s. 35-55.
- Justin, W. H. & Padma, S., (2019). *Lankapura: The Legacy of the Ramayana in Sri Lanka*, South Asia: Journal of South Asian Studies, 42:4, 726-731.
- Kaya, K., (1999). *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, İmge Kitabevi.

- _____. (2005). Hindistan’da Diller, Ankara: İmge Kitabevi.
- _____. (2017). Buddhizm Sözlüğü, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Kaya, M., (2021). “Budizm’in Misyon Anlayışının Temelleri”, *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 24-44.
- Kayalı, Y., (2018). “Buddhist Kültürün Acanta Mağaraları’ndaki İzleri: Vihāralar”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 58(1): 29-58.
- Kayalı, Y., (2021). "Buddhist Konseylerin Hint Kültür Tarihindeki Yeri", *Prof. Dr. Pulat Otkan Anısına- Sinoloji, Japonoloji ve Koreonoloji Makaleleri*, (Ed. A. Merthan Dünder), Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, s. 386-415.
- Kök, A. F., (2021). Budizm’de Mezhepleşme Süreci: Mahayana ve Theravada Mezheplerinin Oluşumu ve Karşılaştırılması, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Lanka Islamic Foundation, Colombo.
- Leeming, D., (2018). *Asya Mitolojisi Sözlüğü*, Çev. Y. Kayalı, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Majumdar, R. C. (2001). *The Age of Imperial Unity*, Bharatiya Vidya Bhavan, Mumbai: McGraw-Hill.
- Nakamura, H., (2012). *Budha*, Çev. Z. Seyhan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Perera, H. R., (1988). *Buddhism in Sri Lanka: A Short History*. Sri Lanka: Buddhist Publications Society.
- Prebish, C. S. ve Keown, D., (2006). *Buddhism: An Online Introduction*. Journal of Buddhist Ethics Online Books.
- Przyluski, J., (1967). *The Legend of Emperor Asoka in Indian and Chinese Texts*, Çev. D. K. Biswas, Calcutta: Firma K. L. Mukhopadhyay.
- Rahula, W., (1956). *History of Buddhism in Ceylon*, Colombo: M. D. Gunasena & Co. Ltd.
- Riswan, M., (2014). “A Historical Survey of Social Class and Caste System in Sri Lanka”, *International Journal of Faculty of Arts and Culture*, 8(1): 40-47.
- Sarkar, H. B., (2007). “Ceylon (Sri Lanka) And South-East Asia”, *The Cultural Heritage of India- Languages and Literatures*, Calcutta: The Ramakrishna Mission Institute of Culture.

- Schumann, H. W., (2016). *The Historical Buddha- The Times, Life and Teachings of the Founder of Buddhism*, Delhi: Motilal Banarsidass Publishers.
- Smith, L.F., (1997). *Islamic Ideology and Religious Practice Among Muslims in a Southern Sri Lankan Town*, University of London, Unpublished PhD thesis.
- Suttanipāta.*, (2019). (Çev. K. Kaya), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Wangu, M. B., (2009). *World Religions Budhisim*, China: Chelsea House Publishers.
- Winternitz, M., (1933). *A History of Indian Literature*, Vol-II, University of Calcutta, Delhi.
- Yılmaz, Ö., (2009). *Aslan'ın Kaplanla Mücadelesi: Sri Lanka ve Tamil Anayurdu Özgürlük Kaplanları*, Ankara: USAK Yayınları.
- Yitik, A. İ., (2019). *Doğu Dinleri*, İstanbul: İSAM Yayınları.

SRI LANKA'DA BUDDHİZM VE KADIN KEŞİŞ ÖRGÜTÜNÜN KURULMASI

*İlgaz HAKMAN**

GİRİŞ

Kültür tarihine bakıldığında, dünyanın hemen her yerinde kadın algısının birçok defa yeniden şekillendiği görülmektedir. Özellikle kültürel yaşamın belirleyici unsurlarından biri olan dinî inançlar, toplumsal cinsiyet rolleri üzerinde fazlasıyla etkili olmuştur. Bu durum, erken dönem Hint kültürüne ait bir inanç olan Buddhizm için de geçerlidir. Buddhizm'in soteriolojik yapısı sebebiyle kadın algısı, aynı coğrafyada yer aldığı çağdaşlarından farklılık göstermesine sebep olmuştur. Kadının konumu hakkında dinî metinlerin içerisinde bulunan ikircikli ifadeler çağlar boyunca hem inanırları hem de araştırmacılar tarafından tartışma konusu olmuştur. Bu durum, özellikle Buddhizm'i erken dönemlerinden beri benimsemiş olan Sri Lanka halkı ve kadın keşiş örgütünün temel sorunlarından biri hâline gelmiştir.

Buddhizm'in ada içerisinde köklü bir tarihi vardır. Sri Lanka'nın önemli kronikleri *Dīpavaṃsa* ve *Mahāvaṃsa*'ya göre Buddhizm, ilk defa milattan önce üçüncü yüzyılda Hint İmparatoru Aşoka'nın oğlu Mahinda tarafından tanıtılmıştır. Sonrasında, kız kardeşi Saṅghamittā'nın gelmesiyle birlikte erkeklerin yanı sıra Sri Lanka'lı kadınların da Buddhizm'i benimsemesi sonucunda kadın keşiş örgütü kurulmuştur. Bu çalışma kapsamında, kadın keşiş örgütünün kültürel olarak erken dönem Sri Lanka Buddhizm'indeki tarihsel konumu incelenmektedir. Öncelikle, Buddhizm'in dünyaya yayılmasında öncü olan önemli hamisi, Maurya İmparatoru Aşoka'nın misyonerlik çalışmaları ve bu doğrultuda Buddhizm'in, Sri Lanka'ya tanıtılmasının tarihine değinilecektir. Daha sonrasında, *Dīpavaṃsa*

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları (Hindoloji) Anabilim Dalı, Ankara, ilgaz.h@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7217-7997.

ve *Mahāvamsa* gibi önemli kroniklerin yanı sıra Çin kaynaklarından da yararlanılarak kadın keşiş örgütünün kurulması, erken dönem Sri Lanka Buddhizmi’nde kadın algısı ve örgütün faaliyetleri saptanmaya çalışılacaktır. Bu doğrultuda çalışma, Sri Lanka’da günümüzde hâlâ varlığını sürdüren kadın keşiş örgütüne dair ileride gerçekleştirilecek Antropolojik, Sosyolojik, Tarihi vb. çalışmalara bir temel oluşturması amaçlanmıştır.

Kral Aşoka ve Misyonerlik Faaliyetleri

Kral Aşoka (MÖ 273-236), Maurya İmparatorluğu’nun kurucusu Çandragupta’nın torunu ve babası Bindusāra’nın halefi olarak Maurya Hanedanlığı’nın üçüncü imparatorudur. Neredeyse tüm Hindistan alt kıtasını ve günümüzdeki Pakistan, Nepal, Butan ve Bangladeş’in bazı kısımlarını da içinde bulunduran geniş bir imparatorluğun hükümdarıdır. Wells, *In The Outline of History* adlı eserinde Aşoka’yı “*Tarihin sütunlarını dolduran on binlerce hükümdar ismi ve onlara ait heybet, nezaket, sakinlik ve kraliyet asilliği arasında; Aşoka’nın ismi neredeyse yalnız bir yıldız gibi parlamaktadır*” şeklinde tanımlamıştır (Lahiri, 2015: 20). Bunu, imparatorluğunun fiziksel boyutu nedeniyle değil; insan olarak karakteri, savunduğu idealler ve yönetim şekli anlayışı sebebiyle yapmıştır. Aşoka, bir Kral olarak Hindistan tarihinin bilinen ilk ve sınırları itibarıyla en büyük imparatorluğuna hükmetmiştir. İran’dan Güney Hindistan’a kadar olan geniş bir bölge, ataları tarafından kendisine miras bırakılmış, ayrıca Kaliṅga’yı¹ da fethederek imparatorluğunun sınırlarına dâhil etmiştir.

Palı kaynaklarında, Kral olmadan önce Uccain Valisi olarak görev yaptığı sırada Devi adında bir kadınla evlendiği bilgisi yer almaktadır. Bu evlilikten Mahinda ve Saṅghamittā adında iki çocuğu olmuştur (Gokhale, 1948: 58-59). Bu kaynaklar, aynı zamanda Aşoka’yı babasının ölümünden sonra doksan dokuz kardeşini öldürdüğü bir savaşa sürüklenen acımasız ve vahşi bir tiran olarak da tasvir etmektedir. Hiç kuşkusuz hikâyenin gerçekliği oldukça tartışmalıdır. Kayıtlarda Buddhizm’i yüceltmek için Aşoka’nın adanmışlıktan önceki ve sonraki kariyeri hakkında derin bir zıtlık oluşturulmak amaçlanmış olabilir. Ayrıca kayıtlar Aşoka’nın resmî taç giyme töreninin tahta çıkış tarihinden dört yıl sonra gerçekleştiğini

¹ Kaliṅga, Hindistan’ın tarihi bir bölgesidir. Sınırları, hükümdarlarının topraklarına göre değişim gösterse de genellikle Mahanadi ve Godavari Nehirleri arasındaki Doğu Kıyı Bölgesi olarak tanımlanır.

belirtmektedir. Palī külliyyat içerisinde bir başka anlatı da Aşoka'nın kardeşleriyle tutuştuğu savaşta onları öldürmesinin yanı sıra beş yüz veziri de öldürdüğü ifade edilmektedir. Bu durum daha sonra Sanskrit külliyyat içerisinde yer alan Avadāna edebiyatına ait eserlerde de beş yüz veziri öldürdüğü şeklinde yer almaktadır. Bu olaydan sonra “Caṇḍāśoka” yani Acımasız Aşoka unvanıyla taç giydiği düşünülmektedir (Chattopadhyaya, 2010: 53). Aşoka yazıtları da taç giyme töreni ile ilgili olarak benzer bir tarihlendirmeyi vermektedir. Bu sebepten birçok araştırmacı bu bilgiyi tarihî bir gerçek olarak kabul etmiştir (Majumdar, 2001: 72). Ancak unutulmamalıdır ki bu olağan dışı durumun sebebi hakkında herhangi tatmin edici bir açıklama bulunmamaktadır. Ayrıca Smith, bu uzun gecikmenin çok fazla kan dökülmesini içeren tartışmalı bir çatışmadan olabileceği iddiasının sadece gereksiz bir varsayım olduğunu ifade etmektedir. *Seylan Kayıtları* bu durumun sebebini açıklamaktan çok, yalnızca Aşoka'nın taç giyme töreninin tahta çıktıktan dört yıl sonra gerçekleştiğini aktarmaktadır (Smith, 1920: 185). Bu sebepten Aşoka'nın tahta oturmasıyla taç giyme töreni arasında dört yıllık bir zaman farkı olduğu varsayımını kanıtlayan geçerli neredeyse hiçbir genel geçer veri bulunmamaktadır.

Aşoka, prensken bile bir asker ve devlet adamı olarak yeteneklerini kanıtlamıştır. Uccain'de Valilik yapmasının yanı sıra Takshaşilā'ya da Vali olarak atanarak; oradaki isyanı ordusuyla birlikte bastırmıştır. Tahta çıktıktan sonra da hiç kuşkusuz büyükbabasının ayak izlerini takip ederek fetih ve saldırı politikası sürdürmesi olasıdır. Buddhist metin *Divyāvadāna*, Svasa ülkesini fethettiğinden bahseder. Ancak diğer yazıtlarda bahsedilen bu türden tek bahis tahta çıkışından sekiz sene sonra gerçekleştirdiği Kaliṅga fethidir. Kaliṅga şehrinin gösterdiği direniş ve söz konusu savaştan kaynaklanan dehşet On Üçüncü Kaya Fermanı'nda detaylı bir biçimde anlatılır; “*Buradan yüz elli bin kişi tutsak edildi, yüz bin kişi katledildi ve daha birçoğu öldü*” (Majumdar, 2001: 74). Kaliṅga'nın fethiyle birlikte, Aşoka'nın hâkimiyet alanı tamamlanmış ve güney-doğuda daha korunaklı bir sınır sağlanmıştır. Ancak genelde olanın aksine, bu durum fetihlere olan açlığını arttırmak yerine zihninde tam bir tepkiyle karşılaşmıştır. Aşoka'nın büyüklüğü de işte bu olayla ilişkilendirilmektedir. Öyle ki bu savaş kariyerinde bir dönüm noktası olmuştur.

Palī külliyyata ait Buddhist kaynaklara göre Aşoka, Kaliṅga Savaşı'ndan kısa bir süre sonra kutsal keşiş Upagupta tarafından Buddhizm'e

döndürülmüştür. Bu görüş, büyük bir ölçüde fermanları tarafından da desteklenmektedir. On Üçüncü Kaya Fermanı'nda Aşoka, olabilecek en dokunaklı dille savaşın sebep olduğu acılar yüzünden pişmanlık duyduğunu ifade eder (Sen, 1956: 17-19). Böylesine derin bir samimiyet ve inanç yansıtıldığından, fermanların bizzat imparatorun kendisi tarafından yazıldığı dahi düşünülür. İmparator, savaşın acılarını tümüyle fark etmiştir. Öldürülen ve esir alınan çok sayıda kişi, şiddetle karşılaşmış veya sevdiklerinden ayrı düşmüştür. Aşoka, tam olarak bu sebepten Kaliṅga konusunda derin bir pişmanlık hissetmiş ve Kaliṅga'da ölen, katledilen ve tutsak edilenlerin üzüntü verici olduğunu fermanlarında ilan etmiştir. Dindar bir duygusallık bile olsa dünya tarihinde zafer kazanmış hiçbir hükümdarın, böylesine bir ifade kullandığı bilinmemektedir. Ancak Aşoka'ya göre bu ifade dindar bir duygudan daha fazlası olduğundan iki ciddi kararı benimsemesine yol açmıştır. Bunlardan ilki gelecekte olabilecek tüm savaşlardan kaçınmaktır. Bundan sonra politikası herkesle, hatta ormanda yaşayan savaşçı toplumlarla bile uzlaşmayı seçmek olacaktır.

Benimsediği uzlaşmacı tavrı iyi eylemleri teşvik kararlarının temeli olmuştur. Yani Dharma'nın² (Dhamma veya Dindarlık Yasası) yalnızca kendi egemenliğinin bulunduğu halklar arasında değil, dünya çapında yayılmasına katkıda bulunmaya karar vermiştir. Böylece herkes yaralanmama, nefsinin kontrol etme ve nezaket gibi nimetlerle kutsanmalıdır. Bu kararlarını benimsemedeki samimiyeti ve onları eyleme çevirmesi birçok fermanla aktarılmaktadır. Silahlarla fetihler yapmaktan vazgeçerek Dharma yoluyla fethetmeyi tercih etmiştir. Bilindiği kadarıyla Aşoka, ilkelerine uygun olarak bir daha başka hiçbir savaşa dâhil olmamıştır (Thapar, 1961: 23).

Aşoka'nın tarihe bıraktığı eşsiz miraslardan biri de Hint mimarisinin ve mühendislik becerisinin dikkat çekici anıtları olarak bugüne kadar ulaşan monolitik sütunlar üzerindeki doğal kayalara oyulmuş yazıtlarda yer alan

² Hint felsefesi ve dininde merkezî öneme sahip bir kavramdır. Buddhizm'in yanı sıra Hinduizm, Sikhizm ve Jainizm gibi diğer Hint dinleri içerisinde de farklı anlamlara sahiptir. Kelime olarak "tutmak, sürdürmek, korumak" anlamlarına gelebilen Sanskrit dhr kökünden türetilmiştir (Monier-Williams, 1899: 543-544). Buddhizm'e göre her şeyden önce o, son ve mutlak gerçeği belirtmek için kullanılabilen bir kavramdır. Her şeyin özünde, ardında, ötesinde tek bir yüce gerçek bulunur. Duyularla algılanan, gelip geçici dünyayla karşılaştırıldığında gerçek olarak kalan Dharma'dır. Dharma, özde gerçek olandır (Conze, 2005: 33).

paha biçilmez kayıtlardır. Bu yazıtlar Aşoka'nın hayatının ve yaptıklarının kapsamlı bir somut kanıtı olma özelliği taşımaktadır. Aşoka, ideallerini ve başarılarını kaydetmek için emir veren bilinen ilk Hint Kralı'dır. "Çağların Kayaları" olarak adlandırılan bu yazıtlar, büyük imparatorun yaşamının ve kariyerinin araştırılması için değerli veriler sunmaktadır. Çok fazla tarihi olaydan bahsetmese de benimsenmiş yasaları ve Aşoka tarafından konulan kanunları içermesi bakımından son derece önemlidir. Soylu ilkelerinin ve yüksek ideallerinin tarifi yapıldığından neredeyse onun bir otobiyografik görünümü olarak değerlendirilebilir.

Yazıtlarda kullanılan ifadeleri yorumlamanın zorluğu sebebiyle bazı belirsizliklere rağmen Aşoka'nın taç giyme töreninin onuncu yılında veya daha öncesinde, tümüyle Buddhizmi benimsediği yönünde sağlam ipuçları vardır. Buddhizm'in felsefesinden çok, etik yönünden etkilenmiş ve yönetiminde bu öğretiyi benimsemiştir. Sonuç olarak Aşoka hükümdarlığının başlarında Caṇḍāśoka (acımasız Aşoka) olarak tasvir edilirken Buddhizm'i benimsedikten sonra Dharmāśoka (erdemli Aşoka) olarak adlandırılmıştır. Hindistan'ın içinde fermanlarıyla olduğu gibi dışında da öğretisini yayma misyonu edinmiştir. Bu amaçla geziler yapmış ve çeşitli adımlar atmıştır. Diğerlerinin kendisini takip edebilmeleri için vaazlar vermiştir. Çeşitli kayıtlarda hayırsever faaliyetlerinin listesi de yer almaktadır. Fakat bütün bunları gerçekleştirirken de imparatorluğunu yönetme konusundaki temel görevlerini aksatmamıştır. Aksine yüksek etik bakış açısı ona, imparatorluk görevlerine ilişkin yeni bir anlayış kazandırmıştır.

Aşoka fermanlarının çoğunda, dikkat çeken bir diğer kavram ise şiddetsizlik olarak tanımlanan Ahimsā inancı ya da öğretisidir. Bu öğreti sebebiyle tüm yaşamların kutsallığı konusunda ısrarcı olmuştur. Kendisi de buna örnek olmak amacıyla kraliyet kurbanını ilk önce bir geyik ve iki tavus kuşuyla sınırlamış, sonrasında tamamen kaldırmıştır (Sastri, 1988: 239). Ancak şiddetsizlik ilkesi yalnızca yemek ve özel hayatla sınırlı kalmamıştır. İlkeyi politika ve uluslararası ilişkiler kapsamında da genişletmiş; savaşı tamamen, mutlak bir kötülük olarak ilan ederek ulusal politikasını şiddetten arındırmıştır. Artık kendini fetih ve zorlayarak topraklarını genişletmeye değil, Dharma'yı genişleterek insanları sevgiyle ahlaki bir hayata yönlendirmeye adanmıştır. Böylece Aşoka, tarihte barış ve evrensel birliğin öncüsü olarak öne çıkmış; idealleri yalnızca kendi zamanının değil modern

çağın da çok ilerisinde olmuştur. Bütün bunların yanı sıra gerçekleştirdiği misyonerlik çalışmaları Buddhizm'in dünyaya yayılmasında bir öncü olmuştur. Aşoka Dönemi'nde Dütaları (elçi) vasıtasıyla barış misyonları düzenlediği yerlerden biri de Hindistan'ın güneyinde bir ada olan Sri Lanka'dır. Oğlu Mahinda ve daha sonrasında kızı Saṅghamittā'yı da öğretiyi yayma ve orada bir saṅgha örgütü kurma amacıyla görevlendirmiştir.

Saṅghamittā ve Kadın Keşiş Örgütü

Erken Dönem Buddhist Sri Lankalıların, kadınlara ve dünyevilikten feragat etmelerine dair tutumlarına *Dīpavaṃsa*, *Mahāvaṃsa* ve daha sonrasında *Cūlavāṃsa*'nın yanı sıra, beşinci yüzyıldaki misyonerlik faaliyetlerini ölümsüzleştiren Çin kaynaklarında da yer almaktadır. *Dīpavaṃsa* ve *Mahāvaṃsa*'ya göre, Buddhizm'in Sri Lanka'ya ulaşmasından Kral Aşoka sorumludur. Oğlu Mahinda erkek keşiş düzenini kurarken, kızı Saṅghamittā da kadın keşiş düzenini kurmuştur. Mahāvaṃsa'nın kadın keşiş örgütünün kurulumuna ilişkin anlatımı *Dīpavaṃsa* ile aynı olsa da sonrasında örgütle alakalı hiçbir bilgi vermemektedir. Ancak *Dīpavaṃsa*, örgütün kuzey-orta başkent Anuradhapura'dan adanın en güney bölgelerine kadar genişlediğini aktarmaktadır. Bunun yanı sıra kralların hem kadın keşişlerin fikirlerine değer verdiklerini hem de maddi olarak destek olduklarını kaydetmektedir. Gunawardena'nın belirttiği gibi eser içerisinde çok az sayıda erkek keşiş ismi yer alırken, genelde anılan dinî figürler kadın keşişlerdir (Bartholomeusz, 2008: 18). Gerçekten de *Dīpavaṃsa*'nın genel konusu erkeklerden ziyade kadın keşiş örgütüdür.

Dīpavaṃsa diğer kaynakların aksine kadın keşiş düzenine göndermelerle doludur. Bu sebepten araştırmacılar, kadın keşişlerin oluşturduğu birkaç edebî eserden biri olabileceğini düşünmektedir. *Dīpavaṃsa*'ya göre kadın keşişler Mahinda adaya geldikten sonra yalnızca saray hayatından ayrılmak değil Buddhist öğretinin tüm meyvelerine sahip olmak isteyen ilk kişilerdir. *Dīpavaṃsa*'da bu durum “En iyi öğretiyi dinledikten sonra, sadık ve anlayışlı eşi Ānula ve beş yüz bakire *sottapatti* meyvesine eriştiler.” şeklinde açıklanmıştır (Oldenberg, 2018: 153). Sonrasında Ānula, Kral'dan erkeklerde olduğu gibi kadınlarında Buddhizme kabulünü gerçekleştirmesini istemiştir. Ancak Mahinda kadınların Buddhist örgüte kabulünün gücünün dışında olduğunu belirtmiştir. Mahinda'nın “Ah Kralım, erkek keşişlerin kadınların kabulüne izin vermesi kurallar aykırıdır.

Kız kardeşim Saṅghamittā gelerek Ānula'yı kabul edebilir. O tüm prangalarından kurtulmuştur [yani nibbāna'ya erişmiştir].” sözleriyle açıkladığı gibi kadınların örgüte kabulü ancak başka bhikkhuni tarafından gerçekleştirilebilir (Oldenberg, 2018: 193). Sonrasında Mahinda, kral Aşoka'ya bir mektup göndererek durumu aktarır. Böylece Saṅghamittā ve kadın keşişlerin bir kısmı, Sri Lanka'ya örgütü kurmak üzere yolculuk yapmayı kabul ederler. Bu sırada Sri Lanka kralı, Ānula ve keşiş olmak isteyen diğer kadınların uygun bir ikamet yerine yerleştirmek için düzenlemelere başlar. *Mahāvamsa*, Sri Lanka'da kurulmuş olan kadın keşiş örgütüne dair detaylı bilgiler içermese de Ānula'nın hayatının bir anlatısına sahiptir.

Ānula, beş yüz bakire ve beş yüz harem kadınıyla birlikte on öğretiyi kabul etmiştir. Sarı giymiş, sadeliği seçmiş ve saṅgha'ya girmeyi dört gözle beklemiştir. Kadın keşişler Hindistan'dan gelene kadar Upāsikāvihāra'da kalmıştır. Kral bu konaklama yerini onu memnun etmek için inşaa ettirmiştir. Orası Lanka'da içerisinde upāsikālar [laik kadınlar] yaşadığı için “Upāsikāvihāra” [laik kadınlar tapınağı] olarak bilinmektedir (Geiger, 1912: 123).

Anlatıda görüldüğü gibi Ānula ve diğer kadınlar, Saṅghamittā gelip kadın keşiş örgütünü kuruncaya kadar altı ay süresince kendilerini tecrit altında tutmuşlardır. Her ne kadar kıyafetleri ve günlük yaşantıları örgüt yasalarına uygun olsa da Saṅghamittā gelinceye kadar Buddhist saṅgha'ya kabul edilmemişlerdir. Gerekli şekilde örgüte kabulleri bahşedilinceye kadar bu kadınlar iki sosyal grup arasında kalmışlardır. Böyle bir pozisyon en iyi karşılığıyla “eşikte” olarak tanımlanabilir. Ānula ve maiyetinin milattan önce üçüncü yüzyılda sahip oldukları bu güçlü imaj, iki bin yıldan fazla bir süre sonra Sri Lanka kadınları örgütü yeniden kurmaya başladığında dayanakları olmuştur. Hem *Dīpavamsa*'nın hem de *Mahāvamsa*'nın anlatıları, Ānula'nın eşikteki bu pozisyonunun belirli tarihsel sonuçların sonucu olduğu ve kadınlara örgüte kabul edilme hakkı verildiğinde sona erdiğini öne sürmektedir.

Seylan kayıtlarına göre Saṅghamittā, bhikkhuni saṅgha'nın diğer üyeleriyle birlikte gelmiştir. Ayrıca yanında Buddha'nın altında aydınlandığı Bodhi ağacının da bir dalını getirmiştir. Böylece örgüte katılmak isteyen kadınları saṅgha'ya kabul etmeye başlamıştır. Kabul edilen kadınların aydınlanması *Dīpavamsa*'da “Yüksek doğumlu ve başarılı beş yüz kadın saṅghaya girmiş ve sonrasında nibbāna'ya ulaşmıştır. Beş yüz kadının

çevrelediği Ānula da nibbāna'ya ulaşmıştır. Ariṭṭha adıyla kral da saṅgha'ya katılmış ve nibbāna'ya ulaşmıştır. Hepsi arahant seviyesine erişerek tümüyle aydınlanmışlardır.” Sözleriyle yer bulmuştur (Oldenberg, 2018: 203). Aynı anlatı Mahāvamsa'da kral Ariṭṭha'yı ön planda tutarak aktarılmaktadır. Sonuç olarak Sri Lanka'da kadın keşişler örgütü bu şekilde kurulmuştur.

Mahāvamsa'da aktarılan Saṅghamittā'nın ve Bodhi ağacının adaya gelişiyile ilgili anlatı Buddhizm'in yayılmasını sağlayan Saṅghamittā ve erkek kardeşi Mahinda övülerek son bulmaktadır. Kralın Mahinda'nın ölümünü öğrendiği bir anlatıda Saṅghamittā'nın da ölümüne dair; “*Bilge ve büyük bir keşiş olan Saṅghamittā, Buddhizm'e olan yükümlülüklerini yerine getirmiş ve birçok insana fayda sağlamıştır. Kral Uttiya'nın saltanatının dokuzuncu yılındayken elli dokuz yaşında, kadın keşişler için kurulmuş olan Hatthalhaka Vihara'da yaşarken nihai nibbāna'ya erişmiştir. Kral bir hafta boyunca onun onuruna en yüksek puca'yı gerçekleştirmiş ve adanın tamamı süsülenmiştir*” bilgilerini aktarmaktadır (Geiger, 1912: 39). Mahāvamsa, Saṅghamittā'yı yüceltse de kadın keşişlerin örgütünün gelişimi hakkında hiçbir bilgi içermemektedir. Bu konuda bilgilere yalnızca Çin kayıtlarından ulaşılmaktadır.

Sri Lanka kayıtlarında kadın keşişlerin misyonerlik faaliyetlerinden bahsedilmese de Çin kaynaklarında MS 434 yılında Theravada Buddhizmi'nin yayılımında kadın keşişlerinde payı olduğu kaydedilmiştir. Bununla birlikte MS 429 yılında Sinhala ülkesinden bhikṣuṇīleri Nanking'de bulunan erken dönem Liu Song Hanedanlığı'nın başkentine getiren Nanti adında bir gemi kaptanından bahsedilmektedir. Jingfu Tapınağı'nda ikamet etmişler ve Çin'e geliş amaçları ise bhikṣuṇī saṅgha kurmaktır. Birkaç yıl sonra Sri Lanka kadın keşişlerinden daha büyük bir heyet Çin'e ulaşmış ve böylece örgütün kurulması için gereken sayıya ulaşarak 300'dan fazla kadın keşiş görevlendirilmiştir. Böylelikle Sri Lanka kadın keşişlerinin misyonerlik faaliyetlerinin yalnızca ada içerisinde sınırlı kalmayarak Buddhizm'in Çin'e kadar yayılmasında rol oynadıkları görülmektedir.

Yuanjia'nın³ altıncı yılında Nanti adlı yabancı bir gemi sahibi, Aslan Krallığı'ndan bir grup bhikkhuni getirdi. Kadın keşişler, Liu Song'un (劉宋) başkentindeki Jingfu Tapınağı'na yerleştiler. Daha sonra [Çinli] keşişe Sengguo'ya (僧果) ülkeye yabancı kadın keşiş gelip gelmediğini sorduklarında olumsuz cevapla karşılaştılar. Yeniden sordular; “Öyleyse [Çinli] kadın keşişler saṅgha'ya kabul edilerek kutsallığa erişebildiler?”

Sengguo cevapladı; “Biz, bhikkhu saṅgha'dan daha üst rütbeye sahibiz. [Bilgi ve/veya manevi pratikte] ileri olanlar, insanların zihinlerinde riayet uyandırması nedeniyle örgüte kabul sağlayabilirler. Mahāpacāpatī'nin⁴ sekiz soylu yasayı kabul etmesi ve yol göstericileri olduğu beş yüz Sākya kadınının kutsallığı kazanması gibi örnekleri takip ediyoruz.”

Sengguo bu cevabı vermişse de hâlâ yüksek rütbeye erişmesi konusunda şüpheleri vardı. Sonrasında [Keşmişli keşiş] Gunavarman'a danıştığında da aynı cevabı aldı. İkinci kez yüksek rütbeli olmasının hoşgörülebilir olup olmadığını danıştı. Gunavarman bu sefer sīla [ahlak], samādhi [benlik algısı] ve prañā [bilgelik] gibi erdemlerin daha üst aşamalara doğru geliştirilmesi gerektiğinden, üst rütbeye erişilmesinin yararlı olduğunu söyledi. Yuanjia'nın onuncu yılında gemi sahibi Nanti, Aslan Krallığı'ndan Tiesaluo da dahil olmak üzere on bir kadın keşiş daha getirdi. Daha önce gelen kadın keşişler Song'un dilini öğrenmişlerdi. Yüksek kutsallığa ulaşmak isteğiyle Nanlin Tapınağı'nda toplantı yapıldı. Üç yüzden fazla [Çinli] kadın keşiş, ertesi yıl örgüte kabul edildi (Pao-ch'ang 1994, 53 – 55).

³ Yuanjia Saltanatı (元嘉之治), Çin tarihinde, önceki ve sonraki dönemlere kıyasla nispeten zengin ve istikrarlı olan Liu Song Hanedanlığı altındaki bir dönemdir. Altı Hanedanlığın istikrarsızlığına kıyasla göreceli bir sükunet ve sakinlik dönemidir.

⁴ Mahāpacāpatī Gotamī, Buddha'nın üvey annesi ve (annesinin kız kardeşi) teyzesidir. Buddhist gelenek içerisinde aydınlanmaya giden yolu benimsemek isteyen ve bizzat Buddha tarafından örgüte kabul edilerek bhikkhuni (kadın keşiş) olan ilk kadındır. Dīpavaṃsa'da aktarılanlara göre; “Mahāpacāpatī, keşişlere adak sunmak adına dünyadaki her şeyini feda etmiştir. Bu nedenle Buddha, Ānanda'nın önerisini kabul ederek hem keşişlerin hem de kadın keşişlerin onurunu ve saflığını korumak için Sekiz Temel Kurala (Aṭṭhagarudhammā) uymak koşuluyla kadınların dini düzenini (Bhikkhunī Saṅgha) kurmuştur. Mahāpacāpatī, bir kadın keşiş olmak için büyük bir istekle Buddha tarafından belirlenen tüm bu koşulları kabul etmiş ve böylece yüz arkadaşıyla birlikte örgüte kabul edilerek ilk bhikkhunī olmuştur (Meshram, 2014: 27).”

Kadın keşişlerin misyonerlik çalışmalarını takip eden yüzyıllara ait Sri Lanka yazıtları ve edebî eserleri kraliyet korumasına sahip oldukları ve örgütün gelişmeye devam ettiğini göstermektedir. Yazıtlar genel olarak kralların korumasında kadın keşişlere özel arazi tahsis edilerek manastır inşaa edildiğinden bahsetmektedir. Onuncu yüzyıldan kalma bir yazıt ise kadın keşişlerin, Saṅghamittā'nın Sri Lanka'ya getirdiği kutsal Bodhi ağacını sulama görevini yerine getirdiklerini aktarmaktadır (Cheng, 2007: 12). Saṅghamittā yalnızca bhikkhunī örgütünü kurduğu için değil, aynı zamanda kutsal Bodhi ağacını Sri Lanka'ya getirdiği için de önemli bir figür olmuştur. Bodhi ağacı günümüzde Anuradhapura kentinde hâlâ gelişmeye devam etmektedir. Yazıtta da bahsedildiği gibi ağaç, tapınağın hemen yanında durmaktadır. Günümüzde Sri Lanka'da bulunan Buddhist tapınaklarının hemen hepsinde Bodhi ağacının soyundan gelen bir ağaç yer almaktadır.

Geç dönem onuncu yüzyıl veya erken dönem onbirinci yüzyıl yazıtlarında kral V. Mahinda'nın (982-1029) kadın keşiş örgütünün kullandığı büyük bir mesken inşaa ettiğinden bahsedilmektedir. Bu anlatıdan yola çıkarak o dönemde örgüte katılan kadın keşişlerin sayısında artış olduğu görülmektedir. Ayrıca *Cūlavamsa*, Sri Lanka'daki eski kadın keşiş örgütüne ve onun etrafında gelişen kültüre kısaca değinmektedir. Anlatılana göre kral IV. Mahinda (956-972), örgütün hamisi olarak ibadetlerini gerçekleştirebilecekleri bir tapınak inşaa ettirmiştir. Bu anlatı, Sri Lanka'da bulunan kadın keşiş örgütüne dair son anlatı olsa da örgütün onuncu yüzyıl süresince güçlü yapısını koruduğu görülmektedir. Kralın yok olmakta olan bir düzen için ikametgah inşaa ettirmeyeceği düşünülmektedir.

Sri Lanka'da kadın keşiş örgütü onbirinci yüzyılda gizemli bir şekilde sona ermiştir. Aynı şekilde erkek keşişlerin örgütü de bu süreçte yok olmuştur. Seylan kayıtlarına göre ancak onbirinci yüzyılın sonlarına doğru Kral Vicayabāhu, soyunu adaya yeniden kabul ettirmek adına Burma'dan yardım isteyerek keşiş düzenini yeniden kurmaya çalışmıştır. Ancak kayıtlarda Sri Lanka'da önceden var olan kadın keşiş örgütünü yeniden canlandırmak adına hiçbir kayıt bulunmamaktadır. Aynı şekilde geç dönem yazıtlarında da kadın örgütünü yeniden kurmaya yönelik hiçbir girişimden bahsedilmemektedir. Büyük Buddhist hükümdar olan Parakramabāhu (1153-1186), saltanatı süresince bile örgüte dair girişimde bulunulmamıştır.

Kadın keşişlere ilişkin çağdaş tartışmaların hemen hepsi, onbirinci yüzyılda tarikatın dağılması ve sonrasında yeniden kurulmasına ait isteksizlik üzerine olmuştur. Bu durum aynı zamanda kadın keşişlerin beşinci yüzyılda Çin’de gerçekleştirdikleri misyonerlik faaliyetlerine de dayandırılmaktadır. Bhikkhunī düzeni, 1990’ların sonuna doğru tarihsel olarak Sri Lanka’da yeniden canlanmış ve kadın keşişler de başta olmak üzere birçok kesimden farklı tepkilerle karşılaşmıştır (Mrozik, 2020: 34). Kimi Buddhistler, Sri Lanka’daki kadın keşiş örgütünün yeniden kurulmasının doğru olduğunu savunurken kimileri için bu durum ikircikli yaklaşılmaması gereken bir konu olarak kalmıştır.

Sri Lanka’da Buddhist Kadın Keşişlik Geleneği

Kaynaklar bir keşiş örgütü olan Bhikkunī Saṅgha’nın, adadaki erken tarihinde Buddhism’in gelişmesine ve yayılmasına önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Bugün Sri Lanka’da resmî olarak onaylanmış bir örgüte sahip keşiş kadınlar tarih boyunca erkeklerden çok daha farklı zorluklarla karşı karşıya gelmişlerdir. Bunun en temel sebeplerinden biri çağlar boyunca Buddhist Lankalıların, kadınların geleneksel olarak kabul edilen rollerinden vazgeçmeleri konusunda kararsız görüşleridir. Örneğin, Buddhism’in Sri Lanka’daki oluşum yıllarını anlatan *Dīpavaṃsa*, manastır topluluğuna giren kadınların büyük Buddhist bilginler olduklarını ve hatta arahantlar veya aydınlanmış varlıklar olduklarını kaydeder. Bunun yanı sıra zekalarıyla ön planda olduklarından ve kralların onları onurlandırdığından bahseder. Kısacası, *Dīpavaṃsa* kadın keşişlere ve Sri Lanka’da Buddhism’in kurulmasında gerçekleştirdikleri katkılarına net bir şekilde değer atfetmektedir. Ancak *Mahāvaṃsa*’ya göre Buddhistler, erkek keşişlerin daha fazla desteğe layık olduklarından söz etmektedir. *Mahāvaṃsa*, kadın keşişlerin aydınlanmaya ulaştıklarından bahsetmesine rağmen, bunlara atıflar fazlasıyla seyrek. Eser daha ziyade, kralın keşişlerin düzenine olan lütfuna ilişkin göndermelerle doludur. Buna göre kral örgüte bağışta bulunduğu bağışın büyük bir bölümü erkek keşişlerin örgütüne gitmektedir. Adadaki kadın manastır düzeninin kuruluş hikayesi dışında eser içerisinde, erkek keşişlerin yanında olmadıkça kadın keşişlerden bahsedilmemektedir.

Bu belirsizlik Lanka’daki gelenek gibi Hint Buddhist metinlerinde de yer almaktadır. Bazı metinler aydınlanma yolunda Buddhist kadınların erkeklerle eşit olduğunu öne sürmektedir. Diğerleri ise kadınların erkekleri aydınlanma yolundan uzaklaştıracaklarını iddia etmektedir. Bu çelişki

Samyutta Nikāya'da Buddha'nın kadınların nibbāna'ya ulaşabildiklerini ilan etmesiyle betimlenmiştir; “*Kimde böyle bir araç varsa, kadın olsun erkek olsun, nibbāna'ya ulaşır*” (Bodhi, 2000: 122). Ancak daha birçok metin bu eşitlikçi söylemi yalanlayarak kadınlara karşı durmaktadır. Örneğin *Aṅguttara Nikāya*, Buddha'nın keşişleri kadınlardan sakınmaya ve onları tuzağa düşürmeye çalışan kadınlara karşı daima uyanık olmaya yönlendirdiğini aktarmaktadır.

Allan Sponberg, erken Buddhist metinlerinde kadınlarla ilgili bu belirsizliğin, keşişlerin "ilk topluluk üyeleri arasında mevcut olan farklı bir dizi endişeyi" ifade eden "seslerin çokluğunu" yansıttığını savunmaktadır. Bu endişelerin çoğu, Buddha'nın ölümünden sonra erkek egemen manastır düzeninin, keşiş topluluklarında hem erkek hem de kadın keşişler için uygun bir yaşam tarzını düzenlemek zorunda kaldığında ortaya çıkmıştır.

Metinlerdeki kadınlara yönelik bu çeşitli tutumlardan Sponberg, dört tanesini ayırmıştır. Dört tutum birbirinin üzerine inşa edilmişse de birbirini dışlamamaktadır. Birincisi soteriolojik kapsayıcılık veya kişinin cinsiyetinin "Buddhistlerin, acıdan kurtulma hedefine ulaşmasına hiçbir engel oluşturmadığı" görüşüdür. Metinler, Buddha'nın kendisinin de kadınların nibbāna'ya ulaşabileceğine inandığını aktarmaktadır. İkinci tutum, kurumsal androcentrizm veya “kadınların gerçekten de tam zamanlı bir dinî kariyer izleyebildikleri, ancak yalnızca geleneksel olarak kabul edilen erkek otoritesi ve kadın doğasına ilişkin atfedilen sosyal standartları koruyan ve güçlendiren dikkatle düzenlenmiş bir kurumsal yapı ile” mevcut olabileceği inancıdır. Mahāvamsa, erkek keşişlere yaptığı vurgular ve kadın keşişlere gelişigüzel göndermeleriyle bu görüşü desteklemektedir. Üçüncü tutum, çileci kadın düşmanlığı veya kadınların “erkek bekarlığına bir tehdit” olarak kınanmasıdır. *Aṅguttara Nikāya* içerisinde bu görüşe ait çeşitli metinler bulunmaktadır. Buddhist metinlerde kadınlara yönelik dördüncü tutum soteriolojik androjenlik veya “dişil olanın dramatik bir şekilde yeniden değerlendirilmesi, yani kültürel olarak erkeğe ve kadına atfedilen tüm bu niteliklerin ve beklentilerin yeniden değerlendirilmesi” üzerinedir (Sponberg, 1992: 8). Bu görüşe göre, normalde kadınsılık ile ilişkilendirilen bazı niteliklerin, başarılı bir keşiş için vazgeçilmez olarak kabul edilebilir olduğudur. Sponberg'in erken Buddhist metinlerindeki bu dört görüşe ilişkin analizi, Sri Lanka Buddhizmi'nin tarihinde hüküm süren kadınlara ve

dünyadan feragat etmeye yönelik tutumlarını değerlendirmek için yararlı bir araçtır. Hiç kuşkusuz günümüzde hâlâ Sri Lanka'da varlığını sürdüren örgütün daha net anlaşılabilmesi için tarihinde var olan bu tarz zorlukların bilinmesi gerekmektedir.

Sri Lanka kadın keşiş örgütü, yeniden kurulduktan sonra günümüzde kadınların aydınlanma seviyesine erişmesinde oldukça önemli bir role sahip olmuştur. Bunun en temel sebeplerinden biri yirminci yüzyılın başında yalnızca Çin (Güneydoğu Asya'daki diaspora toplulukları dâhil), Kore, Tayvan ve Vietnam'ın Mahāyāna Buddhist geleneğini benimsemeleriyle kadınlara Bhikkhunī örgütü sunmuş olmalarıdır. Bhutan, Hint Himālayaları, Moğolistan, Nepal ve Tibet gibi Theravāda Buddhist geleneğine sahip ülkelerde kadınlar örgüte dışarıdan adaklar sunabilirken, Bhikkhunī olarak kabul edilebilecekleri bir kadın keşiş örgütü bulunmamaktadır (Mrozik, 2020: 34). Tüm Theravāda Buddhist Saṅghaları, 1990'ların sonlarında Sri Lanka'da Bhikkhunī düzeni yeniden kuruluncaya dek yalnızca erkek keşiş örgütü olarak kalmıştır.

SONUÇ

Görüldüğü gibi Buddhizm, Hint kökenli bir dinî inanış olmasına rağmen MÖ 3. yüzyıldan itibaren ada tarihinde önemli bir yer tutmuştur. Kral Aşoka, her ne kadar saltanatının ilk yıllarında acımasızlığıyla biliniyor olsa da sonrasında Buddhizm'i kabul ederek devlet dini haline getirmiş ve sonraki yıllarında yalnızca ülke içerisinde değil dışarısında da Dharma yoluyla hareket etmiştir. Hükümdarlığı süresince Buddhizm'in dünyaya yayılması için birçok misyonerlik çalışmasında bulunmuştur. Hiç kuşkusuz bu misyonerlik hareketleri günümüzde Buddhizm'in birçok Asya ülkesine yayılışında öncü olmuştur.

Sri Lanka, Maurya İmparatoru Aşoka'nın misyonerlik çalışmaları yürüttüğü ilk ülkelerden biridir. Seylan kayıtlarında bahsedildiği üzere adaya öncelikle Aşoka'nın oğlu Mahinda, Buddhizm'i yaymak ve bir keşiş örgütü (saṅgha) kurmak adına gelmiştir. Daha sonrasında Buddhist Dharma'dan etkilenen başka Kraliçe Ānula olmak üzere ada kadınları da örgüte katılmak istemişlerdir, ancak görüldüğü gibi cinsiyet farklılıklarından ötürü örgüte kabullerinin yalnızca bir kadın keşiş tarafından gerçekleştirilebileceği söylenmiştir. Bu sebepten Aşoka'nın kızı Saṅghamittā adaya gelerek kadın keşiş örgütünü (bhikkhunī) kurmuştur. O tarihten itibaren uzunca bir süre

Buddhizm, erkekler kadar kadınlar tarafından da yaşatılmış ve hatta şekillendirilmiştir. Her ne kadar erken dönemlerden itibaren kadınların keşiş olmasına dair ikircikli görüşler olmuşsa da tarihleri boyunca bhikkhunī düzeni birçok Sri Lanka kralından da destek görmüştür. Ancak ne yazık ki örgütün eylemlerine dair Seylan kayıtlarında detaylı bilgilere rastlanmadığından belli bir tarihten sonra sadece Çin kaynaklarından ulaşılabilmektedir. Yine de bu durum örgütün yalnızca ada içerisinde değil, dışarısında da misyonerlik çalışmalarıyla Buddhizm'e katkı sağladığı görülmektedir.

Bugün Sri Lanka'daki Buddhizm inancında bu kadın keşiş örgütünün etkileri hâlâ gözlemlenebilmektedir. Tarihine bakıldığında oldukça erken bir çağda kurulmuş olup, onuncu yüzyılın sonlarına kadar aktifliğini sürdürmüş olduğu görülmektedir. Bu durum her ne kadar kadınların Buddhist öğretiyi benimseyerek aydınlanmaya ulaşip ulaşamayacaklarına dair tartışmalar olsa da Buddhizm'e uzun yıllar katkıda bulunduklarını göstermektedir. Toplumsal cinsiyet rollerinin yüklediği görevler sebebiyle birçokları tarafından sorgulanmaya maruz kalmışlarsa da örgütün devamlılığını sağlayabilmişlerdir. On birinci yüzyılda bilinmeyen bir şekilde son bulan örgüt günümüzde 1990'ların sonlarında yeniden canlanmasıyla hâlâ varlığını sürdürmektedir. Theravāda Buddhist geleneğine sahip ülkelerin genellikle bhikkhunī düzeninin olmayışı Sri Lanka'da bulunan bu kadın keşiş örgütünün Buddhizm'in sahip olduğu soteriolojik kapsayıcılık bağlamında ne kadar önemli olduğunu birkez daha göstermektedir.

Sonuç olarak ada içerisinde oldukça köklü bir örgüt olan bhikkunī düzeni, yalnızca Buddhizm'e sağladığı katkılarla değil; aynı zamanda kadınlara da aynı kutsallık imkanını sunmasıyla da değerli bir oluşum olmuştur. Köklü tarihi boyunca kimi zorluklarla karşılaşmışsa da aynı oranda destek gördüğü zamanlar da mevcuttur. Bakıldığında Buddhist metinlerin ikircikli yaklaşımına rağmen günümüzde hâlâ varlığını sürdürmesiyle de önemini korumaktadır. Bu sebepten ileride Buddhizm üzerine yapılacak çalışmalar kadar antropoloji, sosyoloji, tarih ve kadın çalışmaları gibi çeşitli alanlar için de oldukça dikkat çekici bir konu olduğunu düşünmekteyiz. Bu çalışma, örgütün kulumuna dair çizmeye çalıştığı tarihsel perspektif vasıtasıyla ilerideki çalışmalara katkı sağlamasını temenni ederiz.

KAYNAKÇA

- Bartholomeusz, Tessa J. (2008); *Women Under The Boo Tree*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Bodhi, Bhikkhu (2000); *The Connected Discourses of the Buddha: A New Translation of the Saṃyutta Nikāya*, Wisdom Publication, Somerville, USA.
- Meshram, Manish (2014); “Status of Women in Buddhism: Spiritual and Social Energetic Movement” *Shabd Braham International Research Journal of Indian Languages*, Sayı 5, syf. 26-32.
- Chatopadhyaya, Debiprasad (2010); *Tāranātha’s History of Buddhism in India*, Motilal Banarsidass Publishers, Delhi.
- Cheng, Wei-Yi (2007); *Buddhist Nuns in Taiwan and Sri Lanka*, Routledge, Oxon.
- Conze, Edward (2005); *Kısa Budizm Tarihi*, Yol Yayınları, İstanbul.
- Dīpavaṃsa*, Çev. Oldenbert, Hermann (2018), *An Ancient Buddhist Historical Record*.
- Gokhale, B.G. (1948); *Buddhism and Asoka*, Padmaja Publications, Baroda.
- Lahiri, Nayanjot (2015); *Ashoka in Ancient India*, Harvard University Press.
- Mahāvamsa, Çev. Geiger, Wilhelm (1912), Oxford University Press, London.
- Majumdar, R. C. (2001); *The Age of Imperial Unity*, Bharatiya Vidya Bhavan, Mumbai.
- Monier-Williams, Sir Monier (1899); *A Sanskrit-English Dictionary*, Motilal Banarsidass Publishing House, Delhi.
- Mrozik, Susanne (2020); “Sri Lankan Buddhist Nuns: Complicating the Debate over Ordination” *Journal of Feminist Studies in Religion*, Vol 36, Sayı 1, syf. 33-49.
- Pao-ch’ang, Shih (1994). *Lives of the Nuns, Biographies of Chinese Buddhist Nuns from the Fourth to Sixth Centuries*. çev; Tsai, Kathryn Ann. University of Hawaii Press, Honolulu.
- Sastri, Kallidaikurichi Aiyah Nilakanta (1988); *Age of the Nandas and Mauryas*, Motilal Banarsidass, Delhi.
- Sen, Amulyachandra (1956); *Asoka’s Edicts*, The Indian Publicity Society, Calcutta.

Smith, Vincent Arthur (1920); *Aśoka: the Buddhist Emperor of India*, The Clarendon Press, Oxford.

Sponberg, Alan (1992); "Attitudes toward Women and the Feminine in Early Buddhism" *Buddhism, Sexuality, and Gender*, Ed. Cabezon, José Ignacio, State University of New York Press, Albany, syf. 3-36.

Thapar, Romila (1961); *Aśoka and the Decline of the Mauryas*, Oxford University Press.

SRI LANKA'DA İSLAMİYET

*İsmail Hakkı GÖKSOY**

GİRİŞ

Hint Yarımadası'nın güneyinde yer alan Sri Lanka, 65.000 km² yüz ölçümüne ve 20 milyon civarında nüfusa sahip bir ada ülkesidir. Eskiden, Seylan (Ceylon) olarak bilinen ülkenin adı, 1972 yılında Sri Lanka olarak değiştirilerek bir cumhuriyet olmuştur. Sri Lanka, farklı etnik ve dinî toplulukların yaşadığı bir ülke konumundadır. Ada halkının yaklaşık dörtte üçü (%74) Budist Sinhali halkı olup, diğer etnik gruplar arasında Hindu Tamil'ler (%12) ve Müslümanlar (%9,7) bulunmaktadır. Az sayıda da eski Portekiz ve Hollanda sömürgecilerin neslinden gelen Burgher'ler ile İngiliz soyundan gelen Eurasian adlı melezler vardır (Peebles, 2006: 2-9; Syed ve dğr., 2007: 73-82).

Tarih boyunca ada halkının çoğunluğunu oluşturan Hint-Arî ırkına mensup kuzey Hindistan kökenli Sinhalîler, MÖ 5. yüzyılda güney Hindistan kökenli Dravidyan ırkına mensup, Tamiller ise MÖ 3. yüzyılda adaya gelip yerleşmişlerdir. Adanın en eski ilkel yerli halkı olan Veddalar da uzun yıllar ülkenin doğusunda dağlık kesimlerde varlıklarını devam ettirmişlerdir. Ada üzerinde Hint tesirleri hâkim ise de Sri Lanka din, kültür ve dil açısından zamanla farklı bir kimliğe sahip olmuştur. Nüfusun çoğunluğunu oluşturan Sinhalîler'in anadili Sinhalîce'dir. İkinci kalabalık topluluk olan Tamiller ile Müslümanların önemli bir kısmı da anadil olarak Tamilce konuşurlar. Bağımsızlık sonrasında Sinhalice'nin yanı sıra Tamilce de ikinci resmi dil olarak tanınmıştır. Eski sömürge dili İngilizce ise, iş hayatında ve eğitimde yaygın olarak kullanılmaktadır (Ross-Matles, 1990: 68-77).

Sri Lanka'nın esas tarihi, “kuru bölge” olarak adlandırılan adanın kuzeyinde sulamaya dayalı tarımsal bir medeniyetin gelişmeye başladığı MÖ

* Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Öğretim Üyesi.
ismailgoksoy@sdu.edu.tr

3. yüzyıla kadar uzanır. MS 10. yüzyıla kadar Anuradhapura'nın, 11. ve 12. yüzyıllarda da Polonnaruva'nın etrafında merkezileşen bu medeniyete ait birçok su kanalı, sunî gölet ve su depolarının kalıntılarına rastlanmıştır. Adadaki ilk yerleşimler önceleri bağımsız ya da yarı bağımsız küçük kralların yönetiminde iken, MÖ 1. yüzyılda Rohanalı Sinhali Kral Dutthagamani adanın tamamı üzerinde egemenlik tesis etmiştir. Budizm'in MÖ 3. yüzyılda adaya girişi, adanın tarihinde kalıcı izler bırakmıştır. Sinhali krallar ve halk tarafından benimsenen Budizm inancı, zamanla devlet dini haline gelmiş ve Sinhali kültürünün ve milli kimliğinin bir parçası olmuştur. Anuradhapura ve Polonnaruva'daki Budist stupalar, eski su depoları, kraliyet sarayları ve parklar Sri Lanka'nın Budist tarihini ve eski kralların zenginliğini yansıtmaktadır (Ross-Matles, 1990: 6-11).

MÖ 3. yüzyılda güney Hindistan'dan adanın kuzey taraflarına başlayan Tamil göçleri, MS 6. yüzyılda güney Hindistan'daki siyasi istikrarsızlık sebebiyle iyice artmıştır. Sinhali Kralların 9. yüzyıl ortalarında güney Hindistan'daki siyasi duruma müdahale etmeleri, neticede güney Hindistan'daki Chola Krallığı'nın adayı işgal etmesiyle sonuçlanmıştır. Yaklaşık yetmiş beş yıl bu Krallığın hâkimiyeti altında kalan adadaki Chola yönetimine, Polonnaruva'yı merkez edinen I. Vijayabahu 1070 yılında son vermiştir. Onun kırk yıl süren Anuradhapura ve Polonnaruva'daki yönetimi sırasında ada yeniden refaha kavuşmuştur. Ancak onun ölümüyle birlikte yaşanan taht kavgalarını bitiren I. Parakramabahu, 1153-1186 yılları arasında Polonnaruva'yı merkez edinerek ülkeyi tekrar birleştirmiş ve önemli su kanalları ve dinî yapılar inşa ettirmiştir. 13. yüzyılda güney Hindistan'dan gelen yeni göçler neticesinde adanın kuzeyindeki Sinhali nüfus giderek azalmıştır. Sinhali siyasi gücünün zayıflaması neticesinde Jaffna Yarımadası merkez olmak üzere kuzeyde bir Hindu Tamil Krallığı kurulmuştur. Colombo yakınındaki Kotte'deki Sinhali Kralı VI. Parakrawabahu (hük.1412-1467), 1450 yılında Jaffna'yı fethederek tüm adayı Sinhali denetimine aldıysa da onun ölümünden sonra Sinhali denetimi uzun sürmeyerek Jaffna Tamil Krallığı tekrar bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu arada, orta kesimlerdeki Sinhali Kandy Krallığı da ayrı bir siyasi güç olarak bağımsızlığını kuvvetlendirmiştir. Portekizliler, 15. yüzyıl sonlarında bölgeye geldiklerinde, adanın kuzeyinde Hindu Jafna Krallığı ile güney ve orta kesimlerde Kandy ve Kotte Budist Krallıkları olmak üzere üç devlet mevcuttu (Silva, 1988: 1-4; Syed ve dğr., 2007:14-21).

Müslüman Tüccarların Sri Lanka ile Temasları ve Adaya Yerleşmeleri

Sri Lanka'nın Batı Asya ile Çin arasında eski devirlerden itibaren var olan uluslararası deniz ticaret yollarının üzerinde yer alması ve Hint alt kıtası sahiline yakın olması, adayı öteden beri uluslararası ticaretin bir parçası yapmıştır. MS 1. yüzyılda Pliny (MS 23-79), Roma İmparatoru Claudius'a (MS 45-51), Sri Lanka'dan bir elçi geldiğini kaydederken, MS 5. yüzyıl başlarında bir süre Anuradhapura'da kalan Çinli seyyah Fa-hsien (MS 399-414) de bu şehrin yüksek sosyo-ekonomik refahını zikretmiştir. Anuradhapura Krallığı'nın en önemli liman kenti olan kuzeybatı sahilindeki Mahatitta (bugünkü Mantai) Limanı, Doğu-Batı deniz ticareti güzergâhı üzerinde uluslararası bir liman şehri idi. İlk İslami devirlerden itibaren Arap ve Fars asıllı Müslüman tüccarlar, Çin'e gidiş ve dönüşlerinde bu limanı ziyaret etmekte ve adadan çeşitli ticari malları satın almakta idiler (Göksoy, 2009: 426). Müslüman tüccarlar, başkent Anuradhapura dâhil önemli sahil liman kentlerine sıkça uğrayarak uzun süreli ticari faaliyetlerde bulunmuşlar ve bazıları adaya yerleşmeye başlamışlardır. Nitekim yakın dönemlerde yapılan arkeolojik kazılar neticesinde, Doğu ve Batı'ya ait çeşitli paralar ve seramik parçalarına rastlanmıştır (Bosworth, 1995: 39). Yakın dönemlerde UNESCO tarafından desteklenen arkeolojik kazılar neticesinde de 12. ve 13. yüzyıllara ait Ortadoğu menşeli seramik saklama kapları bulunmuştur. Öteden beri uluslararası ticaret ve ulaşım, adadaki Krallar tarafından teşvik edilmiş ve özellikle dış ticaret, adanın en önemli gelir kaynaklarından birini oluşturmuştur. Hatta Krallar tarafından inci bankalarını, mücevherat madenlerini, ihraç edilebilen toprak ürünlerini ve kokulu ağaç türlerini denetlemek üzere, ayrı bir bakanlık dahi ihdas edilmiştir (Dewaraja, 1994: 26-27).

Sri Lanka'dan dışarıya ihraç edilen en önemli ürünler arasında, başta tarçın olmak üzere değerli taşlar, inciler, filler ve fildişi bulunmakta, buna karşılık dışarıdan da ülkeye at, değerli madenler, şaraplar ve topraktan mamul sanayi ürünleri ithal edilmekteydi. 16. yüzyıl öncesinde Batı Asya ile Uzakdoğu arasındaki uluslararası deniz ticareti, Müslümanların elinde iken adanın dış ticareti de esas itibarıyla onların denetiminde kalmıştır. Nitekim araştırmacılar tarafından adada 8. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar tarihlenen Emevi, Abbasi, Mısır'daki Fatimi ve Memlûklü devletlerine ait çeşitli altın ve gümüş paralar bulunmuş olup, bunlar günümüzde Londra'daki Britanya

Müzesi ile Colombo'daki Sri Lanka Millî Müzesi'nde sergilenmektedir. Tüm bu deliller, adanın Batı Asya Bölgesi ile yoğun bir ticari ilişki içerisinde bulunduğunu göstermektedir (Dasanayaka, 2017: 38-39). Adanın dış ticareti geliştikçe, Arap, İran ve Hint sahillerinden daha fazla Müslüman tüccar ve yerleşimci, limanlara ve sahil şehirlerine gelip yerleşmişlerdir. İlk Müslüman coğrafya eserlerinde Farsça, "Serendîb" olarak geçen adanın adı, 13. yüzyıldan itibaren Arapça'da "Sahilan", yani "Seylan" ismiyle tanınmaya başlanmıştır (Bosworth, 1995: 39).

Mahalli sözlü geleneklere göre adadaki Müslümanların varlığı, 8. yüzyılın başlarına kadar uzandığı ileri sürülür. Nitekim Emevi Halifesi Abdülmelik bin Mervan Dönemi'nde (hük.685-705), Arabistan'dan kaçan Haşimî kabilesine mensup bazı Arapların, Colombo dâhil adanın sahil liman şehirlerine gelip yerleştikleri iddia edilir. Colombo'nun yakınlarındaki Beruwela'daki beyaz minareli caminin, ülkeye ilk gelen Müslüman tüccarlar tarafından yapıldığına ve yanı başındaki mezarın da ilk Müslümandan bir velinin mezarı olduğuna inanılır (Dasanayaka, 2017:113-114).

Ayrıca, tarihçi Belâzurî (ö.892), *Fütûhu'l-Buldân* adlı Arapça eserinde İslam fetihlerinin, Emeviler Dönemi'nde Seylan Adası'ndan Sind Bölgesi'ne gelen bir geminin, bugünkü Pakistan'ın Karaçi Limanı yakınlarındaki eski Deybul'da, Hintli korsanlar tarafından ele geçirilmesinden sonra başladığını zikreder. Onun anlatımına göre, Emevilerin Irak Genel Valisi Hacca b. Yusuf (ö.714) Dönemi'nde vefat eden bazı Müslüman tüccarların yetim kalmış kız çocuklarının da içinde bulunduğu bir gemi, Ceziretü'l Yakut (İnciler Adası) adlı adadan Basra Körfezi'ne doğru yola çıkmış; ancak gemi Deybul'da Hintli korsanlar tarafından ele geçirilmiştir. Kurtulanlardan bazılarının, olayı Haccac'a haber vermesi üzerine Emevi yöneticileri tarafından Sind Bölgesi'ne fetihler yapılması kararlaştırılmıştır. İnciler Adası olarak zikredilen yerin, bugünkü Sri Lanka Adası olduğu ve bu ada ile Batı Asya arasında ilk İslamî devirlerden itibaren yoğun bir ticari faaliyetin yaşandığı ifade edilmiştir (Ali, 2014:228).

Yine, günümüzde Colombo'daki Sri Lanka Millî Müzesi'nde yer alan 10. yüzyıla ait kufi hatla yazılmış bir Müslüman mezar taşı, Müslümanların ada ile olan ticari temaslarının yanı sıra adada dinî bir topluluk olarak varlıklarını gösteren en önemli delillerden biridir. Buna göre, Hicri 300 (912) yılında Sri Lanka'da yerleşik Müslümanların talebi üzerine, dönemin Bağdat'taki Abbasi Halifesi tarafından, Halid bin Ebu Bakaya adlı bir din hocasının adaya

gönderildiği belirtilmektedir. Colombo'ya yerleşen Ebu Bakaya, burada bir cami inşa ederek Müslüman toplumun hocalığını yapmış ve onların çocuklarına din eğitimi vermiştir. Burada 5 Receb 317 (14 Ağustos 929) yılında vefat etmiş ve naaşı da Colombo'da inşa ettirdiği caminin yanına defnedilmiştir. Onun vefatının ardından, Bağdat'daki Abbasi Halifesi tekrar yeni hocaları adaya göndermiştir. Kufi hatla yazılmış Ebu Bakaya'ya ait bu mezar taşı, uzun asırlar yerinde kalmış, ancak Hollandalılar Colombo şehrindeki bazı Müslüman mezar taşlarını söküp bina yapımında kullanmışlar ve bu mezar taşını da bir Hollandalı görevli 1787 yılında yaptırdığı köşkünün girişine taş basamak olarak koymuştur. Zamanla bakımsız bir şekilde toprak altında kalan bu mezar taşı, 1824 yılında adada görev yapan Sir Alexander Johnstone adlı bir İngiliz tarafından keşfedilmiş ve daha sonra Colombo'daki müzeye kaldırılmıştır (Darajaya, 1994: 27-29; Dasanayaka, 2017:113-114).

Arap Yarımadası, Doğu Afrika sahilleri, Basra Körfezi, İran ve Hint sahillerinden gelen ve farklı etnik gruplara mensup Müslüman tüccarların adanın liman kentlerindeki ticari temasları ve onların yerli tüccarlar ve yöneticilerle ticari ilişkiler kurmaları neticesinde İslamiyet, ilk olarak adanın sahil liman kentlerinde yer edinmiştir. Müslüman tüccarların, uzun deniz seferleri sırasında uğradıkları yerlerde yerli kadınlarla evlilikler kurmaları ve bu evliliklerden doğan yeni neslin, Müslüman olarak yetiştirilmeleriyle, zamanla liman kentlerinde yerli halkla karışmış küçük Müslüman topluluklar oluşmuştur. Adaya ilk gelen Müslüman yerleşimcilerin Arapçayı ticarî ilişkilerinde anlaşma ve din dili olarak kullandıkları, ancak sonraki nesillerin yerli kadınlarla evlilikleri ve yerli halkla kaynaşmaları neticesinde Tamilceyi benimsedikleri kabul edilir.

Adadaki Müslümanların uluslararası ve mahalli ticarete üstün olmaları ve ayrıca hem Arapça hem de yerli dilleri konuşmaları, onların diplomatik görevlerde bile yer almalarını sağlamıştır. Nitekim 13. yüzyılda Sinhali Kralı I. Bhuvanekabahu (hük.1273-1284), 1283 yılında Mısır'daki Memlûklü Devleti ile doğrudan ticari ilişkilerin geliştirilmesini görüşmek üzere, adada mukim Hacı Ebu Osman adındaki bir Müslüman elçisini, Memlûklü sarayına göndermiştir. Adı geçen Kral, Memlûklü Sultanı'na gönderdiği mektubunda, ülkesinde de Mısırlı bir elçiyi görmek istediğini ve Sultanın yönetimi altındaki yerlerden tüccarların ülkesine gelip değerli taşlar, inciler, tarçın ve fil gibi ihraç mallarının ticaretini serbestçe yapabileceklerini belirtmiştir. Dewaraja, bu ziyareti Kral'ın Arap asıllı Müslüman danışmanlarının tavsiyesi üzerine

alınmış bir karar olabileceğini ifade eder. Ayrıca, elçi gönderilmesi durumunun, Bağdat'ın Moğol istilasına uğramasından sonra Abbasi Halifeliği'nin Mısır'daki Memlûklü hâkimiyeti altında devam etmesi sebebiyle Sri Lanka'nın yeni gelişen bu Müslüman güç merkezi ile doğrudan ticaretini geliştirme ve siyasi itibarını artırma çabası olarak da görülmesi gerekir. Bu heyetin akıbeti hakkında, başka tarihi bilgiye rastlanmamakla birlikte Kandy ve Colombo şehirlerinde bulunan Memlûklü paraları arasında elçi gönderilen, dönemin Memlûklü Sultanı Kalavun (hük. 1279-1290) adına darp edilmiş paralar bulunmuştur. Bu bilgiler bize, Sri Lanka'nın özellikle 13. ve 14. yüzyıllarda Kızıl Deniz üzerinden Mısır'la da dış ticaretini geliştirdiğini göstermektedir (Dewaraja, 1994: 37-38).

Kuzey Afrikalı meşhur seyyah İbni Battuta (ö.1368), Sri Lanka'yı ziyaret ettiğinde adanın kuzeyindeki Tamil kökenli Jafna Hindu Kralı Ariya Cakravarti ile 1344 yılında Puttalam'da görüşmüştür. İbni Battuta, ismini Ayrî Şakarvati olarak verdiği Jafna Kralı'nı, "denizde kudretli bir hükümdar" olarak tavsif etmiş Kral'ın, Maber Limanı'nda irili ufaklı 100 kadar gemisi bulunduğunu ve Yemen'e kadar gemi gönderebildiğini kaydetmiştir. Bu Kral, Hindistan'daki Maber Sultanı'nın kayın biraderi olduğu için İbni Battuta'yı gayet iyi karşılamış ve biraz Farsça bildiği için İbni Battuta ile daha kolay anlaşmıştır. Battuta, Kralın sağladığı imkanla adadaki Hz. Adem Tepesi'ni ziyaret etmiştir; Müslüman ziyaretçilerin tepeyi ziyaretlerini düzenleyen Şeyh Ebu Abdullah b. Hafif adlı bir şeyhten bahseder ki yöredeki gayrimüslim halk tarafından da çok hürmet edildiğini vurgular. Buradaki Kral'ın, Müslüman tüccarların limana uğramaları için gerekli güvenliği sağladığını ve adadaki en değerli incilere ve çok fazla kesilmiş, ihraca hazır tarçın ağacı kütlelerine sahip olduğunu kaydeder. Yabancı tüccarlardan %10 gümrük vergisi alınarak Kral'ın ticaretten önemli bir gelir sağladığı ifade edilir (İbni Battuta, 2017: 577-579).

Daha sonra Kunagar şehrine geçen İbni Battuta, şehrin dışında Çavuş lakabıyla tanınan Şirazlı Şeyh Osman'ın ve camisinin bulunduğunu, halkın ona ve çocuklarına çok hürmet ettiğini söyler. Hz. Adem Tepesi'ni ziyaret edenlere kılavuzluk yapan bu şeyh, bir sığırı boğazladığı için elleri ve ayakları kesilmiştir. Hint yasasına göre sığırı boğazlamanın cezası öldürülmek olmasına rağmen, itibarlı biri olduğundan sadece elleri ve ayakları kesilmiş, bundan sonra kılavuzluk görevi, çocuklarına geçmiştir. Budist ve Hindu inancına göre cennetten atıldıktan sonra bu adadaki tepeye indiğine inanılan

Hız. Adem ve eşi Havva'nın, burada makamı ve ayak izleri (kadem-i Adem) bulunmaktadır. Başlangıçta Budistler ve Hindular tarafından ziyaret edilen bu yer, daha sonraki devirlerde Müslümanlar tarafından da ziyaret edilmeye başlanmıştır. İbni Battuta, seyahatnamesinde Sri Lanka'daki Kralların ve halkın nazarında itibar sahibi olmuş başka Müslüman şahsiyetlerden de bahseder. Yine o, bu şehre yakın yerlerde Üstad Mahmud Lurî, Baba Tahir ve Baba Huzî adlarında sufi kimlikli Müslüman şahsiyetlerin adını vererek bu adları taşıyan mağaralarla birlikte İsfahanlı Mağarası, Hızır Mağarası gibi İslam kültüründe bilinen mağaraları zikreder. Hatta Menar Mendali şehrinde, yolda hastalanmış ve perişan vaziyette Horasanlı bir Müslümana rastlamıştır. Ayrıca, Sri Lanka şehirlerindeki seyahati sırasında İbni Battuta, Kali (Galle) şehrine uğramış ve burada görüştüğü Nahkoda İbrahim adındaki bir Müslüman kaptan, onu evine götürerek mükemmel bir ziyafet çekmiştir. Daha sonra onunla kuzeydeki Puttalam'da görüşmüş ve beraberce Hindistan'daki Maber Limanı'na geçmişlerdir. Ardından Kelembu olarak adlandırdığı Colombo'yu ziyaret eden İbni Battuta, burasının "çok güzel ve büyük bir liman şehri" olduğunu ve emrinde 500 kadar Habeşli görevli bulunana Vezir Celesti adında, denizlerden sorumlu bir Bakan'ın yönettiğini ve onun burada ikamet ettiğini zikreder. Müslüman tüccarlar ve şahsiyetler, kuzeydeki Hindu Tamil Kralı dâhil Budist Sinhali Kralları ve Budist halk nazarında itibarlı kimseler olarak değerlendirilmişlerdir (İbni Battuta, 2017. 579-584).

Son yüzyıllarda Sri Lankalı Müslümanlar, köklerini genelde Arap Yarımadası'ndaki Yemen üzerinden gelen Arap asıllılara dayandırmışlar ve onların neslinden geldiklerini ileri sürmüşlerdir. İlk İslamî Devirlerde, özellikle 9. ve 10 yüzyıllarda Sri Lanka'ya gelen Müslüman tüccarların büyük çoğunluğunun, Arap asıllı oldukları kabul edilebilir. Ancak, İbni Battuta'nın verdiği bilgilerden hareketle, daha sonraki devirlerde, özellikle Basra Körfezi, İran, Horasan ve Hindistan'ın güney sahillerinden gelen, Fars, Türk ve Hint kökenli farklı etnik unsurlara mensup Müslüman tüccar, denizci, şeyh ve hocaların da adaya uğradıklarını, bunların bazılarının adaya yerleştiğini söyleyebiliriz. Fars, Türk ve Hint kökenli Müslüman tüccarların, zamanla Arap çoğunlukla karıştıkları ifade edilebilir.

Portekiz ve Hollanda Yönetimi Altında Müslümanların Durumu

Sri Lanka üzerindeki Batı tesirleri, 16. yüzyıl başlarında Doğu-Batı ticaretini ele geçirmeye çalışan Portekizliler'in 1505 yılında adaya gelmesiyle başlamıştır. O dönemde adada, kuzeyde Hindu Jafna Krallığı ile güney ve orta

kesimlerde Kandy ve Kotte Budist Krallıkları vardı. Başlangıçta hem Sinhali hem de Tamil muhalefetiyle karşılaşan Portekizliler, zamanla adanın sahil bölgelerinin denetimini, ülkenin temel ihraç ürünü olan tarçın ve değerli taşların ihracatının tekeli ele geçirdiler. Böylece, adanın dış dünya ile bağlantısı tamamen Portekizliler'in eline geçmiş olup, 17. yüzyılın ilk çeyreğinde sadece iç kesimlerdeki Kandy Krallığı bağımsızlığını kısmen koruyabilmiştir (Ross-Matles, 1990: 17-21). Ayrıca Portekizliler, adadaki yerli halk arasında Hristiyan misyonerlerin faaliyeti ve kiliselerin açtığı okullar vasıtasıyla yaygın bir Hristiyanlaştırma faaliyetine girerek Katolik Hristiyanlığı, adada yaymaya çalıştılar. Bunda da kısmen başarılı oldular. Adadaki Krallıklarla yaptıkları savaşlarda ele geçirdikleri Budist ve Hindu tapınaklarıyla onların mülklerini, Hristiyan kiliselerine tahsis ettiler. Daha önce adada tüccar olarak sadece az sayıda Nasturi Hristiyan bulunmaktaydı. Ancak, Portekiz yönetimiyle birlikte Tamil ve Sinhali kökenli Hristiyanlaştırılmış yerli bir nüfus oluştu. Nitekim bugün bile adadaki Hristiyan nüfusun büyük bir kısmı, yani %88'i Katolik mezhebine mensuptur (Syed ve dğr., 2007: 25-26, 119).

Ülkenin dış ticaretinde aktif rol alan Müslümanlar, Portekiz yönetiminden önce adada oldukça güvenli ve refah içinde yaşamaktaydılar. Portekizliler 1505 yılında adaya geldiklerinde, başta Colombo olmak üzere Puttalam, Negombo, Galle, Matara, Kalutara ve diğer şehirlerde ticaretle meşgul olan kalabalık bir Müslüman topluluk vardı. Portekizli bir misyonerin verdiği bilgiye göre, limanlarda yaşayan insanların çoğunluğu Müslüman idiler ve her yıl 500-600 civarında Müslüman adaya gelmekteydi. Müslümanların yerleştiği yerlerde kendilerine ait camileri, mezarlıkları, caddeleri ve dinî mahkemeleri bulunmaktaydı. Müslüman tüccar, denizci ve gemilerle ilgili herhangi bir sorun çıktığı zaman Müslüman hocaların, denizci ve tüccarların da katıldığı bir mahkemede davaları görülmekteydi (Dewaraja, 1994: 57-59).

Portekizliler adaya geldiklerinde, Müslümanları hem dinî hem de ticari rakipleri olarak gördüler ve onları liman kentlerinden uzaklaştırarak adanın dış ticaretini ellerinden aldılar. 1626 yılında çıkardıkları resmî bir düzenleme ile sahil liman kentlerinde yaşayan Müslümanların ticaret yapmalarını yasaklayarak onları iç kesimlere, özellikle Kandy Krallığı'nın topraklarına doğru göç etmeye zorladılar. Bundan sonra Müslümanlar, geçimlerini sağlamak için ticaret yapmak yerine, iç kesimlerde daha çok *tavalam* olarak

bilinen kağıt taşımacılığı ve diğer meslekleri yapmaya başladılar. Aynı yıl, Kandy Kralı Senerat da Portekizlilerin doğudan adaya saldırısını önlemek amacıyla, dört bin civarındaki bir Müslüman grubu, halkının Tamilce konuştuğu adanın doğusundaki Batticaloa Bölgesi'ne yerleştirdi. Böylece, Colombo'dan ve diğer liman kentlerinden sürülen Müslümanların bir kısmı, iç kesimlerdeki Kandy Krallığı'nın topraklarına sığınırken, diğerleri de adanın doğusundaki Batticaloa, Ampara ile güney doğusundaki Trincomalee Bölgelerine yerleşerek buralarda daha çok çiftçilik ve işçilikle meşgul olmuşlardır. Bu bölgedeki, mahalli Tamil kökenli kadınlarla evlilikler kurarak yerli halkla, ortak sosyal yapı ve dil bağı kurmuşlardır. Bundan dolayı bugün Müslümanların çoğu adanın doğu bölgesinde yaşamaktadırlar (McGilvray-Raheem, 2011: 411).

Portekizlilerden sonra adanın sahil yerlerine ve uluslararası ticaretine hâkim olan ikinci Avrupalı güç, Hollandalılar oldu. Portekiz ve İspanyollardan sonra uluslararası deniz ticaretine başlayan Hollanda, oluşturduğu büyük deniz filoları ve kurduğu ticaret şirketleri vasıtasıyla, 17. yüzyılda dünyada önemli bir deniz gücü hâline geldi. Hollandalı denizci ve tüccarların adadaki limanlara uğramasıyla birlikte, bölgede Portekiz-Hollanda siyasi ve ticari rekabeti giderek artmaya başladı ve Portekizlilere karşı Hollandalı yetkililer içteki Kandy Krallarıyla işbirliğine girdiler. Hollandalılar, 1660 yılında içteki Kandy Kralı'nın da yardımıyla Portekizlileri adadan tamamen uzaklaştırdı ve böylece, Sri Lanka'daki 150 yılı aşan Portekiz yönetimi sona erdi. Bu defa, adanın sahil liman kentlerinin denetimi, ülkenin tüm ihraç ürünlerinin tekeli ve ülkeye dışarıdan gelen ithalat Hollandalıların eline geçti. Tarçın, Avrupa'da ve Doğu'da yüksek fiyatlarla satılırken, üretici halk Hollanda şirketine çok ucuz bedellerle ürün teslimi yapmakta ve yerli halkın iş gücü sömürülmekteydi. Kandy Krallığı, ekonomik olarak zayıflarken, ülkede paraya dayalı faaliyet azalıp, yerine tarıma dayalı üretim hâkim olmaya başlamıştı (Ross-Matles, 1990: 22-24).

Hollandalılar, inanç konusunda yerli halkı Hristiyanlaştırmada Portekizliler kadar katı olmamakla birlikte adada, mensup oldukları Protestan Hristiyanlığın önünü açtılar. Şehirlerde ve liman kentlerinde açıkça Budist ve Hindu inançlarının icrası yasaklanırken, kırsal kesimlerde yerli inançlar güçlü bir şekilde devam etti. Bölgede siyasi, ticari ve dinî rakip olarak gördükleri Portekizlilerin Katolik kilisesine ait bazı mülklerine el koyup, onları Hollanda reform kilisesine tahsis ederek Katolik Hristiyanlığın halk arasında

yayılmasına ve Katolik misyonerlerin faaliyetlerine engel oldular. Hatta bazen şehirlerde Katolik ayinlerin yapılmasını da yasakladılar (Syed ve dğr., 2007: 27-28).

Adanın siyasi denetimini 1656'da Portekizlilerden devralan Hollanda yönetimi, kısaca VOC olarak bilinen, Hollanda Doğu Hindistan Şirketi vasıtasıyla İngilizlerin adaya hâkim olduğu 1796 yılına kadar devam etti. Hollanda sömürge yönetimi döneminde de Müslümanların durumunda, bir değişiklik olmadı. Adadaki Müslümanlara karşı siyasi, ticari baskı ve seyahat kısıtlamaları uygulayan Hollanda'nın Sri Lanka Valisi Rykloft van Goens, Matara yerel yöneticisine gönderdiği bir talimatla, Müslümanların kendi yaşadıkları bölgeden dışarı çıkmalarını, ülke içinden ya da dışından gelen tüccarlarla doğrudan veya dolaylı herhangi bir ticari muameleye girmelerini yasakladı. Ayrıca, hiçbir Müslüman'ın, bir Hristiyan üzerinde otorite kurmasına izin verilmeyecek ve Müslümanlar, sadece mevsimlik olan ulaşım ve tarımla uğraşabileceklerdi (Mahroof, 2000: 81-82). Mesela, Colombo'da ikamet eden on altı Müslüman hanenin başlangıçta başka yerlere sürülmesi kararlaştırılmışken, bu Müslümanların şehirde ihtiyaç duyulan fırıncılık, terzilik ve kasaplık yaptıkları anlaşıncı daha sonra onlar geçici vize uygulamasına tabi tutulmuşlardır. Müslümanların toplu dinî merasimlerine kısıtlamalar getiren Hollanda yönetimi, Hindistan'dan adaya Müslümanların girişini de yasakladı. Dışarıyla bağlantılı ticaret limanlarına yanaşan gemiler, Hollandalı görevliler tarafından aranır ve eğer buradan gelen Müslüman tacir varsa geri gönderilirdi. Böylece ülkeye yeni Müslüman nüfusun yerleşimini de engellemiş oldular. Gümrük tarifelerinde de Müslümanlar ve Hristiyan olmayan yerli unsurlar aleyhine, bariz bir haksızlık ve ayrımcılık söz konusu idi. Avrupa kökenli Burgher ve Hristiyan melezlerin ülkeye getirdikleri tekstil ürünlerine ve ithal pirince %5 oranında bir vergi uygulanırken, Müslümanlar %10 vergi ödemekle yükümlü kılınmışlardı. İç ticarete de Müslüman tacirler ve araçlar, iç kesimlerden sahillere mal getirip satmak istediklerinde, bunlara çeşitli engeller çıkarılırdı. Colombo'da ve diğer yerlerde Müslümanların ev ve arazi satın almaları, liman ve şehirler arasında serbestçe seyahat etmeleri yasaklandı. Bazı düzenlemelerin, Hollandalı görevlilerin çok fazla rüşvet alarak katı uygulamalara göz yummaya başlamaları üzerine sonraki valiler tarafından biraz yumuşatılmasına rağmen, Hollandalıların adadaki Müslümanlara karşı olumsuz tutumu, yönetimleri boyunca devam etti (Dewaraja, 1994: 72-76).

İngiliz Yönetimi Dönemi'nde Müslümanların Durumu

İngiliz denizci ve tüccarların, İngiliz Doğu Hindistan Şirketi vasıtasıyla bölgedeki ticari faaliyetleri, neticede ada üzerinde Hollanda-İngiliz rekabetine yol açtı. 1795'de adada bir ticari üs elde eden İngilizler, on yıl geçmeden 1802'de adadaki tüm Hollanda topraklarını devralarak Sri Lanka'yı bir İngiliz kolonisi yaptılar. İç kesimlerdeki Kandy Krallığı, Portekiz ve Hollanda yönetimleri sırasında varlığını devam ettirirken, kuzeydeki Jafna Tamil Krallığı, Portekizler tarafından yıkılarak bölge, doğrudan Portekiz, Hollanda ve daha sonra İngiliz sömürge yönetimlerinin bir parçası oldu. 1815'te Kandy Krallığı'nın merkezini ele geçiren İngilizler, 1817-1818'de büyük Kandy ayaklanmasını bastırarak yönetimlerini kuvvetlendirdiler. Portekiz ve Hollanda Dönemi'nde en önemli gelir kaynağı tarçın ihracatı iken, İngiliz yönetiminde kahve üretimi, ön plana çıkarak çay, kauçuk, Hint cevizi üretimi de önemli ihraç malları arasına girdi; gemicilik, bankacılık, sigorta ve ithalat-ihracat işleri tamamen İngilizlerin denetimine geçti. Kahve ve çay plantasyonlarında çalışmak üzere adaya, Güney Hindistan'dan çoğu Tamil kökenli kalabalık göçmen işçi grupları geldi (Silva, 1988: 5-6).

Sömürge Dönemi'nde, yeni bir din olarak Hristiyanlık da adaya girmiş ve yerli halk arasında belirli oranda benimsenmişti. Portekizli yöneticilerin himayesinde, ilk olarak Roman Katolik Hristiyanlık, Hollanda Dönemi'nde de Protestanlık ve Kalvenizm etkisini göstermişti. Sri Lanka, İngiliz yönetimi altında da Anglikan Kilisesi ile tanıştı. Özellikle Portekizlilerin yoğun Hristiyanlaştırma çabası neticesinde, yerli halk arasında Katolik mezhebi yayıldı. 17. yüzyıl ortalarında adada 170 kilise ve 120 misyoner faal durumda iken, 1830'larda adadaki her 10 Hristiyan'dan 9'u Roman Katolik olarak tespit edilmişti. 20. yüzyılın başlarında ülkedeki toplam Hristiyan nüfus, %10,6 olarak hesaplanırken, göçler ve diğer unsurların daha fazla nüfus artışı sebebiyle 1980 yılında %8'e kadar düştü. 1985 yılında ülkede 9 piskoposluk merkezi bulunmakta ve Hristiyan nüfusun %30'u da Colombo şehrinde yaşamaktaydı (Syed ve dğr., 2007: 119-120).

Portekizliler ve Hollandalılar tarafından Müslümanlara uygulanan baskıcı ve ayırıcı uygulamalar, ancak 18. yüzyıl başlarından sonra İngiliz yönetimi sırasında kaldırıldı. İlk safhada Müslümanların Colombo'da ev ve toprak alımını yasaklayan uygulamaya, seyahat sınırlamalarına ve zorunlu angaryaya son verildi. Müslümanların ticari faaliyetlere daha fazla katılmalarının önü açılmış ve toplumsal hayatta daha belirgin hale gelmişlerdi.

Arap yarımadası ve İran üzerinden gelen Müslüman tüccarların aksine bu dönemde İngiliz yönetimi altındaki Hindistan'dan yeni Müslüman unsurların adaya gelişi hız kazandı (Ali, 2014: 23-234). İngilizler, ilk yıllarda mevcut hukuki düzenlemeleri devam ettirmekle birlikte, 1806'da Müslümanların evlilik, boşanma ve miras gibi özel hukuk alanıyla ilgili konuları kapsayan "Laws and Customs of Muhammadans" adlı yeni bir kanunu uygulamaya koydu. Bu kanun, kısmen İslam Hukuku kısmen de eski Hollanda Roma Hukuku dikkate alınarak hazırlanan bir düzenleme idi (Mahroof, 2000: 89-97).

On dokuzuncu yüzyıl sonlarına doğru, adadaki Müslümanların Osmanlı Sultanı ve Halifesi'ne karşı duydukları manevi bağlılıkları da eskiye nazaran daha kuvvetli idi. Osmanlı Devleti, 1864 yılında Sultan Abdulaziz Dönemi'nde ilk defa Colombo'daki mahallî Müslüman eşraftan biri olan Avudu Candu Marikar ailesinden Hassen Lebbe'yi, fahri şehbender (konsolos) olarak atadı. Onun oğlu Osman Hacı (Othman Haji) de II. Abdülhamid Dönemi'nde asaleten bu göreve getirildi. Colombo'da görev yapan daha sonraki Osmanlı Türk şehbenderleri, aynı aileden görevlendirilmişlerdir. Galle şehrinde de mahallî eşraftan Sultan Bawa Jaman adlı bir Müslüman, ilk fahri şehbender olmuş, daha sonra 1881 yılında Hacı Ali Didi, muvazzaf şehbender olarak atanmıştır. Adadaki camilerde genellikle hutbeler Osmanlı Halifesi adına okunur ve II. Abdülhamid'in doğum yıldönümü ve tahta çıkışının altın jubilesi, Colombo'da Müslümanlar tarafından kalabalık ve gösterişli merasimlerle kutlanırdı (Saltık, 2020: 707-713,718-719). Ayrıca adadaki Müslümanlar, Şam-Medine arasındaki Hicaz Demiryolu yapımı için yardım paraları toplamışlar ve Balkan Savaşlarında mağdur olan Müslüman Türklere yardım amacıyla, Kızılay fonu oluşturmuşlardı. Osmanlı'nın bir simgesi olarak kırmızı renkli Fes giyimi de Müslümanlar arasında oldukça yaygınlaşmış ve Müslüman kimliğinin bir göstergesi hâline gelmişti. "Efendi" lakabı da birçok Müslüman eşraf tarafından kullanılmaktaydı (Göksoy, 2009: 427).

Müslümanlar arasında fes giyme geleneği, özellikle İngilizler tarafından 1883 yılında Sri Lanka'ya sürgün edilen Mısırlı Arabi Paşa ve arkadaşlarının, Osmanlı fesini sürekli giymeleri üzerine yaygınlaşmıştı. Daha önce patiska veya alacalı başlık ve diğer başlık çeşitleri giyen Sri Lankalı Müslümanlar, bu tarihlerden itibaren fes giymeye başlamışlar ve fes zamanla Sri Lankalı Müslümanlar arasında dinî bir önem kazanmıştır. Müslümanlar, evden dışarı

çıktıklarında, camilerde, çarşı ve pazarlarda fes giyerlerdi. Hatta Ramazan ve Kurban Bayramlarında, sünnet düğünü ve evlilik merasimlerinde giymek üzere yeni fes satın almak yaygın bir âdet haline gelmişti. Ancak 2 Mayıs 1905 tarihinde, Muhammed Kerim Abdülkadir adlı bir Müslüman, başındaki fesi ile birlikte yüksek temyiz mahkemesinde, C.P. Layard adlı bir İngiliz hâkim karşısına çıktığında, mahkeme başkanı hâkim, ondan fesini çıkarmasını istemiş ve o da fesinin inancının bir parçası olduğunu ve çıkarmak istemediğini söylemesi üzerine salondan dışarı çıkarılmıştı. Olayın Müslüman toplum arasında duyulması, İngiliz sömürge yönetimine karşı büyük bir hoşnutsuzluğa yol açmış ve basında ve değişik yerlerde günlerce tartışılmıştır. Sri Lankalı Müslümanların Ocak 1906'da yaptıkları bir dizi toplantı ve gösteriler ile konuyla ilgili tartışmalar, gazetelerde yaygın bir şekilde haberleştirildi ve olaya dair lehte ve aleyhte çeşitli yazılar yazıldı. Yaklaşık 30 bin kişi imza toplayarak Müslümanlara dışarıda, ibadet mahallerinde ve mahkeme salonlarında kendi millî kıyafetleri ile durmalarına izin verilmesini talep eden bir imza listesi Londra'daki İngiliz Kralı'na gönderildi. Kral'ın adadaki yüksek mahkeme kararını kaldırması üzerine Layard'ın aldığı karar, geçersiz sayıldı ve Sri Lankalı Müslüman avukatların bu olaydan sonra mahkemede de fes giymelerine izin verildi (Thawfee, 2011: 441-445).

Aynı dönemlerde, Sri Lanka'da İngiliz sömürge yönetiminin ekonomik ve siyasi olumsuzluklarına karşı yerli halk arasında ilk millî hareketler ve örgütlenmeler de görülmeye başlandı. Millî hareketler, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde esas itibarıyla Sinhali halkı arasında ve Budizmin etkisi altında gelişti. Budist din adamları, ülkedeki Budist inancı, kültürü ve mirasının korunmasını ve yaşatılmasını önemserken, Batı eğitimi almış Sinhali aydınları ise siyasi ve sosyo-ekonomik alandaki reform taleplerini gündeme getirmeye başladılar (Silva, 1988: 6). İngiliz sömürge döneminin sonuna doğru toplumda Sinhali ve Tamil kimlikleri gelişirken, Müslüman toplum liderleri de 20. yüzyıl başlarından itibaren Portekiz Dönemi'nden itibaren Avrupalı sömürgeci yöneticiler tarafından kullanılan, "Moro" tabirini benimsediler. İngilizce'de "Moors" olarak adlandırılan Sri Lankalı Müslümanlar, kendilerini diğer toplum kesimlerinden, özellikle Hindu Tamillerden ayırt etmek üzere farklı bir etnik kimlik oluşturmaya başladılar. İngilizler tarafından 1880 yılında oluşturulan mahallî meclislerde, Müslüman nüfusun bulunduğu yerlerde Müslüman temsilciler de atanmaya başlandı. 1889'da da Merkezî Meclis'e ilk defa bir Müslüman temsilci atandı. 1905 yılındaki fes olayı ile 1915 yılında meydana gelen Sinhali-Müslüman çatışmaları,

Müslümanların ayrı bir millî kimliğe sahip oldukları bilincini artırdı. Aşırı Budist Sinhali gruplar ile Müslümanlar arasındaki 1915 olayları, adada 17 caminin kundaklanarak yıkılmasına ve 25 Müslümanın ölümüne sebep olmuştu (Johansson, 2019: 7-8).

Sinhali aydın kesimlerin giderek artan reform baskıları ve İngilizlerin oluşturduğu Danoughwere Komisyonu'nun tavsiyesi üzerine, 1931'de ülkede ilk genel seçimler yapıldı. Yeni bir meclis oluşturuldu ve bir anayasa kabul edilerek Sri Lanka, İngiliz Sömürge İmparatorluğu içerisinde özerklik kazanan ilk Asya ülkesi oldu. Genel seçimler, ülkedeki reform taraftarı siyasi grupları, Budist millî uyanışını ve işçi hareketlerini harekete geçirdi ve sosyal refah kavramının ön plana çıkmasını sağladı. Don Stephen Senanayake'nin liderliğinde, 1944'de savunma ve dış işleri İngilizlerin denetiminde kalmak şartıyla ülkeye daha geniş özerklik verildi. Sri Lanka, II. Dünya Savaşı sonrasında, 4 Şubat 1948 tarihinde de bağımsızlığına kavuştu ve İngiliz Milletler Topluluğu'nun bir üyesi oldu (Silva, 1988:7).

Bağımsızlık Sonrasındaki Gelişmeler ve Müslümanların Tutumu

Bağımsızlık sonrasında parlamenter sistemle yönetilen ülke politikasına, genellikle D.S. Senanayake liderliğindeki Birleşik Ulusal Parti (*United National Party-UNP*) hükümetleri hâkim oldu. Bu hükümetler, genellikle sosyal refah politikası izleyerek zengin ile fakir arasındaki farkı kapatmaya, sulama sistemini yenilemeye, pirinç üretimi ve diğer yardımcı yiyecek maddelerinin üretimini geliştirmeye çalıştılar. Bununla beraber, ekonomide enflasyonist baskıların ve yaygın işsizliğin yaşandığı ülkede Sananayake yönetimine en önemli muhalefet Marksist gruplardan geldi ve 1952'deki ölümünden sonra yerine oğlu Dudley Shelton Senanayake geçti. Ancak, 1956'daki genel seçimleri S.W.R.D. Bandaranaike liderliğindeki sol eğilimli Sri Lanka Özgürlük Partisi (*Sri Lanka Freedom Party-SLFP*), kazandı ve Bandaranaike'nin 1956-59 yılları arasındaki kısa yönetimi, etnik çatışmaların ve resmî dil tartışmalarının başlangıcı oldu. Partisi içindeki muhalif grupların faaliyetleri ve 1959'da onun suikasta uğramasıyla birlikte dul eşi Sirimavo Bandaranaike'nin liderliğindeki SLFP ve onun Marksist destekçileri ile UNP liderliğindeki koalisyon hükümetleri, 1970'li yılların sonuna kadar ülke politikasına yön verdiler. Ayrıca kamu taşıtlarının millileştirilmesi, yabancılara ait sanayi kuruluşlarının devletleştirilmesi gibi ekonomide devletçi uygulamalar yapıldı (Silva, 1988: 7-8; Ross- Matles, 1990: 40-49).

Bağımsızlık sonrasındaki en önemli tartışma, ülkenin resmî dili üzerinde yaşandı. 1958’de hükümetin İngilizcenin yerine Sinhali dilini resmî dil yapmasına, Tamiller şiddetle karşı çıktılar ve Tamilce’nin de resmî dil olmasını ve federal yapıda ayrı bir Tamil devleti kurulmasını talep ettiler. 1961’de federalizmi savunan Tamil Fedaral Partisi kapatılırken, giderek artan Tamil baskısı üzerine Ocak 1966’da Tamilce de resmî dil kabul edildi (Khan, 1984: 42-71). Resmî dil tartışmalarına Müslümanlar da katılmışlar ve Müslümanların çoğunluğu ana dil olarak Tamilce konuştuğu için özellikle kuzey ve doğu bölgelerinde yaşayan Müslümanlar da bu karara şiddetle karşı çıkmışlar ve bunun büyük bir ayrımcılık olduğunu parlamentoda ve çeşitli ortamlarda dile getirmişlerdi (Imtiyaz, 2012: 51).

Srimavo Bandaranaike’nin demokratik sol siyasetinden memnun olmayan aşırı sol gruplar, Mart 1971’de karışıklıklar çıkardılar ve Halk Kurtuluş Cephesi adı altında teşkilatlanan asiler, adanın bazı kesimlerinde yönetimi ele geçirdiler. ABD ve İngiltere’nin yardımıyla bastırılan karışıklıklardan sonra, ülkenin adı 22 Mayıs 1972’de Seylan’dan Sri Lanka’ya değiştirilerek bir cumhuriyet oldu ve hazırlanan yeni anayasa da meclis tarafından kabul edildi. 1977 yılındaki genel seçimler, J.R. Jayawardene liderliğindeki UNP hükümetinin kurulmasıyla sonuçlanırken, yeni Anayasa değişikliği ile de azınlıklara daha fazla idari haklar tanınarak başkanlık sistemine geçildi. Ekonomide yeni reformlar yaparak ekonomik büyüme sağlayan Jayawardene, 1982’deki seçimleri tekrar kazanarak gücünü sağlamlaştırdı (Silva, 1988: 9; Ross-Matles, 1990: 50-51).

Ancak Sri Lanka, 1970’li yılların ortalarından itibaren adanın kuzeyinde gelişen ayrılıkçı Tamil hareketi ve bu hareketin oluşturduğu terörle ciddi mücadele etmek zorunda kaldı. 1976 yılında Tamil Eelam Kurtuluş Kaplanları (*Liberation Tigers of Tamil Eelam- LTTE*) örgütü adı altında teşkilatlanan ayrılıkçı Tamil hareketi adadaki etnik çatışmaları iyice alevlendirdi ve ülkede 1977, 1981 ve 1983’te sivil savaş derecesine varan ve binlerce kişinin hayatını kaybettiği ciddi çatışmalar yaşandı. Tamil militanlarının silahlı mücadelesine son vermek için Mayıs 1983’te olağanüstü hâl ilan edildi; tüm etnik grupların katıldığı bir konferans yapıldıysa da somut ve kalıcı bir sonuç alınamadı. Temmuz 1987’de Hindistan’la yapılan anlaşma gereğince, Hindistan arabulucu olarak Sri Lanka’ya 40.000 civarında bir askerî kuvvet gönderdi. Ayrıca, Kasım 1987’de parlamento tarafından kuzey ve doğu bölgelerindeki mahallî yöneticilere daha fazla özerklik tanıyan bir yasa kabul edildi. Bu

arada, İngiliz Sömürge Dönemi'nde ülkeye gelen ve bağımsızlık sonrasında vatandaşlık hakkı verilmeyen Hindistan kökenli Tamil göçmenlerden yaklaşık 600.000'inin, 1964 ve 1974 yıllarında Hindistan ile yapılan anlaşmalarla bu ülkeye geri dönmeleri sağlandı (Ross- Matles, 1990: 50-55).

Bağımsızlık sonrasında Müslümanlar, Sinhali-Tamil çatışmasında tarafsız kaldılar. Tamil menşeli Federal Parti tarafından ileri sürülen federal devlet sistemine karşı çıkararak Sinhali partilerin savunduğu, üniter yapıdan yana tavır koydular. Sinhalilerin hâkim olduğu hükümetler de Müslümanları kendi tarafına çekmeye çalışarak onların taleplerine olumlu baktılar. Hükümet, 1958'de Hz. Muhammed'in doğum günü yıldönümünü resmî tatil ilan etti ve Müslüman memurların Cuma namazına katılabilmelerini kolaylaştırmak için Cuma günü öğle yemeği saatini bir saat uzattı. Müslümanların okullarına mali yardımı artırdı ve okullara Müslüman öğretmen ve müdür atamaları yaptı. Devlet okullarında Müslüman öğrencilere, Arapça ve İslam derslerinin okutulmasını destekledi. Radyo ve televizyon programlarında Müslümanların dinî yayın yapmalarına imkân tanıdı (Ali, 2014: 235-236).

Ancak, Müslümanlar daha sonraki yıllarda iç siyasetin ve Sinhali-Tamil çekişmelerinin içine çekildi. Tamil ayrılıkçı hareketinin gelişmesine paralel olarak, 1980'li yıllardan itibaren Tamil-Müslüman çekişmesi de artmaya ve Tamil militanlarınca Müslümanların cami ve dinî merkezlerine yönelik çeşitli saldırılar yaşanmaya başlandı. Ayrılıkçı Tamil hareketine destek vermeyen Müslümanlar ile Tamil militanları arasındaki gerginlik, 1990 yılında şiddetli bir çatışmaya dönüştü ve binlerce Müslüman evlerinde ve yurtlarında katledildi. Sadece Tamillerin çoğunlukta yaşadığı kuzey bölgesinde değil aynı zamanda doğu illerinde yaşayan Hindu Tamiller, Müslümanların camilerine, işyerlerine ve evlerine saldırılar düzenlemeye başladılar. Mesela, Ağustos 1990'da Kattankudy'de 103 Müslümanın camide ibadet yaparlarken silahlı Tamil militanları tarafından vahşi bir şekilde katledilmesi, iki toplum arasındaki çatışmaları iyice alevlendirdi. Ardından, Tamil militanları doğu bölgesindeki Batticaloa ve Amparai illerinde yaşayan Müslümanların evlerine ve işyerlerine saldırarak yurtlarından sürmeye ve mallarına el koymaya başladılar (Imtiyaz- Hoole, 2011: 226-229).

Kuzey Bölgesi'ndeki Tamil-Müslüman çatışmaları ise daha şiddetli ve ağır sonuçları olan olaylarla neticelendi. Bu bölgedeki Tamil militanları, Müslümanlardan 48 saat içinde yerlerini ve yurtlarını terk etmelerini

isteyerek, bölgeden ayrılmadıkları takdirde ölümle karşı karşıya kalacaklarını açıkça ilan ettiler. Bunun üzerine kuzeyde Jafna, Mannar ve Mullaitivu’da yaşayan yaklaşık 60 ile 75 bin civarındaki Müslüman halk, ayrılıkçı Tamil kaplanları örgütü LTTE tarafından Ekim 1990’da kuzeyden güneye sürüldüler. Bu Müslümanların çoğunluğu Puttalam çevresinde ve diğer yerlerde geçici çadırlarda göçmenler gibi yaşarak varlıklarını sürdürdüler. Tamil militanları, Müslümanlara ait evlere ve arazilere el koyarak onları Hindu Tamil ailelerine dağıttılar (Johansson, 2019: 13-14). Bu olaydan sonra Müslüman toplumun liderleri siyasi tutum olarak daha fazla Sinhali liderlerle işbirliğinden yana tavır koydular ve bunun önemini vurguladılar. Özellikle Colombo merkezli Müslüman liderler, öteden beri Sinhali liderlerle yakın işbirliği içinde olmuşlar ve onların kurdukları siyasi partilerden milletvekili seçilerek parlamentoda yer almışlardı. 1985 yılında kurulan ve daha çok kuzey ve doğu bölgelerindeki Müslüman liderlerin desteklediği Sri Lanka Müslüman Kongresi (*Sri Lanka Muslim Congress-SLMC*), adlı siyasi hareket de ayrılıkçı Tamillere karşı hükümetin yanında yer aldı (Imtiyaz, 2012: 55-56).

1988’deki genel seçimleri Ranasinghe Premadasa liderliğindeki UNP kazanmakla birlikte, 1990 yılındaki Körfez Krizi’nden ülke ekonomisi fazlaca etkilendi. Dışarıdan gelen işçi dövizlerinde azalma yaşanırken, çay ihracatı da önemli oranda düştü. 1993’te Premadasa’nın suikast sonucu ölümünden sonra yerine Dingiri Vijeturga geçti. 2000’li yılların başlarında olağanüstü hâl ve iç siyasi krizler yaşayan Sri Lanka, Aralık 2004’de Hint Okyanusu’nda yaşanan tsunami felaketinden de etkilendi. Bu felaket, özellikle ülkenin doğu bölgelerinde 35.000’den fazla insanın ölümüne ve 800.000’den fazla insanın evsiz kalmasına yol açtı (Göksoy, 2009: 426). Kuzeydeki Jafna Bölgesi’ndeki Tamil ayrılıkçı örgütün silahlı mücadelesini ise ancak 2009 yılı ortalarına doğru, uluslararası kamuoyunun diplomatik desteği ve ciddi askeri yöntemler uygulayarak bastırdı.

2009 yılından sonra ülkede başkanlık sistemine geçişle birlikte, Sri Lanka’nın çok dinli, çok kültürlü ve çok etnik yapılı toplumsal yapısının ülkenin bir gerçeği olduğu göz ardı edilerek, Müslüman toplum tekrar tedirgin bir konuma düşmüştür. Özellikle uluslararası İslamafobinin artmasının tesiriyle bazı aşırı Budist örgütler, ülkede sadece Budist inancı ve kültürünün hâkim olmasını savunmakta ve Müslümanları ülkenin bir azınlık grubu olarak değerlendirmektedir. Özellikle Müslüman halkın helal gıda sertifikası

uygulamalarına, cami ve minare yapımına, camilerde açıktan ezan okunmasına, kurban kesme ve Müslüman kadınların kapalı kıyafet giymelerine karşı olumsuz söylemlerde bulunmaları, Müslümanları tedirgin etmektedir. Tamil karşıtı Sinhali milliyetçiliği, Müslümanları baskın Budist kültüre bir tehdit ve Müslümanların ticari üstünlüklerini bir rakip olarak görmektedirler (Ali, 2014: 238-239).

Son yıllarda Müslümanlara karşı İslamafobinin artmasıyla birlikte, ülkenin çeşitli yerlerinde radikal Budist grupların Müslümanların camilerine ve önemli mekânlarına karşı saldırıları yaşanmıştır. Sadece 2012 yılında 65 tane bu tür saldırının yapıldığı, fakat bunların iç ve dış kamuoyunda çok fazla gündeme gelmediği ifade edilmiştir (Imtiyaz, 2020:4). Özellikle 2011 yılında Anuradhapura'daki 400 yıllık türbenin ve 2012'de Dambulla'da Khairiya Cuma Camisi'nin yıktırılması, 2013'de Kuragala'daki Dafter Jailani sufi merkezinin tahrip edilmesi ve aynı yılda Colombo'da Grandpass Camisi'ne yapılan saldırı bunlara örnek gösterilebilir. Ekonomik hayatta Müslümanlar rakip olarak görüldükleri için Müslümanların ticari işletmelerine yapılan saldırılarda da artış gözlenmiştir. Mesela, Mart 2013'de Pepiliyana'da Fashion Bug ve 2014 yılında Panadura'daki Nolimit adlı tekstil işletmelerine saldırılar düzenlenmiştir. Haziran 2014'de güneydeki Müslümanların yaşadığı Alutgama adlı bir yerleşim merkezinde çıkan şiddet olayları, 9 Müslümanın ölümü, 176 kişinin yaralanması, 86 işyerinin tahrip edilmesi, 29 evin yakılması, 16 dükkânın içinin boşaltılması ve 16 aracın gasp edilmesiyle sonuçlandı. Tüm bu saldırılar, radikal dinci Budist grupların gerçekleştirdiği olaylar olarak kaydedildi (Ali, 2015: 498-500).

Günümüzde Müslümanların Nüfusu ve Toplumsal Yapısı

Sri Lanka, dinî bakımdan baskın bir Budist nüfusa sahip olmakla birlikte, önemli oranda diğer inanç mensuplarının da bulunduğu çoğulcu bir dinî yapıya sahiptir. 1981 yılı sayımına göre, ülke nüfusunun %69,31'i Theravada Budist; %15,46'sı Hindu; %7,64'ü Müslüman; %7,49'u Hristiyan ve %0,10'u da diğer inançlar olarak tespit edilmiştir. İl seviyesindeki idari bölgelere göre Müslümanların nüfus dağılımı ise, sırasıyla Amparai'de %41,6; Trincomale'de %29,5; Mannar'da %28,1; Batticalao'da %24,0; Kandy'de %11,1; Puttalam'da %10,2; Colombo'da %9,9; Kalutara'da %7,6 olarak kaydedilmiştir. Diğer illerde de Müslüman nüfus oranı %1 ile %7 arasında değişmektedir (Ameer Ali, 1986: 147-149). Müslümanlar, adanın doğu kesimlerinde yoğunlaşmakla birlikte, ülkenin her yerine dağılmış halde

Sinhali ve Tamil toplulukları ile birlikte yaşamaktadırlar. 2001 nüfus sayımında 17.557.341 olarak verilen toplam nüfusun %78'i Sinhali, %12'si Tamil, %8,9'u Müslüman ve %1,1'i de diğerleri olarak kaydedilmiştir. 2011 nüfus sayımında ise, ülkenin toplam nüfusu 20.263.000 olarak tespit edilmiş ve bu nüfusun 1.870.000'i Müslüman olarak kaydedilmiştir. Bu sayıma göre, Müslümanlar toplam nüfusun %9,7'sini oluşturmaktadır (Ali, 2015: 486).

Sri Lanka'daki Müslümanların büyük çoğunluğunu, asırlar öncesinde ticaret yapmak maksadıyla ülkeye gelip yerleşen Batı Asya kökenli Arap tüccarların neslinden gelenler oluşturur. İlk defa Portekizliler, adadaki Müslümanlara “Moro” adını verdikleri için sonraki Hollanda ve İngiliz Sömürge Yönetimleri Dönemlerinde de Müslümanlar, “Morolar” (İngilizce’de Moor) olarak adlandırılmıştır. İngiliz yönetimi Dönemi’nde Müslümanlar, çeşitli mahallî ve merkezî kurullarda ve meclislerde “Moro” etnik kimliğiyle temsil edilmişlerdir. Ancak, bağımsızlık sonrasında Sri Lanka hükümeti, Müslümanları “Müslüman” kimliği adı altında tanımış ve resmî kayıtlarda bu kimlikle kaydedilmiştir. Günümüzde de toplumsal ve siyasi bir topluluk olarak resmen, “Müslüman” kimliğiyle tanınmaktadırlar. Ana dilleri Tamilce olmasına rağmen, Moroların çoğunluğu öteden beri Arap tacirlerin neslinden geldiklerini belirterek kendilerini Arap asıllı kabul ederler. Bazı Tamil kökenli aydınlar, Müslümanların konuştukları dil sebebiyle Hindistan’dan göçen Tamil kökenli Müslümanlar olduklarını ileri sürmüşlerse de Müslümanların kendi temsilcileri bu aidiyeti kabul etmezler (McGilvray-Raheem, 2011: 416-417).

Ayrıca, çoğunluğu Sömürge Dönemi’nde adaya gelip daha çok sahil liman şehirlerine yerleşen Hint kökenli Müslümanlar ile Hollanda Sömürge Dönemi’nde, Cava Adası ve Malay Yarımadası’ndan işçi ve asker olarak getirilen göçmenlerin neslinden olan Malay kökenli, Müslümanlar vardır. İngiliz sömürge yönetimi zamanında, özellikle 19. yüzyılda adaya gelip yerleşen Güney Hindistanlı Müslüman göçmenlerin neslinden gelen Hint asıllı Memon’lar (Bombay kökenli), Bohra’lar, Hoca’lar (Khojas), Afganlar ve Fakirler adlarıyla bilinen küçük Müslüman topluluklar da bulunmaktadır. Memonlar Sünni Hanefî iken, Bohralar ve Hocalar Şîîdirler. Sri Lanka’daki Müslümanların büyük çoğunluğunu, kendilerini 8. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar Arap Müslüman tüccarların neslinden geldiklerini kabul eden, Morolar oluşturmaktadır. Moro ile Malay kökenli Müslümanların tamamı Sünni olup, Şafî mezhebine mensuplardır (McGilvray -Raheem, 2011: 411-412).

Sri Lanka'daki Malay kökenli Müslümanlar, toplam Müslüman nüfusun yaklaşık yirmide birini (%5) oluştururlar; genellikle adanın batısındaki Colombo'da ve iç kesimlerdeki Kandy Krallığı'nın toprakları ile güney bölgesinde yaşarlar. Sri Lanka, Hollanda Sömürge Dönemi'nde bir sürgün yeri olarak da kullanılmış ve bu dönemde Malay kökenlilerin çoğunluğu polis, hapishane görevlisi ve itfaiye eri olarak çalışmışlardır. Diğer Müslümanlara nazaran daha fazla eğitilmiş olmaları sebebiyle, İngiliz Dönemi'nde ve bağımsızlık sonrasında devlet görevlisi olarak da çalışmışlardır (Mahroof, 2011: 453-457).

Farklı kökenlerden gelmelerine rağmen Müslümanlar arasında etnik bağlardan ziyade dinî bağlar, daha kuvvetlidir ve büyük çoğunluğu ana dil olarak Tamilce'yi konuşur. İlk İslami Devirlerde Hint sahillerinde Arapça'nın yanı sıra Müslüman tüccarlar arasında yaygın olarak mahalli Tamil dili kullanıldığı ve Tamil kökenli yerli kadınlarla evlilikler kurdukları için Müslümanların büyük çoğunluğunu oluşturan Morolar, günümüzde ana dil olarak Tamilce konuşurlar. Namaz ve ezanın dışında, Müslümanlar dinî eğitim ve yayın faaliyetlerini, dua, vaaz ve irşatlarını Tamil dilinde yaparlar. Malay kökenli Müslümanlar ise özel hayatlarında, Malayca konuşurlar (Syed ve dğr., 2007: 79-80). 1950'li yıllarda yaşanan resmî dil tartışmalarına Müslümanlar da müdahil olmuşlar ve hükümetin Sinhali dilini ülkenin tek resmî dili yapma çalışmasına şiddetle karşı çıkmışlardır. Müslümanların çoğunluğu Tamilce konuştukları için İngiliz Sömürge Dönemi'nde bazen Tamil azınlık grubu içinde görülmüş; ancak bağımsızlık sonrasında ayrı bir etnik ve siyasi topluluk olarak kabul edilmiştir. Nitekim Sri Lanka bayrağının kenarında yukarıdan aşağıya doğru dikey bir şekilde yer alan yeşil renkli şerit, ülkedeki Müslüman nüfusu temsil etmektedir (McGilvrav, 2011: 48).

Müslümanların Eğitim Kurumları

Sri Lanka'da Müslümanlar, sömürge yönetimi öncesinde ilk dinî eğitimlerini camilerin yanındaki küttâb benzeri okullarda almaktaydılar. Bu okullarda Kuran öğreniminin yanı sıra, hadis, siyer, Arapça, aritmetik ve yazı gibi dersler de verilmekteydi. Portekiz ve Hollanda Sömürge Dönemi'nde de Müslümanlar kendilerine ait küttâb ve medreselerde eğitimlerini sürdürdüler ve Portekizliler tarafından kurulan misyoner okullarına, diğer yerli dinî topluluklar gibi ihtiyatla yaklaşarak Batı eğitimine ilgi duymadılar (Mohan, 1984: 402). Ancak, küttâb adıyla anılan okulların çoğu özellikle 19. yüzyıldan itibaren medreselere dönüştürüldü. Nitekim İngiliz Sömürge Dönemi'nde

ülkede, 1844'den 1945'e kadar *Al-Madrasatul Baari* (Weligama, 1844), *Al-Madrasatul Ibrahimiyah* (Gale, 1892), *Al-Madrasatul Cassimiyah* (Puttalam, 1893), *Al-Madrasatul Ziyadiya* (Kinniya, 1899), *Al-Madrasatul Makayya* (Galle, 1914), *Al-Madrasatul Mintul Fasyiah* (Matara, 1915), *Al-Madrasatul Muliyyah* (Weligama, 1922), *Al-Madrasatul Gaffooriyya* (Maharagama, 1932), *Al-Madrasatul Kiliriyya* (Weligama, 1945) adlarını taşıyan dokuz önemli medrese bulunmaktaydı. Bu medreselerin büyük çoğunluğu, adanın kırsal kesimlerinde kurulmuş ve öğrencileri de genellikle tüccarların neslinden gelen çocuklar idiler. Medreselerde, başta Arapça olmak üzere tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf ve tecvid gibi dinî dersler ile mantık, İslam tarihi ve hitabet gibi kültür dersleri de okutulurdu. Eğitim dili Tamilce ve Arapça olan bu medreselerdeki eğitimin süresi, genellikle sekiz yıl olup, mezunlarına “Mevlevi” unvanı verilirdi. Müslümanlar daha ileri seviyedeki medrese eğitimi için Güney Hindistan'a veya Ortadoğu ülkelerine gitmekteydiler. Medreseler, mali yönden varlıklı tüccar ve toprak sahibi Müslüman aileler tarafından kurulan vakıf gelirleriyle desteklenmekteydi. Medreselerdeki öğretmenlere devlet desteği, ancak 1939'dan sonra verilmeye başlandı (Asad, 1994: 35-38).

İngiliz Sömürge Dönemi'nde Müslümanlar, Batı tipi modern eğitimi ihmal ettikleri için mesleki alanda ve devlet dairelerinde iş bulmada zorlanmakta ve daha ziyade ticaretle uğraşmaktaydılar. Ancak, 19. yüzyıl sonlarına doğru 1881'de Colombo'da *Muslim Educational Society* adında bir cemiyet kurarak modern eğitime önem vermeye başladılar. Kasım 1884'te Colombo'da *Anglo-Muhammedan Boys School (Al-Madrasatul Khairiyya al-Islamiyya)* adlı modern bir okul açılırsa da bu mali sebeplerle uzun sürmedi. 1892'de de Maradana'da *Muhammedan Boys English School* açıldı. Adadaki Müslümanların dinî eğitiminin modernleşmesinde İngilizler tarafından Mısır'dan sürülen Ahmed Arabi Paşa da önemli rol oynadı ve onun da teşvikleriyle 1902 yılında Colombo'da *Al-Madrasatul Zahira* adında modern bir okul açıldı (Mohan, 1984: 402-403). 1906'da 85 öğrencisi olan bu okul, 1911'de hükümet tarafından ortaöğretim okulu olarak tanındı. 1913'te *Zahira College* adını alan bu okuldaki, 20. yüzyılın ilk yarısında meslek sahibi Müslüman aydınların yetişmesi sağlandı. 1942-1944'de Matale, Buttalam ve Gampola'da yeni şubeleri açılmasına rağmen, kolejin yönetimiyle ilgili olarak hükümetin müdahalesi neticesinde, önemi azaldı ve 1982'de kolejin yönetimi için yeni bir komisyon kuruldu. Müslüman kızların eğitimi için de ilki 1891'de Kandy'de olmak üzere Galle ve Colombo'da yeni okullar açılmıştı.

Müslümanların çoğunluğunun ana dili Tamilce olduğu için bu okullarda eğitim dili İngilizce ve Tamilce olarak verilmekteydi; ancak bağımsızlık sonrasında hükümetin resmî dil politikası Sinhali dili olunca başlangıçta bazı sorunlar yaşandı ve Müslümanlar Arapça ve Sinhali dillerini de kullanmaya başladılar. (Asad, 1994: 39-40).

İngiliz Sömürge Dönemi'nde, Avrupa kökenliler ve Hristiyan nüfus eğitime daha fazla önem verirken, yerli halk eğitimin önemini ancak zamanla kavrayabilmişti. Nitekim 1900 yılında ülkede çeşitli seviyelerde 1.117 adet devletten mali destek alan Hristiyan misyoner okulu varken, sadece 211 adet Budist, Hindu ve Müslüman okulu bulunmaktaydı. İngilizler, 1920'li yıllardan itibaren 6-10 yaş arası çocuklara zorunlu ilköğretimi sunmaya çalıştılsa da çeşitli yetersizlikler nedeniyle bu ancak bağımsızlık sonrasında uygulanabildi. Ayrıca, Müslümanlar devlet okullarında Müslüman çocuklara Arapça ve İslam derslerinin okutulmasını talep ettiler. 1942 yılında Sri Lanka'da bağımsız bir üniversite kurulduğunda, Müslümanlar üniversitede bir Arapça bölümünün açılmasını istediler ve bunda başarılı oldular. Aynı dönemlerde, Colombo'da *Hussainie Boys School* ve *Fathima Girls School* adlarında yeni Müslüman okulları açıldı. Böylece Müslümanlar 1930'lu yıllardan itibaren Batı tipi eğitimi benimsemeye başladılar (Asad, 1994: 41-42).

1939 tarihli Anayasa değişikliğiyle birlikte, devlet okullarında okuyan öğrencilerin, velilerinin dininde din dersi eğitimi almaları mümkün kılındı. Müslüman liderlerin talepleri neticesinde de Müslüman çocuklar için devlet okullarında, Arapça ve İslam din dersleri verilmeye başlandı. Ayrıca, devlet okullarındaki Arapça ve İslam din dersi öğretmenlerinin denetimi ve rehberliği için de Arapça eğitim müfettişliği ihdas edildi. İlk ve ortaöğretim seviyesindeki okullarda olduğu gibi üniversite seviyesinde de bazı bölümlerde İslam veya İslam Medeniyeti adı altında dersler verilmektedir (Mahroof, 1987: 62-63,68).

Sri Lanka'da, alt seviyede dinî tahsil yapan erkek hocalara "Lebbe", kadın hocalara ise "Lebbema" adı verilir. İleri seviyede medrese eğitimi gören din hocalarına ise "Mevlevî" denilir. Lebbe'ler bazen bilgi ve becerilerini babadan veya erkek akrabalarından el alma usulüyle devam ettirirler. 1880'li yıllara kadar Mevlevî (Moulawi) denilen hocalar, eğitimlerini Güney Hindistan'daki medreselerden, özellikle Madras'taki eğitim dili Arapça olan medreselerde alırlardı. Camilerde namaz kıldırın din görevlileri genellikle

Lebbe iken, Hatib veya Baş İmam olarak görev alanlar da Mevlevî tipi hocalardır. 1950’lerden sonra Mevlevîlerin bazıları Müslümanların evlilik bürolarında tescil memuru, medreselerde ve Arapça kolejlerde maaşlı öğretmenler olmuşlardır (Mahroof, 1987: 61).

Yakın dönemlerde, Müslümanların özel eğitim kurumları iki yönde gelişme gösterdi; ilki öğrencilerini üniversiteye hazırlayan genel ve mesleki kolejler, diğeri de din görevlisi yetiştiren ve modern medrese eğitimi sunan Arapça kolejleridir. Eğitim Bakanlığı, 1984 yılında 16 tane ortaokul ve 1 tane de ilkokul seviyesindeki Arapça koleji (medrese) tanıyarak, mali destek vermiştir. Sekiz yıl süreli Arapça koleji statüsündeki okulların sayısı, ileriki yıllarda 27’ye çıkmış ve bu okullardan mezun olanlar bir alt seviyedeki Arapça okulunda öğretmen olabilmekteydiler. 1942’de Seylan Üniversitesi kurulduğunda, Müslüman liderlerin talepleri üzerine daha sonra bu üniversitede bir Arapça bölümü açılmıştır. Ayrıca, Jaffna ve Peradaniya Üniversitelerinde de İslam medeniyeti ve Arapça bölümleri açılarak Arapça kolejlere öğretmen yetiştirilmiştir (Mohan, 1984:403-404).

Sri Lanka’da son yıllarda Kuran öğretimi ve temel dinî bilgilerin verildiğı geleneksel Kuran okulları “medrese” adıyla bilinirken, dinî dersler ağırlıklı Müslümanların modern özel okulları ise “Arapça kolejler” olarak tanınmaktadır. Medreselerde eğitim dili Tamilce olup, Arapça ve dinî dersler okutulmakta, sosyal ve fen içerikli derslere ve İngilizce öğretimine yer verilmemektedir. Eğitim tarzı ve idaresi daha çok Hindistan’daki medrese eğitim tarzına benzeyen ve dışı kapalı bir dinî eğitim veren bu medreseler, Müslüman Kültür İşleri Bakanlığının bürolarına özel okul statüsünde kayıtlı, eğitim kurumlarıdır. Günümüzde ülke genelinde, 749 Müslüman okulu (Arapça koleji) bulunmakta ve 200 civarında da medrese olduğu tahmin edilmektedir. Ancak medreselerle ilgili çok fazla şikâyetin gelmesi üzerine hükümet, 2019 yılında medreseleri Eğitim Bakanlığı’nın denetimine almaya ve yönetimi, hoca kadrosu ve müfredat programlarını modernleştirmeye karar vermiştir. Ayrıca, 2010 yılında Eğitim Bakanlığı, okullardaki Arapça ve İslam dini derslerinin öğretimiyle ilgili konularda görev yapmak üzere istişarî bir kurul oluşturmuştur (İmtiyaz, 2020: 9-10,14).

Müslümanların Camileri ve Dinî Hayatı

Sri Lanka’da camiler, dinî hayatın yaşandığı en canlı mekânlardır. Ülkede, bir kısmı yüz yılı aşkın geçmişe sahip, irili ufaklı 1200’den fazla cami

mevcuttur. Müslüman halk doğum, sünnet, evlilik ve cenaze merasimlerini genellikle camilerde yaparlar ve camiler sosyal bir işlev görür. Aynı zamanda camiler, küçük çocukların dinî eğitimlerini aldıkları ilk merkezlerdir. Camilerdeki imamlar, gündüzleri sabah ve öğleden sonra dört yaşından sekiz yaşına kadar olan çocuklara dinî eğitim verebilirler. Camilerdeki Lebbe'ler, Kuran öğretimi ve temel dinî bilgilerin yanı sıra, "Mevlûd" ve "Ratib" gibi Hz. Peygamberi öven şiirlerin okunmasını da öğretirler. Kadın din hocası olan Lebbema'lar da Müslüman kız çocuklarının dinî eğitimini sürdürürler (Mahroof, 1985b:62-63).

Camiler, genellikle bir vakıf kurumu veya dernek tarafından yaşatılır. Bakımları da ilk kurucularının neslinden gelen veya onlarla bağlantılı aileler tarafından yürütülür. Bazen camilerin sahipliği, denetimi ve yönetimi hususunda rakip aileler arasında çeşitli sorunlar ortaya çıkması ve bunların mahkemelere intikal etmesi üzerine hükümet, camilerin sahipliği, denetimi ve yönetimi hususunda bir düzenleme yapma ihtiyacı duydu. Bu konudaki usulsüz uygulamalara ve tartışmalara son vermek amacıyla, 1956 yılında parlamentoda Müslüman Camileri ve Hayır Kurumları veya Vakıflar Kanunu (*Muslim Mosques and Charitable Trusts or Wakf Act*) adıyla bir kanun kabul edildi. Bu kanun, Müslümanların camilerinin ve diğer dinî merkezlerinin tescili ve yönetimi, cami görevlileri, cami vakıfları ve fonlarının durumu ile dinî cemiyet ve vakıflarının yetkilerini, görevlerini ve işlevlerini düzenlemektedir. Kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte, ertesi yıl (1957) Müslüman Camileri ve Hayır Kurumları veya Vakıflar Dairesi kurulmuş ve 10 yıl içinde 814 tane cami tescillenmiştir. Bu daire, 1981'de kurulan Müslüman Din ve Kültür İşleri Dairesi ile birleştirildi ve ayrıca vakıf kurullarının denetiminden sorumlu bir üst vakıf komisyonu oluşturuldu. 1982 yılında da Vakıflar Kanunu yeniden gözden geçirilerek bazı maddeleri değiştirildi ve Müslüman Yardım Fonu'nu düzenleyen eklemeler yapıldı (Mahroof, 1985a: 286-291).

Sri Lanka camileri, Güney Asya'nın çoğu yerinde olduğu gibi genellikle adak adanan ve yıllık ölüm yıldönümü kutlamaları (kanduri) düzenlenen mahallî velilerin mezarlarını (ziyaram'ları), barındırır. Son yıllarda adada, selefi dinî grupların artması neticesinde, bu kutsal türbelerin bazıları şirk ile eşdeğer görülüp kınanmış ve bazıları bu tür radikal selefi gruplar tarafından tahrip edilmiştir. Selefi grupların tehditlerine karşın, Balangoda şehri yakınlarındaki Daftar Jailani'deki büyük bir sufi veli adına ve adanın doğu

kıyısındaki Kalmunai yakınlarındaki Sahil Camii'inde sufi veliler adına yapılan festivaller, hâlâ popüler bir şekilde kutlanmaktadır (McGilvray - Raheem, 2011: 417-418).

1980'li yıllardan itibaren ülkedeki cami sayısında yurtdışından sağlanan çeşitli yardımlarla artışlar olmuş ve Ortadoğu mimari özelliklerini yansıtan camiler inşa edilmiştir. Müslüman İşler Bakanlığı, 2015 yılında ülkede 1.800 kayıtlı ve 250 kadar da kayıtsız cami olduğunu bildirmiştir. Bazıları yeni yapılanlar olmakla birlikte, bazıları yenilenmiş camilerdir. Ezanın sesli olarak okunması ve yeni inşa edilen ve yenilenen camilerin özellikle Körfez Bölgesi'ndeki Arap ülkelerinden gelen mali destekler ve yardımlarla inşa edilmeleri ve yabancı mimari unsurların etkilerini taşımaları, diğer toplum kesimlerinin eleştirilerine ve tepkilerine maruz kalmıştır (Ali, 2015: 497).

Müslümanların dinî mahkemelerinin statüsü ve yönetimiyle ilgili resmî düzenlemeler, İngiliz Yönetimi Dönemi'nde başlamıştır. İlk defa 1806 yılında, İngiliz Sömürge Dönemi'nde uygulamaya konan Müslümanların evlilik ve boşanmayla ilgili kanunu da 1916, 1934, 1951, 1965, 1969, 1975 yıllarında çeşitli değişikliklere tabi tutuldu (Mastura, 1985:115-119). Bu değişiklikler çerçevesinde İçişleri Bakanlığına bağlı Nüfus ve Tescil Bürosu'nda (Register-General), Müslümanların doğum, ölüm, evlenme kayıtlarını tutan Müslüman tescil memurları istihdam edilmeye başlandı. Müslümanların evlilik, talak ve boşanma gibi özel hukukla ilgili davalarına bakan dinî veya kadı mahkemeleri varlıklarını sürdürdü. Ancak, bu mahkemelerdeki kadılar bir mahkeme reisinden ziyade, sivil mahkemelerin altında Müslümanların evlilik ve boşanma işlerinde eşlere danışmanlık yapan ve eşlerin arasındaki anlaşmazlıkları çözen aracı işlevi görürler. Kadılar mihr, velayet, iddet süreleri, çeyiz, yaşı küçük kızların evliliğinin tesciline yetki verme, evliliklerin sonlandırılmasında ve anlaşmazlıkların çözümünde tarafların kadıya müracaatları hâlinde eşlere yardımcı olma ve aracılık yapma yetkilerini kullanırlar. Nihai resmî boşanma işlemleri ise sivil mahkemenin onayıyla kesinleşir. Ülkede 200'ü aşkın kadı mahkemesi ile bir tane de temyiz işlevi gören Kadılar Kurulu vardır. Kadıların verdiği görüşlerin temyiz edildiği, bu beş kişilik Kadılar Kurulu, hukuk eğitimi almış Müslüman avukatlardan oluşur. Ayrıca, bir Vakıf Mahkemesi ile bir tane de Vakıf Kurulu bulunmaktadır (Mahroof, 1990: 80-86).

Sri Lanka'da sufi gelenek ve tarikatların tarihi, eski devirlere kadar gitmektedir. Adada, sufi kimlikli veli türbeleri olarak bilinen çeşitli merkezler

vardır. Bunlar arasında günümüze kadar ulaşan Colombo'daki Dawatagaha Camisi yanındaki, Şeyh Osman Sıddik Türbesi en tanınanıdır. Adanın çeşitli yerlerinde bulunan sufi türbelerine muhafazakâr Müslüman halk tarafından ziyaret edilir ve tazimde bulunulur. Ziyaretçiler, türbedarlara para yardımları ve yiyecek malzemeleri bağışlarlar (Rameez, 2018: 9). Tarikatların başındaki şeyhler, “Şeyhü'l-seccâde” adıyla anılırlar ve Halife adında yardımcıları ve vekilleri bulunur. Ülkedeki başlıca faal tarikatlar arasında Şazeliyye, Aleviyye, Çiştîyye, Cifriyye, Nakşibendiyye, Rifaiyye ve Kadiriyye bulunmaktadır (Mahroof, 1990: 87,90). Tarikatların ve sufizmin önemi, bağımsızlık sonrasında diğer dinî hareketlerin ülkedeki faaliyetlerini artırmaları ve yaygınlaşmasına paralel olarak zamanla azalmıştır. Ancak, geçmişteki kadar çok güçlü olmamakla birlikte, çeşitli sufi merkezler hâlâ yaygın olarak varlıklarını sürmektedirler.

Ülkede Faaliyet Gösteren Başlıca Ulus Ötesi İslamî Hareketler

Sri Lanka, 1980'li yılların başından itibaren çeşitli İslamî hareketlerin ve grupların ülkedeki faaliyetlerine yoğun bir şekilde tanık olmuştur. Ülkede faaliyet gösteren en önemli İslami hareketler arasında, Hindistan merkezli Tebliğ Cemaati ve Cemaat-i İslam ile Ortadoğu Arap ülkeleri üzerinden gelen ve Tevhid Cemaati olarak da anılan selefi hareket bulunmaktadır. Geleneksel İslam'ı savunan Tebliğ Cemaati, tebliğ ve davet faaliyetini esas itibariyle Müslüman halka yönelik yapmakta ve onların daha katı muhafazakâr bir dinî hayat yaşamalarını sağlamayı hedeflemektedir. Siyasi ve güncel tartışmalara fazla önem vermeyen ve dinî vecibelerin yerine getirilmesini önceleyen bir tebliğ metodu yürütmektedir. 1980'li yıllardan itibaren ülkedeki faaliyetlerini artıran Tebliğ Cemaati, özellikle sufi merkezlerinde yapılan geleneksel dinî kutlamalara yurtdışından ve farklı şehirlerden gelen katılımcılarla birlikte gruplar hâlinde kendilerini gösterirler. Ayrıca, çevredeki Müslüman evleri kapı kapı dolaşarak hanelerde birkaç kişilik küçük irşad ekibi olarak dinî telkin ve konuşma yaparlar. Cami ziyaretleri sırasında da izin alarak, irşad faaliyeti yaparlar. Geleneksel din anlayışını temsil eden Tebliğ Cemaati, Tamil ve Sinhalî etnik kimliklerinin aksine Müslüman dinî kimliğini savunan ulus ötesi bir Müslüman dinî grup olarak görülebilir (Rameez, 2018: 9).

Tebliğ Cemaati, kırsal bölgelerde ve sosyal statüsü daha aşağı kesimlerde faal iken, Cemaat-i İslam hareketi ise daha çok şehirli, okumuş ve sosyo-ekonomik gücü kuvvetli olanlar arasında taraftar kazanmıştır. 1954 yılından itibaren resmen ülkede faaliyete başlayan Cemaat-i İslam teşkilatı, birkaç

şubesi vasıtasıyla gençler arasında ve eğitimli orta sınıflarda taraftar bulmuştur. Zamanla, beş dinî okul açarak faaliyetlerini artırmış, eğitim-öğretim ve yayın hayatında etkili olmuştur. Diğer faal dinî gruplardan biri de Tevhid Cemaati (Thawheed Jammaat) olarak adlandırılan, selefi dinî harekettir (Rameez, 2018: 9-10).

Ülkedeki selefi hareketin ilk temsilcilerinden biri, “Derviş” lakaplı Abdülhamid el-Bekrî olup, eğitimini Suudi Arabistan’da tamamladıktan sonra 1947 yılında, Paragahadeniya’da Arapça eğitim veren bir okul açmıştır. Adada Vehhabi mezhebi olarak da tanınan selefi hareketler, Kuran ve Sünnet’e dönüşü ve uygunluğu esas almakta, İslamiyet’e sonradan girmiş mahallî örf ve adetleri, türbe ziyaretlerini ve sufi velilerin adına yapılan dinî kutlamaları şirk olarak kabul ederek bunlarla mücadele etmeyi vazife addeder. Abdülhamid ve taraftarlarının yaşadığı köydeki bir sufi türbesini, 1948 yılında yıkmaları, halk arasında büyük bir tepki görmüş ve haklarında mahallî mahkemede dava açılmıştır (Rameez, 2018: 10-11).

Ortadoğu Arap ülkelerinde tahsil gören Sri Lankalı Müslüman öğrenciler ile bu ülkelerdeki çeşitli dinî kuruluşların yardım faaliyetleri ve açtıkları eğitim kurumları vasıtasıyla Selefi fikirler ve hareketler, son on yıllarda ülkede daha fazla etkili olmaya başlamış ve özellikle ülkenin kuzey ve doğu kesimlerinde faaliyetlerini artırmışlardır. İslam dinini bidatlerden temizlemeyi hedefleyen selefi hareketler, Müslüman toplumun geleneksel olarak ölen kimselerin ardından icra ettikleri kattam ve fatiha cenaze merasimlerini, mevlid ve kanduri kutlamalarını ve türbe ziyaretlerini bidat olarak değerlendirip, şiddetle bu kutlamalara karşı çıkmaktadırlar. Yine, ülkedeki Nakşi, Şazeli, Kadiri ve Rifai sufi merkezlerine karşı saldırı ve kötüleme faaliyetlerini artırmışlardır. Müslüman halk arasında sosyal statü bakımından itibar sahibi “Mevlevî” ve “Üstad” aileleri arasındaki sosyal farklılıklara dikkat çekmeleri ve bunlara karşıt tavır takınmaları nedeniyle de halkın tepkilerini üzerlerine çekmiştir (Rameez, 2018: 11-13; Mihlar, 2019: 2156-2157).

Selefi hareketler, Müslüman kadınların geleneksel kıyafeti olan *abaya* yerine modern giysiler giymelerine, Müslüman halkın geleneksel olarak Hindu tapınaklarında kutlanan ortak bazı programlara katılmalarına ve sufi kimlikli olarak bilinen Müslüman velilerin türbelerinin ziyaret edilmesine ve bunlar adına ölüm yıldönümü kutlamalarının yapılmasına şiddetle karşı çıkmaktadırlar. Mesela, Ekim 2004’te, aşırı selefi grupların savunduğu dinî

fikirlerin etkisinde kalan bazı Müslüman gençler, Payilvaan adıyla tanınan sufi kimlikli bir yazarın merkezine bir saldırı düzenleyerek onun mescit ve dergâhı ile etrafındaki odaları ve yapıları yıkmışlardır. Yine Aralık 2006'da da Payilvaan öldüğünde, radikal selefi gruplar onun naşının Kattankudy'deki Tarikatü'l-Müflihin Camisi'nin haziresine gömülmesine şiddetle karşı çıkmışlar ve hatta mezarı tahrip ederek Payilvaan'ın naşını yerinden çıkarıp ortak Müslüman mezarlığına gömmüşlerdir (Imtiyaz- Hoole, 2011: 219-220).

21 Nisan 2019 tarihinde, aralarında yabancıların da bulunduğu 253 kişinin ölümüyle sonuçlanan ülkenin çeşitli yerlerindeki dinî yapılara ve otellere yapılan canlı bomba saldırılarını DEAŞ (İŞİD) terör örgütü üstlenmiş ve Tevhid Cemaati içindeki radikal küçük selefi bir grubunun yaptığı bildirilmiştir. Saldırıların ardından, *Jammiyathul Millathu Ibrahim (JMI)* ve *National Thowheed Jamaat (NTJ)* adlı örgütler, Sri Lanka hükümeti tarafından yasaklanmıştır. Hükümet yetkilileri, aşırı dinci birkaç bin Müslümanın bu gruplarla bağlantılı olduğunu açıklamıştır (Mihlar, 2019: 2155; Imtiyaz, 2020: 5-6).

Kuruluşu 1924 yılına kadar uzanan ve parlamento tarafından 2000 yılında bazı görevler de verilen Tüm Seylan Ulema Cemiyeti (*All Ceylon Jamiathul Ulamma -ACJU*), bu tür hareketleri şiddetle telin etmekte ve dinî hareketleri kontrol etmede, kendisini merkezî bir konuma yerleştirmektedir. Çatışmalar sonrası dönemde ACJU, farklı dinî gruplar ve hareketlerin temsilcileriyle istişareler yaparak dinî yayınlar ve hutbeler üzerinde denetim mekanizmasını çalıştırmakta, radikal ve aşırı Budist grupların saldırılarına karşı Müslümanların birlikte hareket etmesi gereğini, vurgulamaktadır. Ulema Teşkilatı ACJU, sivil toplum örgütü Sri Lanka Müslüman Konseyi (*Muslim Council of Sri Lanka- MSCL*) ile birlikte Müslümanların karşılaştığı ayrımcı uygulamalara dikkat çekmek, siyasi ve güvenlik güçleri ile görüşmeler yürütmek ve halkı bilgilendirmek amaçlı Müslüman liderliğini yapmaya çalışmaktadır (Mihlar, 2019: 2161).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bir ada devleti olarak Sri Lanka, Sinhali halkın mensup olduğu Budist inancın ve kültürünün hâkim olduğu bir ülke olmakla birlikte, farklı etnik ve dinî toplulukların da yaşadığı bir ülkedir. Hindu inancına mensup Tamiller'in yanı sıra ülkede %10'a yakın Müslüman nüfus yaşamaktadır. Sri Lanka'nın İslamiyet ile ilk teması, Müslüman tüccarların ilk İslâmî devirlerden itibaren

Batı Asya ile Çin arasında gerçekleştirdikleri uluslararası deniz ticareti vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Özellikle 8. yüzyıl başlarından itibaren Arap Yarımadası'ndaki Yemen Bölgesi'nden gelen Arap asıllı Müslüman tüccarlara, daha sonraki yüzyıllarda Basra Körfezi, İran ve Hint altkıtası sahillerinden gelen Fars, Türk ve Hint kökenli Müslüman tacirler de katılmışlardır. Dışarıdan gelen yabancı Müslüman tüccarların yerli halktan kadınlarla evlilikleri ve adanın liman kentlerinde uzun süreli ticari faaliyetleri neticesinde, zamanla liman kentlerinde ticaretle uğraşan küçük Müslüman topluluklar oluşmuştur. Adaya, Hollanda idaresi altında Malay kökenli Müslümanlar ve İngiliz Yönetimi Dönemi'nde de Hint sahillerinden yeni Müslüman göçmenler gelerek yerleşmişlerdir.

On altıncı yüzyılda Avrupalı sömürgeci devletler bölgeye gelmeden önce, adanın dış ticareti genelde Müslüman tüccarların denetiminde idi. Ancak, Müslümanlar adanın Portekiz ve Hollanda yönetimleri altında bulunduğu dönemlerde ticari üstünlüklerini kaybetmişler ve sahil liman kentlerinden iç kesimlere sürülerek farklı mesleklerle işgal etmeye başlamışlardır. İngiliz Sömürge Dönemi'nde eskiye nazaran durumlarında bazı iyileştirmeler yaşanmakla birlikte, bazen çeşitli kültürel baskılara, ayrımcı uygulamalara ve çatışmalara maruz kalmışlardır. Sömürge Dönemlerinde, Müslümanlar ilk defa Portekizlilerin verdiği "Morolar" adıyla ve kimliğiyle anılırken, bağımsızlık sonrasında resmen "Müslüman" kimliğiyle, farklı etnik ve siyasi bir toplum olarak tanınmıştır. Bağımsızlık sonrasında yaşanan ülkedeki gelişmelere karşı Müslüman toplumun liderleri, genellikle Sinhali partilerin içerisinde yer almışlar ve ülkenin refahına önemli katkılar yapmışlardır. 1970'li yıllarda ortaya çıkan ülkenin kuzeyindeki ayrılıkçı Tamil hareketine destek vermeyerek ülkenin birliğini savunmuşlardır. Ancak, 2010'lu yıllardan itibaren aşırı Budist Sinhali gruplar arasında Müslümanlara karşı İslamafobi olayları görülmeye başlanmıştır. Her ne kadar resmî çevrelerde Müslümanlara karşı ayrımcı söylem ve uygulamalara rastlanmasa da bazı radikal Budist çevrelerin İslamafobi benzeri söylemleri ve aşırı Müslüman selefî hareketlerin tavır ve girişimleri Müslüman halkı tedirgin etmektedir.

Sri Lanka'nın Müslüman toplumu, çeşitli vakıf ve dernekler kanalıyla açtıkları geleneksel eğitim kurumu olan medreseleri ve daha modern eğitim veren Arapça kolejleri adıyla özel eğitim kurumları vardır. Eskileri daha çok Hint mimari tarzlarını ve yenileri ise Ortadoğu mimari özelliklerini yansıtan

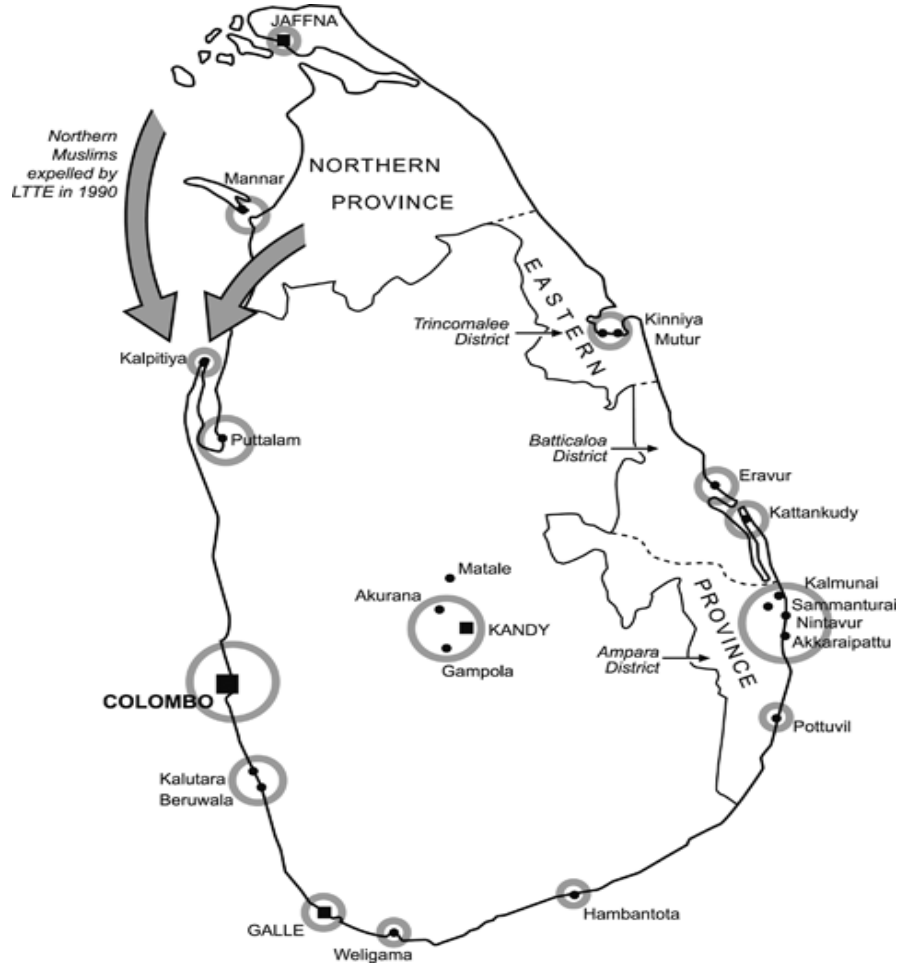
camileri, evlilik ve boşanma gibi aile hukukuna dair davalara bakan dinî mahkemeleri bulunmaktadır. Devlet yapısı içinde Müslümanlarla ilgili hususlara bakan Müslüman İşler Bakanlığı ve resmî makamlarca tanınan vakıf ve dernekler, ulema cemiyeti ve sivil toplum örgütleri gibi teşkilatlar yer almaktadır. Bağımsızlık sonrasında özellikle 1970’li yıllardan itibaren ulus ötesi İslâmi hareketlerin eğitim, irşad ve yardım faaliyetleri vasıtasıyla genç Müslüman nesiller üzerinde dış kaynaklı dinî etkiler görülmeye başlanmıştır. Hindistan üzerinden gelen Tebliğ Cemaati ve Cemaat-i İslam hareketleri ile Ortadoğu Arap ülkeleri menşeli Tevhid Cemaati ve diğer Selefi hareketler, ulus ötesi hareketlere örnek verilebilir. Son yıllarda, bilhassa selefi hareketlerin Müslüman toplum üzerindeki olumsuz etkilerini önlemek için resmî makamlarca bazı eğitici ve hukuki tedbirler alınmaya başlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Ali, Ameer (1986), "Politics of Survival: Past Strategies and Present Predicament of the Muslim Community in Sri Lanka", *Journal Istitute of Muslim Minority Affairs*, Vol.7, No.1, s.147-170.
- Ali, Ameer (2014), "Muslims in Harmony and Conflict in Plural Sri Lanka: A Historical Summary from a Religio-Economic and Political Perspective", *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol.34, No:3, s.227-242.
- Ali, Ameer (2015), "Four Waves of Muslim-Phobia in Sri Lanka: c.1880–2009", *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol.35, No:4, s.486-502.
- Asad, M.N. M. Kamil (1994), "Muslim Education in Sri Lanka: The British Colonial Period", *Journal Istitute of Muslim Minority Affairs*, Vol. 14, No:1-2, s.35-45.
- Bosworth, C.E. (1995), "Sarandib", *Encyclopedia of Islam*, 2nd Edition, Leiden: Brill, c.9, s.39.
- Dasanayaka, Rohitha (2017), *Arabs in Serandib: Trade Relations between Sri Lanka and West Asia from Ancient Time to 15th Century A.D. Historical and Archaeological Survey*, Colombo: S. Godage & Brothers.
- Dewaraja, Lorna (1994), *The Muslims of Sri Lanka: One Thousand Years of Ethnic Harmony*, Colombo: The Lanka Islamic Foundation.
- Göksoy, İsmail Hakkı (2009), "Sri Lanka", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.37, s.425-428.
- Imtiyaz A. R.M. - Hoole, S. R.H.(2011), "Some Critical Notes on the Non-Tamil Identity of the Muslims of Sri Lanka and on Tamil-Muslim Relations", *South Asia: Journal of South Asian Studies*, Vol.34, No:2, s.208-231.
- Imtiyaz, A.R.M. (2012), "Identity, Choices and Crisis: A Study of Muslim Political Leadership in Sri Lanka", *Journal of Asian and African Studies*, Vol.48, No:1, s.47-63.
- Imtiyaz, A.R.M. (2020), "The Eastern Sunday Bombings and the Crisis Facing Sri Lanka's Muslims", *Journal of Asian and African Studies*, Vol.55, No:1, s.3-16.
- İbni Battûta, Ebû Abdullah Muhammed (2017), *İbn Battûta Seyahatnamesi* (Çev. A Sait Aykut), 7. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Johansson, Andreas (2019), *Pragmatic Muslim Politics: The Case of Sri Lanka Muslim Congress*, Switzerland: Springer.
- Khan, Ahsan Ali (1984), "The Tamil Question in Historical Perspective: Its Impact on Indo-Sri Lanka Relations", *Pakistan Horizon*, Vol.37, No:2, s.42-71.
- Mahroof, M. M. M. (1985a), "The Enactment of 'Wakf' Legislation in Sri Lanka: The Law in Context", *Journal Institute of Muslim Minority Affairs*, Vol.6, No:2, s.283-294.
- Mahroof, M. M. M. (1985b), "The Study and Teaching of Islam and Arabic in Sri Lanka: A Centenary Appraisal", *Muslim Education Quarterly*, Vol.3, No:1, s.61-75.
- Mahroof, M. M. M. (1987), "Madrasah Education in Sri Lanka: Towards a Historical Taxonomy", *Muslim Education Quarterly*, Vol.4, No:2, s.57-71.
- Mahroof, M. M. M. (1990), "Islamic Law in Sri Lanka: The Formal and Informal Aspects", *Islamic Studies*, Vol.29, No:1, s.77-90.
- Mahroof, M. M. M. (2000), "Anglo-Muslim Law in Sri Lanka: The First Phase (1796-1839)", *Islamic Culture*, Vol.74, No.4, s.81-105.
- Mahroof, M. M. M. (2011), "Sri Lankan Malays", *Sri Lanka Reader: History, Culture, Politics* (ed: John Clifford Holt), Durham/London: Duke University Press, s.453-457.
- Mastura, Michael O. (1985), "The Status of Muslim Personal Law in Selected Non-Muslim Countries", *Journal Institute of Muslim Minority Affairs*, Vol.6, No:1, s.114-126.
- McGilvray, Dennis B.- Raheem, Mirak (2011), "Origions of the Sri Lankan Muslims and Varieties of the Muslim Identity", *Sri Lanka Reader: History, Culture, Politics* (ed: John Clifford Holt), Durham/London: Duke University Press, s.410-419.
- McGilvray, Dennis B. (2011), "Sri Lankan Muslims: Between Ethno-Nationalism and the Global Ummah", *Nations and Nationalism*, Vol.17, No:1, s.45-64.
- Mihlar, Farah (2019), "Religious Change in a Minority Context: Transforming Islam in Sri Lanka", *Third World Quarterly*, Vol.40, No:12, s.2153-2169.
- Mohan, V. (1984), "Education and Employment among the Sri Lanka Muslim Youth", *Journal Institute of Muslim Minority Affairs*, Vol.5, No:2, s.401-409.

- Munck, Victor de (2005), “Islamic Orthodoxy and Sufism in Sri Lanka”, *Anthropos*, Vol.100, No:2, s.401-414.
- Peebles, Patrick (2006), *The History of Sri Lanka*, Westport/Connecticut/London: Greenwood Press.
- Rameez, Aboobacker (2018), “Caste and Islamic Revivalist Movements: A Case Study of Eastern Muslims in Sri Lanka”, *International Journal of Islamic Thought*, Vol.13, s.1-14.
- Ross, Russell R.-Matles, Andrea (eds.) (1990), *Sri Lanka: A Country Study*. Washington: GPO for the Library of Congress.
- Saltık, Ekrem (2020), “Osmanlı Devleti’nin Seylan adası ile İlişkilerine Methal”, *Türkiyat Mecmuası*, c.30, No:2, s.699-733.
- Silva, K.M. de (1988), “Sri Lanka”, *Encyclopedia of Asian History*, New York: Scribner / London: Collier Macmillan, c.4, s.1-9.
- Syed M.H. ve dğr. (eds.) (2007), *World Infopaedia: Sri Lanka*, New Delhi: Pragun Publication.
- Thawfeeq, M. M. (2011), “The Fight for the Fez”, *Sri Lanka Reader: History, Culture, Politics* (ed: John Clifford Holt), Durham/London: Duke University Press, s.441-445.

Harita: Sri Lanka'da Müslüman Nüfusun Yaşadığı Önemli Merkezler.

(Kaynak: McGilvray, 2011: 47).

BUDİZM VE HİNDUİZM COĞRAFYASI'NDA İSLAM'IN YERELLEŞMESİ: SRİ LANKA MÜSLÜMANLARI

*Halide Rumeysa KÜÇÜKÖNER**

GİRİŞ

İslam, dünyanın farklı coğrafyalarına yayılmıştır. Bu coğrafyaların bir kısmında hâkim din, bazılarının da ise azınlık olarak varlık göstermiştir. Ancak her iki durumda da İslam, gittiği coğrafyaların hem renkleriyle bezenmiş hem de onlara kendi renklerini vermiştir. Bu bağlamda, dünyanın farklı coğrafyalarında birbirinden oldukça bağımsız İslam gelenekleri, anlayışları söz konusu olmuştur.

Güney Doğu Asya, İslam'ın ulaştığı ancak doğduğu topraklardan farklı olarak bölgenin Hint dinleriyle uyumlu; mistik gelenekle paralel bir fikirsel arka plana sahip olan tasavvuf üzerinden anlaşıldığı bir coğrafyadır. İslam'ın varlık sahası bulduğu bu coğrafyanın en önemli bölgelerinden birisi de Sri Lanka'dır.

Sri Lanka, Hint alt-kıtasının güney ucunda, Hint Okyanusu'nun üzerinde yer alan bir adadır. Ada, erken çağlardan itibaren Umman Denizi, Hint Okyanusu ve Endonezya arasında akan deniz ticaretinin en önemli güzergâhlarından birine ev sahipliği yapmıştır. Sri Lanka nüfusunun büyük çoğunluğu, Hint dinlerinden olan Budizm'in en eski okulu kabul edilen ve daha felsefi özellikler gösteren Theravada Budizm'ine mensuptur.

İslam tarihi kaynaklarında Serendib, Cezîratu'l-Ya'kût ve Seylan gibi isimlerle de anılan Sri Lanka'ya, "İslam", tespit edilebildiği kadarıyla VIII. yüzyıldan; yani oldukça erken bir dönemden itibaren ulaşmaya başlamıştır. Bölgeye İslam, nüzûlünden önceki dönemlerde de adayla ticari bağları olan "Arap tüccarlar" aracılığıyla gelmiştir. Özellikle Hint Okyanusu'nda Müslümanların hâkimiyet kurması ve İslam'ın ticareti destekleyen dinî

* Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı, Diyarbakır, rumeysah@hotmail.com.

söyleme sahip olması, Arap tüccarların bu coğrafyaya olan ilgilerini artırmıştır. Bu ilgi neticesinde de adaya uzun süreli gelmişler ve bölgenin önemli halklarından olan Tamil kadınlarıyla¹ evlilikler yaparak yerleşik düzene geçmişlerdir. İslam'ın adada ilk karşılık bulması da bu evlilikler neticesinde genişleyen nesiller aracılığıyla gerçekleşmiştir. Günümüzde ise İslam, Sri Lanka'daki bin yılı aşan tarihiyle, bölgeye derin izler bırakan bir din olmuştur (Dennis B. McGilvray, 2014, ss. 246-247; Göksoy, 2009, s. 426).

Sri Lanka'da günümüzde yaklaşık 1,9 milyonluk büyük bir Müslüman nüfus yaşamaktadır. Müslümanlar, ülkenin en önemli azınlıklarından biri olup, nüfusun yaklaşık %9,7'sini oluşturmaktadırlar (Dennis B. McGilvray, 2014, ss. 246-247; İmtiyaz A.R.M., 2021; Johansson, 2019; Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011).

Sri Lanka Müslümanlarının sayı bakımından en önemli kısmını, ataları Arap olan ve Tamil kadınlarıyla evlilik yoluyla birleşen Tamil kökenli Müslümanlar oluşturmaktadır. Bunlara, Portekiz'in isimlendirdiği şekliyle, "Tamil/Sri Lanka Moors/Moroları" denmektedir. Sayı bakımından daha az olan bir diğer kısmını da Güney Hindistan'dan Sri Lanka'ya göç eden "Hint Moors/Moroları" oluşturmaktadır. Sayıca oldukça az bir kısmı ise Malezya bölgesinden göç eden "Malaylar"dır. Ancak Müslüman nüfus arasında Hint kökenli Memonlar², Afganistan'dan göç eden Afganlar, Fakirler,³ Hocalar ve Bohralar gibi sayıca oldukça az topluluklar da mevcuttur. Sri Lanka Müslümanlarının büyük bir çoğunluğu Sünni olup, Sünnilerin yaklaşık %95'i Şâfiî, geriye kalan yaklaşık %5'lik kısmı ise Hanefî'dir. %1'in altı sayılabilecek Bohralar ve Hocalar gibi sayıca binli rakamlarla ifade edilebilecek Şii-Bâtınî topluluklar da mevcuttur (Ameer Ali, 1981, ss. 77-82; Avcı, 2009, s. 424; Dennis B. McGilvray, 2014, s. 247; Göksoy, 2009, ss. 426-427; İmtiyaz A.R.M., 2021; Khalideen K. M. H., 2008, s. 101; Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, s. 412; *Sri Lanka Moor*, t.y.).

¹ Gelen Arapların sadece yerli kadınlarıyla evlenmediği, Sinhala kadınlarıyla da evlendiği bilinmektedir. Ancak Sinhalalarla gerçekleştirilen evlilikler oldukça sınırlıyken, Tamil kadınlarıyla gerçekleştirilen evlilikler adadaki Müslüman nüfusun ortaya çıkışının temel nedeni olmuştur. Bkz. (*Sri Lanka Moor*, t.y.)

² Hindistan kökenli azınlık bir gruptur. Hinduysen Müslüman oldukları tahmin edilmektedir. Ancak kendilerini tüccar kökenli Müslüman topluluklar olarak tanımlamaktadır. Memonlar hak. bkz. (*Memon Community World Memon Organisation*, t.y.).

³ Hint kökenli, hayatlarını daha çok başkalarının yardımlarıyla geçiren gezgin derviş topluluklarıdır. Bkz. (*Fakir Islam and Hinduism*, t.y.).

Müslümanların oldukça büyük bir çoğunluğu etnik olarak Tamil kökenli olup, ana dilleri ve din dili olarak ifade delebilecek hutbe-vaaz dilleri, Tamilcedir. Ancak Sinhalaca konuşan Müslümanlar da vardır⁴. Zira ülke Müslümanları, adanın hemen her yerine yayılmış olsalar da Müslümanların yaklaşık %62'si, Sinhala nüfusunun hâkim olduğu bölgelerde, yaklaşık %38'i Tamil nüfusunun hâkim olduğu coğrafyalarda yaşamaktadırlar (Imtiyaz A.R.M., 2021; Johansson, 2019; Mahroof, 2000, s. 137; *Sri Lanka Moor*, t.y.; *Tamil|People, Religion,&Language|Britannica*, t.y.).

Sri Lanka'da İslam, bin yıldan fazla olan tarihinde büyük gelişmeler kaydetmiş; özellikle sömürgeci devletlerin gelmesiyle birlikte ise ciddi bir gerileme dönemi yaşamıştır. Bu çalışmanın amacı da Sri Lanka Müslümanlarının tarihsel insicâmını “genel” bir çerçeve üzerinden vermektedir. Çalışma, iki kısımdan oluşacaktır. İlk kısımda Sri Lanka Müslümanlarının tarihi, kronolojik boyutuyla, ikinci kısımda ise Sri Lanka'da İslam'ın yayılması, fikirsel boyutuyla ele alınacaktır.

Yazıdaki bazı metodik tasarruflardan da bahsetmek gerekmektedir. İlk olarak çalışmanın kronolojik kısmı ile fikirsel kısmının ayrılmasının nedeni, metnin bütünlüğünde ve akışkanlığında ortaya çıkabilecek olası problemleri önleme amacından kaynaklanmıştır. Metinde, “Sri Lanka” ifadesinin sıklıkla tekrar edilmesini engellemek amacıyla ise “Sri Lanka” ifadesi yerine “ada” ifadesi de tercih edilmiştir.

1. Araplar ile Sri Lankalılar Arasındaki İlişkiler

Sri Lanka, erken çağlardan itibaren Umman Denizi'nden Hint coğrafyasına ve oradan da Endonezya'ya doğru gerçekleştirilen, dönemin en önemli ticari aracı olan, deniz ticareti yolları üzerinde yer almıştır. Ülke, İslam öncesi dönemde özellikle Arap coğrafyasının güneyindeki kıyı bölgelerden, Arap Denizi üzerinden gelen Araplar tarafından gerçekleştirilen ticaretin merkezlerinden biri olmuştur. Araplar, hem bizzat adadaki halkla ticari faaliyetlerde bulunmuşlar hem de ada üzerinden Malay-Endonezya coğrafyasına doğru çeşitli ticari faaliyetler gerçekleştirmişlerdir (Ameer Ali, 2014, s. 228; Johansson, 2019; Khalideen K. M. H., 2008, ss. 90, 92; PK Balachandran, t.y.).

⁴ İleride de bahsedileceği üzere bölgede konuşulan diller, ciddi etnik problemlere sebep olduğu için bu bilgi özellikle belirtilmiştir.

Arapların Sri Lanka'yla gerçekleştirdikleri ticari faaliyetlerindeki temel ticari ürünler ise baharat ve kereste gibi malzemeler olmuştur. Ancak asıl gelir kaynakları fiziki hacimleri küçük, ekonomik değerleri yüksek olan değerli taşlardı. Zira Araplar, bu coğrafyadaki değerli taşlara o denli rağbet göstermişlerdir ki adaya “Cezîratu'l-Ya'kût” ismini vermişlerdir (Ameer Ali, 2014, s. 228; Khalideen K. M. H., 2008, s. 94; Project, t.y.).

Arapların Müslüman olmasıyla birlikte, VIII. yüzyılda İran'ın fethedilmesinin akabinde İran Körfezi ve sonrasında Sind'in fethedilmesiyle birlikte Arap tüccarlar İslam'ın ticareti destekleyen dinî söylem biçiminin de etkisiyle, önceki faaliyetlerini daha da geliştirerek neredeyse bütün Hint Okyanusu ticaretinin hâkimi olmuşlardır (Ameer Ali, 2014, s. 228; Khalideen K. M. H., 2008, ss. 90, 94; Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, s. 410). Arapların bölgenin ticari hâkimi olmaları da bu coğrafyanın zenginliğiyle yoğun bir biçimde karşılaşmalarına, yerel ticarete ve uluslararası ticarete oldukça önemli kazanımlar elde etmelerine olanak sağlamıştır (Khalideen K. M. H., 2008, ss. 89, 94).

Bu dönemde, dünyanın doğusunu Batısı'na bağlayan Hint Okyanusu'nun merkezi sayılabilecek Sri Lanka, Araplar tarafından sadece ticari amaçlarla gidilecek bir yer olarak düşünülmemiş; uzun süreli kalıcı yerleşim yeri olarak da görülmeye başlanmış ve bölgenin önemli halklarından olan yerli Tamil kadınlarıyla yapılan evlilikler aracılığıyla adada yerleşik düzene geçilerek adadaki Müslümanların atası hâline gelmişlerdir (Ameer Ali, 2014, s. 229; Johansson, 2019; Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, ss. 410, 411; PK Balachandran, t.y.; Project, t.y.)⁵. Nitekim X. yüzyıla gelindiğinde, bu coğrafyada artık birkaç Arap yerleşimi söz konusu olmuştur. Kaynaklara göre süreç içerisinde de bu coğrafya, her sene 500-600 Arap'ın geldiği bir ada haline gelmiştir. Bu dönemde kullanılan “Arap” kavramı ise sadece saf “Arap” ırkını değil aynı zamanda Müslümanların hâkim oldukları Fars ve Habeş coğrafyasından gelen Fars ve Habeş kökenli kişileri de temsil etmiştir (Ameer Ali, 2004, s. 473; Khalideen K. M. H., 2008, s. 94; Mc Gilvray Dennis, 2010; PK Balachandran, t.y.).

⁵ Süregiden ticaret ilişkilerinin dışında adaya gelen ilk Müslümanların, Yusuf b. Ahmed el-Kavneyn isimli Müslüman bir Afrikalı'ya, Emevîler'den kaçmak amaçlı adaya yerleşen Araplara ve VIII. yüzyıl civarında Irak'tan mülteci olarak Güney Hindistan'ın Tamil Nadu Bölgesi'ne ve adaya doğru gelenlere dayandığını iddia eden başka teorilerde söz konusudur. Bkz. (Göksoy, 2009, s. 427; PK Balachandran, t.y.; Saltık, 2020, s. 703).

Sri Lanka, Arapların fetihten ziyade ticari amaçlarla gelmelerinden ve Endonezya'ya doğru gerçekleştirdikleri ticaret yolunun üzerinde bulunmasından dolayı alt-kıtanın kuzey bölgelerinden farklı olarak hiçbir zaman Müslümanların siyasi hâkimiyeti altına girmemiştir (Mc Gilvray Dennis, 2010). Buna karşılık, bölgenin Hindu ve Budist Kralları da gelen Arapları, siyasi nüfuz amaçlı gelen bir topluluk olarak görmemiş olacaklar ki tüccar Arapların yerel ticaretlerini yönetmelerine dahi müsaade etmişler; hatta kendilerini dış dünya ticaretine açmalarına aracı olmaları dolayısıyla bu tüccar sınıfına büyük bir lütuf gözüyle bakmışlardır (Ameer Ali, 2014, s. 228; Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, s. 411). Bu bağlamda Arap tüccarların bölge yöneticileriyle araları, erken dönemden itibaren genellikle oldukça iyi olmuştur⁶. Müslüman Araplar, bu teveccühle birlikte kısa zaman içerisinde yerel kıyı kesimlerinin ve bölgenin uluslararası ticaretinin hâkimi olmuşlardır (Ameer Ali, 2014, s. 228; Göksoy, 2009, s. 425; Khalideen K. M. H., 2008, s. 89; Project, t.y.). Sömürge devletlerinin gelmeye başladığı XVI. yüzyıla kadar da bölge ticaretinin hâkimiyetini ellerinde tutmuşlar, azınlık oldukları bir coğrafyada sosyal anlamda oldukça müreffeh şartlarda yaşamışlardır (Göksoy, 2009, s. 427; PK Balachandran, t.y.). Nitekim Vasco De Gama da Müslüman Arap tüccarları, Güney Hindistan'da iyi düzen kurmuş topluluklar olarak tanımlamıştır (Ameer Ali, 2014, s. 229; Dennis B. McGilvray, 2014, s. 247; Khalideen K. M. H., 2008, ss. 90, 92; Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, s. 411).

Sri Lanka'daki Müslüman nüfus, sadece ada ticaretini ellerinde bulunduran Müslüman Arap tüccarlar değildir. XIII ila XV. yüzyılda Güney Hindistan'dan gelen başka Müslüman topluluklar da söz konusu olmuştur. Bu Müslümanların bir kısmı, coğrafi yakınlıklarının, ticari ve kültürel alışverişlerinin bulunduğu Güney Hindistan'dan adaya inen topluluklardır. Bu topluluklar, İslam'ın ilk döneminde Ortadoğu'dan Güney Hindistan'a gelerek yerli kadınlarla evlilikler yapıp bölgeye yerleşenlerin torunlarıdır (Ameer Ali, 1981, ss. 77-82, 2004, s. 373; Sachi Sri Kantha, t.y.).

Bölgeye diğer gelenler ise Endonezya ve Malezya'dan oluşan Malay coğrafyası üzerinden bölgeye ulaşan Malaylar'dır. Malayların tarihçesini, XIII. yüzyılda Malay bir prensin ülkeyi işgal etmesiyle başlatan teoriler söz

⁶ Hatta bu yöneticiler, sonradan Portekiz işgalinde kendilerini korumuşlar, kendi bölgelerine göç etmelerine izin vermişlerdir. Bu konudan ileride bahsedilecektir (Khalideen K. M. H., 2008, ss. 94-95).

konusu olsa da genel kabul, XVII. yüzyılda Hollandalılar tarafından Javanese halkının asker olarak veya sürgün edilerek adaya getirildiklerine dairdir. Bu topluluk, Malay coğrafyasındaki ataları gibi İslam'ı benimsemiştir (Ameer Ali, 1981, ss. 77-82, 2004, s. 373; Kalabooshana S. B. C. Halaldheen, 2002; Khalideen K. M. H., 2008, s. 89; Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, ss. 411-412; Sachi Sri Kantha, t.y.; *Sri Lanka Moor*, t.y.)⁷. Ayrıca bölgeye 1800'lerden itibaren özellikle ticaret amaçlı Hindistan'dan, bilhassa Bombay ve Gucerat'tan gelen Bohralar ve Hocalar gibi az sayıdaki Şii-Bâtinî topluluklar; Afganlar ve Garipler olarak adlandırılan komşu coğrafyalardan gelen Sünni gruplar da söz konusu olmuştur (Göksoy, 2009, s. 427; Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, s. 412; *Sri Lanka Moor*, t.y.).

Müslümanların sayı bakımından en büyük kısmını yerli kadınlarla evlilik yoluyla birleşen Araplar, daha az bir kısmını Hintliler ve sayı bakımından en düşük kısmını oluşturan Malaylar ve farklı coğrafyalardan gelen Şii ve Sünni Müslümanlar oluşturmaktadır (Ameer Ali, 2004, s. 373; Kalabooshana S. B. C. Halaldheen, 2002; Khalideen K. M. H., 2008, s. 89; Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, ss. 411-412)⁸.

Farklı etnik kökenlerden gelen Sri Lanka Müslümanları, sosyal ve kültürel çoğulcu bir ortam sunan ülkede, yüzlerce yıl boyunca yerli halk ile büyük bir uyum ve refah içerisinde yaşamışlardır. Ancak bu uyum, adaya sömürgeci ülkelerin ilki olan Portekiz'in gelmesiyle nihayete ermiştir (Ameer Ali, 2014, s. 229; Göksoy, 2009, s. 427; Mc Gilvray Dennis, 2010; Sai Arun, 2009).

1.1. Portekiz Hâkimiyetinde Müslümanlar

Portekiz, 1505 yılından itibaren Sri Lanka'ya doğru gerçekleştirdiği sömürge faaliyetleriyle bölgede hızlı bir şekilde yayılmaya başlamıştır. Portekiz'in bölgedeki bu faaliyetlerinde ticari fayda sağlamak ve Katolik inancını yaymak gibi iki amacı olmuştur. Portekiz'in Sri Lanka'ya gelişi, güven ve refah içerisinde yaşayan büyük bir Müslüman topluluğun, yüzlerce yıllık ada tarihinde büyük bir kırılmaya sebebiyet vermiştir. Zira Portekiz'in Müslümanlara karşı tutumu, adanın Budist ve Hindu topluluklarıyla kıyaslandığında çok daha sert olmuştur. Nitekim onlar Müslümanları siyasi,

⁷ Şu an Sri Lanka'da, 40-50 bin civarında Malay bulunmaktadır.

⁸ Günümüzde Malaylar, daha çok Kolombo ve Hambantota Bölgelerinde yaşamaktadırlar. Konu hak. bkz. (Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, ss. 411-412).

ticari ve dinî bakımdan kendilerine rakip olarak görmüşler, adadan çıkarmayı amaçlamışlar⁹; ilk geldikleri andan itibaren siyasi, ticari ve dinî bakımdan üzerlerine büyük baskı kurmuşlardır. Portekiz'in bu baskıları, Müslümanların siyasal ve ekonomik güçlerini kaybetmelerine neden olmuş ve bunun neticesinde İslam'ın yayılma hızı oldukça yavaşlamıştır. Müslümanlar gerçekleştirdikleri ticari faaliyetleri, inançları ve dinî uygulamaları dolayısıyla çeşitli cezalarla ve kısıtlamalarla karşılaşmışlardır (Ameer Ali, 2004, s. 373; Göksoy, 2009, s. 427; Khalideen K. M. H., 2008, ss. 94-95; Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, s. 411). Bu cezalarla, ticari faaliyetlerini gerçekleştiremeyerek maddi zorluklar yaşamaya başlamışlardır. Aynı şekilde Portekiz'in Hint Okyanusu'na hâkimiyet kurması, Müslümanların “hac” ibadetini gerçekleştirmekte ciddi zorluklar yaşamasına ve bundan ötürü Müslüman dünyanın diğer kısmıyla bağlarının kopmasına neden olmuştur (Ameer Ali, 2014, s. 231; Khalideen K. M. H., 2008, s. 98).

1520'lerde ise Portekizlilerin Müslümanlara baskısı, oldukça artmıştır. Müslümanlar, 1526 yılında Kolombo¹⁰ gibi kıyı kesimlerden ülkenin iç kısımlarındaki krallıklara, büyük çoğunlukla da yerli bir krallık olan ve Müslümanlarla tarihsel anlamda olumlu ticari ilişkileri bulunan Kendiyan Krallığı'na doğru zorunlu olarak göç etmeye başlamışlardır. Göç ettikleri bu bölgede genellikle Portekizlilerle tampon görevi görebilecekleri sınır bölgelerine yerleştirilmişlerdir (Ameer Ali, 2014, s. 231; Khalideen K. M. H., 2008, ss. 94-95; Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, s. 411).

Portekizlilerin baskıları neticesinde gerçekleşen bu göçlerin olası olumsuz sonuçları yanında Müslümanlar için ciddi anlamda olumlu katkıları da söz konusu olmuştur. Özellikle Kendiyan Krallığı'na doğru yaptıkları toplu göçler, yerel yöneticilerin kendilerine tahsis ettikleri topraklarla bu bölgedeki elit kesimin çalışmayı tercih etmediği ticari faaliyetlerde yeniden söz sahibi olmalarını ve refah düzeylerinin yükselmesini sağlamıştır. Müslümanlar zorunlu göç neticesinde geldikleri coğrafyada sadece ticari faaliyetleriyle değil aynı zamanda süreç içerisindeki sosyal uyumlarıyla da asli bir unsur olarak varlıklarını devam ettirmişlerdir (Ameer Ali, 2014, ss. 231-233;

⁹ Bu tepkinin arkasında Müslümanların Endülüs coğrafyasını yüzlerce yıl yönetmesinden kalan tarihsel bir arka plan da söz konusudur. Bkz. (Khalideen K. M. H., 2008, s. 94).

¹⁰ Kolombo, Sri Lanka'nın erken dönemlerden itibaren ekonomik ve siyasi başkenti olmuştur. Şehir, Doğu ülkeleri ile Batı ülkeleri arasında akan ticaretin en önemli duraklarından birisidir.

Göksoy, 2009, s. 427; Khalideen K. M. H., 2008, s. 95)¹¹. Müslümanların toplumla uyum içerisinde varlıklarını sürdürmeleri de asker olarak orduya, devlet kadrolarına ve diplomatik birimlere alınmalarına imkân sağlamıştır. Ancak bu durum aynı zamanda Müslümanların yerli kültüre fazlasıyla entegre olmalarına “yerelleşme”lerine neden olmuş ve Sri Lanka Müslümanları, bu yerli kültürle mezc olmuş bir din ve dünya algısı üzerinden düşünsel miraslarını oluşturmuşlardır (Ameer Ali, 2014, s. 233; Khalideen K. M. H., 2008, s. 97).

1.1.1. Bir Portekiz Stratejisi Olarak “Müslüman” Kimliği’nin “Moor/Moro” Üzerinden Tanımlamaya Başlaması

Portekiz’in Sri Lanka’ya gelmesi, bölgedeki Müslüman kimliğinde de bir dönüşüm yaşanmasına neden olmuştur. Zira o döneme kadar Müslümanlar, adanın diğer halklarıyla ve kendi aralarındaki ilişkilerinde Malay, Hint, Arap gibi farklı kökenlerini ön plana çıkaran bir anlayışı benimseme ihtiyacı hissetmemişlerdir. Ancak Portekiz, XVI. yüzyılda adada hâkimiyeti ele geçirince, milliyetçiliğin ayrıştırıcı gücünden faydalanmış ve Müslümanların adanın yerli halklarından ayrı, farklı bir etnik kimliğe sahip olduklarını belirtmek amacıyla Müslümanlar için “Hint Arabı” kavramını kullanmaya başlamıştır (Ameer Ali, 2004, ss. 373-374, 2014, s. 231; Christine A. M. Kyle-Botejue, 1995, s. 18; Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, s. 414).

XVII. yüzyıla gelindiğinde ise Portekiz’in Müslümanlara yönelik ayrımcı politikası, bir adım öteye geçmiş ve Müslümanları “Hint” kökenlerinden kopararak ada halklarından tamamen ayrıştırmayı ve tamamen bağımsız bir etnik grup olarak tanımlamayı esas almıştır. Bu politikalarıyla birlikte Müslümanlar, Portekizliler tarafından, “Moor/Moro” kelimesiyle tanımlanmaya başlanmıştır (Ameer Ali, 2004, ss. 373-374, 2014, s. 231; Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, s. 414).

Normalde, “Moor/Moro” ifadesi, erken dönemde Afrika üzerinden İspanya Bölgesi’ne gelen Arapları ifade etmek için kullanılmıştır. Ancak Portekizliler tarafından bu ifade genelleştirilerek Arapların hepsini ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır (Ameer Ali, 2004, ss. 373-374; Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, s. 414)¹².

¹¹ Bu dönemde, Kuzey Hindistan’da hâkimiyet kurmuş olan Babürler de Müslümanların ticaret ağlarının gelişmesine destek vermişlerdir. Bkz. (Khalideen K. M. H., 2008, s. 95).

¹² Ayrıca bu kullanım şeklinin Avrupa dillerine yakın olan “Mohammedan” ve “Mussalman” kelimelerine yakınlıktan kaynaklandığına yönelik teoriler de söz konusudur. Bkz. (Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, s. 414).

Portekizlilerin, adada yaşayan Müslümanları, dünya genelinde karşılaştıkları diğer Müslüman topluluklar için kullandıkları “Moor/Moro” kelimesiyle tanımlamasıyla birlikte, Müslümanların adanın diğer halklarıyla bağlantıları olmadığı şeklinde bir anlamsal arka plan da gündeme gelmiştir (Ameer Ali, 2004, ss. 373-374, 2014, s. 231; Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, s. 414)¹³.

Portekiz’in bu kullanım şekliyle birlikte adadaki Müslümanların hepsi, hem Portekizliler hem de diğer topluluklar tarafından süreç içerisinde “Moor/Moro” kelimesiyle çağrılmaya başlanmıştır (Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, s. 414).

Portekizliler, istemeden de olsa bu kullanımlarıyla birlikte Müslümanlara Arap kimliklerini de hatırlatarak sadece yerel bir kimliğe sahip olmadıklarını, büyük bir dinî topluluğun parçası olduklarını tekrardan hissettirmişlerdir. Böylelikle Müslümanlar için ilk defa etnik kökenlerden bağımsız tek bir kimlik aidiyeti söz konusu olmaya başlamıştır (Johansson, 2019).

1.2. Hollanda Hâkimiyetinde Müslümanlar

Kıta Avrupası’nda XVI. yüzyılda yaşanan dinî reform hareketleri, Avrupalı devletler arasında ciddi seviyede mezhepsel ayrımlara sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda Portekiz, Katolikliğini devam ettirirken; sonradan Portekiz’in sömürgelerini elinden alacak olan Hollanda, Protestanlığı benimsemiştir. Mezhepsel farklılaşmaları ise bu iki ülkenin sömürgeleştirdikleri kolonilerinde karşı karşıya gelmelerinde kendilerine bir meşruiyet alanı yaratmıştır. Süreç içerisinde Hollanda, önce Hint Okyanusu üzerindeki ticarete güçlenmiş; sonra 1658 tarihinde Portekiz hâkimiyeti altındaki Sri Lanka kıyılarından adaya giriş yapmış ve başta başkent Kolombo olmak üzere adanın önemli bir kısmında hâkimiyet kurarak Portekizlileri adadan çıkarmıştır (*Dutch Rule in Sri Lanka (1658–1796)*, t.y.; Khalideen K. M. H., 2008, s. 96).

Hollandalıların adaya geliş amaçları, temelde ticaridir. Zira Hollandalılar, Portekizliler kadar dinî sâikleri önceleyecek bir eğilime sahip değillerdi. Zaten Protestanlığı kabullenmeleri de Katolikliğin din adamları

¹³ Ancak Fernao De Queyroz gibi tarihçiler, Sri Lanka Müslümanlarının Moritanyalı oldukları için onlara “Moor/Moro” dendiğini iddia etmişse de bu şekilde bir yaklaşım, oldukça zayıf görülmektedir. Bu noktada özellikle Sri Lanka’nın tarihine dair özel ve derinlikli çalışmaları bulunan Ameer Ali’nin ve Mc Gilvray’in fikirleri temel görüş kabul edilmektedir. Queyroz’un fikirleri hakkında bkz. (PK Balachandran, t.y.).

sınıfına karşı bir tepki olarak daha bireyselleşmiş bir dinî yaklaşımı öncelermelerinden kaynaklanmaktaydı (Jaques Waardenburg, 2007, ss. 351-354; Khalideen K. M. H., 2008, s. 96). Ancak dinî bakımdan daha seküler olan Hollanda hâkimiyeti de Müslümanların durumları açısından farklı bir sonuç meydana getirmemiş ve Müslümanlar genel olarak ciddi sıkıntılar yaşamaya devam etmişlerdir. Zira Hollandalılar, gücü ele geçirir geçirmez ticari bakımdan potansiyel rakip gördükleri Müslümanların yaşadıkları yerlerden çıkmalarını, yerel veya ülke dışından gelen tüccarlarla her türlü temaslarını ve ticari faaliyet kurmalarını yasaklamışlardır (Göksoy, 2009, s. 427; Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, s. 411).

Hollanda, Müslümanların bireysel ticaretine çeşitli yasaklamalarla engeller koyarken, kendi sömürge ticaretlerinde ise Müslümanlardan da faydalanabildiği bir sistem kurarak “uliyum” denen zorunlu işçilikle Müslümanları çalıştırmıştır. Özellikle Müslümanların değerli taşlar konusundaki yetkinliklerinden yararlanarak ticaretini daha da geliştirmiştir. Aynı zamanda, Kendiyan Krallığı’ndaki Müslümanların bölgeyi oldukça iyi bilmelerinden ve sandallarla Güney Hindistan’a ticari faaliyetler gerçekleştirebilmelerinden dolayı ticaret yapmalarına izin vermiştir. Bu izin de ülkedeki ticari etkinliği ve girdi hacmini artırma çabasından kaynaklanmıştır (Khalideen K. M. H., 2008, s. 98; Mahroof, 2000, s. 122).

Hollanda, başlarda adadaki yerli halkları, kendi tek tip yasalarına göre yönetmeye başlamış, ancak bu durumun uygulamada sıkıntılar meydana getirdiğini görünce, bu tavrında değişikliğe gitmiştir. Yerli halka muhtar olma, kendi mahkemelerinde, kendi hukuk sistemlerinde yargılanma gibi çeşitli haklar tanımıştır. Bu dönemde, Müslümanların da İslam hukukuna göre yargılanabilecekleri mahkemeler kurmalarına izin vermiştir. Ancak bu mahkemeler İngiliz iktidarına kadar istenilen seviyede aktif faaliyetlerde bulunamamıştır (Göksoy, 2009, s. 427; Khalideen K. M. H., 2008, s. 98; Saltık, 2020, s. 705).

Hollanda’nın, Müslümanlar dâhil yerel halka yönelik bu olumlu görünen tavırları, aslında ülkeyi daha rahat ve verimli bir koloni haline getirme amacının bir sonucudur. Zira Hollanda’nın bu uygulamaları, Müslümanların ticari ve dinî hayatlarında bir rahatlamaya ve özgürlüğe sebep olmamıştır. Hatta Hollanda, Müslümanların toplu dinî merasimlerine çeşitli kısıtlamalar getirerek ve Güney Hindistan’dan din görevlilerinin adaya gelmesini engelleyerek İslam’ın yayılma hızını oldukça düşürmüştür (Ameer Ali, 2014, s. 231; Göksoy, 2009, s. 427; Khalideen K. M. H., 2008, s. 98).

1.3. İngiltere Hâkimiyetinde Müslümanlar

1796 senesinde Sri Lanka'ya giriş yapan İngiltere, Sri Lanka'ya gelene kadar Doğu Hindistan Şirketi aracılığıyla Hindistan'ın kuzeyinden güneyine kadar hâkimiyet kurmuştur. İngiltere, adada, süreç içerisinde zayıflamaya başlamış olan Hollanda'yı çok da fazla bir mukavemetle karşılaşmadan 1796 senesinde adadan çıkarmıştır (*British Ceylon (1796-1900)*, t.y.; *Dutch Rule in Sri Lanka (1658-1796)*, t.y.; Khalideen K. M. H., 2008, s. 100; Mahroof, 2000, s. 121).

İngiltere, kendisinden önceki bölgeye hükmedenlerin ülkeyi baskıyla yönetmesinin büyük bir tepkiye ve muhalefete neden olduğunu fark etmiş olacak ki ülkeyi yönetmeye başladıktan kısa bir süre sonra kendisinden öncekilerin ada halkaları üzerindeki baskıcı ve ayırımıcı uygulamalarını kaldırmaya başlamıştır. Bu bağlamda Müslümanlar için 300 senelik dinî ve ticari baskı gördükleri Portekiz ve Hollanda Dönemi'yle kıyaslandığında İngiltere Dönemi, görece daha rahat geçmiştir (Ameer Ali, 2014, s. 234; Khalideen K. M. H., 2008, s. 99; Mahroof, 2000, s. 122).

Müslümanların girişiyle, İngiltere Dönemi'nde Müslümanlar için reform sayılabilecek evlilik ve miras gibi kendi özel hukuk meselelerine dair çıkarılan yasayla birlikte Müslümanların kendi iç hukukuyla ilgili problemlerinin İslam hukuku çatısı altında çözülmesi resmî olarak garanti altına alınmıştır (Göksoy, 2009, s. 427; Mahroof, 2000, s. 122; Saltık, 2020, s. 705)¹⁴. Aynı şekilde Müslümanlara, muhtarlık gibi siyasal haklar da verilmiştir. Müslüman toplumun, Müslüman muhtarlar tarafından yönetilmesine müsaade edilmiş ve vergi toplama işi de yine Müslümanlara verilmiştir. Bu dönemde, artık Kendiyan Krallığı'yla sorunlar yaşamaya başlayan Müslümanlar için bu haklar oldukça olumlu karşılanmıştır (Khalideen K. M. H., 2008, ss. 99-100; Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, s. 414).

İngilizler, verdikleri siyasal ve sosyal haklarla birlikte Müslümanlardan olumlu bir karşılık görmüşlerdir. Bu olumlu karşılıkla birlikte İngilizler, Müslümanların iş dünyasındaki üretken kimliklerinden hem kendileri

¹⁴ Aynı şekilde XIX. yüzyılın sonlarında, alt-kıta Müslümanlarıyla ilişkisini devam ettirmek isteyen Osmanlı Devleti, ümmetçi politikaları bağlamında adayla yerel halktan seçtiği bir konsolos aracılığıyla ilişki kurmaya çalışmıştır (Göksoy, 2009, s. 427; Saltık, 2020, ss. 707, 726). Osmanlı Devleti'nin Seylan Adası'yla ilişkilerine dair bir çalışma için bkz. (Saltık, 2020).

faaydalanmış hem de Müslümanların faaydalanmasını sağlamışlardır. İngilizler, ncelikle Müslümanlar için önceki dönemlerde uygulanan ‘‘uliyum’’ denen zorunlu işçilik olayını kaldırmıştır (Ameer Ali, 2014, s. 234; Mahroof, 2000, s. 122). Müslümanlar, 300 sene sonra ilk defa bireysel ticaret yapma, ev ve devlet arazisi satın alma gibi mali haklar elde etmeye başlamışlardır (Mahroof, 2000, s. 122; Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, s. 414).

Müslümanlar, elde ettikleri bu mali haklarla birlikte ekonomide aktif şekilde yer almaya başlamışlardır. Özel olarak ilgilendikleri alanlar ise çiftçilik ve ticari faaliyetler olmuştur. Nitekim özellikle adanın yüksek kesimlerinde, devlet desteğiyle yeni tarım alanlarının açılmasıyla birlikte Müslümanlar, hem çiftçilik yaparak kazanmış hem de buradan elde ettikleri gelirler aracısız şekilde kendi ticaretlerinin temel emtiasını oluşturmuştur. Aynı şekilde Güney Hindistan’dan pirinç ve tekstil gibi ürünlerin de ithalatını gerçekleştirmişlerdir. Böylelikle bilhassa ticari faaliyetler, Müslümanların yeniden en çok rağbet gösterdiği iş alanlarının başında gelmiştir. XIX. yüzyılın ortalarından itibaren ise Güney Hindistan’dan başka Müslümanlar da bu yeni iş fırsatlarından yararlanmak için adaya gelmişlerdir (Ameer Ali, 2004, s. 234; Khalideen K. M. H., 2008, s. 100; Mahroof, 2000, s. 122; Project, t.y.; Sai Arun, 2009).

Müslümanların bütün bu ticari faaliyetlerle birlikte ekonomik bir sınıf elde etmeleri ve ticaretteki her türlü ‘‘inceliğe’’ hkim olmalarına neden olan yüzlerce yıllık deneyimleri, Müslümanların hızlıca zenginleşmeye başlamasına imkn sağlamıştır. Ancak bu zenginlik, ticaret konusunda daha tecrübesiz olan yerli halkın, Müslümanlara karşı ciddi bir muhalefet oluşturmasına neden olmuştur (Ameer Ali, 2014, ss. 233-234)¹⁵.

İngiltere Dönemi’nde Müslümanlar, her ne kadar maddi bakımdan rahatlamaya başlamış olsalar da sosyal ilişkilerinde yüzlerce yılın vermiş olduğu toplumsal ve din korumacı reflekslerle birlikte hem yerli halka hem de sömürgecilere karşı kapalı bir toplumsal yapı içerisinde hareket etmeyi de sürdürmüşlerdir. Kapalı toplumsal yapıyı devam ettirmeleri ve yerli halkla görece zenginleşmelerine bağlı olarak aralarının açılmaya başlaması gibi unsurlar ise bu dönemde Müslümanların ada halklarından ayrışarak din farklılığının merkezde olduğu ayrı bir kimlik bilinci geliştirmelerine sebebiyet

¹⁵ Bu muhalefet bloğu, süreç içerisinde oldukça genişlemeye başlayacak olup, ileride bahsedileceği üzere Müslümanlar açısından ciddi sıkıntılara sebebiyet verecektir.

vermiştir (Christine A. M. Kyle-Botejue, 1995, ss. 18-19; Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, s. 414).

1.3.1. Müslümanların “Seylan-Moors/Moroları” Üzerinden Teo-Politik Bir Kimlik Kazanmaları

XIX. yüzyılın sonlarında, İngiltere’nin ırka dayalı resmî tanınmayı esas almasıyla birlikte Müslümanlar, farklı etnik kökenlerden gelseler de siyasal ve sosyal alanlarda tek bir kimlikmiş gibi hareket etmeye başlamışlardır. Tabi bu türlü bir yaklaşımın arka planında sömürge yönetimlerinin yüzlerce yıllık baskıları ve XIX. yüzyılda zamanın ruhu bağlamında gelişen “milliyetçilik” akımları karşısında, karşıt bir milliyetçi bilinç geliştirmelerinin de etkisi söz konusu olmuştur. Nitekim bu dönemde Müslümanlar, resmî bir siyasal kimlik kazanabilmek adına, iki yüzyıldır kullanımda olan ve hiçbir etnik kimliği ifade etmeyen ve din birliğini ifade eden “Moors/Morolar” ifadesiyle değil, VIII. yüzyıldan itibaren adaya gelen Arapların yerli Tamil kadınlarıyla evlenmesine işaret ederek “Seylan-Moors/Moroları” olarak tanımlamaya hem Müslümanlıklarını hem de yerliliklerini dile getirmeye başlamıştır (Ameer Ali, 2014, s. 233; Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, s. 414; PK Balachandran, t.y.).

Müslümanların, “Seylan Moors/Moroları” şeklinde hem Müslümanlıklarını hem de yerliliklerini dile getirmeye başlayan yaklaşımına karşılık, adada Sinhalalardan sonra ikinci büyük etnik kimliği oluşturan Tamiller ise Sinhalalar karşısında düşük olan nüfuslarını yüksek gösterebilmek adına sayısal olarak Müslümanların da Tamil kökenli olduğunu savunarak, “Tamil Moors/Moroları”/“Tamil Moroları” kavramını ön plan çıkarmaya başlamışlardır. Hatta önemli Tamil liderlerden olan Ramanathan, Müslümanların Tamil kökenli olduğunu vurgulamak için çeşitli gösteriler düzenlemiş ve eserler dahi kaleme almıştır (Ramanathan, 2011). Bu eserlerin temel savı ise din değiştirmeler ve evlilikler yoluyla “Moor/Moro”ların Arap’tan ziyade Tamil kökenli olduğu düşüncesine dayanmıştır (Abdul Azeez, 2011, ss. 424-428; Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, s. 414; PK Balachandran, t.y.; Ramanathan, 2011, s. 422)¹⁶. Böylelikle Tamil idarecilerin yönetimi altındaki bölgelerde yaşayan Müslümanlar, Tamiller tarafından “Müslüman Tamiller” olarak tanımlanmaya başlanmıştır (Mc Gilvray Dennis, 2010; Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, s. 414).

¹⁶ Ramanathan’ın eserine karşı yazılmış bir eleştiri için bkz. (Abdul Azeez, 2011).

Her ne kadar Tamiller; Müslümanları, “Müslüman Tamiller” şeklindeki tanımlamayla, Tamil etnik kökenine dâhil etme çabasıyla siyasal tanınmalarını engellemeye çalışsalar da karşı mücadeleleri neticesinde Müslümanlar, içlerindeki bütün farklılıklarla birlikte yüzlerce yıl sonunda tek bir kimlik olarak “Seylan Moors/Moroları” kimliğiyle Sri Lanka Yasama Meclisi’ne gayriresmî üye olarak gönderme şansını elde etmişlerdir. Devamında ise M.C. Abdurrahman, A.M. Şerif, W. M. Abdurrahman, N.H.M. Abdul Kadir gibi isimler, meclise gönderilmiştir (Ameer Ali, 2004, s. 374, 2013; Khalideen K. M. H., 2008, s. 100). Müslümanların bu kazanımları ise “Seylan Müslüman” kimliğinde belirgin bir “milli-dinî” uyanışa sebep olmuş ve bundan sonraki söylemleri kendi kökenlerini Tamil kökenlerinden uzaklaşma çabalarına dayanmıştır. Böylelikle XX. yüzyılın başında, din birliğini ifade eden sadece “Müslüman” kimliğinden daha ziyade hem Seylan’ın yerli değerlerini benimsemelerini hem diğer yerli ırklardan farklı bir ırka sahip olduklarını hem de Müslüman olmalarını ifade eden “Seylan Moors/Moroları” kimliğini daha fazla ön plana çıkarmalarına ve “etno-dinsel” bir yapı şeklinde hareket etmeye başlamalarına neden olmuştur (Ameer Ali, 2004, s. 374; Johansson, 2019; Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, s. 414; PK Balachandran, t.y.).

1.3.2. Müslümanlara Yönelik Şiddet Eylemleri ve Bunun Müslümanların Politik Tutumları Üzerine Etkisi

Sri Lanka, XIX. yüzyılın son dönemlerinde, Hint alt-kıtasının kuzeyindeki Hindu canlanmacı hareketlere benzer şekilde Budist ihyacı/canlanmacı hareketlere şahitlik etmiştir. Bu hareketler, başta sömürgecilere ve onların dini olan Hristiyanlığa karşı ortaya çıkmış hareketlerken, süreç içerisinde Budist olmayan bütün farklı dinlere mensup kişilere yönelik hareketlere evrilmiş, XX. yüzyılın başlarından itibaren ise zamanının ruhunun da etkisiyle yabancı düşmanlığını şiar edinen Sri Lanka’nın Sri Lankalılar’a ait olduğunu savunan kitlesel Budist milliyetçi hareketlere dönüşmüşlerdir (Ameer Ali, 2014, s. 235).

1915 yılına kadar örtük bir şekilde Müslüman karşıtlığını benimseyen Sinhalaların liderlik ettiği bu hareketler, 1915 yılında Müslümanların zenginliklerine karşı yıllardır içlerinde biriktirdikleri geçmişten gelen tepkilerini, özellikle Sinhala tüccarlarının da maddi olarak desteklemesiyle birlikte Müslümanlara yönelik büyük çaplı bir dizi şiddet eylemine dönüştürmüştür. Müslümanların Sri Lanka’nın yerli ve millî bir değeri

olmadıklarını, adaya sadece zenginlik elde etmek için geldiklerini savunan bu hareketlerin giriştiği eylemlerde, yüzlerce Müslüman öldürülmüş, evleri, dükkânları yakılmış, pek çok Müslüman'ın mallarına el konulup, yaşadıkları bölgelerden çıkarılmışlardır (Ameer Ali, 2004, s. 374, 2014, ss. 233, 235; Khalideen K. M. H., 2008, s. 101; Mc Gilvray Dennis, 2010).

Yüzlerce yıl boyunca Sri Lankalı halk tarafından dünyaya açılmalarına bir vesile olarak “lütuf” gözüyle bakılan Müslümanlar, XX. yüzyıla gelindiğinde artık adanın yerli bir unsuru olarak değil, “istenmeyen misafirleri” olarak görülmeye başlanmıştır (Ameer Ali, 2014, s. 227; Mc Gilvray Dennis, 2010). Müslümanlar için bu dönemde korunmak için tek sığınakları ise “Seylan Moors/Moroları” tabirini daha fazla ön plana çıkarmak olmuştur (Ameer Ali, 2004, s. 374). Ancak bu kavram, artık içerik olarak “Müslüman olmaktan daha fazla” “Sri Lankalı” olmayı ifade etmeye başlamıştır. Zira bu olaylarda, o zamana kadar hâlâ Müslümanların Tamil kökenli olduğunu iddia eden Tamil toplulukları dahi Müslümanlara karşı Sinhalaların yanında yer alarak Müslümanları tamamen savunmasız bırakmışlardır (Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, s. 416).

1915 yılında, aylarca süren ve adanın pek çok yerine sıçrayan bu şiddet olayları, İngiliz hükümetinin olağanüstü hâl ilân etmesiyle ancak yatıştırılabilmiştir (Khalideen K. M. H., 2008, s. 101). Yaşanan bu kitlesel çaptaki şiddet olayları Müslümanlara, içlerine kapalı, ayrı bir topluluk olarak değil Sri Lanka'nın asli bir unsuru olarak başta Sinhalalar olmak üzere diğer topluluklarla siyaseten birlikte hareket etmelerinin refahları açısından gerekli olduğunu öğretmiştir. Bundan sonra da Müslümanlar özellikle Razik Farid, T. B. Jayah ve Bediuddin Mahmud gibi ön görülü Müslüman liderlerin önderliğinde Sri Lanka'nın bağımsızlığına yönelik girişilen hareketlere diğer etnik gruplarla birlikte destek vermiş ve Müslüman topluluğun faydasına olabilecek bütün faaliyetlere iştirak etmeye çalışarak “pragmatist” bir siyasi geleneği yaklaşık 70-80 yıl boyunca takip etmişlerdir. Müslümanların siyasetteki, “pragmatist” tutumları o kadar belirgin olmuştur ki Sri Lanka ve Müslümanlar arasındaki neredeyse bütün çalışmalarda bu özellik ön plana çıkarılmıştır (Ameer Ali, 2013, 2014, ss. 235-236, 2020a; Christine A. M. Kyle-Botejue, 1995, s. 116; Mc Gilvray Dennis, 2010).

1.4. 1948'teki Bağımsızlık Sonrasında Müslümanlar

XX. yüzyılın başlarında, yüzlerce yıllık sömürge hâkimiyetlerine karşı Sri Lankalılar arasında millî bir bilinç gelişmeye başlamış ve birbiriyle sürekli mücadele içerisinde olan Sinhalalar ve Tamiller bir araya gelerek Seylan Ulusal Kongresi'ni kurabilmek amacıyla iktidardaki İngilizlere baskı yapmaya başlamışlardır. Bu iki grubun baskıları sonuç vermiş ve 1931'de bu topluluklara belirli oranda oy hakkı verilerek yeni bir anayasa ile İngilizlerin kolonileri arasında özerkliği elde eden ilk dominyon olması sağlanmıştır. 1944 yılında da ülkeye, dış işleri ve savunmanın İngiliz iktidarında kalmasına dayanan şartlı özerklik 1948'de ise İngiliz Milletler Topluluğu'na bağlı bir dominyon statüsüyle bağımsızlık hakkı verilmiştir (Göksoy, 2009, s. 426; Syed Badrul Ahsan, 2013, s. 314).

Sri Lanka, yüzlerce yıllık sömürge hâkimiyetinden bağımsızlığını elde edeceği yıl olan 1948'e girerken, Müslümanlar birbirine rakip iki mücevher firmasının desteklediği Ceylon Moors Association (Seylan Moorları/Moroları Derneği) ve Ceylon Muslim League (Seylan Müslüman Birliği) adı altında Arap ve Malay kökenli olma gibi etnik nedenlere dayalı bir ayrışma yaşamaktaydı. Ancak 1948'teki bağımsızlıktan sonra 1915'in hafızalarındaki olumsuz etkisiyle, ayrışmanın değil, birleşmenin gücünü fark edip "Müslüman kardeşliği" çatısı altında birleşmeye karar vermişlerdir (Ameer Ali, 2004, s. 116; Mc Gilvray Dennis, 2010).

Müslümanlar aralarındaki ayrışmaları nihayete erdirip bir araya geldikten sonra 1949'da çıkarılan vatandaşlık yasasında bütün Müslümanlar, "Moor/Moro" ifadesiyle tanımlanarak resmi bir kimlik olarak yer almışlardır.(PK Balachandran, t.y.) Sri Lanka Müslümanları "Moor/Moro" tabiriyle resmî olarak kayıt altına alınmış olsalar da kendilerini "Sünniler" anlamına gelen "Sonakar" veya "Sonar" ifadesiyle tanımlamaya başlamışlardır (Sai Arun, 2009; *Sri Lanka Moor*, t.y.).

Müslümanlar, hem Tamillere hem de sayısal üstünlüklerinden dolayı bağımsızlıktan hemen sonra iktidarı elde eden Sinhalalara karşı ilk otuz yıl boyunca Müslüman kimliklerinden ziyade "Sri Lankalı" yerli/millî ortak kimliklerini ön plana çıkaran "pragmatist" bir siyaset izlemişlerdir (Khalideen K. M. H., 2008, s. 102; Mc Gilvray Dennis, 2010, s. 60, 2010, 2010; Syed Badrul Ahsan, 2013, s. 314). Bu siyasetleri sayesinde hem ülkenin hâkimi konumunda bulunan ve Müslümanları kendi yanlarına çekmek isteyen Sinhalaların hem de sayısal üstünlüklerini kanıtlamak için Müslümanlara

ihtiyacı olan Tamillerin desteğini alabilmişlerdir. Tabi bu grupların Müslümanları yanlarına çekme arzusu, kendilerini dünyaya azınlık haklarına saygılı birer siyasi oluşum olarak sunma gayretlerinden de kaynaklanmıştır (Ameer Ali, 2004, s. 376, 2013; Mahroof, 2000, ss. 132-134; Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, s. 410).

Müslümanlar sayıca az olmalarına rağmen ülke resmî olarak kurulduğu andan itibaren neredeyse kurulan her mecliste “Müslüman” olarak yer alabilmişlerdir. Özellikle her seçilen iktidarın yanında yer alarak devletin üst düzey kademelerinde genel müdür, bürokrat, üst düzey mühendis, şehir planlamacısı gibi pozisyonlarda aktif olarak görev almışlardır (Ameer Ali, 2004, s. 376, 2013; Mahroof, 2000, ss. 132-134; Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, s. 410).

Müslümanlar, üst düzey kademelerdeki stratejik etkinlikleri sayesinde pek çok kazanım elde etmişlerdir. Nitekim ulusal kanallarda Müslümanlara özel programlar yayımlanması, Müslümanların dinî bayramlarının resmi tatil ilan edilmesi ve Müslüman memurların öğle aralarının Cuma namazlarını kılabilmelerine uygun olarak düzenlenmesi gibi bir dizi reform gerçekleştirilmiştir (Ameer Ali, 2004, s. 376, 2014, s. 236; Göksoy, 2009, s. 427; Mahroof, 2000, ss. 132-133; Mc Gilvray Dennis, 2010). Müslümanların sosyal kazanımları başta Budist topluluklar olmak üzere diğer topluluklarla ilişkilerine olumlu yansımış, özellikle kırsalda yaşayan Müslüman ve Budist topluluklar dinî farklılıklarına rağmen oldukça samimi ilişkiler geliştirmişlerdir (Ameer Ali, 2013).

1980’lerin sonuna doğru ise Müslüman ülkelerle özellikle Arap ülkeleriyle ciddi geliş-gidişler başlamıştır. Bilhassa Müslüman genç kadın ve erkekler adada iş olanaklarının kısıtlı olması ve yükselen milliyetçilik gibi nedenlerle Arap coğrafyasına çalışmak için gitmeye ve kazançlarını adadaki ailelerine göndermeye başlamışlardır. Bu durum da Müslüman ailelerin görece refah seviyelerinin artmasına neden olmuştur. Kılık-kıyafetlerde de geleneksel Sri Lanka kodlarından Arap kodlarına geçiş başlamıştır (Ameer Ali, 2004, s. 379, 2013; Horstmann, 2007, ss. 127-128; Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, s. 418).

Müslümanların toplumsal görünürlükten ve pragmatist siyasetinden rahatsız olan Budist Sinhalalar, 1978’deki resmî bir yasayla Müslümanların partileşmeksizin siyaset yapmalarını engellemişlerdir. Müslümanların ciddi sıkıntı yaşayacağını ön gören bazı Müslüman liderler, 1981 yılında

Müslümanlar için bağımsız bir parti fikrini gündeme getirmişlerdir. 1986 yılında ise M. H. M. Eşref tarafından “Sri Lanka Müslüman Kongresi” SLMC adıyla birbirinden ayrı halde duran farklı dilsel, etnik ve ırksal kimlikleri bulunan Müslümanları bir araya toplayan, yeni bir parti kurulmuştur. Bu partinin kurulması da yine Müslümanlara yaramış özellikle seçimlerin hep koalisyonlara kaldığı ülkede, ülke yönetiminin belirlenmesinde özellikle Kendiyan gibi bölgelerdeki kilit destekleriyle etkin rol oynamışlardır (Ameer Ali, 2004, s. 376, 2013; Khalideen K. M. H., 2008, s. 103; Mc Gilvray Dennis, 2010; Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, s. 410)¹⁷.

1.4.1. Tamil-Sinhala Etnik Savaşı’nda Müslümanlar

Müslümanlar, yeni kurdukları SLMC partisiyle siyasette etkin rol oynamaya başladıkları dönemde, bu sefer de on yıllar boyunca sürecek ve ülkeyi iç savaşa götürecek olan, 1950lerden itibaren devletten özerklik isteyen Tamiller ile devleti yöneten Budist Sinhalalar arasındaki etnik çatışmalarla mücadele etmek zorunda kalmışlardır (Ameer Ali, 2004, s. 379, 2021a; Khalideen K. M. H., 2008, s. 103; Mahroof, 2000, s. 134; Syed Badrul Ahsan, 2013, s. 314).

Müslümanlar, Tamil ve Sinhala etnik çatışmasında iki ateşin ortasında yer almışlardır. Zira olumsuz bir tarihsel miras olarak Müslümanların büyük çoğunluğu Tamil kökenli olsalar da sayıca büyük bir kısmı Sinhalaların hâkim olduğu bölgelerde yaşamışlardır. Bu durum da hem aynı coğrafyada yaşadıkları Sinhalaların hem de etnik bağlara sahip oldukları Tamillerin kendilerinden destek istemelerine neden olmuş ancak Müslümanlar, içerisinde bulundukları bu sıkıntılı konjonktür sebebiyle açık bir tavır sergileyememişlerdir. Her iki gruptan bağımsızlıklarını ifade edebilmek için de etnik kimliklerini zorunlu olarak “Müslüman” hatta bazen de “Arap” olarak tanımlamak zorunda kalmışlar, bu durum da onların her iki taraftan da baskı ve şiddet görmelerine sebebiyet vermiştir. Özellikle isyancı konumunda bulunan, devlet tarafından neredeyse bütün devlet hizmetlerinin çekildiği ve isyanı bastırmak için her türlü yola başvuru olan Tamil Bölgelerinde yaşayan Müslümanlar, açlık ve sefalet içerisinde kalmışlardır. Kaçabilenler, görece daha iyi şartlara sahip olan ve Müslümanların siyaseten çoğunlukla ittifakları olan Sinhala Bölgelerine sığınmışlardır. Görece daha güvenli Tamil

¹⁷ Başka partilerin listelerinden meclise giren Müslümanlar da söz konusu olmuştur. Bkz. (Ameer Ali, 2013).

Bölgelerinde yaşayanlar ise Tamiller tarafından yaşadıkları yerlerden çıkarılmışlardır (Abdul Azeez, 2011, s. 424; Ameer Ali, 2004, s. 372, 2013, 2014, s. 238; *Analysis*, 2002; “Peace means a homecoming for Sri Lanka’s Muslims”, 2010; “Sri Lanka ‘Expels 161 Foreign Muslim Preachers’”, 2012; Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, ss. 412-416; Muhammad&Kayani, 1954; PK Balachandran, t.y.; Refugees, t.y.; Sai Arun, 2009; Syed Badrul Ahsan, 2013, s. 314)

Müslümanlar, bu kadar ciddi sıkıntı yaşadıkları dönemde, adanın farklı yerlerine dağılmış olmaları, şehirde ve kırsalda yaşamaları, sosyo-ekonomik olarak birbirlerinden farklı olmaları gibi nedenlerle, tek bir Müslüman partisi olan ve geniş çaplı ulusal bir siyasi bloğu temsil eden bir siyasal partinin siyasal gücünden de yararlanamamışlardır (Halim, 2013; Raheem, 2007).

Tamil-Sinhala etnik savaşı devam ederken 1980’lerden itibaren İslamcılığın yükselmesine paralel olarak Orta Doğu’dan ve Körfez ülkelerinden adaya “Selefi” eğilimli dinî ve kültürel bir akış da söz konusu olmaya başlamıştır. Bu akışla birlikte Müslümanlar, hem İslamcılık trendine uyma hem de etnik kimliklerinden ziyade Müslüman kimlikleriyle toplum içerisinde görünür olma sâikleriyle kılık-kıyafet, sakal gibi sembollerle “Arap-İslami” bir görüntüyü ön plana çıkarmaya başlamışlardır (Horstmann, 2007, ss. 127-128; Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, s. 418).

1980’lerden itibaren iç savaşa sebep olan Sinhala-Tamil etnik savaşı, nihayet 2009 yılında sona ermiştir. Ancak bu sefer de Sinhala ve Tamil toplulukları, Müslümanların Selefi akımların etkisiyle toplum içerisinde giydikleri kıyafet, sakal gibi semboller üzerinden çok fazla görünür olmasından ve Selefilik yayılmasından rahatsızlık duymaya başlamışlardır. Bu durum da Müslümanlara yönelik ayrımcı yasaların gündeme gelmesine neden olmuştur. Özellikle de Selefi örgütlerin ülkede gerçekleştirdiği silahlı eylemler, ciddi bir Müslüman karşıtlığına sebebiyet vermiş, bu karşıtlık da Sinhala ve Tamil rekabeti arasında on yıllardır pragmatist bir siyaseti izleyen Müslümanların bu pragmatist politikalarının geçerliliğini yitirmesine neden olmuştur. Çünkü bir yüzyıldan fazladır etnik gerekçelerle sürekli karşı karşıya gelen ve yaklaşık yirmi beş sene birbiriyle savaşan bu iki topluluk, savaş sonrası yükselen milliyetçi dalgayla birlikte Müslüman karşıtı bir söylemi önelemeye başlamıştır. Budist bir milliyetçi dalgaının etkisi altında olan hükümette bu eğilime binaen Müslümanlara karşı sosyal ve dinî hayatlarını kısıtlayacak yasalar çıkarmaya girişmiştir (Ameer Ali, 2004, s. 238, 2021a,

2021b, 2021c, 2022; *Dutch Rule in Sri Lanka (1658–1796)*, t.y.; Haniffa, 2021; Imtiyaz A.R.M., 2021; Johansson, 2019, 2019; Mc Gilvray Dennis, 2010; Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011; Smruti S. Pattanaik, t.y.; Syed Badrul Ahsan, 2013, s. 314).

Hükümetin Müslümanlara yönelik bu negatif tutumu da Sri Lankalı Müslümanların bir kısmının Selefilik'ten ciddi şekilde rahatsızlık duymalarına, sufi eğilimlere kaymalarına ve Selefilik'le birlikte ciddi darbe alan sufi yapıların yeniden canlanmasına sebebiyet vermiştir. Şu an da Sri Lanka'da Müslümanlar, önceki dönemler gibi tek bir kimlik üzerinden değil, İslam'ın geleneksel sufi formunu benimseyen "ılımlı" İslami gruplarla, daha katı, taassubî şeklini benimseyen Selefi grupların mücadelesine şahit olmaktadır. Müslümanların bu parçalı görüntüsü de siyasal olarak gücü elde edebilecekleri politikalar geliştirmelerine imkân vermemektedir (Ameer Ali, 2004, s. 382, 2014, s. 240; Khalideen K. M. H., 2008, s. 103; Smruti S. Pattanaik, t.y., t.y.; "Sri Lanka 'Expels 161 Foreign Muslim Preachers'", 2012).

Yüzlerce yıldır çok dilli, çok dinli ve çok kültürlü özelliğiyle günümüze kadar ulaşan ülke, yükselen milliyetçi dalgayla Budistleştirilirken, ülkede hiçbir zaman siyasi ve sosyal liderliğe sahip olamayan Müslümanların en azından Müslüman kimliğinin devamlılığının sağlanması için ortak bir liderin çatısı altında bir araya gelmeleri, hayati bir önem arz etmektedir (Ameer Ali, 2013; Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, s. 412).

2. Kurumlarıyla Sri Lanka İslam'ı

Sri Lanka'da Müslümanlar, parçalı bir görünüm arz etseler de yüzlerce yıllık tarihsel miraslarının da etkisiyle, diğer etnik gruplardan bağımsız olarak sosyal alanlardan, eğitim alanlarına kadar kendilerine ait kurumsal sistemlerini geliştirmişlerdir. Mescitlerden okullara, eğitim merkezlerinden kültür merkezlerine kadar yaygın bir kurumsal ağla, İslam'ı modern dönemlere kadar taşımışlardır. Bu başlıkta, özellikle Müslümanların serüvenine belirgin etkisi olan kurumlara iktibas edilecektir.

Sri Lanka Müslümanlarının kimliklerinin oluşmasında en belirleyici kurum, mescitler olmuştur. Zira mescitler yüzlerce yıl boyunca sadece bir ibadet mekânı olarak değil aynı zamanda Müslüman kimliğinin devamlılığının sağlanması noktasında da mühim bir fonksiyonu icra etmiştir. Nitekim Müslümanlar, özellikle sömürgecilerle birlikte ayrı bir kimlik bilinci

geliştirmeleri bağlamında günümüze kadar sosyal anlamda Sri Lanka'nın yerli toplumsal hayatına çok da fazla müdahil olmayı tercih etmeden mescit merkezli bir toplumsal hayat geliştirmişlerdir (Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, s. 414).

Mescitlerde Müslümanların düğün, dernek gibi sosyal ve kültürel neredeyse bütün faaliyetlerini icra etmelerine olanak sağlanmaktadır. Bu mescitlerin ve genellikle yanlarında bulunan türbelerin bakımı ise resmî vakıflar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir (Göksoy, 2009, s. 427; Khalideen K. M. H., 2008, s. 93). Günümüzde adanın hemen her yerine dağılmış olan iki binden fazla mescit bulunmaktadır.

Müslümanların eğitim hayatları da erken dönemden itibaren mescit merkezli, mescitlerin yanında kurulan “küttab” adlı verilen yerlerde, geleneksel dinî eğitime dayanan bir eğitim anlayışı çerçevesinde gelişmiştir. Küttablar süreç içerisinde çeşitli tarikatların etkisi altında ileri düzeyde eğitim vermeyen medreselere dönüşmüşlerdir (Göksoy, 2009, s. 427).

Müslümanlar için temel eğitim kurumları da bu medreseler olmuştur. Bu medreselerde Kuzey Hindistan'daki “dars-i nizami” adı verilen medrese müfredatlarının bölgeye adapte edilmesiyle oluşan müfredata göre bir dinî eğitim uygulanmıştır (Ameer Ali, 2004, s. 235; Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, s. 414).

Bu medreselerin temel eğitim kurumları olarak devamlılığın sağlanmasında ise İngilizlerin eğitim sistemine dâhil olmaya şiddetle karşı çıkan âlimler, belirleyici rol oynamıştır. Zira bu dönemde diğeri Sri Lankalıların en azından bir kısmı İngilizler tarafından pozitif bilimlerin okutulduğu ve adanın iktidar sahipleri olarak halka kendi dillerini öğretmek amaçlı İngilizce eğitim veren Hristiyan okullarında eğitim almaya başlamışlardır (Göksoy, 2009, s. 427; Mahroof, 2000, ss. 122-123; Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, s. 414).

Müslümanlar, eğitimde geri kalmanın sıkıntılarına çözüm bulabilmek için 1881 senesinde *Muslim Educational Society* adında bir topluluk kurarak modern eğitime adım atmışlardır. Ancak Sri Lanka Müslümanlarının kaderi, asıl 1883 yılında Mısır'dan çeşitli politik nedenlerle Sri Lanka'ya sürgüne gönderilen Mısırlı Ahmet Urâbî Paşa ve arkadaşlarının adaya gelmesiyle büyük bir değışim yaşamıştır. Her ne kadar Urâbî Paşa'nın faaliyetlerine tepki gösteren bir Müslüman kesim söz konusu olsa da Urâbî Paşa'nın vizyonuyla,

Muhammed Casim Siddi Lebbe'nin liderliğiyle Müslüman erkek ve kız çocuklarının seküler ve Batı tarzı eğitim alabilecekleri ve İngilizce öğrenebilecekleri sadece Müslümanlara özel çeşitli yerlerde şubeleri bulunan "Medresetü'z-Zahira" gibi okullar açılmıştır. Bu okullar, ada Müslümanlarının geleceğini yetiştirmeye başlamış; nitekim bu eğitim kurumlarından mezun olan gençler süreç içerisinde Sri Lanka Müslümanlarına dinî, sosyal ve siyasi alanlarda liderlik etmişlerdir. Müslümanlarla İngiliz hükümeti arasındaki bağlantının sağlıklı şekilde ilerlemesinde de büyük bir misyonu icra etmişlerdir (Göksoy, 2009, s. 427; Khalideen K. M. H., 2008, s. 100; Mahroof, 2000, ss. 125-126, 128, 131-132, 138; Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, s. 414; Tschacher, 2018).

Bağımsızlık öncesinde İngiltere hükümetinin Eğitim Yürütme Kurulu'nda yer alan Müslüman liderlerin gayretleri sonucunda, özellikle kırsalda sayıları toplamda üç yüzü bulan okullar açılmaya ve üniversitelerde İslam Medeniyeti ve Arapça kürsüleri kurulmaya başlanmıştır. Sri Lanka'nın bağımsızlığını elde etmesiyle birlikte ise Müslümanlar özellikle Müslüman liderlerin zekice liderlikleri sayesinde, resmî eğitim imkânlarından daha fazla yararlanmaya başlamışlardır. Nitekim Müslümanlar için devlet okulları ve öğretmen okulları açılmıştır. İlk orta öğretim seviyesindeki okullarda Arapça ve din dersleri verilmeye başlanmıştır. Bu dönemde, Müslümanların en büyük kazanımı ise üniversiteye girişlerinin önündeki engellerin kaldırılması ve giriş sınavlarının standartlaştırılmasıdır. Bu girişimle birlikte Müslümanların tıp, hukuk, kamu yönetimi gibi farklı alanlarda eğitim alması sağlanmıştır ki bu eğitimlerin neticesinde 1980'lerde bilim, ilim ve çeşitli meslek dallarından yeni bir Müslüman aydın orta-sınıfı meydana gelmiştir (Ameer Ali, 2004, ss. 378-379, 2013, 2020a; Göksoy, 2009, s. 427).

Günümüzde Müslümanlara ait adanın hemen her yerinde özellikle de Müslümanların yoğun olarak yaşadıkları Kolombo ve çevresine yayılmış yaklaşık dokuz yüz okul ve kolej bulunmaktadır (Khalideen K. M. H., 2008, s. 93). Ancak şunu da belirtmek gerekir ki bu eğitim kurumları bütün Müslüman çocukların eğitim almalarına yetecek maddi olanağa ve fiziksel altyapıya sahip değildir. Özellikle sosyo-ekonomik bakımdan daha düşük ailelerden gelen çocuklar resmi eğitim kurumlarına, hem ailelerinin laik eğitimi tercih etmemelerinden hem de ekonomik sebeplerden dolayı gidememektedirler. Resmî eğitim kurumlarına gidemeyen çocuklar ise sayıları binleri bulan, dinî eğitim veren ve resmi olmayan medreselerde eğitim

almak durumunda kalmaktadırlar. Ancak günümüzdeki hükümet, çeşitli şiddet olaylarıyla ilişkilendirilmelerinden dolayı bu medreseleri kapatmayı planlamaktadır (İmtiyaz A.R.M., 2021; *Sri Lanka Moor*, t.y.).

Sri Lanka’da Müslümanların kültürel faaliyetlerini organize eden bir bakanlıkları da vardır. Ayrıca pek çok Müslüman sivil toplum kuruluşunun Müslümanlara yönelik çeşitli dinî ve kültürel organizasyonları da mevcuttur. Aynı şekilde üniversitelerin Müslüman Meclisleri ve çeşitli kamu kuruluşlarının Müslümanlara yönelik kültürel organizasyonları da söz konusudur (Khalideen K. M. H., 2008, s. 93).

Müslümanların adanın pek çok yerine yayılmış şekilde evlenme-boşanma gibi kendi iç işleriyle ilgili hukuki problemlerine bakan “kadı mahkemeleri” isimli dinî mahkemeleri de bulunmaktadır. Ancak günümüzde bu mahkemeler resmî, sivil mahkemelerin bir alt-mahkemesi işlevi görmekte olup resmî mahkemelere danışmanlık yapan bir konumu icra etmektedirler (Göksoy, 2009, s. 427). Bu kadı mahkemeleriyle ilgili ise günümüzde bazı yasal değişiklikler gündeme getirilmektedir. Özellikle evlilik yaşının bütün diğer Sri Lanka vatandaşları gibi 18 olarak belirlenmesi, kadınların mahkemelerde erkeklerle eşit haklara sahip olması ve kadınlara da “kadılık” görevlerinin tevdi edilmesi gibi bir dizi düzenleme yapılmaması planlanmaktadır (Ameer Ali, 2020b). Bu düzenlemeler, 1990’larda başlayan, azınlık haklarını kapsayan “Fıkıh’ül-Akalliyât” kapsamındaki Müslümanlar için İslami Kanunlar adı verilen bir proje çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Bu projeye Müslümanları, sadece kendi yasalarıyla izole şekilde yaşamasını teşvik eden anlayıştan kurtarmak ve Müslümanları çoğunluk ile bütünleştirmek, *şeriat* ile demokratik değerler arasında bir uzlaşma yaratmak amaçlanmaktadır (Ameer Ali, 2021a).

3. Sri Lanka’nın İslamlaşma Sürecinde Arap-Şaîî Etkisi

Müslümanların Sri Lanka’daki serüvenleri bahsedildiği üzere inişli çıkışlı bir tarihsel seyir izlemiştir. Aynı şekilde, bölgenin İslamlaşma süreci de yine Müslümanların tarihsel serüvenleriyle uyumlu şekilde gelişim ve gerileme dönemlerine şahitlik etmiştir (Ameer Ali, 2014, s. 227). Bu evreleri Erken Sufi Dönem, Seylan İslamı ve Modern Dönem olarak adlandırmak mümkündür.

Güney Yemen, Kuzey Afrika gibi Arap coğrafyasından gelen Müslümanlar VIII. yüzyıldan itibaren Hint coğrafyasına hâkim olmaya

başlamışlardır. Arap tüccarlar, Hint coğrafyasının güney ucunda bulunan Sri Lanka'ya geldiklerinde ise adanın büyük çoğunluğu Budist Sinhalalardan, bir kısmı Hindu Tamillerden ve yerli animist dinlere mensup küçük topluluklardan oluşmaktaydı. Arap tüccarların, adaya yerleşmeye başlamasıyla birlikte süreç içerisinde İslam da bölge dinleri arasında yer almıştır (Ameer Ali, 2014, ss. 227-228).

Arap tüccarlar, İslam'ı, kendi dini gelenekleri olan Şâfiî gelenek üzerinden sunmuş ve Sri Lanka halkı da İslam'ı Şâfiîlik üzerinden öğrenmiştir (Khalideen K. M. H., 2008, s. 93). Sri Lanka'nın İslam'la Şâfiîlik üzerinden tanışması, benzer şekilde yine Arap tüccarlar tarafından Hindistan ana karasının adaya komşu olan güney kısmında ve Sri Lanka'nın bir hat şeklinde devamı olan Endonezya'da İslam'ın Şâfiîlik üzerinden sunulmasıyla uyumludur. Ancak bu anlayış, yüzlerce yıl boyunca Fars-Türk Hanedanları tarafından yönetilen Kuzey Hindistan'ın hâkimlerinin dinî anlayışı olan Hanefî gelenek üzerinden İslam'la tanışmasından farklı kalmaktadır. Bu bağlamda erken dönemden itibaren coğrafik olarak benzer bölgelerde yer alsalar da Sri Lanka'da Arap dinî geleneğinin etkisi daha belirginken Hindistan'ın güney kesimleri hariç diğer kalan kısımlarında Türk ve Fars etkisi altında gelişen bir İslam geleneğinin etkisi daha fazla olmuştur (Johansson, 2019; Khalideen K. M. H., 2008, s. 93; Mc Gilvray Dennis, 2010; Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, s. 410).

3.1. İslam'ın Bölgeye Uyumu: Sufi Gelenek Üzerinden İslam'ın Sunumu

Müslüman tüccarlar, VIII. yüzyılda adaya geldiklerinde ada halkları, başta Budist Sinhalalar olmak üzere kendi içlerinde kapalı topluluklar şeklinde yaşamaktaydılar. Bu topluluklar, erken dönemde Müslüman tüccarların, adaya ticari amaçlarla gelmiş olması ve kendi dinî geleneklerinden uzak bir dogmatik sistemi olan dinî anlayışa sahip olmaları gibi sebeplerle İslam'a çok fazla rağbet göstermemişlerdir. İlk Müslüman olanlar daha çok Arap tüccarlarla evlilik bağı kuranlar, onlardan devam eden nesiller ve Arap tüccarlar aracılığıyla zenginlik elde eden yönetici tebaa arasından söz konusu olmuştur. Bu bağlamda İslam'ın adadaki ilk birkaç asır boyunca, yayılma hızı yoğun olmamıştır (Ameer Ali, 2014, ss. 228-229).

XX. yüzyıldan itibaren ise Güney Hindistan'dan Müslümanların, özellikle Şâfiî sufi din adamlarının, Arap tüccarların da destekleriyle adaya

gelmesiyle bu durum öncekine nispeten değişmiştir. Şâfilik ortak paydasının etkisiyle adada İslam'ın yayılma hızı belirgin şekilde artmıştır. Zira sufi din adamlarının, adanın temel dinleri olan Budizm ve Hinduizm'in kökenleri olan mistik felsefeyle uyumlu, tasavvufi bir gelenek üzerinden İslam sunumları, İslam'ı, adanın diğer din geleneklerine yakınlaştırmıştır. Özellikle İslam tasavvufundaki kişi kültleri, veliye tazim gösterme, riyazet gibi özelliklerin mistik felsefeyle benzerlik göstermesi, tasavvuf ile bölge dinleri arasında irtibat meydana getirmiştir. Her iki dinî gelenek arasında kurulan bu irtibatla, kendi geleneksel çevrelerinde yaşayan Budist ve Hindu toplulukların da İslam'a rağbet göstermeye başlamasına olanak sağlamıştır. İslam'a olan teveccühün artmasıyla birlikte de bölgede Kübreviyye, Şazeliyye, Sühreviyye, Nakşilik, Rifaîlik gibi tarikatların temsilcileri tarafından hankâhlar ve zâviyeler kurulmaya başlanmıştır (Ameer Ali, 2014, ss. 228-229; Khalideen K. M. H., 2008, s. 93; Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, s. 418; Sai Arun, 2009)¹⁸.

İslamlaşmanın artmaya başlamasıyla birlikte, İslam'a yeni girenler için dinî eğitim verecek olan din adamlarına daha çok ihtiyaç hâsıl olmuş, Abbasiler merkezden din adamı göndermiştir. Bu dönemde mescitler açılmış; hac ibadeti için Arap coğrafyasıyla gidiş gelişler meydana gelmiş; ada krallarının müsaadesiyle Müslümanlar kendi iç hukuka dair meselelerini, kendi hukuki geleneklerine göre çözmeye başlamışlardır (Ameer Ali, 2014, s. 229; Mc Gilvray Dennis, 2010). Sri Lanka İslam'ında bu dönem, sufi geleneğin etkisi olmakla birlikte Arap geleneğinin de hâlâ etkisinin olduğu bir dönemi yansıtmıştır.

3.2. Sufi Gelenekten Hintleşmiş İslam Kültürüne: Seylan İslam'ı

XIV. yüzyıla gelindiğinde ise Arap coğrafyasından doğuya doğru genişleyen fetihlerin hızının kesilmesinden ve Hint Okyanusu'nun hâkimiyetinin kaybedilmeye başlanmasından kaynaklanan sebeplerden dolayı bölgeye Arap ve Fars akışının hızı belirgin şekilde azalmıştır. Bu durum da adadaki dinî ve kültürel alanlardaki Arap etkisinin belirgin şekilde azalmasına neden olmuştur (Ameer Ali, 2014, s. 235; Mc Gilvray Dennis, 2010; PK Balachandran, t.y.).

¹⁸ Adada Hint geleneği üzerinden bir dinî telakki geliştirilirken, Kuran'daki ayetler ışığında Hz. Adem'in de Cennet'ten dünyaya ilk indiği yerin Sri Lanka'da bir dağ olduğu ön plana çıkarılarak İslam'ın Hintleşmesine bir meşruiyet alanı sağlanmaya çalışılmıştır (Khalideen K. M. H., 2008, ss. 90, 92; PK Balachandran, t.y.).

Sri Lanka'nın en yakın komşusu olan Güney Hindistan'da Müslümanların artan siyasal etkisi ise Sri Lanka ve Güney Hindistan arasındaki ticarete bu coğrafyadaki yerel Müslümanların etkinliğinin belirgin şekilde artmasına neden olmuştur. Bu artışla birlikte de yeni iş gücü alanlarında çalışmak üzere adanın hemen karşısında bulunan Güney Hindistan'ın Malabar ve Coromandel Bölgelerinden adaya ciddi oranda Hintli Müslüman gelmeye başlamıştır. Güneyli Hint Müslümanların adaya yoğun olarak geçişiyle birlikte, adanın zaten doğal olarak dinî ve kültürel komşusu olan bu bölge Müslümanlarının dinî ve kültürel pratikleri de Sri Lanka'da belirgin şekilde hissedilmeye başlanmıştır. Bu durum da 1500'lerden 1970'lere hatta günümüze kadar izleri devam edecek olan Hint kültürüyle mezcolmuş daha yerel ve bölgesel özellikler sunan "Seylan İslamı" olarak adlandırılan bir İslam geleneğinin hem kültürel hem de dinî anlamda adadaki Müslümanlar tarafından benimsenmesine neden olmuştur (Ameer Ali, 2004, s. 373, 2014, s. 235; Mc Gilvray Dennis, 2010; PK Balachandran, t.y.; Sai Arun, 2009).

Hint geleneğinin belirgin şekilde kendisini hissettirmeye başladığı Seylan İslam'ında da Hint dinleriyle paralelliklerin görüldüğü senkretik ve ritüele dayalı bir İslam anlayışı, sufi gelenek aracılığıyla önceki döneme kıyasla çok daha ileriye götürülerek temel özellik olmuştur. Nitekim kişi kültleri, mezar, türbe ziyaretleri, türbelere adaklar adama, türbelerdeki evliyalar adına özel anma programları düzenleme neredeyse Sri Lanka İslam'ının ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir (Ameer Ali, 2014, ss. 229, 235; Dennis B. McGilvray, 2014, ss. 246-250; Mc Gilvray Dennis, 2010).

Seylan İslam'ına sufi gelenek süreç içerisinde o kadar fazla entegre olmuştur ki dinsel alanda bölge dinleriyle iç içe geçmeler "dinlerin birlikteliği"ne dair örnekler dahi söz konusu olmuştur. Nitekim Müslümanlar, bölge dinlerine mensup din adamları için yapılan anma törenlerine katılmaya ve bu din adamlarının mezarları ve makamları da ziyaret edilebilecek kutsal yerler arasında zikredilmeye başlamıştır (Dennis B. McGilvray, 2014, ss. 246-250; *Islamic Kataragama: The Timeless Shrine*, t.y.; Mc Gilvray Dennis, 2010). Bu durumun en dikkat çekici örneklerinden biri ise Hindular ve Budistlerin Kataragama bölgesindeki hac merkezleri içerisinde bulunan Hz. Hızır makamıdır. Bu makam sadece Müslümanlar tarafından değil diğer din mensupları tarafından da kutsal kabul edilmekte hatta bu makam ve civarında bulunan sufilerin mezarları Müslüman, Hindu ve Budist topluluklar tarafından

“kutsal” mekân olarak ziyaret edilmektedir. Aynı şekilde Müslümanlar da Budist ve Hindular’ın mekânlarını ziyaret edebilmektedir. Hindu ve Budistler tarafından kutsal kabul edilen ve hac ziyareti amaçlı gittikleri bölgede Müslümanların bir makamlarının bulunması dahi yine bölge dinleriyle ilişki içerisindeki bir İslam geleneğini göstermektedir (Dennis B. McGilvray, 2014, ss. 246-250; *Islamic Kataragama: The Timeless Shrine*, t.y.; *Kataragama belongs to All People*, t.y.; Mc Gilvray Dennis, 2010).

Benzer şekilde bu coğrafyada bulunan Memonlar gibi Hindistan kökenli Müslümanların da önceden Hindu’ymen Müslüman olduklarına dair bilgiler söz konusudur. Memonların Sünni bir topluluk olduğu bilinmesinden dolayı da bu coğrafyada Sünniliğin de Hintleşmiş bir bakış açısıyla anlaşılabilirliğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Yerelleştirilmiş Seylan İslam’ı çerçevesinde geliştirilen ve diğer coğrafyalarda yaşayan Müslümanlar arasında görülme olasılığının oldukça düşük olduğu anaerkil bir dinî anlayış da yine Sri Lanka Müslümanları arasında söz konusu olmuştur (Dennis B. McGilvray, 2014, ss. 246-248; Sai Arun, 2009; *Sri Lanka Moor*, t.y.).

3.2.1. Hintleşmiş Kültürün Bir Tezahürü Olarak Anaerkil Dinî Gelenek ve Sınıflı Toplumsal Yapı

Seylan İslam geleneğinin yayılması, klasik İslam geleneği içerisinde anaerkil bir sisteme doğru ilginç bir dönüşümün yaşanmasına da sebebiyet vermiştir. Zira Güney Hindistan’ın Kerala Bölgesi’ndeki Tamil-Hindu topluluklarda görülen “anasoylu” bir soy sistemi, adaya göç edenlerle yapılan evliliklerle birlikte en fazla Müslüman nüfusun bulunduğu Ampara, Batticaloa, Trincomalee Bölgelerinde yaşayan Sri Lankalı Müslümanlar arasında da görülmeye başlanmıştır (Dennis B. McGilvray, 2014, ss. 246-248; Sai Arun, 2009; *Sri Lanka Moor*, t.y.).

Ana soylu bir geleneği takip eden bu Müslümanlar arasında aile reisliği kadın üzerinden devam ettirilmektedir. Mirasın büyük bir kısmı hatta bazen mirasın bölünmemesi için bütün miras kadına verilmekte, eş seçimi kadının ailesi tarafından belirlenmekte, evlendikten sonra ise erkek kadının evine yerleşmektedir. Bu durumun ortaya çıkış sebebinin ise yerli Dravidyen kültüründe ve Tamil-Sinhala evlilik uygulamalarında kadının, erkeğe evlenebilmek için bir türlü başlık parası vermesinin ve düğün masraflarının büyük bir kısmını karşılamasının zorunlu olmasıyla ilişkili olduğu

düşünülmektedir. Aslında ana soylu sistem, kadını güçlendiren bir sistem olarak görülse de, erkek egemen bir sistemin devamlılığının sağlanmasında kilit bir rolü icra etmektedir (Dennis B. McGilvray, 2014, ss. 248-249; McGilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, s. 411; Sai Arun, 2009; *Sri Lanka Moor*, t.y.).

Sri Lanka’da anaerkil geleneği benimseyen Müslümanlar sadece tekil örnekler olmayıp belli bölgelerde yaşayan Müslümanların bir bölümünde ve çeşitli tarikatlar içerisinde de söz konusu olmuştur. Hatta bazı tarikatlar anasoylu bir geleneği o kadar benimsemişlerdir ki tarikat liderliğini de kadınlar üzerinden -annesinin annesinin annesi vb.- devam ettirerek Hz. Peygamber’in soyunun devam ettiği tek kişi olan kızı Hz. Fatıma üzerinden temellendirme yoluna gitmişlerdir (Dennis B. McGilvray, 2014, ss. 248-257; McGilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, s. 411; *Sri Lanka Moor*, t.y.). Sri Lanka Müslümanlarının en azından bir kısmı arasında görülen anaerkil sistem klasik İslam geleneğinin ataerkil yapısına göre oldukça farklı kalmaktadır.

Anaerkil sistemle ilişkili olarak Hint kültürü etkisi altında ortaya çıkan diğer bir farklılık ise “kast sistemi”ne benzer *kudi* sistemidir. Kudi sisteminde toplum çeşitli sınıflara ayrılmaktadır. Bu sınıfların temelleri ise “kadınlar” üzerinden bütün toplumla çeşitli seviyelerde gerçekleşen akrabalık ilişkisine dayanmaktadır. Bu akrabalık ilişkisinde toplumun her üyesinin birbiriyle akraba olması beklenmekte, evlilikler de bu döngü içerisinde özellikle kuzenlerin birbirleriyle evlenmesiyle gerçekleştirilmektedir. Akrabalık ilişkisi dışında kalan evlilik biçimlerine ise kesinlikle olumlu yaklaşılmamaktadır. Bu durum hem soyun devamlılığında “saflığın” sağlandığı düşüncesini doğurmakta hem de “mal”ın yabancıyla paylaşılmaması düşüncesini beraberinde getirmektedir. Sistemin sürdürülmesi ise sosyal ve dinî bir prestij olarak görülmektedir (Dennis B. McGilvray, 1983, s. 97, 2014, ss. 247-249; Sai Arun, 2009; Singh, 2008, s. 424; *Sri Lanka Moor*, t.y.)¹⁹. Özellikle Güney Hindistan’dan gelen Hindu-Tamil kökenli Şâfiî Müslümanlar arasında görülen bu sistem, toplumsal devamlılığın sağlanmasında hâlâ önemli bir sosyal role sahiptir (Dennis B. McGilvray, 2014, ss. 246-248; Klem, 2011, s. 737; Sai Arun, 2009)²⁰.

¹⁹ Kuti kast sisteminin içeriği hakkında detaylı bilgi veren bir çalışma için bkz. (Dennis B. McGilvray, 1983, ss. 97-115).

²⁰ Anaerkil bir geleneği benimseyen bir sufi tarikata dair yapılmış bir çalışma için bkz. (Dennis B. McGilvray, 2014).

3.3. Modern Dönem İslam'ı: "Moor/More" Yerelinden Ümmet Kimliğine Dönüş

Sri Lanka Müslümanları, 1948'teki bağımsızlığa giderken aralarındaki ayrışmalara son verip "Müslüman kardeşliği" çatısı altında birleşmişlerdir. Yüzlerce yıl içerisinde geliştirdikleri İslam anlayışlarında, İslam'ın yerel bir formunu benimserken bağımsızlık sonrası artık yerelin değil, ümmetin bir parçası olduklarını belirgin bir şekilde hissetmeye ve yerel kültürü aşip evrensel bir ümmet idealini benimsemeye başlamışlardır (Ameer Ali, 2004, s. 116; Mc Gilvray Dennis, 2010). Sri Lanka İslam'ın da yaşanan bu dönüşümün temel sebeplerinden biri ise Suudi Arabistan'ın Kral Faysal'la birlikte Selefi ideolojiyi ithaliyle 1940'lardan itibaren dünya üzerinde yayılmaya başlayan İslamcılık akımlarıdır ('48 *extremist Muslim groups active in Sri Lanka*', t.y.; Büyükkara, 2004, ss. 209-210; Mehmet Kubat, 2017, ss. 134-135).

Suud'un Selefi ideolojiyi yaymasıyla birlikte, özellikle 1970'lerden itibaren Sri Lanka Müslümanlarının en azından bir kısmı, artık İslam'ın yerelliğini ifade eden "Moor/Moro" değil, "Müslüman" olduklarını daha fazla öncelemeye, yerel bir inancın değil, dünyada yüz milyonlarca müntesibi olan bir inancın bağlıları olduklarını vurgulamaya başlamışlardır (Ameer Ali, 2004, s. 372; Mc Gilvray Dennis & Raheem Mirak, 2011, s. 416).

Sri Lanka Müslümanları arasında kısmen meydana gelen yerelden ümmete doğru kayışın arka planında Selefi geleneğin ürünü olan Cemaat-i İslamî, Vehhabilik gibi çeşitli akımlar olsa da bu akımlarla doğrudan olmasa da dolaylı ilişkisi olduğu söylenebilecek olan bu bölgedeki en etkili grup ise Güney Doğu Asya İslamcılığı'nın da en önemli gruplarından olan ve dünya üzerinde en fazla müntesibi bulunan dinî cemaatlerden kabul edilen ve "Müslümanları Müslümanlaştırmayı" esas alan "Tebliğ Cemaati"dir ('48 *extremist Muslim groups active in Sri Lanka*', t.y.; "Sri Lanka 'Expels 161 Foreign Muslim Preachers'", 2012; Ameer Ali, 2004, s. 372, 2013, 2013; Klem, 2011, ss. 743-744; Mc Gilvray Dennis, 2010; Smruti S. Pattanaik, t.y.).

3.4. Ümmetin Ferdi Olma İdeali ve Yerelden Uzaklaşma

Vehhabilik gibi Selefi akımlarla doğrudan ilişkisi olmayan, ancak dolaylı olarak "Müslümanları Müslümanlaştırma" düşüncesiyle İslam'ı saflaştırma fikrine hizmet eden Tebliğ Cemaati'nin bu coğrafyadaki faaliyetleri, yüzlerce yıl boyunca sömürgecilerin yönetimi altında kalan adadaki Müslümanlar için alternatif bir yol olarak düşünülmüş, yalnız olmadıklarını ve büyük bir

ümmetin parçası olduklarını hissetmeye başlamışlardır. Bundan dolayıdır ki bu akımlar, bu coğrafyada kısa süre içerisinde ciddi bir toplumsal taban kazanmışlardır. Bu dönemde Sri Lanka Müslümanları, yerellikten uzaklaşıp “ümmet”e dâhil olduklarını semboller üzerinden belirgin şekilde göstermeye başlamışlardır. Nitekim bu dönemde Arap mimarisine uygun yeni mescitler inşa edilmeye, eski mescitler onarılmaya, mescitlerin cemaat sayıları artmaya ve medreseler adanın her tarafına yayılmaya başlamıştır. Önceden Müslümanları giyim tarzlarıyla yerel bir Sri Lankalı’dan ayırt etmek zorken Müslüman kadınlar ve erkekler açısından kılık kıyafette belirgin bir dönüşüm yaşanmış ve Müslümanlar, Arap tarzı kıyafetleri ve sakal gibi Müslümanlara has özellikleriyle toplum içerisinde ayırt edici bir kimliğe sahip olmaya başlamışlardır. Bu yaşanan dönüşümle de yüzlerce yıldır büyük çoğunluğu Budist olan toplulukla “uyum” içerisinde veya “asimile” şekilde yaşadıkları Sri Lanka toplumundan uzaklaşma temayülü göstermişlerdir. Tebliğ Cemaati’nin oldukça hızlı karşılık bulan bu faaliyetleri de özellikle XX. yüzyılın son döneminde Orta Doğu’yla ve Körfez ülkeleriyle işgücü ilişkileri, hac ziyaretleri ve artan dijital olanaklarıyla desteklenmiş ve “İslamcılık” belirgin şekilde ivme kazanmıştır (Dennis B. McGilvray, 2014, ss. 246-250; Horstmann, 2007, ss. 127-128; Klem, 2011, ss. 743-745, 751; Mc Gilvray Dennis, 2010; “Sri Lanka ‘Expels 161 Foreign Muslim Preachers’”, 2012; Stephen Schwartz&Irfan Al-Alawi, 2013).

İslamcılığın bir kısım Müslüman tarafından oldukça teveccüh gösterilen faaliyetleri ise tarikatların ve tekkelerin yaygın olduğu bu coğrafyada, Selefilik’in katı taassupçu ve tasavvuf karşıtı din söyleminin, bölgenin tasavvufu mezcolmuş İslam’ı ile kısa süre içerisinde doku uyumsuzluğu yaşamaya neden olmuştur. Zira Selefi akımların İslam’ı saflaştırma sloganı üzerinden başta türbe ziyaretlerine karşı çıkmaları, sufi şeyhlerin otoritesine karşı muhalif söylemleri ve sufi şeyhler hakkında küfür fetvaları çıkarmaları gibi unsurlar üzerinden Sri Lanka’nın yerel İslam özelliklerini yok etmeye çalışması her tarafı tasavvufu mezcolmuş Sri Lanka İslam’ının neredeyse varlık sebebini yok etmeye çalışmak şeklinde anlaşılmıştır. Aynı şekilde Şii-Bâtînî gruplar da Selefi grupların hedefinde olmuşlardır. Bu durum da Sri Lanka Müslümanları arasında derin bir fikirsel ayrışmaya sebebiyet vermiştir. Nitekim bu ayrışma o denli büyümüştür ki Müslümanlar arasında bireysel saldırıların ve birbirlerinin mescitlerini bombalama gibi ciddi boyutlarda kitlesel ölümlere varan problemlerin yaşanmasına neden olmuştur (‘48 *extremist Muslim groups active in Sri Lanka*’, t.y.; *The divided brotherhood*,

2009; Dennis B. McGilvray, 2014, ss. 246-250; Johansson, 2019; Klem, 2011, ss. 744, 749-750; Mc Gilvray Dennis, 2010; Smruti S. Pattanaik, t.y.; Stephen Schwartz&Irfan Al-Alawi, 2013)²¹.

3.5. Ümmetten Yerele Dönüş: “Sünnet-ü Cemaat” Sufizmin Canlanması

Selefilğin Sri Lanka’da taban bulmayı beceren, “başarılı” sayılabilecek faaliyetleri, ilginçtir ki süreç içerisinde ters bir etki yaparak “sufiliğin canlanması”na neden olmuştur. Bu durumun nedeni de bizatihi Selefilğin, katı, taassupçu, Müslümanları kutuplaştırıcı din söylemidir. Bu katı, tasaapçu din söylemi, Sri Lanka Müslümanlarının özellikle eğitilmiş ve varlıklı orta sınıfını tasavvufun “ılımlı” ve “kapsayıcı” söylem biçiminin kucağına daha fazla itmiştir (‘48 extremist Muslim groups active in Sri Lanka’, t.y.; Mc Gilvray Dennis, 2010; Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, s. 418; Smruti S. Pattanaik, t.y.).

Sri Lanka’nın tasavvuf merkezli yerel İslam’ının yeniden canlanmasını savunanlar resmî olarak olmasa da takip ettikleri bu yolu, “Sünnet-ü cemaat” kavramıyla ifade etmişlerdir. Kavram, klasik “Ehl-i Sünnet” kavramını değil, Sri Lanka’nın yerel İslam’ını, mistik felsefeyle uyumlu geleneğini takip etmeyi ifade etmektedir. Kavrama benzer bir yaklaşım Güney Hindistan’daki Müslümanlar arasında da söz konusudur (Mc Gilvray Dennis, 2010; PK Balachandran, t.y.).

Sri Lanka’nın yerel İslam’ı takip edilirken ise sufi gelenek ve onun ritüele dayalı uygulamaları yeniden ön plana çıkarılmakta ve özellikle de bütün Güney Hindistan’ın en önemli sufilerinden kabul edilen Şah’ul Hamid gibi sufilerin türbelerine yapılan ziyaretler üzerinden ortak bir dinî kimlik yeniden oluşturulmaya çalışılmaktadır (Göksoy, 2009, s. 428; Mc Gilvray Dennis, 2010; Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, s. 418).

Sri Lanka İslam’ında sufiliğin yeniden canlandırılmasının, ada İslam’ını, sadece Selefi etkiden kurtarıp kendi yerli değerlerine döndürme faaliyeti olmadığı ön görülmektedir. Aynı zamanda bu mesele bölgede Müslümanların geleceğine dair siyasal bir arka plana da sahiptir. Zira Selefi etki

²¹ Sri Lanka’daki Vehhabi bir grubun, sufi bir grubun mescidine saldırısına dair bir haber hak. bkz. (*The divided brotherhood*, 2009). Sri Lanka’da sufiler ve Selefi gruplar hakkında yapılmış bir çalışma için bkz. (Klem, 2011).

bağlamında Müslümanların giyim-kuşam, sakal gibi semboller üzerinden toplum içerisinde daha fazla görünür olması, Sri Lanka'nın yeniden Budistlere ait olduğunu savunmaya başlayan milliyetçi grupları ciddi şekilde rahatsız etmekte hatta Müslümanlara yönelik kitlesel şiddet eylemlerine de sebebiyet vermektedir. İç karışıklığa neden olan bu tür olaylar da Budist Sinhala hükümet tarafından istenilmediği için büyük bir Müslüman halk topluluğunun sufi şeyhler üzerinden hem sosyolojik hem de siyasal anlamda yönlendirilmesi arzu edilmektedir (Ameer Ali, 2004, ss. 379-380, 2013; Mc Gilvray Dennis, 2010; Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, s. 418; Smruti S. Pattanaik, t.y.; "Sri Lanka clarifies fate of destroyed Muslim shrine", 2011).

Sufi bir yaklaşımın hâkim olduğu ve hükümet tarafından da ülkeden çıkarılmak istenen Tebliğ Cemaati'ne ve Selefi akımlara göre daha muteber kabul edilen "Seylan İslam'ı", Müslümanları yeniden dinleri nedeniyle ayrımcılığa maruz kalmadan yaşadıkları, diğer topluluklarla ilişkilerinde din farklılıklarının belirleyici olmadığı bir merkezi dinî söylem biçimine çekmeye çalışmaktadır (Ameer Ali, 2004, ss. 379-380; Johansson, 2019; Mc Gilvray Dennis, 2010; Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, s. 418; Smruti S. Pattanaik, t.y.; "Sri Lanka 'Expels 161 Foreign Muslim Preachers'", 2012).

Sri Lankalı Müslüman âlimler, "merkezî" bir dinî söylem biçimini hâkim kılmaya çalışırken özellikle bazı simgesel özelliklere de vurgu yapmaktadırlar. Bunlardan dikkat çekici olanlarından biri özellikle küresel cihatçı akımların belirgin şekilde yükselmesiyle birlikte adada 2014'te gerçekleştirilen kiliselere yönelik eş zamanlı canlı bomba saldırılarından sonra bazı Müslüman liderlerin Selefi grupların adada yasaklanmasını istemesi ve "peçeli kadınlara"²² yönelik tepkilere binaen peçenin zorunlu olmadığını açıklamasıdır (Imtiyaz A.R.M., 2021; Johansson, 2019; Smruti S. Pattanaik, t.y., t.y.; *Sri Lankalı Müslüman din adamlarından "peçe yasağına" destek*, 2019).

Sri Lanka Müslümanlarını, adanın diğer halkları tarafından dışlanmayacak bir noktaya çekebilmek için Müslümanların yerliliği de bu dönemde ön plana çıkarılan bir başka husustur. Zira yaklaşık 125 sene önce Ramanathan'ın Sri Lankalı Müslümanların Tamil olduğuna yönelik iddiası kesin bir dille reddedilip "Arap/Müslüman" mirası ön plana çıkarılırken artık

²² Sri Lanka'da Müslüman kadınla ilgili yapılmış detaylı bir çalışma için bkz. (Christine A. M. Kyle-Botejue, 1995).

Sri Lankalı Müslümanların Tamil kökenleri ve yerliliği ön plana çıkarılmaya çalışılmaktadır (Abdul Azeez, 2011; Halim, 2013).

Benzer şekilde Sri Lankalı politikacılar da yerli ada halklarının, Müslümanlara karşı yeniden olumlu bir imaja sahip olabilmeleri için “İslamcılar” küresel düzeyde İslam’ı herkese benimsetmek düşüncesine bir misilleme olarak amaçlarını sadece ada Müslümanlarının onurlarını ve bütünlüklerini korumak olarak belirlemişlerdir (Johansson, 2019; Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, s. 18). Tabi bu söylem biçiminin oluşmasında adada azınlık durumunda olmalarının da etkisi büyüktür.

Şu anda Sri Lanka Müslümanları, İslam’a taassubi bir çerçeveden bakan İslamcı gruplar ile sufi geleneği takip eden ve kültürel bir İslam’ı savunan grupların mücadelesine şahitlik etmektedir (Mc Gilvray Dennis, 2010, s. 46; Mc Gilvray Dennis&Raheem Mirak, 2011, s. 418; Smruti S. Pattanaik, t.y.). Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Sri Lanka Müslümanları genel olarak bütün dünya Müslümanlarının sahip olduğu temel ortak değerlere sahip olup birbirlerine rakip olsalar dahi çoğunlukla benzer politik tercihleri benimsemektedirler (Syed Badrul Ahsan, 2013, s. 314).

SONUÇ

İslam, dünyanın farklı coğrafyalarına yayılmıştır. Farklı coğrafyalarda ilerlerken hem o bölgenin renkleriyle bezenmiş hem de onlara kendi renklerini vermiştir. Bu bağlamda dünyanın farklı coğrafyalarında birbirinden oldukça farklı ve bağımsız İslam gelenekleri ortaya çıkmıştır.

Güney Doğu Asya, İslam’ın, doğduğu topraklardan uzakta, Hint dinleriyle uyumlu bir anlayışa sahip tasavvuf üzerinden anlaşıldığı bir bölgedir. İslam’ın kendisine geniş bir karşılık bulduğu bu coğrafyanın önemli bölgelerinden birisi de Güney Doğu Asya’nın en önemli limanlarından biri olan Sri Lanka’dır.

Sri Lanka’ya “İslam”, tespit edilebildiği kadarıyla VIII. yüzyıldan itibaren ulaşmaya başlamıştır. İslam, bölgeye İslam öncesi de adayla ticari bağları olan “Arap tüccarlar” aracılığıyla gelmiştir. Özellikle Hint Okyanusu’nun hâkimiyeti ve İslam’ın ticareti destekleyen dinî söylem biçimine sahip olması Arap tüccarların bu coğrafyaya olan ilgilerinin artmasına, uzun süreli gelmelerine ve bölge halkalarından Tamil kadınlarıyla evlilikler yaparak yerleşik düzene geçmelerine olanak sağlamıştır.

Sri Lanka Müslümanlarının sayı bakımından en önemli kısmını, ataları Arap olan ve Tamil kadınlarıyla evlilik yoluyla birleşen Tamil kökenli Müslümanlar oluşturmaktadır. Bunlara Portekiz'in Sri Lanka Müslümanlarını, Kuzey Afrika'dan İspanya'ya gelen Müslümanlar için kullanılan "Moor/Moro" tabiriyle isimlendirmesinden dolayı "Tamil/Sri Lanka Moors/Moroları" denmektedir. Sayı bakımından daha az olan bir diğer kısmını da Güney Hindistan'dan Sri Lanka'ya göç eden "Hint Moors/Morolar" oluşturmaktadır. Sayıca oldukça az bir kısmı ise Malezya Bölgesi'nden göç eden "Malaylar"dır. Ancak Müslüman nüfus arasında, Hint kökenli Memonlar, Afganlar, Fakirler, Hocalar ve Bohralar gibi sayıca oldukça az topluluklar da mevcuttur. Sri Lanka Müslümanlarının büyük bir çoğunluğu Sünni olup, Sünnilerin yaklaşık %95'i Şâfiî, geriye kalan %5'lik kısmı ise Hanefî'dir. Bohralar ve Hocalar gibi sayıca binli rakamlarla ifade edilebilecek topluluklar ise Şii-Bâtınî gruplardır.

Müslümanların oldukça büyük bir çoğunluğu etnik olarak Tamil kökenli olup, ana dilleri Tamilcedir. Ancak Sinhalaca konuşan Müslümanlar da vardır. Zira ülke Müslümanları adanın hemen her yerine yayılmış olsalar da Müslümanların yaklaşık %62'si, Sinhala nüfusunun hâkim olduğu bölgelerde, yaklaşık %38'i Tamil nüfusunun hâkim olduğu coğrafyalarda yaşamaktadırlar.

İslam, Sri Lanka'da yüzlerce yıllık tarihinde hem büyük ilerlemeler göstermiş hem de özellikle sömürgeci devletlerin gelmesiyle birlikte ciddi bir gerileme dönemi yaşamıştır. Bu ilerlemeler kaydettiği ve gerilemeler yaşadığı dönemler de İslam geleneğinin çeşitli değişim ve dönüşümlerine sebebiyet vermiştir.

İslam, erken dönemde ada halklarında klasik Arap versiyonuyla karşılık bulmamış ancak XX. yüzyıldan itibaren Güney Doğu Hindistan'dan sufilerin adaya gelmesiyle birlikte, bölgenin yerli dinleriyle uyumlu tasavvuf üzerinden karşılık bulabilmiştir. Güney Hindistan'dan gelen sufilerle tasavvufun etkisine girmeye başlayan İslam aynı zamanda Hintli bir kültürün etkisi altına da girmeye başlamıştır.

Sömürgecilerin XV. yüzyıldan itibaren adaya gelmesi ise adadaki İslamiyet açısından bir kırılmaya sebebiyet vermiştir. Zira sömürgeciler, İslam'ın yayılmasını engellemek için bölge Müslümanlarının başta Güney Hindistan olmak üzere diğer Müslüman ülkeleriyle bağını kesmiştir. Bu durum da bölgede hem İslam'ın yayılma hızında ciddi yavaşlamaya hem de

ada Müslümanlarının yerel özellikleri çok daha belirgin olan “Seylan İslam”ı adı verilen bir İslam geleneği ortaya çıkarmalarına neden olmuştur. Her ne kadar bu yerli Seylan İslam’ı Sünni bir İslam geleneği sunmuş olsa da bu geleneğin Orta Doğu merkezli Sünni anlayıştan daha farklı, daha Hintleşmiş bir Sünni gelenek sunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Sri Lanka’nın sömürgecilerden bağımsızlık kazandığı 1948 yılından sonra ise küresel İslamcılığın yayılmasının etkisi, adada da yoğun olarak görülmeye başlanmıştır. Yerel bir İslam geleneği sunan Sri Lanka İslam’ını, başta tasavvuf olmak üzere yerli özelliklerinden arındırmayı ve Şii-Bâtınî Bohralar, Hocalar gibi gruplara karşı mücadele etmeyi zaruri gören bu anlayış adada hızlı bir şekilde yayılmıştır. Adanın yerli İslam’ı, hem içerik hem de şekilsel olarak klasik Orta Doğu İslam’ına, “ümme”e dönmeye başlamıştır.

Sri Lanka İslam’ının ümmete dönmeye başlaması ise din dilinin sertleşmesine, Müslümanların içlerine kapanmasına ve yüzlerce yıldır işbirliği içerisinde yaşadıkları başta nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan Budistlerle olmak üzere diğer dinî topluluklarla karşı karşıya gelmelerine ve şiddetli çatışmalara varan olaylara neden olmuştur.

Müslümanların içlerine kapanması ve sert bir din dili ise farklı yönde etkisini göstererek bir kısım Sri Lankalı’yı yeniden tasavvufa, yerel İslam’a yöneltmeye başlamış ve sufiliğin yeniden canlanmasını sağlamıştır. Günümüzde de Sri Lanka İslam’ı, ümmetin bir parçası olmakla yerel kalmak arasında ciddi bir gel-git yaşamaktadır. Bu bağlamda Sri Lanka İslamı’nın hâlâ bir değişim, dönüşüm ve formasyon aşamasında olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Sonuç olarak Sri Lanka İslam’ı yüzlerce yıllık birikimiyle, bünyesinde Arap unsurlarını, Hint ve Seylan geleneklerini birleştirerek günümüze kadar ulaşmıştır. Ancak bu İslam geleneğinin Budist, Hindu ve Müslümanlar arasındaki “benzersiz” bir uyumu yakaladığı aşikârdır.

KAYNAKÇA

- '48 extremist Muslim groups active in Sri Lanka'. (t.y.). Geliş tarihi 31 Ocak 2022, gönderen <http://island.lk/48-extremist-muslim-groups-active-in-sri-lanka/>
- Abdul Azeez, I. L. M. (2011). A Criticism of Mr. Ramanathan's "Ethnology of the Moors of Ceylon". İçinde *The Sri Lanka Reader: History, Culture, Politics* (ss. 424-428). Duke University Press.
- Ameer Ali. (1981). The Genesis Of The Muslim Community In Ceylon (Sri Lanka): A Historical Summary. *Asian Studies*, 19, 65-82.
- Ameer Ali. (2004). The Muslims Of Sri Lanka: An Ethnic Minority Trapped In A Political Quagmire. *Inter-Asia Cultural Studies*, 5(3), 372-383.
- Ameer Ali. (2013, Eylül 11). *Sri Lanka's Muslims: The End Of The Road*. <https://sailanmuslim.com/muslim-issues/local-issues/sri-lankas-muslims-the-end-of-the-road-by-ameer-ali/>
- Ameer Ali. (2014). Muslims in Harmony and Conflict in Plural Sri Lanka: A Historical Summary from a Religio-economic and Political Perspective. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 34(3), 227-242.
- Ameer Ali. (2020a, Ağustos 18). Will Gota's Ali Sabry Match Sirimavo's Badiudin Mahmud? *Colombo Telegraph*. <https://www.colombotelegraph.com/index.php/will-gotas-ali-sabry-match-sirimavos-badiudin-mahmud/>
- Ameer Ali. (2020b, Ağustos 31). *MMDA And Minister Ali Sabry*. <https://www.colombotelegraph.com/index.php/mmda-and-minister-ali-sabry/>
- Ameer Ali. (2021a, Mart 26). Political Buddhism, Political Liberalism&Sharia. *Colombo Telegraph*. <https://www.colombotelegraph.com/index.php/political-buddhism-political-liberalism-sharia/>
- Ameer Ali. (2021b, Nisan 11). Deradicalization: Gotabaya's Solution To Muslim Problem? *Colombo Telegraph*. <https://www.colombotelegraph.com/index.php/deradicalization-gotabayas-solution-to-muslim-problem/>
- Ameer Ali. (2021c, Ekim 20). Contextualizing 2021 AI Discrimination Report Sri Lanka on Muslims. *Colombo Telegraph*. <https://www.colombotelegraph.com/index.php/contextualizing-2021-ai-discrimination-report-sri-lanka-on-muslims/>
- Ameer Ali. (2022, Ocak 28). *Economic Misery&Majoritarian Tyranny-Colombo Telegraph*. <https://www.colombotelegraph.com/index.php/economic-misery-majoritarian-tyranny/>

- Analysis: Tamil-Muslim divide.* (2002, Haziran 27). http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/2070817.stm
- Avcı, M. (2009). Sri Lanka. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 37, ss. 424-425). TDV Yayınları.
- British Ceylon (1796-1900).* (t.y.). Geliş tarihi 03 Şubat 2022, gönderen <https://www.britannica.com/place/Sri-Lanka/British-Ceylon-1796-1900>
- Büyükkara, M. A. (2004). 11 Eylül’le Derinleşen Ayrılık: Suudi Selefiyye ve Cihadi Selefiyye. *Dini Araştırmalar*, 7(20), 205-234.
- Christine A. M. Kyle-Botejue. (1995). *Islam, Feminism, Ethnicity: The Shaping of Identity Sri Lankan Muslim Women at the Crossroads of Change* [Master]. South Asian Studies University of Toronto.
- Dennis B. McGilvray. (1983). Paraiyar Drummers of Sri Lanka: Consensus and Constraint in an Untouchable Caste. *American Ethnologist*, 20(1), 97-115.
- Dennis B. McGilvray. (2014). A matrilineal Sufi shaykh in Sri Lanka. *South Asian History and Culture*, 5(2), 246-261.
- Dutch Rule in Sri Lanka (1658-1796).* (t.y.). Geliş tarihi 27 Ocak 2022, gönderen <https://www.britannica.com/place/Sri-Lanka/Dutch-rule-in-Sri-Lanka-1658-1796>
- Fakir Islam and Hinduism.* (t.y.). Geliş tarihi 02 Şubat 2022, gönderen <https://www.britannica.com/topic/fakir>
- Göksoy, İ. H. (2009). Sri Lanka. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 37, ss. 425-428). TDV Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sri-lanka>
- Halim, R. (2013, Mayıs 5). Sri Lankan Muslims Are Low Caste Tamil Hindu Converts Not Arab Descendants. *Colombo Telegraph*. <https://www.colombotelegraph.com/index.php/sri-lankan-muslims-are-low-caste-tamil-hindu-converts-not-arab-descendants/>
- Haniffa, F. (2021, Nisan 12). *What is behind the anti-Muslim measures in Sri Lanka?* |Opinions|Al Jazeera. <https://www.aljazeera.com/opinions/2021/4/12/what-is-behind-the-anti-muslim-measures-in-sri-lanka>
- Horstmann, A. (2007). The Inculturation of a Transnational Islamic Missionary Movement: Tablighi Jamaat al-Dawa and Muslim Society in Southern. *Journal of Social Issues in Southeast Asia*, 22(1), 107-130.
- Imtiyaz A.R.M. (2021, Mayıs 22). *Rajapaksa steps up Sri Lanka’s anti-Muslim measures.* East Asia Forum. <https://www.eastasiaforum.org/2021/05/22/rajapaksa-steps-up-sri-lankas-anti-muslim-measures/>

- Islamic Kataragama: The Timeless Shrine*. (t.y.). Geliş tarihi 26 Ocak 2022, gönderen <http://kataragama.org/islamic.htm>
- Jaques Waardenburg. (2007). Protestanlık. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 34, ss. 351-354). TDV Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/protestanlik>
- Johansson, A. (2019). *Who are Sri Lanka's Muslims?* The Conversation. <http://theconversation.com/who-are-sri-lankas-muslims-115825>
- Kalabooshana S. B. C. Halaldheen. (2002, Ocak 25). Sri Lanka Malays in Focus. *Daily News*. <https://web.archive.org/web/20030427124119/http://www.dailynews.lk/2002/01/25/fea02.html>
- Kataragama belongs to All People*. (t.y.). Geliş tarihi 26 Şubat 2022, gönderen <http://kataragama.org/news/flaghoist.htm>
- Khalideen K. M. H. (2008). Islamic Civilization in South Asia: Islam in Sri Lanka. *Proceedings of the International Symposium on Islamic Civilisation in South Asia*, 89-103.
- Klem, B. (2011). Islam, Politics and Violence in Eastern Sri Lanka. *The Journal of Asian Studies*, 70(13), 730-753.
- Mahroof, M. M. M. (2000). English and the Muslims of Sri Lanka: Language as National Animator and International Interface. *Islamic Studies*, 39(1), 121-138.
- Mc Gilvray Dennis. (2010). Sri Lankan Muslims: Between ethno-nationalism and the global ummah. *Nations and Nationalism*, 17(1), 45-64.
- Mc Gilvray Dennis,&Raheem Mirak. (2011). Origins of Sri Lankan Muslims and Varieties of Muslim Identity. İçinde J. Holt (Ed.), *The Sri Lanka Reader: History, Culture, Politics* (ss. 410-419). Duke University Press.
- Mehmet Kubat. (2017). Selefiyye İle Neo-Selefilik'in Kesişen Ve Ayrışan Yönleri. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 124-142.
- Memon Community World Memon Organisation*. (t.y.). Geliş tarihi 02 Şubat 2022, gönderen <https://wmoworld.org/memon-community/>
- Muhammad, M.,&Kayani, R. (1954). *Report of the Court of Inquiry constituted under Punjab act II of 1954 to enquire into the Punjab disturbances of 1953*.
- Peace means a homecoming for Sri Lanka's Muslims. (2010, Ekim 23). *BBC News*. <https://www.bbc.com/news/world-south-asia-11595458>
- PK Balachandran. (t.y.). *Origins of Ceylon Moors*. CeylonToday. Geliş tarihi 27 Ocak 2022, gönderen <https://ceylontoday.lk/news/origins-of-ceylon-moors>

- Project, J. (t.y.). *Sri Lanka Moor in Sri Lanka*. Geliş tarihi 27 Ocak 2022, gönderen https://joshuaproject.net/people_groups/11283/CE
- Raheem, D. B. M. and M. (2007). *Muslim Perspectives on the Sri Lankan Conflict*. East-West Center Washington.
- Ramanathan, P. (2011). The Ethnology of the “Moors” of Ceylon. İçinde *The Sri Lanka Redaer History Culture and Politics* (ss. 420-423). Duke University Press.
- Refugees, U. N. H. C. for. (t.y.). *Refworld|Sri Lanka: Information on Moors, particularly in Beruwala*. Refworld. Geliş tarihi 27 Ocak 2022, gönderen <https://www.refworld.org/docid/3fe0de1e4.html>
- Sachi Sri Kantha. (t.y.). *Muslims&Tamil EELAM The Muslim Factor in Sri Lankan Ethnic Crisis-Ameer Ali*. Geliş tarihi 31 Ocak 2022, gönderen <https://tamilnation.org/tamileelam/muslims/ameer.htm>
- Sai Arun. (2009, Haziran 14). Srilankan Moors. *The Times of India*. <https://timesofindia.indiatimes.com/readersblog/vidiyum-munn/srilankan-moors-4081/>
- Saltık, E. (2020). Osmanlı Devleti’nin Seylan Adası ile İlişkilerine Methal. *Türkiyat Mecmuası*, 30(2), 699-733.
- Singh, U. (2008). *A History of Ancient and Early Medieval India: From the Stone Age to the 12th Century*. Pearson Education India.
- Smruti S. Pattanaik. (t.y.). *Sri Lanka: Securitising Minority Alienation|Manohar Parrikar Institute for Defence Studies and Analyses*. Geliş tarihi 31 Ocak 2022, gönderen https://idsa.in/idsacomments/sri-lanka-securitisingminority_sspattanaik-290419
- Sri Lanka clarifies fate of destroyed Muslim shrine. (2011, Eylül 19). *BBC News*. <https://www.bbc.com/news/world-south-asia-14969199>
- Sri Lanka “Expels 161 Foreign Muslim Preachers”. (2012, Ocak 22). *BBC News*. <https://www.bbc.com/news/world-asia-16675086>
- Sri Lanka Moor*. (t.y.). Geliş tarihi 27 Ocak 2022, gönderen <https://www.everyculture.com/South-Asia/Moor-of-Sri-Lanka.html>
- Sri Lankalı Müslüman din adamlarından “peçe yaşağına” destek*. (2019, Mayıs 2). Independent Türkçe. <https://www.indyturk.com/node/27101/d%C3%BCnya/sri-lankal%C4%B1-m%C3%BCsl%C3%BCman-din-adamlar%C4%B1ndan-%E2%80%9Cpe%C3%A7e-yasa%C4%9F%C4%B1na%E2%80%9D-destek>

- Stephen Schwartz,&Irfan Al-Alawi. (2013, Mart 27). The Wahhabi Invasion Of Sri Lanka. *Colombo Telegraph*. <https://www.colombotelegraph.com/index.php/the-wahhabi-invasion-of-sri-lanka/>
- Syed Badrul Ahsan. (2013). The Sri Lanka Reader: History, Culture, Politics. *Asian Affairs*, 44(2), 313-315.
- Tamil|People, Religion,&Language|Britannica*. (t.y.). Geliş tarihi 31 Ocak 2022, gönderen <https://www.britannica.com/topic/Tamil>
- The divided brotherhood*. (2009, Ağustos 2). https://sundaytimes.lk/090802/News/news_18.html
- Tschacher, T. (2018). Siddi Lebbe, Mohammed Cassim. İçinde Z. R. Kassam, Y. K. Greenberg,&J. Bagli (Ed.), *Islam, Judaism, and Zoroastrianism* (ss. 639-642). Springer Netherlands. https://doi.org/10.1007/978-94-024-1267-3_1931

SEBÎLÜRREŞÂD DERGİSİNİN ‘HİNDİSTAN MEKTUPLARI’NA GÖRE 20. YÜZYIL BAŞLARINDA SEYLAN ADASI

Ekrem SALTİK*

Hindistan’ın güneyindeki Hint Okyanusu’nda, *Serendib* olarak da bilinen bir ada ülkesi olan Sri Lanka, tarihi kayıtlarda *Seylan* olarak geçmektedir. Çince “dertsiz ülke” anlamına gelen *Seylan*, “güzel ülke” anlamındaki *Sri Lanka* adını, yirminci yüzyıl ortalarında başlayan ve yaklaşık çeyrek asır süren siyasi bağımsızlık mücadelesinden sonra almıştır. Batı Asya, Çin ve Uzakdoğu güzergâhındaki işlek deniz yolları üzerinde ve Hindistan’a oldukça yakın bir mesafede bulunduğu için tarih boyunca uluslararası ticaretin bir parçası olan Sri Lanka, günümüzde özellikle çay tarımında dünyanın önde gelen ülkeleri arasında yer alır. Coğrafi yapısı ve konumundan dolayı, “*Hint Okyanusu’nun İncisi*” veya “*Hindistan’ın Gözyaşı*” gibi benzetmelerle anılan ve başkenti *Kolombo* olan Sri Lanka, çeşitli kaynaklarda Hz. Adem’in cennetten yeryüzüne indiği, dolayısıyla yerkürede insan yaşamının başladığı topraklar olarak da nitelendirilir (Saltık, 2020: 703).

Sri Lanka’nın İslami inançlar bağlamında sahip olduğu “başlangıç eşiğinde olma” miti, tarih boyunca çeşitli Müslüman seyyah ve coğrafyacıların ilgisini çekmesinde etkili olmuştur. Bu bağlamda, Orta ve Yeniçağ boyunca İstahri, İbn Havkal, Birünî, Kudame bin Ca’fer, İbn Ruste, İbn Hurdazbih, Makdîsî, Hamdullah Müstevfi el-Kazvînî, Buzurg b. Şehriyâr, Süleyman et-Tâcir, Süleyman et-Tâcir gibi Müslüman yazarlara ait metinlerin satır aralarında adı geçen Sri Lanka (Özdal, 2018: 130), özellikle İbn Battuta’nın seyahatnamesinde geniş bir yer bulmaktadır.

XX. yüzyıl başlarında, Osmanlı coğrafyasından çeşitli sebeplerle yola çıkarak bölgeye giden farklı kişi ve heyetlere ev sahipliği yapmış olan Sri

* Dr. Öğr. Üyesi, İstinye Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.
ORCID: 0000-0001-8087-0986. esaltik@istinye.edu.tr

Lanka, bu bağlamda örneğin 1901 yılında Çin’e gitmek üzere seyahate çıkmış olan *Nasihât Heyeti*’nin Seylan ziyaretine dair hatıralarda da yer bulmuştur. Haziran 1901 tarihli bu ziyaretin anlatıldığı satırlarda başkent Kolombo, ikinci bir Londra’ya dönüştürülmüş cennetvari bir İngiliz sömürgesi olarak tarif edilmiştir (Toros, 1982: 307; Naklen, Saltık, 2020: 715-716).

Tıpkı *Nasihât Heyeti*’nin ziyaretindeki gibi satır aralarında Seylan Adası’nın XX. yüzyılın başındaki durumuna dair çeşitli detaylar bulmanın mümkün olduğu bir başka ziyaret, I. Dünya Savaşı’nda Rus ordusuna esir düşen bir Türk subayı olan Tahsin İybar tarafından gerçekleştirilmiştir. 19 Mayıs 1920’de kömür takviyesi için Seylan kıyılarından geçen bir geminin güvertesinden Kolombo’yu gören Tahsin İybar, “*hurma ve ceviz ağaçlarının yeşillikleri içerisinde gömülmüş*” villalarla donatılmış şehrin rıhtım caddesinin, muntazam ve kalabalık olduğunu söylemiştir (1950: 113-114; Naklen, Saltık, 2020: 722).

Tahsin İybar’ın esaret günlerini anlattığı notlarında kısaca bahsettiği Sri Lanka, XX. yüzyılın hemen başında *Sebilürreşâd* dergisinde yayınlanmış olan *Hindistan Mektupları* başlıklı seyahat yazılarına da konu edilmiştir. *Sebilürreşâd* sayfalarında, dönemin önemli yazar ve seyyahlarından Abdürreşid İbrahim tarafından *Hindistan Mektupları* başlığıyla yazılmış makalelere (Abdürreşid İbrahim, 1909-1910) rastlamak mümkünse de *Sebilürreşâd*’ın içeriğinde, ülkenin o dönemki adıyla Seylan’a dair bilgiler verilen *Hindistan Mektupları*, 1 Ağustos 1912-25 Haziran 1914 tarihleri arasında pek fazla kesintiye uğramadan yayınlanan ve toplamda yaklaşık yüz parçadan oluşan mektuplardır (S. M. Tevfik, 2022).

II. Meşrutiyet Dönemi’nin oldukça üretken muharrir ve muhabirlerinden biri olmasının yanı sıra eğitimci, kitap koleksiyoneri, hatip, poliyglot, bürokrat, siyasetçi, stratejist ve kumandan olarak da nitelikli bir kariyeri olan S. M. Tevfik tarafından yazılmış olan *Hindistan Mektupları*, Tevfik Bey’in muhabirlik kariyeri sırasında gerçekleştirdiği bir Güney Asya seyahati sırasında kaleme alınmıştır. Söz konusu seyahat, Tevfik Bey’in 1912 yılında *Sebilürreşâd* kadrosuna dâhil olmasını takiben, dünya Müslümanlarının birbirlerini tanıması amacıyla çeşitli Müslüman ülkelere muhabir gönderme kararı alan *Sebilürreşâd*’ın, kendisini *Hindistan Muhabiri* olarak görevlendirdiği süreçte gerçekleşmiştir. Tevfik Bey’in Hindistan seyahati sırasında kaleme aldığı makaleler, *Sebilürreşâd* dergisinde *Hindistan*

Mektupları başlığıyla yayınlanmış, mektupların Sebîlürreşâd sayfalarındaki yayını İstanbul'a dönüşünden sonra tamamlanabilmiştir.

1912 yılının Temmuz ayı ortalarında, Sebîlürreşâd'ın *Hindistan Muhâbiri* sıfatıyla Güney Asya seyahatine çıkan Tevfik Bey, 1913 yılının Kasım ayında Sri Lanka'ya ulaşmıştır. Tevfik Bey, İstanbul'dan başlayarak Güney Asya'ya uzanan oldukça geniş bir coğrafi hat üzerinde deniz ve kara yolculukları yaparak gerçekleştirdiği seyahati sırasında yaptığı gözlemler ve bağlantılı konulardaki görüşlerini, İslam dünyasının içinde bulunduğu koşullarla ilgili tespitleriyle harmanlayarak anlatmıştır. Tevfik Bey'in bu süreçteki gözlem ve tespitleri, I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Anadolu, Ortadoğu ve Güney Asya'daki sosyokültürel, siyasi ve ekonomik duruma projeksiyon tutan önemli detaylara sahiptir (S. M. Tevfik, 2022: 24-28).

Tevfik Bey'in, imparatorluklar çağının kapanmakta olduğu bir zaman eşiğinde, kadim imparatorluklara ev sahipliği yapmış coğrafyalardaki bir devrin kapanışına tanıklık eden mektuplarında, dönemin Sri Lanka coğrafyası özelinde de siyasi, kültürel ve ekonomik araştırmalara veri sağlayabilecek oldukça ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Bu bağlamda siyasi, askerî, ekonomik ve sosyokültürel atmosferine dair oldukça geniş detaylar verdiği mektuplar yazdığı Hindistan'dan sonra kendi ifadesiyle, “*yirmi dört sâat şimendüferle, on iki sâat de vapurla*” yolculuk ederek Seylan'a geçecek olan Tevfik Bey, Hindistan'ın güneyindeki küçük bir ada devleti olan ve günümüzde adı Sri Lanka olarak bilinen bu egzotik adadaki ziyareti sırasında, okuyucularına oldukça detaylı bilgiler veren makaleler yazmıştır. O dönemdeki adıyla Seylan Adası'nın coğrafi özellikleri, ekonomisi ve tarihinin ve yanı sıra tıpkı diğer ziyaretlerindeki gibi burada Osmanlı Devleti'ni temsilen bulunan kişilerden de bahsetmiş olan Tevfik Bey'in *Seylan Mektupları*'nda, ülkeye dair çeşitli konularda ayrıntılı rakamlar vermiş olduğu göze çarpmaktadır (S. M. Tevfik, 2022: 487). 1913 yılı sonbaharında yaklaşık iki ay boyunca Seylan Adası'nda kalan ve buradaki ayrıntılı gözlemlerini Sebîlürreşâd dergisindeki yazı dizisine konu eden Tevfik Bey'in “Seylan Notları”, adanın XX. yüzyıl başlarındaki coğrafi, siyasi, idari, ekonomik ve sosyokültürel panoramasını çizebilecek bir nitelik ve niceliğe sahiptir. Bu zeminde makalenin bundan sonraki sayfalarında; S. M. Tevfik Bey'in, 13 Kasım 1913-25 Kasım 1913 tarihleri arasında Sebîlürreşâd dergisinde yayınladığı *Seylan Mektupları*'nın transkripsiyonuna yer verilerek, söz konusu zengin içeriğin bundan sonraki Sri Lanka çalışmalarında kullanılabilir muntazam bir şekilde günümüz alfabesiyle işlevsel hâle getirilmesi hedeflenmektedir.

Madras'tan Seylan Adası'na¹

Madras-Tutikotin: Madras'ta tettebbuâtımı ikmâl ederek, Seylan'a doğru hareket ettim. Madras'tan Seylan'a gitmek için yirmi dört sâat şimendüferle, on iki sâat de vapurla yolculuk etmek lâzımdır. Hindistan'ın ma'mûr sevâhil-i cenûbiyyesinden biri de Tuticorine (Tutikotin) kasabasıdır ki, buradan vapura binilip Seylan Adası'na gidilir. Madras ile Tutikotin arasındaki mesâfe 474 mil olup, yirmi dört sâatte şimendüferle tayyedilir. Mezkûr şimendüfer South Indian Railway Hind-i Cenûbî Kumpanyası'na mensûptur. Birinci mevki'lerinde bir yolcu ancak rahat edebilir. İkinci mevki hem dar hem de el yüz yıkamaya mahsûs olan sâbit leğen ve musluk aynı vagona bulunuyor ki, temizliğe riâyet edilemez. Fakat mezkûr trenin içinde yemek salonu vardır. Yolcular çay, kahve, yemek ve her istediklerini kemâl-i suhûletle hademeler vâsıtasıyla sipariş edebilirler. Yiyecek ve içecek şeylerin de fiyâtı fâhiş olmayıp pek mu'tedil ve temizdir. Meselâ bir öğle taâmı on iki guruş mukâbilinde nefis olmak şartıyla te'mîn edilebilir.

Madras kasabasının içinde üç şimendüfer istasyonu vardır ki, biri Bombay ile Hindistan şimendüferlerine mahsûs olup, diğer ikisi sevâhil-i cenûbiyyeye âmed-şud eden trenler içindir. Bu iki mevkînin de yeri deniz ve rıhtım kenarında vâki' olup münâkalât-ı ticâriyyenin suhûletle icrâsını taht-ı te'mîne almıştır.

Madras'a tâbi' olan kasaba ve karyelerin cümlesi ekin ve zirâatle ma'mûrdur. Şimendüfer hattının her iki tarafında vâki' olan tarlaların cümlesi mevrû' bir halde olup, zirâatsiz bir karış yere bile ender tesâdüf olunur. Dakika başında trenin sağında ve solunda vâki' olan köyler, yolculara kendilerini müftehirâne bir sûrette arz ediyorlar. Kulübeler bazı fakîrû'l-hâl köylerde kamıştan, elyaftan ve sâireden ma'mûl ise de diğer seviyede - zengin- bulunan köylerin kulübeleri âdetâ güzel kâşânelerden ibârettir. Madras'tan Tutikotin sâhiline kadar gözüme ilişen köylerin yüzde doksan beşi Hindûlarla meskûn ve onlar tarafından zirâat ediliyordu. Hindû köylerini insan pek çabuk ve kolay tefrîk edebilir. Zirâ köyün medhalinde ve mahrecinde mutlakâ küçük bir

¹ S. M. Tevfik, 13 Kasım 1913: 153-155; Transkripsiyon; S.M. Tevfik, 2022: 489-498.

kütüphane bulunuyor. Köylüler zahîre ve erzaklarını kendi öküz arabalarıyla şosedan suhûletle istasyona sevk ve îsâl ediyorlar.

Madras-Tutikotin yolculuğu esnâsında gâyet ince ve uzun cocoanut kokova cevizi ağaçlarına mebzûlen tesâdüf olunur. Bundan başka Hindû çiftçilerinin üryân bir halde çoluk çocuklarıyla birlikte güneşin yakıcı harâret ve eşi'ası altında tarlalarda çift sürmekle meşgûl oldukları görülür. Bunca zahmet ve meşakkatle elde edilen mahsûlün yüzde altmışı hükûmet tarafından tahsîl ve cibâyet olunur. Tarla, su münâzaalarına aslâ mahal kalmamıştır. Zirâ su ve arâzî kadaastro usulüyle zürâa vaktiyle tevzî' olunmuş ve ona göre vergileri alınmaktadır. Bu yolculuğumda tünele hiç rast gelmedim. Bilakis iki üç büyük köprüden geçtik. Mezkûr köprülerin inşâsına diyebilirim ki yüzer bin lira sarf edilmiştir.

İstasyonlarda İntizâm: Her istasyonda posta ve telgrafhâne, kitapçı dükkânı, erkek ve kadınlara mahsûs beytülhalâlar, su muslukları mevcûddur. Umum şimendüferler kumpanyası tarafından her sene yeniden neşr olunan Guide -Ta'rife-lerde trenin her istasyonda kaç dakîka tevakkuf edeceği îzâh edildiği cihetle, yolcular ona göre arabalardan inip mevkıfta dolaştıktan sonra, trenin hareketini iş'âr eden çanın çalınması üzerine tekrar yerlerine giderler. Öteberi satanlar, trenin istasyona muvâsalatı üzerine eşyâlarını yolculara derhal arz ederler. Oldukça bu yüzden para kazanan fakîr esnaflar bu sûretle âilelerinin maîşetlerini te'mîne muvaffak olurlar.

Her istasyonda bir iki polis ve büyük mevkıflarda polis komiseri ortalığa dikkat etmektedirler. Îcâb ederse yolcuları yoklamaya, isticvâba, tevkîfe salâhiyetleri vardır. Tren her istasyona vâsıl oldukta, “Şef” -İstasyon Me'mûru- ten pratika alır ve öylece yoluna devam eder. Her tevakkuf olunan mevkıfta posta ahz ve teâtî olunur.

Madras-Tutikotin arasında on yedi büyük istasyon vardır. Bu mevkıfların her biri koca bir kasabadır ki, bizim livâlardan daha ma'mûr, büyüktür. Mezkûr mevkıflarda güzel fabrikalar da te'sîs olunmuştur. Hâlbuki bizim livâlarda şöyle dursun, vilâyâtımızda bile bir fabrikaya tesâdüf olunmuyor. Ticâret, zirâat, alış-veriş

dâimâ hâl-i faâliyyettedir. Hükûmet vergiler yüzünden kasalarını senenin hitâmından evvel doldurmaya muvaffak olur.

Ormanlar: Şimendüfer hattı üzerinde vâkı' olan ormanlar insanın nazar-ı dikkatini celbe sezâvârdır. Ormanın müteaddid korucuları dâimâ vazîfeleri başında bulunup, ağaçlara numara vaz' etmek, ormanı süpürtmek, ağaçların zâid dal budaklarını kestirmekle iştigâl ettikleri görülür. Bu ormanların içinde bazen şose yolları da vardır. Ruhsatsız bir ağaç kesilemez. Kesilse, derhâl cezâ-yı nakdî ve hapis mütecâvizi tehdîd eder. Hindistan'daki ormanlar hadd ü hasra gelemmez. Mezkûr ormanlarda tuyûr, canavar, haşerât ve boğa yılanları mebzûldür. Ormanın ağaçları üzerinde kemâl-i şetâretle canbazlık eden maymunların gürültüleri pek hoştur. Mezkûr ormanlarda av peşinde koşanlar mutlakâ beledî ruhsatnâmesini hâiz olmaları şart ittihâz olunmuştur. Ruhsatnâmeyi hâiz olmayanlar ne tüfenk taşıyabilir ne de av vurabilirler. Bundan mâadâ vurulacak, sayd olunacak hayvânât da hükûmet tarafından ta'yîn ve tahdîd olunmuş ve hudûd-ı mezkûre hâricinde bulunan hayvânâtı avcılar sayd edemezler.

Kolombo'ya Muvâsalat: Eylûl-i efrecînin on altısında Tütikorin kasabasından vapura binerek ertesi günü ales-sabâh Seylan Adası'nın makarrı olan Kolombo şehrine yetiştik. Vapurları barındırmak ve münâkalât-ı ticâriyyeyi fırtınalı zamanlarda karaya ve vapura indirip yükletmek için iki uzun ve geniş koldan ibâret olan dalgakırandan vapurumuz sun'î limana dâhil olarak kasabanın bir çeyrek mil uzaklığında demir attı. Mezkûr dalgakıranlar uzun bir hatt-ı münkesir şeklinde sâhilin iki tarafından denize doğru uzanmış ve hattın her iki nokta-i intihâiyyesinde de birer fener kulesi inşâ edilmiştir. Gece gündüz vapurlar hiçbir zahmet ve meşakkat hissetmeksizin limana girip barınırlar. Evvelce Seylan Adası'nın limanı ve makarr-ı hükûmeti Gales idi. Fakat sonradan Kolombo sun'î bir liman hâline ifrâğ olundukta burası Seylan Adası'nın yegâne ticâret sâhili olmaya başlayarak, Gales limanını söndürmüştür.

Liman ve Dalgakıranlar: Sun'î liman beş yüz -Acre- İngiliz dönümü vüs'atinde cezir zamanında yirmi altı ve med zamanında kırk İngiliz kademi umkundadır. Dalgakıranların ilk temel taşı 1875 senesinin 8 Kânûnievvelinde İngiliz Veliahdı Prens Dugal[?]

tarafından vaz' olunmuştur. O sıralarda şimdiki kralın müteveffâ pederi Yedinci Edvard berây-ı seyâhat Hindistan'a gelmiş ve Kolombo Adası'na da uğramış idi. Bu sun'î dalgakıranlar 1885 senesinde hadd-i hitâma ermiş ve adaya yeni bir hayat ve faâliyet-i ticâriyye bahşetmiştir.

(*İstirâd*:-Beyrut'ta da böyle bir dalgakırana tesâdüf etmiş idim. Fakat maatteessüf ikmâl edilmemiş ve böylece kırık dökük taşları gelen geçenlerin nazar-ı dikkatini celb edip, bizim iş adamı olmadığımızı lisân-ı hâl ile beyân eylemektedir.)

Mezkûr dalgakıranların temelleri hâlis demirden olup, üzerindeki taşlar ise granittir. Kolların uzunluğu birer mildir. Kolların karaya bitişik olan nikât-ı ibtidâiyyeleri altmış iki İngiliz kademi kalınlığındadır. Bu inşâatta isti'mâl olunan taşlar Kolombo'nun on iki mil ötesinde bulunan bir dağdan kırılıp ameliyât mahalline getirilmiştir. Bu taşların hacmi ikiye ayrılmıştır. Büyük olanların ağırlığı otuz iki, küçüklerinki ise on altı tonilatodur.

Denizin fırtınalı zamanlarında bahr-i muhît-i Hindînin tâ kalbgâhından kabaran dalgalar bu süddeye şiddetle hücum ettiğinde elli İngiliz kademi kadar birdenbire sular irtifâ' eder ve nâzırîne Niyagara şelâlesi bir manzarayı irâe eyler. Ciddiyet ve faâliyet-i beşeriyyenin ne hârikalar ibdâ' ve îcâd ettiğini görmek arzu edenler bu manzarayı temâşâ etmeleri muktezîdir. Mezkûr süddeyi inşâ eden zât İngiltere'nin en mâhir üstâd mühendislerinden Sir Gohn Coode cenâplarıdır. Süddenin masrafı bir milyon liraya karîb olup, ameliyât ve inşâât tam on sene zarfında ikmâl edilmiştir. Südde üzerinde mezkûr bulunan fenerin ışığı on mil uzakta seyreden vapurlar tarafından kemâl-i vuzûhla görülmektedir.

Bu dalgakıranların inşâsından evvel adadan vapurlara ve vapurlardan adaya haml ve nakl olunan emtia ve emvâl-i ticâriyye dalgaların hücumundan mütehassıl olan sulardan zarar-dîde olurdu. Ayda bir iki yelken kayığı batır ve içindeki ahmâl ve eskâl denizin a'mâkına gömülürdü. Şimdi ise bu mahzûrlar ref' edilmiş ve tüccârın şükrân ve minnetini hükûmete karşı te'mîn eylemiştir. Bu süddelerin Kolombo'ya bahşedildiği umrân ve servet günden güne tezâyüd etmekte ve ahâlî ile hükûmetin kasalarını nakit ile

doldurmaya hizmet eylemektedir. Bu taş âbide hitâm bulduktan sonra ilk senesinde Kolombo'dan vapurlara tahmîl edilen metâ'ların sıkleti -evvelce 1 700 000 tonilato iken- beş milyon tonilatoya fırlamıştır ki, aradaki farkın ne kadar çok olduğu derhal anlaşılır. Ada hükûmeti vaktiyle bu südde ile, şimendüfere, zirâatin ameliyât-ı iskâiyye ve irvâiyyesine, umûr-ı nâfiaya sarf edilmek üzere üç milyon liralık bir istikrâz-ı dâhilî akdetmek sûretiyle, memleketin i'mârına muvaffak olmuştur. Rûzgâr sert esmediği zamanlarda bu süddenin üzerinde râhatla gezmek mümkündür.

Kolombo emîn ve sâlim bir liman hâlini almazdan evvel arâzî ile emlâk ve akârın fiyâtı pek düşkün iken, fî yevminâ hâzâ bir metre-murabba' yerini bir buçuk İngiliz lirasından aşağı satın almak gayr-ı kâbildir. Hülâsa adanın servet ve i'tibârı birdenbire fırlamış ve evc-i a'lâyı bulmuştur.

Taharriyât: Vapurumuz limana dâhil olduktan sonra polis ve gümrük me'mûrları bizi ziyâret etmekte kusûr etmediler. Polisin suâl ve istîzâhlarına îcâb eden cevabı verip, elinden kurtuldum ise de gümrükçünün elinden yakayı bir türlü tahlîsa muvaffak olamadım. O muttasıl eşyam içinde şarap, tütün, afyon, haşhaş, mücevher bulunup bulunmadığını sorardı. Yirmi beş sigaradan başka bir şey'in bizde mevcûd bulunmadığını anlayınca çantalarımın açılmasını arzu etti. Derhâl açtım. Bir aşağı bir yukarı baktıktan sonra pekâlâ diyerek elime bir ilmühaber sıkıştırdı.

Kolombo Şehbenderinin İltifâtı: Karaya inmezden evvel Kolombo'daki fahrî şehbenderimiz tüccâr-ı mahalliyeden Hacı Muhammed Makar Marikar Efendi bir kayıkla vapura doğru gelerek kemâl-i lütf ve insâniyetle benimle musâfaha ettikten sonra beraberce kayığa atladık. Karada duran kupa arabası bizi gâyet mükellef ve muhteşem bir konağa -daha doğrusu bir yalıya- îsâl eyledi. Mîr-i mûmâileyh üç sene evvel Avrupa'yı dolaştıktan sonra İstanbul'u ziyâret etmiş ve Boğaziçi'ndeki köşkleri hayli tedkîk eylemiştir. Buraya avdetinden sonra bizim yalılar tarzında şimdiki kâşânesini beş bin İngiliz lirasıyla inşâ Villa Stamboul eyleyerek Villa İstanbul nâmı vermiştir. Bu mükellef, müzeyyen ve âlî binânın üzerinde cuma günleri Osmanlı bayrağı bir şükûh ve azamet-i fevkalâde ile temevvûç ediyor. Benim hakkımda

yapılan bunca hüsn-i kabûl ve insâniyyetin senâ ve teşekkürâtını, beni şehbenderimize tavsiye eden Bombay Başşehbenderi vekîl-i âlisi Hasan Basri Beyefendi'ye medyûnum. Bu genç beyefendinin bana ettiği uluvv-i cenâb ve insâniyetine karşı ilelebed minnetdâr kalacağım. Bu sûretle Sebîlürreşâd cerîdesine gösterdiği teveccüh ve iltifât sezâvâr-ı teşekkür ve takdîrdir.

Seylan Adası İdâresi: Seylan Adası tamamıyla bir armut veyahut bir kalb şeklindedir. Mezkûr adanın hükûmeti, tarz-ı idâresi, parası, banknotları, polisi, jandarması, mehâkimi, hâsılı her şeyi ayrı ve müstakil olup Hindistan hükûmetiyle bir râbitası yoktur. Kolombo, Seylan Adası'nın merkez ve makarr-ı hükûmetidir. İngiltere hükûmeti adanın mizâc ve havasıyla ahâlîsinin tabâyî' ve ahlâkına göre kânûnlar tanzîm etmiş ve fakat cümlesinde kendi hukûk-ı hükûmrânîsini maa-ziyâdetin muhâfazaya dikkat ve i'tinâ eylemiştir.

Takayyüdât: Adaya hüviyeti, şahsı meçhul ve hükûmetçe tanınmayacak hiçbir kimse ayak atamaz. Mutlak bir hırfet ve san'atı, iş ve ticâreti, yahud seyahat için gelmiş olması şarttır.

Yolcuların eşyaları dikkatle muâyene edilir. Mevâdd-ı memnûa -esliha, afyon, haşhaş, tütün ve sâire gibi- müsâdere edilir. Bir yolcu ancak yanında yüz sigara bulundurabilir. Kolombo kasabasının iskelesi kereste ve tahtadan ma'mûldür. Muntazam merdivenlerle iskeleye ve sonra karaya çıkılır. Karaya çıkar çıkmaz polis dâiresi, karşısında da gümrük idârehânesi herşeyden evvel yolcunun nazar-ı dikkatini celb eder.

Vesâit-i Nakliyye: Adanın beledîsi tarafından hamallarla, arabacı ve el arabacılarına -ki burada mebzûlen bulunur ve yolcularını el ile çekip istenilen yere götürürler- kayıkçılara mahsûs pek muntazam bir ta'rife tanzîm olunmuştur. Haklarından ziyâde yolcudan bir şey talep etmeye hakları yoktur. Ufacık bir gürültü netîcesinde da'vâyı sokakta duran polis neferi halle me'zûndur. Binâenaleyh yolcu ve seyyâhîn burada suhûlet ve rahatla geşt ü güzâr edebilirler. Mezkûr ta'rifenin en lüzumlularını buraya derc etmeyi münasip görürüm.

Meskûkât: Tafsîlâta girişmezden evvel Kolombo'nun meskûkâtı hakkında kâri'lerime bir az ma'lûmât verceğim. Bu ada dâhilinde darb olunan rupyeler santim hesabına -suhûlet-i ahz u

i'tâ için- taksîm olunmuştur. Bir rupiye yüz, yarım rupiye elli, çeyrek rupiye 25 santim ve bu meskûkâtın cümlesi gümüşdür. Kûsûr on, beş, 1, yarım santimlik paralar ise bakırdır.

Nakliye Ta'rifeleri: Kayıkçı bir yolcuyu yirmi santim mukabilinde karaya çıkarır. Yolcu ile beraber olan hafif eşyadan kayıkçı para alamaz. Sâhibi başka olan eşyadan parça başına beş santim ücret alır. 24x10x18 inç uzunluğunda bulunan çantalardan on santim ve daha büyüğünden on beş ve fevkalâde cesîm olanlardan yirmi beş santim ücret talep edilir.

İskeleden arabaya kadar küçük eşya dört ve büyük parçalar onar santim mukâbilinde hammâliye ücretine tâbi'dirler. El ile çekilip Rickshaw (Rikşa) tesmiye olunan arabalar -ki bir kişinin rûkûbuna mahsûstur- birinci sâat için yarım ve ondan sonraki sâatler için bir çeyrek rupiyeye koşullurlar. Arabalara birinci saatte bir rupiye, ondan sonraki sâatler için yarım rupiye verilir. Şimendüfer hamallarına bir parça yük için beş, daha ziyâde olursa mecmûuna on santim verilmelidir. Hotelde oda hademeliği îfâ eden bir çocuğa ilk gün için 25, üç gün için elli santim vermek lâzımdır.

Posta ve Telgraf: Ada dâhilinde telgraf ve posta ücreti pek ucuzdur. Hindistan'a gönderilecek mektup ve telgraflar için ehven fiyat alınır. Ancak memâlik-i ecnebiyyeye gönderilecek telgraf ve mektuplardan fazlaca para alınmaktadır.

Evzân: Her yerde olduğu gibi evzân-ı muhtelif Seylan Adası'nda da hükûm-fermâ ise de hükûmet tarafından ta'yîn olunan evzân üzerine satılan erzâk ve me'kûlâtın fiyatı muayyen ve mahdûd olup fiyat-ı mezkûre hâricinde hiçbir esnâf fazla para talep edemez. Çünkü cezâyâ ma'rûz kalacağı tabîdir.

Seylan Adası'nın Taksîmâtı ²

<i>Vilâyât</i>	<i>Merâkiz</i>	<i>Arâzî Mil-i Murabbai</i>	<i>Nüfûs</i>
Garbı	Kolombo	1 432	935 212
Vasatı	Kandy	2 299	622 832
Şimâli	Jaffna	3 363	342 109
Cenûbu	Gal	2 146	566 690
Şarkı	Batticaloa	4 036	174 156
Şimâl-i Garbî	Kurunegala	2 996	353 703
Sabaragamova	Ratnapura	1 901	321 262
Ova	Badulla	3 154	191 925
Şimâl-i Vasatî	Anuradhapura	4 002	79 101

Unsur ve Diyânet Noktasından Adanın Nüfûsu

Avrupalı	6 300
Köylüler (Putperestler)	23 482
Sinhânî (Putperestler)	2 330 807
Tamil (Putperestler)	951 740
Moralı (Kısmen Müslümandırlar)	228 034
Malayalı (Kısmen Müslümandırlar)	11 902
Vavalı	3 971
Hristiyan (yerlilerdir)	349 239
Buzahlılar	2 141 404
Hindû	826 826
İslâm	500 000
<i>Yekûn</i>	<i>7 373 705</i>

² S.M. Tevfik, 20 Kasım 1913: 169-171 ; S. M. Tevfik, 2022: 499-509.

Zirâat Olunan Yerlerle İhrâcâtın Mikdarı

<i>Cins</i>	<i>Dönüm-i Arâzî*</i>	<i>İhrâcâtın Kıymeti Rupîye</i>
Prinç (<i>dâhilde sarf olunur</i>)	700 000	0000
Hubûbât-ı sâire (<i>dâhilde sarf olunur</i>)	150 000	0000
Kokova Cevizi (Kakao??)	1 000 000	30 119 600
Palmo ağaçları	200 000	30 000
Çay	500 000	65 389 765
Lastik	200 000	2 482 000
Kaoka	40 000	2 500 000
Tarçın	50 000	3 000 000
Tütün	30 000	1 000 000
Bahar	15 000	6 000 000
Limon	50 000	1 500 000
<i>Yekûn</i>	<i>2 935 000</i>	<i>112 021 365</i>

Kolombo'ya hâriçten sekiz milyon kûsûr lira girmektedir ki, bu yalnız öteye beriye gönderilen zehâir ve me'kûlâtın kıymetini gösterir. Bundan başka Kolombo ve Seylan Adası'nı ziyâret eden binlerce, yüzbinlerce seyyâhın dâhilde ve sarf ettikleri ve elden satın aldıkları mücevherâtın kıymeti de bu istatistike zam ve ilâve edilirse her halde yirmi milyonu tecâvüz eder. Bizim Kastamonu vilâyeti lâıyıkıyla i'mâr edilse Seylan Adası'nı solda bırakır. Çünkü bizim Bolu ve Sinop ve Daday ormanları o kadar ferah-fezâ ve tab'a muvâfık ve sıhîhdir ki, buradaki ormanlardan bin kat iyidir.

Adadaki Mevâkiin Sath-ı Bâhirden Olan İrtifâ'ları

<i>Mevâki' İsmi</i>	<i>İrtifâ' / Foot (İngiliz Kademi)</i>
Kolombo Kasabası	40
Kandy Kasabası	1654
Nuwara Eliya	6188
Jaffna	9
Gal	48
Envar Zapura	295
Badula	2225
Ratnapura	48

* İngiliz dönümüdür ki "akr" derler.

Seylan Adası'nda Cari Olan Nehirler

<i>İsimleri</i>	<i>Kurbünde Cereyan Eden Dağın İsmi</i>	<i>Tülü Mil</i>
Mahaweli Ganga	Terniko Mali	206
Malvato Oya	Manar	104
Kelani Ganga	Kolombo	90
Deduru Oya	Çilav	87
Valav Ganga	Hambuntuta	83
Maha Oya	Negombo	78
Kalu Ganga	Kalutara	70
Cen Ganga	Gal	70

Seylan Adası'ndaki Dağlarla İrtifâ'ları

<i>İsimleri</i>	<i>İrtifa'ları (İngiliz Kademi)</i>
Yeduro Talagala	8296
Kirigalpotta	7832
Thotupola	7746
Âdem Tepesi*	7363
Garb Dağı	7264
Mahako Dagala	6901
Nami Takülükanda	6680
Knuckles	6115
Hunnasgriya	4955
Alagala	3394

Köyler: Seylan Adası'nı ziyâret eden bir seyyâh yalnız makarr-ı hükûmet olan Kolombo'yu görmekle iktifâ eylememelidir. Asıl görülecek, köylerdir. Hükûmet-i mahalliyye tarafından inşa olunan şimendüfer insanı adanın her tarafına pek az bir para ile götürür. Şimendüferin Kolombo'da iki istasyonu vardır. Biri adanın ortasıyla nikât-ı şimâliyyesine kadar seyr ü sefer eden trenlerin, diğeri de adanın cenûbuyla sevâhiline doğru temdid olunan hattın mevkîfleridir.

* Âdem aleyhisselâmın ada dâhilindeki bu dağın tepesine indiği mervîdir.

Bir iki gün zarfında adanın en mühim mevki'leri ziyâret olunabilir. Her yerde yolcuların istirâhati belegan mâ-belag taht-ı te'mîne alınmıştır. Envâ'-ı hoteller, misâfirhâneler -ki hükûmet tarafından inşâ edilerek, az bir para mukâbilinde yolculara yemek ve yatmaya âid olan mevâd ihzâr edilir- evler, barakalar mebzûldür. Şimendüfer hattı boyunca gâyet güzel köyler, köy kulübeleri nazar-ı dikkati celb eder. Ormanların medhal ve mahrecindeki köyler o kadar latîf ve ferah-fezâdır ki insan kendisini İsviçre'de zanneder.

Kolombo Şehri: Nefs-i Kolombo kasabası gâyet güzel bir yerdir. İçinde vâsi', zift, çakıl taşı ve ağaç elyafıyla tefriş edilmiş temiz caddeleri vardır. Hükûmet konağıyla, bankaların, sâat kulesinin, büyük ticâret mağazalarının bulunduğu Foot cadde ve çarşısı şâyân-ı temâşâdır. El ile çekilen bir arabaya binilirse, ceste ceste, yavaş yavaş kasabanın her tarafı lâyıkıyla gezilir. Kolombo'nun ortasında da oldukça büyük ve neşât-bahş bir göl vardır. Gölün etrafında akşam vakitleri İngilizlerle madamaları piyasa ederler. Kolombo'nun deniz kenarları da piyasa mevkiidir. Yollar gâyet sâde ve zarîf bir tarzda tesviye edilmiş ve demirden ma'mûl kanepeler her on adımda bir konulmuştur.

Kelenya Puthânesi: Buzalılara mahsûs ma'bed -Kelania Femple=Kelanya Puthânesi- şâyân-ı temâşâdır. Buzalılarca bu ma'bed gâyet mukaddestir. Mayıs-ı Efrenci ayında adanın her tarafından Buzalılar ziyaretine gelir ve nezirlerini, hedâyâlarını bu zâtın koca büyük heykeli önünde takdîm ederek icrâ-yı ibâdet eylerler. Bu zâtın heykelden başka ma'bed dâhilinde birçok Hindutizme âid resimler, heykeller dahi vardır.

Eski Kal'alar: Kolombo'nun en işlek ve ticâretgâh yeri Fort -Kal'a-dır ki, burada vaktiyle icrâ-yı ahkâm eden Doç'lar, Portekizliler şehrin istihkâmı için azîm kaleler inşâ eylemişlerdi. Ada İngiltere'nin idâresine geçince Kolombo'daki kale yıkılmış ve el-yevm yerinde en birinci bankalar, hükûmet konağı postahâne, telefon idarehânesi ve bil-cümle ticarethaneler inşâ olunmuştur. Emlâk ve akârın günden güne kıymet kesb ettiğini nazar-ı dikkate alan hükûmet-i mahalliyye beyhûde ve semeresiz olan kaleyi -ki işittiğine nazaran hiçbir kıymet-i târihiyye ve sinâiyyeyi de hâiz değilmiş- tahrîbe; iktisâd, umrân noktasından

mecbûr olmuştur. Yine deniz kenarında İngiliz asâkir ve zâbitleri için de güzel, âlî dâireler binâ edilmiştir.

Hoteller: Kolombo'da beş on hotel vardır ki, cümlesi muhteşem ve âlî olup, yolcuların rahat ve istirahatleri gereği gibi buralarda te'mîn edilmektedir. Mezkûr hoteller içinde en ziyâde güzel ve âlî olanları ve The Galle Face Grande Oriental Globe, Peria British India Hotels, Bristol, şunlardır. Fakat bana kalırsa hepsinden mevki'ce daha iyi ve Amerika ve Avustralya tarzında tefrîş edilen ve o iklimin ahâlîsini memnûn edecek sûrette inşâ edilmiş yegâne bir hotel varsa Mount Lavinia hotelidir. Bu hotel bir dağın zirvesinde kâin olup, Kolombo'nun yedi mil uzaklığında vâki'dir. Bu hotelden deniz tamamıyla yeşil bir tepsi gibi görünür. İçinde levâzım-ı istirahatî sun'î elektrik yelpazeleriyle elektrik ziyâsı ve buna mümâsil her şey mebzûldür.

Postahâne: Kolombo Postahânesi de hatırı sayılır binâlardandır. Kolombo'ya mahsûs posta pulları mektuplara îlsâk edilir ki, mezkûr pullar müstemlekâta mahsûstur. Dâhil için yarım ons olan mektuplar beş santimlik, Hindistan ve memâlik-i ecnebiyye altı santimlik -mektup ağır olursa müstesnâdır- benim makâlem için üç kuruşluk pul gitmiştir- pula tâbî'dirler. Hindistan ile adaya mahsûs olan kartlara iki santimlik pul yapıştırılır.

Postahâne her türlü havâle ve emânâtı kabûl ettiği gibi, banka gibi emânet ve para kabûl eder. Fâizini yüzde üç hesâbıyla sâhibine verir. Aile kasaları da vardır. Zürrâ' ve rençberler alelekser âileleri nâma biriktirebildikleri mebâliği postahâneye tevdi' ederler. İstedikleri zaman kendi paralarının cümlesini veyahud bir kısmını geri alıp ihtiyaçlarına sarf ederler.

Hindistan Banknotları: Hindistan banknotları Kolombo'da râiç değildir. Mezkûr banknotların değiştirilmesi için sarrâfiye alınır. Bu adaya gelenler paralarını Hindistan'da veyahud buraya en yakın olan bir sâhilde az bir sarrâfiye mukâbilinde değiştirirlerse daha kârlı çıkarlar.

Tramvaylar: Kolombo tramvayları Madras'ınkilere nispeten hem daha ehven hem de daha temizdir. Hindistan tramvaylarının birinci mevkiî yoktur. Adaninki ise birinci mevkiinde muhterem bir zât birkaç santim fazla vermek sûretiyle oturabilir.

Misyonerlerin Faâliyeti, Ulemâ-yı İslâmiyyenin Himmetsizliği: Kolombo kasabası küçüklüğüne rağmen içinde müteaddid kiliselerle misyonerlere mahsûs kız ve erkek ve hatta kadınlara mahsûs mektepler vardır. Her kilisenin duâ ve âyîn-i rûhânî vakti başka başkadır. Mekteplerde ise İseviyyete dâir propagandacılık gereği gibi hüküm-fermâdır. Bu tervîc ve telkîn keyfiyeti yalnız Kolombo'ya münhasır olmayıp, adanın her kasaba ve köyüne sirâyet etmiş ve bu uğurda mebâlîğ-i külliyye sarfı sâyesinde yirmi seneden beri Hristiyanlık fevkalâde bir sûrette taammüm ve intişâr eylemiştir.

Maatteessüf Kolombo'da hakîkî bir âlim bulunmadığı gibi, ulemâ-yı İslâm'dan hiçbir zât dahi buraya gelmemiştir. Rûz-i cezâda kendi vazîfelerini bi-hakkın îfâ etmeyen ulemâyı İslâm - zannımca- en ağır cezaya dûcâr olacaklardır. Eğer Tamil lisanına vâkîf -bura yerlilerinin lisânıdır- bir mütebahhir âlim buraya gelse emînim ki bir iki sene zarfında yarım milyon putperesti İslâm edebilir. Çünkü İslâm'ın iyi ve sağlam bir din olduğunu anlayan vesenîler, ara sıra kendi arzû-yı vicdânîleriyle İslâmiyet'i kabûl etmekte ve halleriyle Hristiyan misyonerlerini hayretlere ilkâ eylemektedirler.

Maatteessüf bu ümniyenin husûli için bir para vakfeden tek bir Müslüman bulunmadığı halde, el-yevm Amerika, Avrupa ve İngiliz ağniyâsı Hristiyanlığın tevsîi için milyonlarca sarf etmektedirler. Evkâf-ı müslimînin âidâtı ise, hep bir takım tenbel, ten-perver, şehvet-perest kimselerin cebine girmekte ve bu yüzden dîn-i mübîn için bir paralık fayda ve menfaat te'mîn edilememektedir.

Yazık olsun Müslümanlara! Doğrusu ben bu halleri - Hristiyanlığın zorla, para kuvvetiyle, nüfûz-ı hükûmetle ileri gittiğini- görünce kan ağlıyorum. Buradaki Mevlevîler-ulemâ olacak herifler- bizim hocalardan bin kat echel ve menfaatperesttirler. İslâmiyet'i öyle fenâ bir hale sokmuşlardır ki, yavaş yavaş putperestliğe sevk ediyorlar.

Mesela Kolombo ve Seylan Adası'nda kavâid-i İslâmiyyet'in doğrudan doğruya aleyhinde bulunan "Drahoma" âdeti cârîdir. Bu seyyiyeyi ortadan kaldırmak için yerli Mevlevîler hiçbir teşebbüste bulunmamışlardır. El-yevm Bombay ve Madras'ta, Hindistan'ın

hemen her tarafında İslâmiyet ile hiçbir alâkası olmayan o kadar iğrenç ve fena akîdeler vardır ki, cümlesi ahkâm-ı dîniyye hükmünü almış, ulemâ-yı mahalliye iki paralık menfaat-i dünyeviyyelerini ihlâl etmemek için mezkûr hallere karşı ihtiyâr-ı sükût etmişlerdir. Doğrusu bu miskîn heriflerle kötü ahlâklarını gören bir adam, diğer tarafta bir misyoner papazının -sırf Hristiyanlığın tevsîi için- fa'âlâne, sâiyâne teşebbüslerini görünce ye'sinden çıldıracağı geliyor.

Bu husûsta daha ciddî bir şey yazmadım. Çünkü kısa kesmek işime gelir. İnşâallâh İstanbul'a avdetimde buradaki misyonerler hakkındaki meşhûdâtımı ayrı bir kitap ile neşredeceğim. O zaman muhterem kâri'lerim misyonerlerin a'mâl ve telkînâtına dâir mezkûr kitapta daha mufassal ma'lûmâta tesâdüf edeceklerdir.

Âczâne olarak arz ediyorum ki: Bâb-ı Meşîhat'le Evkâf Nezâreti artık bu gibi işlerle yavaş yavaş iştigâl etmelidirler. Sırf kâğıt yığınlarının havâlesiyle uğaşmak kâfi değildir. İslâmiyet'in cümlemiz üzerinde bir hakk-ı âlî, ma'nevîsi vardır ki, hepimiz bunda kusûr ediyoruz. Başta ulemâmız, ağniyâmız, dervîşlerimiz, tekkeçilerimiz, sûfilerimiz, hükûmetimiz, hocalarımız, daha sayayım mı? Hâsılı her ferdimiz mukassırız. Yazık, eyvah, efsûs, sadhezâr efsûs!!

Kendi dininin maâliyyâtını bir Buza reîs-i rûhânîsi kadar neşre çalışmayan bir hoca efendinin mevcûdiyeti biz Müslümanlara ne fayda verir. Otuz sene "*Darabe Zeydün Amran*" okur, en sonra iki satırlık bir Arapça kitabını okuyup, anlatamaz. İlim ve şeriat bunlara bu meskeneti öğretmiyor. Bu devr-i intibâh ve mücâhede bu hallere millet-i necîbe-i Osmâniyye var kuvvetiyle bir çâre-i salâh bulmalıdır. Çünkü kendi paramızla, kendi sa'yimizle kendimizi âleme maskara ve gülünç ediyoruz. Misyoner papazları kadar hiç olmazsa ulûm ve fûnûn-ı cedîde ve elsine-i İslâmiyye ve ecnebiyye ile mücehhez hoca ve imâm efendilerin techiz ve tehzîbine çalışalım. Yoksa Evkâf ve Meşîhat kapılarını çivilemeliyiz... Zîrâ fayda yerine mazarrat görüyoruz.

Hele kendisini Hilâfet-i İslâmiyyenin mümessili addeden Osmanlılar şimdiden hâb-ı girân-ı gafletten uyanıp, İslâmiyet'in - Afrika, Hindistan, Cava, Sumatra, Malaya, Çin ve Japonya'da-

neşrine çalışmayacak olurlarsa maâzallâh misyonerler bir asır sonra yeryüzünde tek bir Müslüman bırakmayacaklardır.

Bâb-ı Meşihat'le Evkâf Nezâreti, sâir memâlikte bulunan, yaşayan müslümanların evzâ' ve etvârı hakkında hiçbir ma'lûmâtı yoğiken, Amerika ve İngiltere misyoner cem'iyetlerine her sene değıl, her ayda buralardan müteaddid raporlar, istatistikler gönderilir. Misyonerliğe âid bu âna kadar yazılan kitaplar bir araya getirilse büyük bir kütaphâneyi doldurur!

Cenâb-ı Hak âdildir. Kıyamet gününde ulemâmızın, mürşidlerimizin ihmallerini elbette soracak ve ona göre hesaplarına bakacaktır. Onların, Dîn-i Celîl-i İslâmiyyet'i neşre dînen me'mûr oldukları halde, arpalık, elkâb, sırmalı biniş peşinde koşuyorlar. İslâmiyyet'in tervîci uğurunda bir adım atmadıkları gibi, ta'mîm ve intişârı için de bir kitap yazmamışlardır.

Bir talebe, senesinin nısfını dilencilik ve fodula peşinde sarf edip kalanını da i'lâl ve i'râb ile geçirirse Müslümanlık ondan hayır mı bekler? Elbette her sabah ve akşam sütlü çay ve envâ' külbastılarla -kemâl-i refahla imrâr-ı hayat eden- tegaddî eden papaz efendi daha iyi çalışır.

Ne vakit biz, talebe-i ulûm-ı dîniyyemizi bu râddeye getirirsek, o zaman fevz ü felâh kapıları yüzümüze karşı açılacak ve idrâk-i saâdât-ı dünyeviyye ve uhreviyyeye muvaffak olacağız. Yok dilencilikle, fodulacılıkla te'mîn-i maîşet eden talebe efendilerden hayır yoktur. Ya bu zavallıların hayatlarına, maîşetlerine, gıdalarına bakalım, tahsillerini intizâma koyalım; yahud bu bîcâreleri beyhûde yere el-ân bu vâhiyyât arkasında bu sefâletle koştırmaktan kurtaralım. Hiç olmazsa birer bakkâliye dükkânı açsalar millete daha kârlı ve hayırlı işler te'mîn edebilirler!

Memâlik-i şarkıyyede İseviyyeti tervîc için hasr-ı mesâî eden misyonerlerin teşebbüsât-ı fa'âlâneleri sâyesinde, şu iki sene zarfında Afrika'da, buralarda, Çin'de on altı bin kişi Hristiyanlığı kabûl etmişlerdir. Bu ise resmî istatistiklerle sabittir. İşte bu müthiş yekûnu hocalarımız, sarıklılarımız okusunlar da isterlerse ağlasınlar. Şimdi insan hangisini takdîr eder? Bizim miskinleri mi, yoksa misyonerleri mi? İsterlerse, bizimkiler beni tekfir, tel'in

etsinler, ben iddiâ edebilirim ki İslâmiyet’i biz batırdık, bu hale getirdik. Milyonlarca Müslümanları kendi haline bıraktık.

Telkînât, tervîcât, neşr-i dîn şöyle dursun, daha Kur’ânımızı, Türkçe’ye adam akıllı tercüme eden olmamıştır. Kendi kitâb-ı dînîsinin ma’nâsını, mazmûnunu anlamayan bir gencin dindar olması mümkün mü? Dinin hikem ve mââliyyâtından, felsefesinden, bu âna kadar kim bahsetmiş ve yahud edebilmiştir? İşte bunları bilmeyen gençler birer birer elimizden çıkıp gidiyor. Bizim ulemâ tabakasının kirli, pejmürde kıyâfetlerini gören temiz, mühezzeb bir genç hiç onlara yaklaşıp mı; o dâimâ onları âlî seviyede arar, görmek ister! Asıl illet, hastalığı bu noktalarda, bu ahvâl-i rûhiyyede aramalı, bulmalı, çaresine bakmalıdır. Yoksa ıslâhât için komisyon teşkil etmek, muhteviyâtı icrâ edilmeyen programlar yazmak herkesin kârıdır.

Ben burada misyonerlerin faâliyeti karşısında Müslümanların perişânlığından, zavallılığından o derece müteessir oldum ki günlerce ağladım, yaşlarımı kalbime akıttım. Bunları yazdım ki, biraz da Bâb-ı Meşîhat’ın kaba döşeklerinde murabba’-nişîn-i atâlet olan ulemâ-yı kirâmın keyifleri kaçsın. Fakat müteessir olacaklarını hiç de zannetmem. “*Guş eger guş-i tu ve nale eger nale-i men. An ki elbette be-cayi ne-resed feryad est*”³

Seylan Adası Servet-i Tabîyyesi⁴

Coğrafya Noktasından Seylan Adası: Seylan Adası’nın mine’l-kadîm aynı vaz’iyet-i hâzıraya mâlik bir ada olduğunu iddiâ eden eski ve yeni coğrafya ulemâsının mütâlaalarına rağmen, şu son asırlardaki mütefenninlerin jeoloji (*geology*) noktasından ettikleri tedkîkâta nazaran mezkûr ada vaktiyle hâl-i hâzırından daha vesî’ ve daha büyük bir şekil ve mâhiyette bulunduğunu ve avâız-ı tabîyye, arzıyyeye ma’rûz kaldığı cihetle adanın aksâm-ı sâiresinin mahv ve nâbûd olup deniz altına girdiğini iddiâ ediyorlar. Bazıları da mezkûr adanın diğer Afrika, Maldiv, Şagu kıt’a ve cezâyiriyle merbût ve yine tûfân ve zelzele avâızına tâbi’ ve ma’rûz bulunması üzerine arâzî ve kıtaât-ı

³ Kulak senin kulağın nâle de benim nâlem ise / O, bir yere ulaşmayan feryattır.

⁴ S.M. Tevfik, 27 Kasım 1913: 186-188 ; S. M. Tevfik, 2022: 511-519.

mezkûre ile fekk-i irtibât ederek, şekl-i hâzıra münkalib olmuş olduğunu dermiyân eyliyorlar. Hatta bu kadarla da iktifâ etmeyerek, adada mevcûd bulunan hayvânâtla Afrika ve sâir kıt'alarda yetişen hayvan ve nebat beyinde müşâbehet-i tâmme ve karîbe mevcûd olduğunu kendi müddeâlarını te'yîd ve te'kîd için başlıca delil ve şâhid göstermişlerdir. Başkaları da adanın Moris ve Madagaskar cezâyiriyle merbût ve muttasıl bulunduğunu ve ahîren avâriz-ı tabîyye ve fevkalâdenin vukûuyla bu hâle geldiğini kaviyyen isbât eylemektedir.

Seylan Dağlık ve Kayalık Bir Adadır: Seylan Adası'nın, müntehâ nikât-ı şimâliyyesiyle, sâhilinin bir kısmı kayalıktan müstesnâ olduğu halde, adanın hemen her tarafı ve her yeri dağlık ve kayalıktır. Dağlarla kayaların salâbet ve teşekkülâtına bakılırsa, binlerce seneden beri ada şekil ve mâhiyetini muhâfaza ettiği istidlâl edilmektedir. Yalnız şâyân-ı tedkîk ve mütâlaa olan cihet mezkûr adada el-yevm mevcûd bulunan cibâl ve tilâlin avâriz-ı tabîyyeye bid-defeât ma'rûz kalmış olduğundan, mürûr-ı zamanla irtifâ' ve inhitât peydâ etmiş olması kaziyyesidir.

Kayalarla dağlar tamamıyla Hindistan-ı Cenûbî'de mevcûd olan dağ ve kayaların cinsinden ve gâyet koyu renkli, sert ve metîndir. Aynı zamanda açık renkli kayalar da adada az bulunmadığından, cümlesinin mevâdd-ı ma'deniyye ve kimyeviyyeyi hâiz bulundukları lede't-tedkîk anlaşılmıştır. Mezkûr kayaların ihtivâ ettikleri meâdin açıktan açığa kendilerini göstermektedirler. Şimendüferle, dağlar arasından geçildiği zaman kayaların parıl parıl parlamakta oldukları görülür. Granit taşı Seylan Adası'nda mebzûlen bulunduğu gibi i'mâl-i sînâiyeye yarayan seng-pâreler de çoktur.

Adanın Meâdini: Seylan Adası'na, İngilizler tarafından Gen contry (mücevher memleketi) nâmı verilmiştir. Fil-hakîka bu adada her türlü ahcâr-ı zî-kıymet ile miyâh-ı ma'deniyye, kömür, grafit, Çin alçısı, adi alçı, petrol ve gaz yağı, altın, gümüş, alufiyyum, platin ve sâire bulunmakta ve memleketin başlıca servet ve sâimânını teşkîl etmektedir.

Grafit Ma'deni: 1903 sene-i milâdiyyesinden beri her sene adadan 23.943 tonilatoluk grafit Avrupa'ya sevk ve irsâl olunmaktadır ki grafitin (Graphite) beher tonilatosu adadaki

kumpanyalara beş yüz rupiyeye satılmaktadır. Bu sene zarfında Seylan Adası'na grafit kıymeti olmak üzere, ecnebi parası olarak 11.971.500 rupiye -ki 798.100 İngiliz lirası eder- girmiştir. Grafitten kurşun kalemleri yapıldığını söylemek zâiddir. Demek oluyor ki, kullanıp istihlâk ettiğimiz kurşun kalemlerin en esaslı maddesi bu adadan çıkar. Mezkûr ma'den Seylan Adası'nın garp ve cenup taraflarında mebzûlen mevcûddur. Bu ma'den, ocaklardan kemâl-i zahmetle çıkarıldıktan sonra iki defa tasfiye olunur ve büyük fiçılar derûnunda konulup Kolombo'ya ve Avrupa'ya sevk edilir. Grafit ma'deninden siyah kurşun dahi i'mâl edilmektedir ki, kıymetinin günden güne artmasına sebep olmuştur.

Mika Ma'deni: Bu ma'den dinamo ve motor işleri için gayet kullanışlı olup, kemiyet-i vâfire ile Seylan Adası'nın dağlarıyla kayalıklarında istihsâl ve istihrâc olunmaktadır.

Altın Ma'deni: Seylan Adası'nda cârî olan nehirlerin yatağında ve "pedi" zirâat ettikleri tarlalarda, vâdilerde ve husûsiyle sath-ı bahrdan üç bin İngiliz kademi yüksek bulunan Nuvara Elia (Nuvara Elya) kasabasının dağlarında mebzûldür. Vaktiyle bu ma'denin keşf ve isti'mâline Sir Samuel Baker Seylan Adası vâlisi bezl-i himmet ederek, Avustralya'dan mütehassıs ma'dencileri adaya celb etmek sûretiyle ümniyesine muvaffak olmuştur. Daha sonraları Transval Muhârebesi esnasında İngilizler tarafından esir alınan "poer"ler bu adaya sevk edilmişler ve altın ve platin ma'denlerinin zâhire ihrâcına onlar da yardım etmişlerdir.

Platin Ma'deni: Platin ma'deni altın ma'deni kadar henüz mebzûl değilse de adanın bazı mevâkiinde bulunuyor. Bu günlerde mezkûr ma'denin taharrîsi için hükûmet-i mahalliyye tarafından teşebbüsât-ı mukteziyyede bulunulmuş ve bu iş için İngiltere, Avustralya'dan bazı mütehassıslar celb edilmiştir.

Demir Ma'deni: Adanın Balouhoda kasabasında demir ma'deni külliyetli miktarda istihsâl edilmektedir. Gâyet temiz ve cüruf-kir-siz bir sûretde hârice çıkarılan bu ma'denden fevkalâde bir sûretde ahâlî ve hükûmet müştereken istifâde etmektedirler. Nefs-i adada bir takım makine ve motorlar bu sayede i'mâl olunmaktadır. Hele zirâat ve harâsete âid olan âlât ve edevât-ı

hadîdiyye ve sâire tamamıyla memleketteki fabrikalar vâsıtasıyla i'mâl olup, ucuz bir fiyatla zürâa -taksitle- satılmaktadır. Mezkûr ma'den yüzünden ticâret ve iktisâd, umrân ve servet lâıyıkıyla Seylan Adası'nda hükmünü icrâ etmiştir. Mezkûr demirlerden şu son zamanlarda çelik dahi yapılmakta, Mançester'deki Şefild fabrikasının ma'mûlâtına yakın bir zarâfetle birçok eşya ve ma'mûlât meydâna getirilmektedir. Adanın yerlileri olan "Sinhali"ler demir işlerinde mahâret-i fevkalâdeye mâliktirler.

Cevâhir ve Ahcâr-ı Zî-kıymet: Seylan Adası öteden beri mücevher taşlarıyla ma'rûf ve meşhûrdur. Ahcâr-ı mezkûre adanın, hazret-i Âdem tepe-zirve-sinin silsile-i cibâlini teşkil eden dağların garb-ı cenûbîsinde kesret ve vüfur ile bulunmaktadır. Seylan ma'den taşları pek mu'teberdir. Çünkü yeryüzünde bulunan sâir ma'denlerden hâsıl olan zî-kıymet ahcâra nazaran buranın taşları daha cilalı, ağır ve metîndir. Bu girânbahâ taşlar, ocağın tâ ilk tabakasında bulunur ki, pek az bir zahmetle meydâna çıkarılabilir. Aynı zamanda ocağın yüz İngiliz kademi umkuna kadar ma'den tabakaları alel-ittisâl uzanıp gitmiştir. Ma'denciler taşları çıkardıktan sonra fevkalâde bir dikkatle onları yıkar, temizler ve yontarlar. Bu ameliyât senenin en kuru mevsimi olan Efrençî Kânûnievvel ayından mart ayına kadar icrâ olunur. Seylan Adası'nda bulunan ahcâr-ı zî-kıymet bunlardır: (Maâdin-i mezkûrenin çoğunun Türkçe mukâbili bulunmadığı cihetle Latin ve İngilizcesini yazıyorum. Ancak mâhiyetini lâıyıkıyla ta'rîf edebilmek için renkleriyle kıymetlerini yazmak sûretiyle muhterem kâri'lerime bir fikr-i mahsûs vermeye çalışırım.)

1- *Corundum:* Gayet ağır, mütehammil, metîn ve fevkalâde mücellâ bir taştır. Her renkte bulunur. Renksizine beyaz *Sapphire* derler ki, tamamıyla elmas gibi parlar. Bazen elmas yerine acemi müşterilere satılabilir. Kırmızı renklisi ise tamamıyla yâkût gibidir. Hatta bu yâkütlara İstanbul ve Avrupa cevâhircileri yeni yâkût ma'deni tesmiye ediyorlarsa da doğru değildir. Hadd-ı zâtında hâs ve müstakil bir ma'dendir. Mebzûliyetle meydâna çıktığından kıymeti pek ucuzdur. Memâlik-i şarkıyyede, herkes bu taşı isti'mâl ediyor.

2- *Ruby (Yâkût):* Seylan Adası'nın en nefis ve en kıymetli bir ma'denidir. Husûsiyle güvercin kanı "Pigeon oblood" renginde

bulunup, leke ve damarsız olursa pek pahaliya satılır. Seylan yâkûtlarının kısm-ı a'zamı, renkleri mâiye çalıyor. Hâlis kırmızı yâkût nâdirenen bulunur. Hele şu zamanlarda enderdir. Fakat gözü açık yerliler bunun çaresini bulmakta güçlük çekmiyorlar. Yâkûtun mâiliğini gidermek için taşı ateşle yakarlar. Bu ameliyattan sonra mâilik taştan tamamıyla gâib olur. Hakîkî bir yâkût tefrik etmek herkesin kârı değildir. Mutlakâ san'atın, işin eri ve mütehassısı olmalıdır.

3- *Sapphire (Mâi Yâkût) Yahud Zafır Dediğimiz Taş*: Bu adada külliyyetlice ihrâc olunmaktadır. Zafirin mutlaka mâi olması da şart değildir, mezkûr taşın her rengi vardır. Hatta beyazı ve siyahı bile. Fakat en ziyâde matlûb, mergûb olanları, şeffaf ve mâileridir. Zafirin fısıtık, mor renklileri de bulunur. Bunların birincisine Amethyst, ikincisine de Tourmarline tesmiye ederler.

Hakîkî, şeffaf, parlak ve mâi bir zafirin kıymeti yâkûttaşağı değildir. Yüzüğe mahsûs iyi bir taş üç yüz ve beş yüz -4000 X 400 gurus- rupiyyeye ancak satın alınabilir. Fakat mâi renginde bulunmayan taşların kıymeti ise pek ehvendir. Bu ma'denin sarı renklisi de vardır. Yine ucuz satılmaktadır. Portakal renklisi de pek hoş ve iyi bir manzara teşkil eder. Türkçe'de bunların esâmî-i mahsûsası yoktur, zannederim Arapçası zeberced, Fârisîsi de la'l olacaktır.

Yâkût ile mâi zafır ma'den taşlarını yontucular yontarken ara sıra taşın içinden kubbeli ve gâyet müdevver diğeri bir taş çıkar. Bu taş "yıldız" derler. Alelekser bu gibi yıldızların renk ve letâfeti mükemmel olur ve gâyet ağır bir kıymet mukâbilinde satılır. Lekesiz ve damarsız yâkût ile zafır az olduğundan, bunun için mezkûr taşların kıymeti dâimâ yüksektir. Seylan Adası, bilhâssa yâkût, zümrüt, zafirin yeridir.

4- *Zümrüt Ma'deni*: Bu ma'den de yâkût gibidir. Alelekser içinde ince -kıl gibi- bir çizgi bulunur, lekesiz ve çizgisiz olanlarının kıymeti yâkûttaşağı da ziyadedir. Kolombo fahrî şehbenderimizin parmağında bulunan yeşil bir zümrüt yüzüğünün -ufak bir fındık veyahud iri bir nohut tanesi kadardır- kıymetini sorduğumda dört yüz lira verdiler satmadım demesin mi! Halbuki ben onu elli liraya tahmin etmiştim. Zâten saf, şeffaf ve yeşil

zümürüt kadar rengi hoş bir cevher tasavvur etmem ki diğerlerine müreccah olmasın.

Bir Hikâye: 1292 sene-i Mesîhiyyesinde adayı seyâhaten ziyâret eden Yunanlı seyyâh (Marco Polo) Marko Polo'nun rivâyetine nazaran, Seylan kralında kol hacminde ve el biçiminde ayıpsız, illersiz ve ateş gibi parlayan bir yâkût-pâre görmüş imiş. Kıymetini sorduğunda, kral “Bunun için Hindistan hükümdarı bana bir memleket vermiştir. Atalarımın bana yâdigâr olarak intikâl ettiği cihetle satmaya râzı olmadım” demiştir. Bu hikâyeyi İngilizler mezkûr seyyâhtan nakl ve iktibâs eylemişlerdir. Seylan'ı zabt ve istîlâ ettikleri sırada İngilizler Seylan kralının mücevherâtını da gasp ettiler. Mücevherât-ı mezkûre miyânında zümürüt ile yâkûtta birkaç yüz taneden mürekkep iki tesbîh bulunuyordu. Mezkûr taşlarla tesbîhlerin İngiltere Müze-i Kralisi'nde mevcûd olduğu mütevâtiren burada söylenmektedir.

5- Zircon (*Arapçası Zirkân'dır*). 6- Garnet. 7- Topaz. 8- Beryl. 9- Chrysoberyl. 10- Spinel. 11- Quarts. 12- Felspar. 13- Cordierite. 14- Mooustone (*Aynüşşems'dir*). 15- Ondalusite

Bâlâdaki taşların her biri bir renkte ve cümlesi mücevherâtta addedilmektedirler. Kıymetçe bazıları pek ucuz, bazıları da ucuz ve bir kısmı da pahalı fiyata satılmaktadır.

16- Catseye. (*Aynü'l-hir*): Türkçesi kedi gözü taşı cidden güzel ve gâyet makbûl ve zarîftir. Gece vakti kedi gözü gibi ziyâdâr, rengi müttehavvildir. Kıymeti de ucuz değildir. Mercan ve inci ve sâir ahcâr-ı zî-kıymet mebzûlen Kolombo ve Seylan Adası'nda bulunur. İnci sayd etmek için hükûmet-i mahalliyye tarafından müteaddid dalgıçlara maâş tahsîs edilmiş ve çıkarılan inciler Avrupa'ya gönderilip satılmaktadır.

Hükûmet, kendisini alış-verişçi ve muhtekir derekesine indirdiği cihetle ahâlî nazarındaki hürmet ve i'tibârını ziyadesiyle gâib etmiş ve hatta mezkûr inci ticâret ve sarfiyetle iştigâl edenlerin husûmetini de celbe sebebiyet vermiştir. Seylan Adası'ndaki cevâhircilikle ona taalluk eden sanâyi'-i sâirenin cümlesi Moralı ve Seylan Adası'nın Müslümanları elindedir. Buraya berây-ı seyâhat gelen binlerce Amerikalı ve Brezilyalıların paralarını çekmekte son derece mahâret ve ihtisâs kesb eylemişlerdir.

Bir liralık taşı lâ-yefhem Frenklere beş on lira mukâbilinde satıyorlar. Mağbûn olup aldanmamak gayr-ı kâbidir. Mücevherci dükkânına girildiği zaman bir taş mukâbilinde talep olunan paranın onda ikisi taşın kıymetini teşkîl ediyor. Müşteri mal sahibine ne teklîf etse üst tarafı kâr kalıyor. Bu hâlet-i rûhiyyeyi bana bu işlerde mâhir olan bir Müslüman söyledi. Adada miyâh-ı ma'deniyye, kömür bakır ma'denleri de vardır. Maâdin-i mezkûre peyderpey meydâna çıkarılıp işlettirilmektedir.

Seylan Adası'nın Ahvâl-i Târîhiyye ve Coğrafiyyesi

Seylan Adası'nın ahvâl-i târîhiyye ve coğrafiyyesi hakkında Ptolemy-Batlamyus- Cosmas (Sindbad)- ki buraları vaktiyle ziyâret ettiğini iddiâ eden bir müslüman kaptanıdır, altı yüz sene evvel yazmış olduğu seyahatnâmede Seylan ahvâlinden de bahseylemiştir- birçok mütâlaâtta bulunmuşlar ise de cümlesi hikâyât ve rivâyât kabilindendir. Yalnız muhakkak bir şey varsa Seylan Adası hulefâ-yı Benî Abbâs'ın zîr-i idâresine geçmiş olduğu ve buraya Basra, Irak'tan, Bahreyn ve Maskat'tan, Ummân sevâhilinden, İran, körfezindeki sevâhil-i îrâniyyeden inci sayd etmek tamamıyla yüzbinlerce halkın gelip yerleştiği, hâl-i hâzırda adada mevcûd bulunan tavâif ve anâsırın teşekkülât-ı bedeniyye ve hutût-ı vechiyyelerinden kolayca anlaşılır. Aynı zamanda adanın yerlileriyle, ezmine-i sâbıkada buraya muhâceret ve tavattun edenler arasında ahlâk ve âdât, tabâyi' noktasından da büyük bir fark zâhir ve âşikârdır. Geçen asırlarda da ticâret için Seylan Adası büyük bir merkez ve mutavassıt bir nokta teşkîl ediyordu. Cesîm yelken gemileri, ceys [Habeş!] ve hacâr [Hicaz!], Suriye, Aden, Yemen sevâhilinden buraya kendi metâ'larını getirip satarlardı. Fakat yerine nakit değil yine adanın emtia ve akmişe-i nefîsesinden alıp, Hindistan'a, Maskat'a, Ummân ve İran körfez ve sevâhiline, Basra ve Bağdad'a kadar götürüp orada satarlardı.

Mübâdele usûlüyle Seylan Adası'nda ticâret icrâ olunduğu cümle müverrihinin taht-ı tasdikındadır. Buna ne hâcet, fi-yevminâ hâzâ mezkûr mübâdele usûlünün Seylan köylerinde hüküm-fermâ olduğunu gören, bâlâdaki müddeâyı tabîatiyle tasdik eder. Adanın Çin hükûmetiyle de geçen ezminde irtibatı bulunduğunu Çin müverrihleri beyân ederek, kendi müddeâlarına

delil olmak üzere de vaktiyle Çin imparatorluğu tarafından Seylan Adası'na gönderilen bir hey'ete karşı ahâlî-i mahalliyye tarafından vukû' bulan tecâvüz ve tahkîr üzerine Çin hükûmeti, 1408 senesinde adanın kralını tahte'l-hıfz olarak Çin'e celb ettirip cezalandırıldığını şâhid gösteriyorlar.

Seylan İrlanda Adası cesâmetindedir. Seylan Adası tûlen tam 270 ve arzan 140 mildir. Adanın cesâmeti de 25.481 mil-i murabba'dır ki, İrlanda Adası'nın vüs'atindedir.

***Seylan Adası'nın Teşkilât-ı Arzıyyesi*⁵**

Adadaki arâzinin kısm-ı a'zamı düz ve musattah ise de etrâf-ı erbaası dağlık ve kayalıktan müteşekkildir. Adanın cenûb-ı garbîsinden ve sahilden bed' eden mezkûr kayalıklarla dağlar âdetâ bir silsile-i cibâl vaz'iyetini alarak tadrîcî bir sûrette yükselmeye ve adanın şimâline kadar intihâ bulup, en yüksek zirvesi Âdem Tepesi dedikleri noktadır ki, sath-ı bahrdan 8296 İngiliz kademi irtifâındadır. Arâzî ve cibâl-i mezkûre tabiatın avâriz-ı müdhîşesine ma'rûz kalmış ve böylece irtifâ' ve inhitât peydâ eylemiştir. Kolombo'dan Kandy'e şimendüferle müsâferet eden zevât bu ahvâl-i tabiyyeyi gözleriyle müşâhede edebilirler.

Nehirler: Adanın çay ve nehirleri alelâde nehirlerdendir, fakat içindeki suların sür'ati pek ziyâdedir. Mezkûr nehirlerin sür'atinden elektrik kuvveti suhûletle elde edilebilirse, seyr-i sefâin için -sür'atinden dolayı- o kadar elverişli değildir. Adanın en cesîm nehri Mahaiseli Ganga nehridir ki, iki yüz altı mil uzunluğunda ve birçok arâzî, ormanları saky ve ırvâ ettikten sonra Frincomalee kasaba ve sâhilinden denize munsab olmaktadır. Adada birkaç sun'î gölden başka zikre şâyân göller yoktur.

Adanın Şose Yolları: İngiltere idâresine geçinceye kadar adada şose yolu yok idi. İngilizler şose yollarının inşâsına her şeyden evvel başlamışlardır. Hâl-i hâzırdaki şoseler ise dört bin kilometreden ibârettir. Mezkûr şoseler o kadar temiz ve muhkem sûrette vücûda getirilmişlerdir ki, otomobiller kemâl-i suhûletle üzerlerinden mürûr edebilir.

⁵ S.M. Tevfik, 4 Aralık 1913: 203-205; S. M. Tevfik, 2022: 521-529.

Adanın Mezrû' Olan Arâzî ve Tarlaları: Adada mezrû' olan arâzînin mikdarı 3.650.000 dönümden ibâret olup, bâlâdaki yekûnun dört misli kadar daha kâbil-i zer' ve harsdır. Arâzî-i mezrû'a alelekser adanın garb, cenûb, vasatında vâkı'dır. Şimâlinde ise pek az mezrû' arâzî vardır. En ziyâde zirâat olunan mevâd kokovo cevizi 750 bin dönüm, pirinç 600 bin dönüm, çay 380 bin dönümdür.

Adanın Ormanları: En ziyâde mebzûl bir şey varsa, ada dâhilindeki ormanlardır. Ormanlar adayı kaplamışlardır. Şöyle ki, birbirini mütevâlî bir sûrette mülâhık olan ormanlarda günlerce haftalarca insan dolaşabilir ve güneşe aslâ tesâdüf etmez. Mezkûr ormanlar, ağaçlar, hayvânât-ı sâire ile dâimâ pür revnaktır.

Adanın Âb u Havası: Seylan Adası'nın âb-u havası her kasaba ve sâhile göre tehallûf eder. Kurâ ve sevâhil-i cenûbiyyede az çok rutûbet ve harâret hüküm-fermâ ise de adanın ortasında, şimâlinde vâkı' olan cihât tamamıyla serin, rutûbetten azâde bir haldedirler.

Adanın yağmur zamanları Hindistan'ın aynı zamanı ise de cenûbda pek hafif ve nikât-ı şimâliyyede şiddetle hükmünü icrâ eder. Haziran ayında -ki yağmurların şiddetle yağdıkları aydır- rutûbet gereği gibi adada icrâ-yı te'sir eder.

Senenin hemen her ayında yağmur yağar. Adanın dağlık ve ormanlık yerlerinde bazen günlerce yağmur kesilmez. Bunun sebebi ise eşcârın mebzûlen bulunmasıdır. Yağmurlar esnâsında elbise, eşya, me'kûlât, maâdin herşey paslı bir halde bulunur. Sık sık eşyayı temizlemek mecburiyeti vardır.

Kânûnisânî, şubat ayları adanın en güzel mevsimleridir. Seyyâhîn, züvvâr alelekser bu zamanlarda adayı ziyârete koşarlar. Bu esnâda hava soğuk, yâbis, rutûbetsiz bir halde devam eder. Rûzgârlar da müddet-i muayyenede adayı, adanın kurâ ve sevâhilini ziyâret etmekte kusûr etmez. Sevâhilde, rûzgârların hûbûbundan dolayı ahâlî dâimâ nezle, romatizma, buna mümâsil emrâz ve a'râzından şikâyet ediyorlar. Sâhil ahâlisi sıcağı soğuğa tercîh etmektedirler.

(Zoology) Zoloci: Seylan Adası'nın ahvâl-i zolojiyyesi de şâyân-ı istifâde ve dikkattir. Nebâtâta nisbeten hayvanların

mikdarı daha az ve ehemmiyeti de o nisbetde olduğundan hayvânâta dâir muhtasar sûrette bahsedeceğim.

Seylan Adası her ne kadar Hindistan'a pek yakın ise de adadaki hayvânât ile Hind hayvanları arasında şekil ve cesâmet-i hilkat, hüviyet noktasından büyük bir fark ve mübâenet olup, bilakis Afrika ve Malaya hayvânâtıyla müşâbehet-i tâmmeye vardır. Seylan Adası'nın cenûb, garb ve vasatında zirâat ve medeniyet o kadar taammüm ve intişâr etmiştir ki, hayvânât-ı -muzır- vahşiye için cevelângâh olacak, bir yer kalmamıştır.

Adanın bu kısmında insanlarla ülfet peydâ eden hayvânât-ı ehliyye ile çakal, bazen yılanlar bulunmakta ise de adanın nikât-ı şimâliyyesinde -husûsan dağ, ormanlarda- fil, kaplan, pars, tilki, kurt, ayı, domuz, boğa, kobra, ef'î yılanlar mebzûldür.

Adanın mevâkı'-ı şimâliyyesinde öyle ormanlar vardır ki henüz adım atılmamıştır. İri, sâl-horde ağaçlarla kokova, yambu ağaçları arasında pek müdhiş hayvan ve canavarlar mebzûldür. Memeli (zâtü's-sedy) dört ayaklı (zâtü'l-erba') yere sürünen (zevâhif) ve uçan (tuyûr) kuşların envâ' ve eşkâli Seylan Adası'nda bulunur.

Ada mükemmel bir av yeridir. Hayvânât-ı vahşiyye, tuyûr, fil avına meraklı olanlar, yılan tutmak ve öldürmek isteyenler bu adaya geliyorlar. (Yılan, boğa ve o gibi zevâhif-i muzır-ı itlâf edenlere hükûmet tarafından mükâfât-ı nakdiyye veriliyor.)

Hevâm ve haşerât için de Seylan iyi bir nümâyişgâhdır. Kelebek yakalamak sûretiyle koleksiyonlarını tezyîn ve tekmîl etmek arzu eden tuhaf meşrepli, Amerikalı, Brezilyalı madam ve madmazeller için Seylan Adası ikinci bir cennet teşkil ediyor.

Ormanlarda yırtıcı hayvan peşinde yalnız başına avcı gitmez. Çünkü gidemez. Yolu gâib etmemek için delîle evvelâ muhtâcdır. Sonra hadem, haşem, alışkan filler, muallim köpekler, daha neler neler lazımdır. Ancak bu sûretle yırtıcı hayvanların itlâfı mümkün olur. Aksı takdîrde ölüm muhakkaktır.

Ormana girildi mi, âdetâ hayvânât panayırına girilmiştir gibi insana geliyor. Yüzbinlerce tuyûrun cıvıltıları, maymunların ağaçlar ve dallar üzerindeki tuhaf tuhaf oyunları, canbazlıkları, şaklabanlıkları, fillerin iri, ufaklı yavrularıyla, sürüleriyle

gezinmeleri, hâsılı bu hayata i'tiyâd edenler Seylan Adası'ndan fevkalâde mahzûz olurlar.

Avcılığın en çetin kısmı arslan, kaplan, fil avlarıdır. Maymunları tül ile avlamak usûlü burada cârîdir. Kuşlarla, yılanlar da kolaylıkla tutulabilirler. Ruhsat-ı resmiyyeyi hâiz olmayanlar hiçbir şey saydına me'zûn değildirler. Bu saydiyye rûsûmunun Seylan Adası'nda büyük bir yekûn teşkil ettiğini söylemek zâiddir.

Hükûmet-i mahalliyye her türlü hayvânâtın -hususîyle filin-tekessürüne son derece dikkat ve ihtimâm etmektedir. Seylan Adası'nın filleri Afrika filleri kadar cesîm değildirler. Dişleri de iri ve kalın olmaz. Ancak zekâ ve dirâyetçe bil-cümle yeryüzündeki fillere müreccahtır. Saydların en a'lâ, istifâdeli, eğlenceli ve tehlikelisi fil ve inci saydlarıdır.

Fil Nasıl Avlanır?

Seylan'da bu işin erbâbı ve ehli vardır. Fil saydı umûmiyetle her sene vukûa gelmez. Vukû' bulduğu zamanlar mutlakâ Kandy (ki Kolombo'dan içeride adanın vasatında sath-ı bahrdan iki bin küsur İngiliz kademi irtifânda bir kasabadır. Bura âb ve havası latîf ve mu'tedil bulunduğu cihetle, evvelce Seylan hükûmdarlarının payitahtı idi) rüesâ-yı mahalliyyesi (Seylan hükûmdarlarının sülâlelerinden kalma birkaç kişi vardır ki, nîm-vahşî bir sûrette Kandy kasabasında imrâr-ı hayât ediyorlar. Bunlara İngiliz hükûmeti tarafından birer mikdar maâş tahsîs olunmuştur. Hükûmetin âmâl ve efkârına göre hizmet etmekte kusûr etmiyorlar. Kendilerine Chief -reîs demektir- lakabı verilmiştir.) ma'rifetleriyle vukû' bulur. Bu eğlenceye iştirâk eden yerliler -ki hepsi fil avında mahâret ve tecrübe sâhibi olmuşlardır- uzun mızraklarıyla müsella ve mücehhez olarak ormana dalarlar. Bunların maiyyetlerinde alışkan filler bulunur. Avcılar o zamanda büyük ve birkaç mil genişliğinde bir dâire teşkil etmek üzere dağılırlar. Birkaç gün zarfında dâireyi gittikçe küçültürler. Ellerindeki boynuzlarla dâimâ üfürmek sûretiyle müstekreh bir sadânın ormanda aks-endâz olmasına çalışırlar. Sürü halinde yavrularıyla, ihtiyarlarıyla serbestâne ve bî-haberâne bir vaz'îyyetde ötede beride gezen zavallı filler boynuzların ortaya velvele saldığı sestten ürkerler, nereye gideceklerini, ne

yapacaklarını şaşırırlar. En sonra yerliler dâireyi daha ziyâde sıklaştırırlar. Filleri kendi ortalarına alıp ihâta ederler. Uzaklarda kazdıkları vâsi' çukura doğru filleri ta'kîb etmeye başlayarak, zavallıların cümlesini tuzağa -çukura- düşürünceye kadar uğraşırlar.

Çukur kazıldıktan sonra üstünü ağaçların dal ve lifleriyle örterler ki, fillerin nazar-ı dikkatlerini celb etmesin. Can havliyle koşa koşa bu çukura doğru kaçan zavallı hayvanların arkalarından boynuz üfleyen ve ellerinde meş'alelerle -fil ateşten son derece korkar bir hayvandır- sürüyü korkutan -fillerden daha vahşî olan- bu yerliler en sonra hayvanları çukura düşürürler. Burada komedinin birinci ve ikinci perdesi hitâm bulur.

Üçüncü perdesine gelince mezkûr hayvanları günlerce aç, bî-ilâc bir sûrette bıraktıktan mâadâ günde birkaç defa dahi ellerinde ağaç kütükleriyle hayvanlar üzerine hücum edip zavallılara mükemmel bir dayak ziyâfeti çekerler.

Dördüncü perdede, çukurdan çıkmaya muktedir olmayıp, bîtâb, âciz bir halde bulunan filleri tedricî birer birer dışarıya çıkartıp, etrafını alışkan fillerle kuşatdıktan sonra ard ayaklarını çaprazvârî muhkem ve metîn bir orman ağacına bağladıktan sonra emirlerine tâbi' olan fillerin hortumlarıyla döğdürürler. Biraz geçtikten sonra vahşî file biraz yemiş ve ekmek ve sâire takdîm etmeye başlıyorlar.

Hayvan hiddetinden yemeğe hiç yanaşır mı? Aslâ! Bu hal - yani darb, tehdîd nevâziş ve taltîf- bir iki gün devam eder, durur. Diğer taraftan alışık filler vahşî filin yanına gelip hortumlarıyla onu okşamaya, teselli vermeye sa'y ettikten sonra, yerlilerin takdîmesi olan latîf yaprak ve meyveleri yemeye -yutmaya- başlar. Böylece gittikçe alışır. O zaman ayağını çözerler, alışkan fillerin ortasına salıverirler. Yavaş yavaş zavallı vahşî fil artık hürriyetini ebediyyen gâib etmiş olduğuna tahassür ve teessüf etmekle beraber zâlim feleğin, merhametsiz insanların âmâlîne tâbi' olmaya mecbûr olur gider.

Filler birer birer bu sûretle alıştırılıp, kasabaya, şehirlere sevk olunurlar. Filleri düşürdükleri çukura veya mahalle yerliler Kraal tesmiye ederler. Bu vahşiyâne, zâlimâne harekâtı seyr için Seylan Adası'na sûret-i mahsûsada her sene binlerce tuvâletli, şık mösyö

ve madamlar tâ dünyanın öbür ucundan gelip, sayda iştirâk eylerler.

Fillere Gördürülen İşler: Şehirlerde, fabrikalarda, nâfia işlerinde, husûsiyle köprü inşââtı için filler isti'mâl olunurlar. En ağır yükleri, en tahammül-fersâ işleri fillere gördürürler. Binâ yıkmakta, uzun, enli ve ağır keresteleri fabrikaya, inşâât mahalline îsâl için filleri kullanırlar. Köprü kurmak, cesim keresteleri yerine koyup yerleştirmek husûsunda filler kadar mâhir bir mühendis tasavvur edilemez. O kadar ki, gördüğü işin sağlam görüldüğüne kanâat hâsıl edinceye kadar zavallı heyûlâ, ağır cüssesiyle uğraşır durur. İri keresteleri gerek arzan gerek tûlen yerli yerine yerleştirdikten sonra keresteleri muâyene etmek için adam gibi sağ dizini çöker, kafasını eğer, bir gözünü kapar, kerestenin doğru yerleşip yerleşmediğini tedkik eder. Eğer eğri ise, onu yerinden hortumuyla kaldırır, tekrar yerine vaz' eder. Böylece kanâat hâsıl edinceye kadar işine devam eder ki, bir insan bile bu kadar zahmete, meşakkate aslâ tahammül edemez. Binâenaleyh temiz iş görmekle Seylan filleri meşhûrdurlar. Her file muayyen gündelik -ücret- verilir. Adada, gördüğü işlerden dolayı günde beş lira ücret alan filler vardır. Bu kadarla da iktifâ edilmiyor. Ağır toplar, çelik ve demirden ma'mûl makineler, motorlar hep filler vasıtasıyla dağlara, öteye beriye sevk ve îsâl edilir.

Beş on file mâlik olan bir fabrikatör veya bir adam cidden zengindir. Hayvanlar boyuna aleddevâm iş görür, sahiplerine para kazandırır. Zavallılar az buçuk yiyecekleri mukâbilinde ölünceye kadar, ağır hamallık vazifesiyle mükelleftirler.

Öldükten sonra kendisini rahat bıraksalar yine iyidir. Fakat tama'kâr, harîs insanlar için kâbil mi?! Kemiklerini, dişlerini, sinirlerini, bütün vücûdunu keser, sökerler, her parçasından bir metâ' ve mal yaptırıp, koca mağazaları tezyîn ederek, müşterilere fâhiş fiyatla satarlar. İşte insanlık!

Hükûmet-i mahalliyye dahi kendi hesabına bu avcılığı icrâ ettirmekte kusûr etmiyor. Seylan'daki askerî kışlalarda birçok filler vardır. Bunlar topların haml ve nakli vazifesiyle muvazzaftırlar.

Filin Zekâ ve Dirâyeti: Dünyada bu ağır vücûdlu, siyah benizli hayvan kadar zekî ve fatîn bir mahlûk tasavvur edilemez.

Bir kere o kadar halûk, mûnis, hassâstır ki, insanın merhamet, iltifâtını celb eder. Yuları, semeri olmadığı halde, sahibinin yalnız tek sözüyle emrini icrâ eder. Son derece mutî' nâzik olan bu hayvan ormanlarda gezerken, ağaçların en yüksek dallarından, leziz meyveleri hortumuyla koparıp sırtında kemâl-i azamet ve gılsatla kurulan filciye veya sâhibine kemâl-i hürmetle takdim eder. Sâhibi nezdine takarrub edince onu selamlamak için derhal hortumunu yukarıya kaldırır. Evâmirini harfîyyen icrâ eder.

Fil aynı zamanda gayet temiz bir hayvandır. Suda sık sık yıkanmayı sever. Çaya, göle girmek için can atar. Böyle tabîi yere tesâdüf etmezse, musluk altına geçip, hortumuyla musluğu açar yıkanır, işini bitirdikten sonra musluğu kapar. Fil meyvelerin envânı, kokova cevizini, nohudu, körpe hubûbâtla nebâtâtı sever, iştiâ ile onları hortumuyla ağzına götürüp, koca mi'desine yuvarlar.

Fil kendi yavrusunu insandan ziyâde sever. Ona el bile dokundurmaz. Koca bir filin arkasında veyahut dört ayağı altında ve yanında bulunan yahud yürüyen küçük bir fili görmek kadar zarîf bir manzara olamaz. Küçüğünü yıkar, okşar, yedirir, emzirir. Fil son derece hayâlî ve mahcûb bir hayvandır. Gece vakti suda nehirde birbirleriyle çiftleşirler. Gündüz ve herkesin gözü önünde sâir hayvanlar gibi çiftleşmezler.

Fil şakayı, mizâhı da sever. Fakat mîzâhın aşırı derecede, edeb ve terbiye hâricinde olmamasını arzu eder. Aksi takdîrde kendisine karşı istihzâ ve tahkîr edenlere şiddetle muâmele eder. File dâir birçok hikâyât ve rivâyât vardır ki, cümlesini buraya derc edecek olsam başlıca bir kitap olur.

Filin Hassâsiyeti: Fil sâir hayvanlardan ziyâde hassastır. Filin bütün hissi, duygusu kuvve-i lâmisesindedir. Filin kuvve-i lâmisesinin yegâne âleti de hortumudur. En ağır şeylerden tutup, iğneye varıncaya kadar hortumuyla kaldırır. Hortumuyla yemeği ağzına kor. Ağaçları kökünden hortumuyla koparır. Silâhı, âleti, herşeyi hortumudur. Fil kadar vefâlî bir hayvan olamaz. Kendisine ufacık bir şey -yemiş ve sâire- veren bir adamı dâimâ tanır ve ona tesâdüf edince hissiyât-ı minnetdârânesini beyân etmek için elinden geleni yapar. Filin kıymeti burada yüz liradan bin liraya kadardır.

*Seylan Adası'nın Servet-i Tabîyyesi*⁶

Seylan Adası küçük bir ada olmakla beraber âb [ü] havâca, servet-i tabîyyece, hayvânâtça pek zengin bir iklimdir. Âb ü havânın ihtilâfiyla yağmurların muhtelif zamanlarda yağması keyfiyeti memleketin nebâtâtını zenginleştirmeye yardım etmiştir. Dünyânın her tarafında, her ikliminde yetişen nebât ve ezhâr burada yetiştikten mâadâ adanın kendisine mahsûs olarak birçok çiçek ve otları vardır. Hubûbât, bahâr, çiçek, eşcâr dâhil olduğu hâlde bu adada üç bin türlü nebât mevcûddur. Nebâtâtın bir kısmı Malaya, Cava, Sumatra ve Hind-i Cenûbî memâlikinde hâsıl olan nebâtâtla müşâbehet ve karâbeti olduğu fennen sâbit olmuştur. Aynı zamanda Madagaskar, Afrika, Moris ada ve karalarında yetişmekte olan nebâtâtın cümlesi Seylan Adası'nda kemâl-i suhûletle yetişip, neşv ü nemâ bulmaktadır. Yosun gibi enhâr, göllerde yetişen çiçeklerle, ne bâtât dahi bu adada yetişmekte ve envânın mecmûu bin çeşide bâlîğdir. Dâimî sûrette yağmur eksik olmadığı cihetle senenin on iki ayında -her mevsimde- her mevsime göre envâ' çiçekler, bukûl ve fevâkih ve erzâk yetişiyor.

Bilhassa Seylan Adası'nda yetişmekte olan ezhâr, nebâtâtı, eşcâr, teallukâtını görmek için Kolombo'dan Kandy kasabasına ihtiyâr-ı sefer ve zahmet ettim. Bu kasaba Kolombo'dan şimendüferle dört sâat uzakta ve müteaddid ormanların ortasında vâkı'dır. Mesâfe yetmiş iki mil olup, bir yolcu için yol esnâsında görülecek pek çok istifâdeli şeyler vardır. Pirinç tarlaları, güneş görmez ormanlar, çay çiftlikleri, kokoa, lastik, bambu, koko ağaçları, müteaddid -sür'atle akan- nehirler, altı büyük tünel gibi şeylerle mürtefi' dağların zirveleri, tepeleri, iri kayalar yolcuları eğlendirir. Adayı ziyâret edenler bu kasabayı mutlak görmelidirler.

Kandy kasabasında da bir zâir, seyyâh için görülecek pek çok şeyler vardır. Görülen şeyler adanın servet-i tabîyyesini teşkîl eden, nebâtât, hayvânâtta başka, adanın kadîm usûl-i mi'mârîsi ve hâl-i hâzırda ki hiref ve sanâyîi insana bir fikr-i mahsûs vermeye kifâyet eder.

⁶ S.M. Tevfik, 11 Aralık 1913: 217-219 ; S. M. Tevfik, 2022: 531-538.

Şimendüferin birinci mevkiyle gidip gelmek ücreti dokuz rupiye -yetmiş iki guruş- olup, yemek ve içmekle araba ücreti de dâhil olduğu hâlde Kandy kasabasında yirmi dört sâat kalmak için min-haysü'l-mecmû' bir İngiliz lirası kâfidir.

Kasabanın irtifâi sath-ı bahrdan iki bin küsür İngiliz kademi olarak, İsviçre kasabalarına son derece müşâbeheti vardır. Bu küçük kasaba daima züvvâr, seyyâhının uğradıkları bir merkez teşkil ettiği cihetle hükûmet-i mahalliyye tarafından tezyîn ve tekemmülüne fevkalâde bir sûrette himmet edilmiş ve züvvârın istirahatleri belegan mâ-belağ te'mîn olunmuştur.

Kasabada gâyet güzel ve a'lâ hoteller Avrupalılar tarafından te'sis edildikten başka hükûmet-i mahalliyye tarafından da Rest house (istirâhathâne) nâmıyla (*Peradonya*) mevkiinde, nebâtât bahçesinin -doğrusu nebâtât meşherinin- karşısında güzel bir ikâmetgâh kurulmuştur. Bu istirahathânedeki temiz yatak, gusulhâne mevcûd olup, yemek, içmek dâhil olmak şartıyla pek az para mukâbilinde bir yolcu günlerce ârâm edebilir. Kasabanın büyük hotellerine gidilse lâ-ekal günde bir İngiliz lirası sarfetmek icâb eder.

Ben ise istirahathâneye kapağı attıktan sonra, karşısındaki nebâtât bahçesine -ki bilhassa onu görmek için buraya gelmişdim- fırladım. Bahçe medhalinde bir iki oda vardır. Burada seyyâhın ve züvvâr imzâlarıyla, nereli olduklarını ve günün târihini yazdıktan sonra bahçeye girerler. Her şeyden evvel şunu arz edeyim ki, bahçedeki müstahdemînin cümlesi ehl-i fen ve erbâb-ı ihtisâsdan kimselerdir. Bahçenin nezâreti ilm-i nebâtâtta vüs'at-i ilmiyyesi olan bir zâta tevdi' edildiği gibi maiyyetine de Avrupalı olarak yedi diğer zât ta'yîn olunmuştur. Bunlar sırf nezâret, evâmîr ve nevâhî ile iştigâl edip, asıl işin çetin ve âdî kısmıyla iştigâl edenler ise yerli bahçıvânlarla, hammâllardır.

Bu bahçede hayvânât da bulunsaydı buna ben numûne çiftliği nâmını verirdim. Bahçıvanlarla hammâllar iki yüz kişilik bir cem'iyet teşkil ediyorlar. Bahçede mevcûd olan nebât, eşcâr, ezhârın tafsîlâtını, sûret-i garsını, nasıl yetiştiğini, nereden getirildiğini beyân eden resimli bir kitap, bahçe müdürîyeti tarafından züvvâra bir buçuk rupiye mukâbilinde satılır. Fakat bu kitabı mütâlaa etmek vaktinden evvel -yani bahçeyi ziyâret

etmezden evvel- veya sonra daha faydalı bir şey olup, bahçe ziyâreti esnâsında bir zâir bununla iştigâl edemeyeceği tabîi bulunduğu cihetle, herhâlde bahçedeki yerli müstahdemîninden birini beraber almak mecbûriyetindedir.

Bu nazariyeye binâen ben de yerli bahçivânlardan yirmi dokuz seneden beri bu bahçede bahçivânlık etmekte olan (*Di Silva*) nâmında bir ihtiyâr adamı beraberimde alarak yoluma devâm ettim. Bu adam oldukça İngilizce konuşur ve bana istediğim tafsîlâtı veriyordu. Mezkûr bahçe 1821 sene-i Mîlâdîsi'nde 150 -acre- İngiliz dönümüdür- dönüm bir mesâha üzerinde teessüs etmiştir.

Bahçeyi tezyîn için sadef kabukları; renkli çakıl taşları, kum ve sâire kullanılmıştır. Bahçenin mûntehâsında büyük bir nehir akmaktadır. Züvvârın istirahatleri için nehrin kenarında zarîf ve iki kişiye mahsûs demir kanepeler vaz' edilmiştir. Bahçenin sath-ı bahrdan olan irtifâi 1600 İngiliz kademidir. Bahçenin sağ cihetinde 1860 senesinde Burma'dan celb edilip gars olunan *Amherstia nobilis* ağaçları pek latîf, emsâlsiz şeylerdir. Senede bir defa Nisan ayında ceviz kadar bir meyve verir.

Daha ileride Honduras Mahogauy Indian, Suoitenia Maho Gauy, Chrysophyllum Cainits, Storapple ağaçlarıyla bu mevkiin karşısında oil Palm ve Eloeisguiueensis ağaçları da Afrika'dan sûret-i mahsûsada yirmi beş sene evvel getirilip dikilmiştir.

Dalları hurma dallarına benzeyen Palm ağaçlarının elli nev'ine tesâdüf edilir ki, herbiri Afrika, Brezilya, Amerika, Madagaskar, Burma, Çin, Japon, Hindistan, Sumatra ve Seylan adalarına mahsûs olup, büyük fedâkârlıklarla yerlerinden celb edilip bu bahçeye gars olunmuşlardır. İnce dalları yılan şeklinde olup birbirine sarılan ve ağaca acîb bir şekil bahşeden *Bauhinia Anguina* ağacıyla yaprakları dilim dilim insan parmağına müşâbih olan *Monstera Deliciosa* ağacının manzaraları şâyân-ı temâşâdır. Yaprakları ehrâm şeklinde olup, Amerika-yı Vüstâ'dan celb edilen Selgaginella loevigoto ağaç o kadar güzel ve latîfdir ki, insan seyrine doymaz.

Meksiko'dan getirilen Pitonia ve Monstera ağaçları da pek garîb ve acîb bir ağaçtır. Bunun yaprakları tabîiatıyla delik ve deşik bir hâlde, meyvesi de ananas kadar lezîz olduğunu delîlim söyledi.

Ördek şeklinde bir çiçeğe mâlik olup, sinek avlamak hâsiyetini hâiz bulunan Aristolocchia Gigas ağacı cidden zâirinin hayret, istiğrâblarını celb etmektedir. Bâlâdaki çiçeğin tabîi bir kapağı olup, sinek içine girince tabîatıyla kapanıverir. Kabuğunu yarmak sûretiyle içinden akan mâî içki makâmında kullanılan - yerliler hep bunu içiyorlar- ve yapraklarından yelpaze, suyundan mürekkeb istihsâl edilen *Elegans* ağacıyla *Palmira Palms* ağacı da görülecek şeylerdendir.

Brezilya'dan buraya nakil ve gars edilen *Bignonia Magnifeca* ağacının sarmaşıklarını görmek herhâlde insanın hoşuna gider. Ormanlarda gezen seyyâhînin lede'l-hâce itfâ-yı atş ve harâretlerine büyük yardımı dokunmakta olan *Fravellers Palm* ağacı da şâyân-ı temâşâdır. Mezkûr ağaç tamâmıyla muz ağacı gibi ise de hacmen pek iri ve cesîm olduğu hâlde meyvesi yoktur. Fakat kabuğu bıçak veya sivri bir âletle deşildiği zaman içinden küçük bir destiyi dolduracak kadar serin, lezîz bir mâyi' çıkıyor ki, yolcuların susuzluğunu teskîne kâfidir.

Kırk yada uzunluğunda olan *Nutmug (tree)* ağacıyla otuz yada yüksekliğinde bulunan *Clove* ağacından güzel bahârlar hâsıl olur ki bura yerlileri için bir ni'mettir. Doktorlarla dişçilerin işine ziyâdesiyle yarayan kokain ağacı ile dile çiçeği dokunduğu zaman iki güne kadar insanı konuşmaktan men' eden, kırmızı ve sarı bir çiçeğe mâlik olan *Duncane* ağacı hakîkten tuhafdır.

(*Papires*) Mısır'dan celb edilerek ekilmiştir. Tnipeurn yine sinek yakalayan çiçeklerdendir.

Durian ağacının meyvesi sarımsak gibi fenâ kokuyor. İnsana son derece kuvvet verdiğini bahçivân söylüyordu. Malaya'dan getirilen bu ağacın uzunluğu altmış metre kadar vardır.

Sealign vax palm -kırmızı balmumu demektir- çiçeğinin dibi kırmızı renkte bulunduğundan dolayı bu nâmı almıştır.

Anthurium kalp şeklinde, iri yapraklara mâlik acîb bir mahlûktur.

Dendrobium formusum giganteum ağacını Brezilya'dan getirerek ekmişlerdir. İri, kalın bir çiçeğe mâlik olup, çiçeğinin rengi penbe ise de her yaprağı üzerinde mâî, sarı ve lâciverd benekleri vardır.

Orchid penbe ve beyaz bir çiçektir. Yapraklarında ufacık beneklere mâliktir. Butterfly orchid âdetâ çiçeği kelebek şeklindedir.

Douer kısa bir ağaçtır. Yaprakları murabba' ve dörder yapraktan mürekkebdir. İngilizlerin zu'munca bu yapraklardan birisini koparıp cebine koyan adamın tâlii, bahtı uyanırmış. Ben de bir tanesini koparıp cebime attım!

Palm trees palma ağacının envâ'ları bu bahçede mevcûddur. Fakat birisinin yaprakları gâyet latîf, körpe ve beyaz idi. Delilim, bunun yapraklarından İngilizlerin en a'lâ şapkalar i'mâl eylediklerini söyledi.

Indian Rubber lastik ağacıdır. 1835 senesinde bu ağaç Seylan'a getirilip, hükûmet tarafından ahâliye gars edilmesi için teşvîkât-ı lâzıme icrâ edilmiş, el-yevm bu ağaç yüzünden Seylan Adası'na her sene milyonlarca rupiye para giriormuş. Seylan'dan kıtaât-ı mütemeddineye külliyetli miktarda lastik gönderilir. Hele bu sene lastik mahsûlü o kadar çoktur ki, fiyâtı son derece sinîn-i sâbıkaya nazaran inmiştir. Bu yüzden lastik ağaçlarına mâlik olanların neşeleri biraz kaçmıştır.

Cocoanut tree, kokoa ağacıdır. Adada bu ağaçtan daha mebzûl ve külliyetli hiçbir şey yoktur. İri bir kadla kadar ceviz gibi bir meyve veren bu ağaç memleketin başlıca menâbi'-i servetini teşkil etmektedir. Beş on sene evvel bu ağaçların yüzünü bin rupiyeye satarlarken fi yevminâ hâzâ bin liraya bile güçlûkle satılır.

Cevizlerinin bin tanesi yine evvelce otuz rupiye kıymetinde iken el-yevm tam yüz rupiyeye satılmaktadır. Bu ağaca mâlik olanların servetleri birdenbire evc-i a'lâyâ varıp, milyoner olmuşlardır. Bunun sebebi ise mezkûr cevizlerden istihsâl olunan yağlardır ki, nebâtî bir yağ olduğu cihetle Avrupa'da son derece makbûl ve mergûb olmuş, hattâ Almanya hükûmeti hayvânî terayağları yerine işbu koko[a]dan hâsıl olan nebâtî tereyağını askerine yedirmeye karar vermiştir ki, bu yüzden mezkûr kokoa ağaçlarının fiyâtı birden bire fırlamaya başlamıştır.

İstanbul'da, Avrupa'da isti'mâl olunan en nefis bisküvilerle ona mümâsil hamur işlerinin cümlesinde tereyağı yerine bu kokoa yağları kullanılmaktadır.

Kokoanın yağını istihsâl için Kolombo ile Seylan Adası'nın muhtelif yerlerinde müteaddid fabrikalar inşâ edilmiştir. Kokoanın yağında az bir koku var ise de eczâ-yı kimyeviyye vâsıtasıyla mezkûr kokunun ref' ve izâlesi mümkün olmuştur.

Bundan başka bu cevizden burada envâ' yemekler, helvalar, tatlılar, turşular yapıldığı gibi, aynı zamanda elyafından süpürgeler, hasırlar, paspaslar, yazlık kalın perdeler, beytü'l-helâ terlikleri, sâire yapılmaktadır. Dallarından da yelpaze ve ona mümâsil birçok eşyâ meydana getirilmektedir.

Irak'ta biraz himmet edilse hurma ağacından da birçok ma'mûlât meydana getirilebilir. Hâl-i hâzırda ise bir takım ufak tefek şeyler yapılıyor ise de zarâfetsizliğine binâen Avrupa'ya sevkedilecek bir hâlde değildir. Bu bahçede daha binlerce ağaç, çiçek var ise de cümlesini buraya sığdırmak gayr-i kâbil olduğundan bu kadarla iktifâ ediyorum. Mezkûr bahçede gâyet vesî' bir park vardır ki, herkes burada ağaçların gölgesi altında uzanıp istirâhat etmeye veyahud oturup mütâlaa etmeye me'zûndur. Akşamları İngiliz çocukları buraya gelip topla oynar, a'mâl-i bedeniyyede bulunurlar.

Bahçenin bir tarafında da Experimental garden nâmıyla nebâtât ve çiçek yetiştirmeye mahsûs ayrı bir yer vardır. Bambu ağaçları nehrin kenarında ekilmiş vâsi' bir yeri işgâl eylemiştir. Bahçede mevcûd ağaçların en tuhafı Banian trees banyan ağacıdır ki cesâmeti herhâlde yetmiş metreden ziyâdedir. Bu ağacın dalları yere sarktıktan sonra köklerle birleşir. Yerdeki kökleri yarım arşın irtifâ' kesb ederek, ağacın etrâfını ihâta eder. Bu ağaçların herbiri için lâ-ekal yirmi metre murabbâ bir muhît lâzımdır. Bahçede birçok meyveli ağaçlar da vardır ki, herbiri ayrı bir memleket, bir iklim mahsûs olup, buraya sûret-i mahsûsada celb edilip dikilmişlerdir. Adanın bir kısım yerlileri olan Sinhalılar bahçivânlıkta nâmlılar ise dümdüz olan ağaçların tepesine çıkmakta mahâretleri vardır.

Seylan Adası'nda pamuk, kahve, çay, zencefil, darçın, kakule, bambetu, hardal, -hattâ zeytin- enbe, payao, muz,

karabiber, temr-i hindî, ipekli pamuk ve yüzlerce nâfi' ve zengin eşcâr ve esmâr yetişmektedir.

Hükûmet tarafından arâzî, tarlalarla mezrûât ve mağ rûsâtı iskâ için ameliyât-ı iskâiyye ve irvâiyyeye vaktiyle pek çok para sarfederek adanın her tarafını sîr-âb edecek sûrette nehirler, kanallar hafr etmiş, borular vâsıtasıyla her tarafa suyu îsâl etmiştir. Hâsılı nebâtât, tabakât-ı arz, maâdin, miyâh, hikmet-i tabîiyye ulûm ve fûnûnuyla iştigâl edenler için bu ada pek elverişlidir. Her istedikleri şeye mebzûlen tesâdüf edebilirler.

Seylan Adası (I) ⁷

Kandy Nüfûsu: Kandy kasabasının nüfûsu günden güne çoğalmaktadır. Hâl-i hâzırdaki nüfûsu 29020'ye bâliğdir. Kandy kasabasının ortasında gayr-i muntazam bir göl vâkı'dır. Bu gölü eski Kandy hükümdârları meydana getirmişlerdir. Gölün sath-ı bahrdan olan irtifâı 1655 İngiliz kademidir. Derece-i harâret 50'den 57'e kadardır. Posta, telgrafhâne istasyonun kurbundadır.

Hoteller: Kandy'deki hotellerin en a'lâları Florence ve Gueen'o hotelleridir ki, bâlâda ta'rîf olunan gölün kenarında vâkı' olmuşlardır. Kasaba içinde hotellerden başka İngiliz madamaları tarafından idâre olunan apartmanlar da vardır. Kışın bu aydan sonra Seylan Adası'na binlerce züvvâr ve seyyâh gelir. Bu hoteller, evler hep dolar. Alışveriş son derece-i faâliyetini bulur.

Müessesât-ı İlmiyye ve Sınâiyye: Kandy'de müteaddid kulüplerle bir iki banka şu'besi, bir sanâyi' mektebi, birkaç misyoner mektepleri de vardır. Kandiye'de üç dört kitâbhâne var ise de en iyisi Oryantal (Oriental Library) kitâbhânesidir. Bu kitâbhânedeki, İbrânî, Keldânî, Arabî, Fârisî, Urdu, Kâmil Sinhalî lisânlarıyla yazılmış ve el yazısı olarak birçok kitaplar vardır. Buzalıların mukaddes kitaplarından da birkaç nüsha mezkûr kitâbhânedeki mevcûddur.

Mezkûr kitapların cildleri pek musanna' ve Buza âlihelerinin resimleriyle müzeyyendir. Kâğıtları ise bizim dülgerlerin kalın ve yumuşak talaşlarına benzer bir nevi' yaprak kabuğudur. Yazıyı muhâfaza etmek hâsiyetine mâlik olan bu kabuk üzerindeki

⁷ S.M. Tevfik, 18 Aralık 1913: 233-235 ; S. M. Tevfik, 2022: 539-547.

ibâreler, âdetâ kurşun kalemle yazılmışa benziyor. Mezkûr kitâbhâne göl kenarında vâkı' bulunduğu için evvelce Kandy hükümdârlarına hamam vazîfesini görüyormuş. Gölün muhîti 45 İngiliz dönümünden ibârettir. Gölün üç tarafı hoteller, güzel ikâmetgâhlarla donatılmış ise de rutûbetten sâlim değillerdir.

Gölün kenarında beledî tarafından vaz' edilen demir kanepeler üzerinde oturanlar, caddeden gelen geçenleri, gölde yıkanan filleri seyretmekle mahzûz olurlar. Gölün etrâfını gezmek için en münâsib zaman sabah ve akşamdır. Gölün biraz yukarısında kasabaya mahsûs küçük bir müzehâne vardır. Burada Kandy sanâyiyle ahâlisinin tarz-ı telebbüsünü, maişetini gösterir eşyâ teşhîr edilmiştir.

Müzehânede ayrı bir dâire daha vardır. Orada Kandy'de bakır, sarı ma'denden eşyâ ve edevâtı yapan san'atkârlar işliyorlar. Hükûmet bunlara maâş verip, i'mâlkerdeleri olan eşyâyı bu müzenin bir odasında teşhîr ettikten sonra seyyâhîne pek pahalı bir fiyât mukâbilinde satar.

Teşhîr edilen eşyâ, bakır, sarı ma'den ve gümüşdür. Musanna, beşik, oyma, eşkâl, nukûş kabartma ve oturtma usûlüyle maâdin-i mezkûre üzerine vücûda getirilen eşyâ hadd-i zâtında pek antika, zarîf şeylerdir. Eşyâ-yı mezkûre tepsi, şamdân, ibrik, leğen, tas, kutu, vazo ve ona mümâsil bir salonu tezyîn edecek şeylerdir. Gümüş ve bakırdan sigara tabakaları, sigara külüne mahsûs tabaklar, iri, ufak filler, yılanlar, ef'îler, akrepler, hâsılı cici bici şeyler hep maâdin-i mezkûreden yerli ustalar ma'rifetiyle vücûda getirilmiştir.

Kandy Puthânesi: Kandy kasabasının ümrânına başlıca hizmet eden avâmilden biri de bu puthâne olup, senede bir defa adanın, Burma Cezîresi'nin etrâf ve eknâfindan yüz binlerce Buzalılar buraya gelip mezkûr puthâneyi ziyâret ettikten sonra hedâyâ, nezirlerini Buza'ya takdîm ederler. Bu merâsim ağustos ayında vukû' bulur. O sırada kasaba bir panayır hâlini iktisâb eder.

Puthâne müteaddid dâirelere taksîm olunmuştur. Asıl ziyâretgâh ve pek mukaddes olan yer, Buza'nın dışı bulunan oda ile Buza'nın uzandığı dâirelerdir. Ben her ikisinin içine girdim. Buza'nın dışı zu'm olunan nesne o kadar büyüktür ki, insan dışine aslâ benzemedikten başka kurd dışı şeklinde ve fil dışinden

ma'mûl bir diştir. Mezkûr tek diş büyük bir gümüş kubbe içinde altın tellerle dikili bir vaz'iyette bulunmaktadır.

Bu zâtın uzandığı yer -tabîi heykelidir- ise murabba', gâyet dar bir oda olup içi karanlıktır. Mum yaktırmak için hademeye biraz para vermeye mecbûr oldum. Bu zâtın bu heykeli, üç metre tûlünde, kafası iki büyük karpuz kadardır. Bir elini kulağının arkasına koyduğu hâlde öbür elini boyuna bacağı üzerine uzatmıştır. Yüzü müdevver, başında saç yoktur. Heykelin önünde de ayrı bir ayak izi vardır ki, Hazreti Âdem'in ayağının izi olduğunu Hindûlar iddiâ ediyorlarmış. Buza heykelinin etrâfında birkaç âlihe heykeli daha var ise de cesâmetçe, vaz'iyetçe Buza'dan pek farklıdır.

Puthânenin aksâm-ı sâiresinde de böylece küçük, alçak tavanlı odalarda birçok put, Buza heykelleri mevcûddur. Ancak berikiler oturmuş ve ayakta durmuş vaz'iyetlerdedir. Bu puthânede bence kıymet-i sanâiyyeyi hâiz olan yegâne bir şey varsa puthânenin duvarlarıyla tavanındaki nakışlardır. Nukûş-ı mezkûre Hind, Geyzem, Buza târih-i dînîsine âid esâtîr, hurâfâtı nâzirîne bi-hakkın irâe etmektedir. Mezkûr nukûşun sâbit boyalarıyla san'atlerindeki incelikler cidden şâyân-ı temâşâdır.

Kandy Buzalıları her sene vergilerini koca bir filin sırtı üzerine koyarak, filin arkasında Kandy putperestlerinin eşrâf ve rüesâsı ile bütün Buza peyrevânı ziller, davullar çalmak sûretiyle puthâneye doğru getirip, Buza'nın heykeline takdîm ederler. Bu vergi ise, hükûmet vergisi olmayıp Buza'ya mahsûs dînî bir vergidir.

Puthânenin döşeme taşlarının kısm-ı a'zamı Moonotone aynü's-şems -ma'den- taşıdır. Mezkûr taşlar üzerine birçok nakışlar, resimler hakkedilmiştir. Puthânenin bir galerisinde de günah işleyenlerin ne yolda devler, şeytânlar tarafından cezâ gördüklerini musavvir nukûş, rûsûm bir duvar üzerinde tersîm edilmiştir. Bütün bu rûsûm dört yüz kûsür sene evvel meydana getirildiği hâlde el-ân cilâ ve revnakları, boyaları sâbit kalmıştır. Seyyâhın için puthânenin en münâsib seyir zamânı sabah, akşamdır. Zîrâ o sıralarda Buzalıları âyîn-i rûhânî icrâsı için puthâneye gelirler ki tarz-ı ibâdetlerini görmek de mümkündür.

Buza Rahipleri: Buza rahipleri yahud rüesâ-yı rûhânîleri vücûdlarındaki saç, kılları sık sık izâle edip, sarı -karantina bayrağı renginde- renkli bir ince bezle omuzlarını, göğüslerini, sırtlarını, avret yerlerini örterler. Güneşte gezerken yine sarı renkte bir şemsiye taşırlar. Buzalılar indinde sarı en mukaddes bir renktir. Puthânelerinin duvarları da mezkûr renkte boyanmıştır.

Bu rahipler tramvaya, şimendüfere bindiklerinde para vermezler. Çünkü para taşımazlar. Paranın ne olduğunu bilmezler. Fakat bunların bilet parasını tramvayda ve şimendüferde bulunan Buza peyrevleri derhâl kumpanyaya teslim ederler. Adanın her tarafında mezkûr rahiplerin ikâmetleri için peyrevân tarafından binâlar inşa edilmiştir. Bunlar için evkât-ı muayyenede yemek, içmek getirirler.

Kandy Müstevlileri: Kandy ile Seylan Adası'nı evvelâ Portekizler ve sonra Duçlar zabt ve istilâ etmişler ise de yerlilerin muhâcemât ve müdâfaât-ı dilrânelerine mukâvemet edemeyerek bir kısmı firâr ve kısm-ı diğeri de son neferlerine kadar katledilmişlerdir. Mezkûr katilgâhların Kandiye'de yeri el-ân bâkîdir.

1815 senesinde İngilizler adayı zabt ve istilâya harp ile değil siyâsetle -hikmet-i amelî usûlüyle- muvaffak olduktan sonra Kandi hükümdârının tahtdan indirilmesine teşebbüs etmişlerdir. Fakat Kandy hükümdârı o sırada Kandy'de mevcûd ve "Macor Davi"nin kumandasında bulunan İngiliz askerlerini de Portekizliler gibi kesmişlerdir.

Anâsır ve Tavâif: Adanın efendileri olan İngilizlerle burada ticâretle iştigâl eden bil-cümle Avrupalıların mikdarı yedi bin kişiden ibârettir. İngilizlerin çoğu asker, zâbit, hükûmet me'mûru, mütebâkîsi ticâretle iştigâl edenlerdir. Bu kadarlık bir kuvvetle hîn-i hâcette memleketi teskîne muktedir görünmeyen müstevlîler, ayrıca da Kolombo Limanı'nda dâimî sûrette iki harp gemisi bulundurmaktadırlar. Bana kalırsa bu fazladır. Hükûmet-i mahalliye istediği vakit buraya kuvâ-yı imdâdiyye sevk ve îsâline muktedirdir. Çünkü harp ve nakliye gemileri bu vazîfeyi ifâyâ müstaidirler. Aynı zamanda Hind-i Cenûbî ile ada beynindeki mesâfe bir gecelik mesâfeden ibâret olup, Madras'dan iki gün içinde buraya asker celb etmek mümkündür.

Köylüler Unsuru: Bunlar vaktiyle Avrupalı olup bu adaya hicret ederek mürûr-ı zamân ve eyyâm ile yerleşmişlerdir. Bunlar da iki kısma ayrılır. Birincisi fakîrû'l-hâl olan Portekizliler, ikincisi oldukça hâl ve vakitleri iyi olan Duçlardır. Portekizliler bir dereceye kadar kendi âdât-ı kavmiyyelerini muhâfaza edebilmişler ve aralarındaki ittihâd noktasından meclis-i idâre-i vilâyette bir a'zâya mâlik olmaya muvaffak olmuşlardır. Duçlar ise adanın bütün ticâretgâhlarında icrâ-yı kitâbet etmekle evkât-güzâr olmaktadır. Pek ucuz bir maâş mukâbilinde hükûmet me'mûriyetlerine de ta'yîn edilmekteler ise de vezâif-i âliyyede istihdâm olunmamaktadırlar.

Sinhalılar: Adanın hâs yerlileridirler. Fakat bu âna kadar câhil ve mutaassıb bir hâlde kalmışlardır. Zirâat ve felâhatte mahâret-i fevkalâdeye mâliktirler. Fakat maatteessüf günden güne misyonerler bu câhil zavallıları envâ'-ı hiyel ve desâisle iknâ' ederek, hristiyan ediyorlar. Hristiyanlığın adedi misyonerlerin faaliyet ve ciddiyetleri sâyesinde bu adada gittikçe çoğalmaktadır. Hiçbir köy yoktur ki, bu ebâlisenin bir iki kilisesi, ma'bedi, mektebi, vaaz yeri, aşerâtla adamları olmasın!

Tamiller: Bu unsur da iki kısımdır. Biri yerli Tamiller olup, yüzlerce seneden beri buraya muhâceret edip yerli hâlini iktisâb ederek, etvâr ve ahlâk-ı kadîmelerini unutmuşlardır. Diğer de Madras'dan ve Hind-i Cenûbî'den buraya iş güç bulmak için gelenlerdir ki, bunlarda izzet-i nefis, terbiye, tehzîb külliyyen mefkûd olduğu gibi fikirleri, düşünceleri de pek mahdûd ve renkleri simsiyahtır. Bu ikinci makûle adanın en süflî işleriyle iştiğâl edip ekmeklerini kazanırlar. Maamâfih Seylan Adası'nda tesâdüf ettikleri refâh ve ni'meti vatanlarında bulamazlar. Ada bunlar için bir nevi' cennet teşkil ediyor.

Müslümanlar: İslâmlar an asıl Moris Adası'ndan buraya iş ve ticâret için gelmişlerdir. Hutût-ı vechiyeleriyle salâbet-i ahlâkıyyelerine bakılırsa bu Morisliler an asıl Arap unsur-ı necîbine mensûb olup, âbâ vü ecdâdları vaktiyle Hicaz'dan, Mısır'dan Hadramut kıt'alarından Hindistan'a ve buraya muhâceret edip yerli kadınlarla izdivâc ve münâkeha neticesinde bir dereceye kadar eski ırk ve kavmiyetlerini gâib etmişlerdir. Lisânları Tamil lisânı olup, akıl ve zekâ, tecrübe ve fetânet noktasından adanın en mümtâz anâsırından ma'dûd bulunup,

izzet-i nefslerini müstevlilere karşı bi-hakkın muhâfaza etmeye muvaffak olmuşlardır. Bir müslüman açlıktan canı çıkacak olsa aslâ hammâllık ve umûr-ı süfliyye ile iştigâl etmez. Bilakis daima nâmûskârâne bir sûrette ticâret ve alış-verişle uğraşırlar. Seylan Adası'nda milyonlara mâlik İslâmların adedi aşerâta bâliğdir.

Malayalılar: Malaya Adası'nın yerlileri olup kırk elli seneden evvel buraya askerlikle gelmişler ise de ahîran askerlikten çıktuktan sonra Seylan Adası'nda yerleşmeyi tercîh eden sınıftır. Bunlar mülâyim tabîata mâlik ve son derece mutî' oldukları cihetle hükûmet-i mahalliye tarafından polislikle, beledî çavuşluğuyla, bu gibi işlerle istihdâm olunmaktadırlar. Aynı zamanda bil-cümle hotel uşakları, ticârethâne kapıcıları da bu unsur efrâdında[ndı]rlar.

Karadalılar: Bunlar ise pek vahşî ve tuhaf hilkat ve tabîata mâlik kimselerdir ki daima ormanlarda, dağlarda gezerler. Seylan Adası'nın cihet-i şarkisinde vâkî' olan kasaba ve dağlarda bunlara çokça tesâdüf edilir. Fakat gittikçe adedleri eksilmektedir. Hakîkî Karadalılar ormanlardan dışarı çıkmazlar. Daima orada ele geçirebildikleri bal ve tuyûr-ı hayvânât etleriyle tagaddî ederler. Ok ve yay kullanmakta bunların son derece mahâretleri oldukları rivâyet olunmaktadır.

Maîşet, Tarz-ı Telebbüs, Yemek İçmek: Bâlâda arzylediğim her unsurun kendisine mahsûs millî taâmları, elbiseleri, tarz-ı maîşetleri vardır. Herbirisinin elbisesi, yiyeceği, maîşeti, ahlâkı diğerine benzemez. Lisânları da ayrıdır. Meselâ Sinhalılar saç besliyorlar ise de Tamiiller kadar saçlarını uzatmayıp kısa bir hâlde bulundurlar. Aynı zamanda başlarına serpûş koymayıp, hilâl şeklinde bir tarak takarlar. Bazı yerliler Salı ve cuma gününü hayırsız günlerden addettikleri cihetle eyyâm-ı mezkûrda hiçbir işle iştigâl eylemezler. Umûmiyetle ada halkı Hindistan ahâlisine nisbeten son derece temiz ve nazîf bulunuyorlar. Hemen her gün yıkanırılar. Elbiseleri daima temiz ve beyazdır. Bacaklarını alel-ekser ipekli veyahud ketenden ma'mûl peştemallerle örterler.

Seylan'da beledî kânûnları da biraz şiddetlidir. Ahâliyi temiz bulundurmaya kavânîn-i belediyye dahi çok yardım etmiştir. Ahâlî fakîr olmakla beraber elleriyle sümkürmek, sokaklarda tükürmek âdetine mübtelâ değildirler. En fakîr bir kimsenin lâ-

ekal iki mendili vardır. İngilizce (*Cleanliness is next. Or even superior, to Godliness.*) darbü'l-meseli bizim “*Temizlik imandandır*” hadîs-i şerîfine pek müşâbehet ve mutâbakatı vardır. Demek isterim ki nezâfeti İngilizler kavânin ile ahâliye öğretirler. Zannederim ki, bizim Cemil Paşa da aynı metodu İstanbul’a tatbîk etmeye çalışmaktadır. Zâten başka çâre varmı ya?! Hülâsa olarak Seylan ahâlisi ne Çinli ne de Hindli sayılıp, ikisinin arasında bir kavmiyet teşkil ediyorlar.

Seylan Adası (II) ⁸

Edyân: Seylan Adası’nda tâ evvelden beri Budistlik, Hinduizm, Müslümanlık diyânetleri esâslı olarak hüküm-fermâ idi. İngilizlerin istilâsından sonra Hristiyanlık da icrâ-yı ahkâm etmeye başlamış ve adadaki edyânın rûkn-i râbiini teşkil etmiştir. Budistlikle Hinduizm beyninde i’tikâdât ve ibâdât noktasından büyük ihtilâf ve esâslı bir fark vardır. Buza, diyânetini tasavvuf kılığında peyrevânına takdîm etmiş ve âlâyiş-i dünyevî ile pek âlûde olmamalarını tavsiye eylemiştir.

Hindûlar üç “ilâh”a -birincisi hâlık, ikincisi hâfız, üçüncüsü kâtil, cebbâr ve i’dâm edicidir- inandıkları hâlde Budistlerin i’tikâdı büsbütün başkadır. Hindistan’daki akâidi şimdilik lâyıkıyla kâri’lere ta’rif etmek bir, iki makâle ile kâbil değildir. İnşâallâh ileride Hindistan’daki edyân hakkında yine Sebîlürreşâd ile kâri’lere ma’lûmât-ı mükemmele i’tâ olunacaktır.

Seylan’daki Buza rahipleri de üç kısma tefrîk edilmiştir: İki kısmı yerli rahiplerdir ki, bir kısmı sağ kollarını, diğer kısmı da sol kollarını çıplak bırakmak sûretiyle birbirlerinden farklıdır. Üçüncü kısım ise Sisam rahipleridir ki, her iki kısma riyâset edip rahiplere Buza diyâneti hakkında tedrîsât ve telkînâtta bulunuyorlar.

Ahlâk: Yerlilerle, Avrupalılar beyninde yalnız renkçe, siyahlık, beyazlıkça değil, iş güç ta’kibinde de küllî fark vardır. Bir İngiliz muntazam çalışır, vaktinde iş başına koşar, her türlü mes’ûliyeti kabûl eder. Sıcaktan, rutûbetten, avâriz-ı tabîyyeden İngiliz aslâ çekinmez, yalnız işini ve vazîfesini bilir.

⁸ S.M. Tevfik, 25 Aralık 1913: 250-253 ; S. M. Tevfik, 2022: 549-560.

Yerliler ise her ne kadar münevver, mühezzeb, vâkıf olsa bile yine ara sıra tenbellikten vazgeçmez, yağmuru, sıcağı, soğuğu bahâne eder. Hele mes'ûliyet usûlüne aslâ tâbi' ve kâil olamazlar. Bu noktadan İngilizler gerek burada gerek Hindistan'da daha pek çok zamanlar icrâ-yı ahkâm hakkına tabiatıyla mâliktirler. Faâliyet ve intizâm Şarklılarda yoktur. Onlar çarçabuk bıkar, usanırlar. Muntazam iş görmek, yaşamak Şarklıların işine aslâ elvermez.

Bundan başka birçok hasâil ve avâid daha vardır ki, bunlar ancak mürûr-ı zamânla Şarklıların damarından, zihninden, müfekkirelerinden çıkar. Ez-cümle Seylan Adası'nın yerlileri beyinde rüşvet ve irtişâ meşrû' bir şey hükmünü almıştır. Gûyâ alınan rüşvet görülen işe mukâbil bir ücret imiş. Hâlbuki Avrupa'da ve İngilizler indinde rüşvet bir cürm ü cinâyet teşkil eder. Daha buna mümâsil birçok âdât-ı redîe el-ân hüküm-fermâdır. İngilizler buna karşı en şedîd bir kânûn ve cezâ ta'yîn ettikleri hâlde kal' u kam'a muvaffak olamamışlardır.

Derebeylik: Derebeylik usûlü, el-ân Seylan ve Hindistan yerlilerinin fikirlerinde râsihdir. Daima kendilerinden ilmen, amelen, meziyeten, serveten yüksek pâyede olanlara karşı kör körüne itâat etmeyi vazîfe bilen alçak tabakalar bir türlü hürriyet-i hayâtîyye ve ma'neviyyenin, istiklâl-i fikrin lezzetini tatmamışlardır. Bu sûretle izzet-i nefis, hiss-i kavmiyyet ve fikr-i istiklâlden mahrûm kalmışlardır. Bir memleketi bir İngiliz idâre edebilir. Çünkü ahâlîde hubb-i istiklâl hissi büsbütün mefkûddur.

Memâlik-i sâirede, her gün, her sâat katil, cerh, kavga, gürültü sokaklarda, çarşılarda ötede beride eksik olmadığı hâlde, Hindistan'da burada bu gibi şeylere hiç tesâdüf etmedim desem sezâdır. Bir polis bütün cehâletiyle beraber kendi muhîtini idâreye belegan mâ-belağ mukteldir. Bu ise ahâlinin teâlî-i fikriyye ve tehzîbiyyeye, hayât-ı ictimâîyyeye olan vukûflarından olmayıp, tabiatlarında merkûz olan cübn, korku, inhitâtın nâşîdir.

Seylan Adası'nda derebeylik usûlü el-ân hüküm-fermâdır. İngilizler buna çâre bulmamışlardır. Ahâlîye terbiye-i âliyye vermeye muvaffak olamıyorlar. Çünkü o isti'dâd fitratlarında yoktur. Derebeylik usûlüyle eski zamanlarda bu adada, Hindistan'da amelîyât-ı iskâîyye ve ırvâîyye, inşâât-ı nâfia ve ona mümâsil işler icrâ ediliyordu ki bizde "suhrecilik" ta'bîr ederler. Irak'da el-ân bu ahvâl câridir.

Sanâyi' ve Hiref: Seylan Adası'nda iki bin seneden evvel sanâyi' ve hiref hâl-i hâzırdan daha müterakkî olduğunu, birçok âsâr-ı bâkıyye göstermektedir. Medeniyet ilerledikçe, sanâyi' ve hiref-i Şarkıyye mahv ü nâbûd oluyor. Bunun yegâne sebebi şudur ki, Avrupa her metân taklîdini, kalıbını yapıp memâlik-i Şarkıyyeye suhûletle sevkeder ve gâyet ucuz fiyâtla satar. El ile yapılan işler pek çok vakit ile vücûda geldiği cihetle bit-tabî' daha metîn ve daha gâlî olarak satılır ki, bu gibi metâ'ları her fakîr satın alıp gönlünü hoş edemez. Onun için Almanya ve Mançester metâ'ları -her ne kadar devâmlı ve metîn olmasalar bile- bir fakîri muvakkaten memnûn eder ve ucuz bir fiyâtla satıldığı cihetle el işlerine tercih olunur.

Seylan Adası'nda her şey eski zamanlarda yapıldı. Âdetâ ikinci bir İran kadar -hâlbuki İran'da da sanâyi' ve hiref günden güne mahv u inkırâza mahkûm olmaktadır- sanâyi' de zengin idi. Gît gide bu güzel sanâyi' munkarız olup gitmiştir. Güzel kapı perdeleri, gümüşçülük, bakırcılık, kaytan, oya, fisto işleri, dokumacılık ve o gibi sanâyi' el-ân dahi mevcûd ise de günden güne rağbetten -Avrupa'nın rekâbeti sâyesinde- düşmektedir.

Bir masa örtüsü üç ayda vücûda getirildikten sonra, âmilî bunu on gurişâ bit-tabî' satamaz. Ötede Avrupa malı bu fiyât mukâbilinde satın alınır, onun için hep bu zarîf, dil-rubâ, câzib şark sanâyii ölüp gidiyor. Şu son senelerde ada hükûmet-i mahalliyyesi bu hâllere bir çâre düşüneyim derken, sanâyi'-i mahalliyyeyi kendi kontrolü altına almış ve çarşılarda -hükûmet depolarından başka- nefîs hiçbir şey yapılmamaktadır. Zirâ hükûmet sanâyii yed-i ihtikârıyla gasb eylemiştir. Çalışanlar hep hükûmet hesabına çalışıyorlar. Vücûda getirilen mallar eskisinden daha pahalıya mal olduğu cihetle, satılmayarak depolarda kalmıştır ki, günün birinde de hükûmet şimdiki zevkinden, teşebbüsünden bir fayda göremeyince her şeye hâtime çeker geçer.

Seylan Adası'nda hükûmet hem âmirlik hem de ticaretle meşguldür. Bu kadar ihtikâr, iğtisâb hiçbir yerde görülmemiştir. Böyle yapmakla hükûmet ahâlinin menâbi'-i irtizâklarıyla mâişetlerini seddediyor. İnci saydı evvelce yerliler tarafından icrâ ediliyordu ki, yüz binlerce halk bu sâyede geçiniyorlardı. Şimdi ise mezkûr inci saydını Londra'daki bir İngiliz sendikasına

hükûmet-i mahalliye satmıştır. Fakat Allah'ın adâletine karşı bir şey yapamamışlardır. Beş seneden beridir ki, denizin dibindeki sade-f-pârelerden bir tane inci bile tekevvün etmiyor. Sadefler hep hasta ve bî-tâb bir hâldedirler.

İngiltere'den, Avrupa'dan bu felâketin def'i çâresine bakmak için binlerce lira para mukâbilinde müteaddid mütehassıslar celb edildiği hâlde iki para edecek bir çâre taharrîsine muktedir olamamışlardır. Günden güne sefil ve mâîşetsiz kalan köylüler açlıktan mahvoluyorlar. Kendilerinde biraz kudret görenler ise Afrika'ya muhâceret etmektedirler. İşte İngiltere hükûmet-i âdile-i mütemeddinesinin idâre-i âdilesi!

El-ân bizim budalalar İngiltere idâresini büyük bir şey zannediyorlar. Hâlbuki buralara gelip de pamukla ahâliyi yaktıklarını, envâ'-ı hiyel-i siyâsiyye ve iktisâdiyye ile zavallı ahâlinin paralarını ne yolda çektiklerini görseler o vakit anlarlar ki, tebaa-i Osmâniyye'den mes'ûd dünyâda hiçbir tebaa yoktur.

Benim bu yazılarımı okuyanlar, benim mutaassıb ve Hristiyanlık ile Avrupa devletleri aleyhinde bir fikre mâlik olduğuma hamlederlerse cidden yanılıyorlar. Ben hakîkati yazıyorum. Ne görürsem kâri'lerime onu sâdeliğiyle, besâtatıyla - bir köylünün bile anlayabileceği bir tarzda- tefhîme, ta'rîfe, tasvîre, teccîme çalışırım. Kimsenin aleyhinde olmadığım gibi hissiyâtıma da kapılmam.

Hudâ bilir ki, bazen ahvâl-i siyâsiyyemizi göze alarak, gördüklerimi öğrendiklerimi lâıkiyla yazmıyorum. Eğer her bildiğimi yazsam o zaman Avrupa'da, Avrupalıların a'mâk-ı kalbinde adâlet, merhamet, insâniyyetten zerre kadar bir eser olmadığını kâri'lerim anlar. Fil-hakîka bu gördüğüm Avrupalılar insan kıyâfetine kurdlardır ki, zâhirleri insanı aldatır. Bâtınlarına vâkıf olanlar, bunları insan tanımaktan istinkâf eder.

Dev Raksı: Seylan Adası'nda merâsim ve düğünler esnâsında boynuzlu, boncuklu, zilli elbiseli ve yüzüne maske geçirmiş adamlara tesâdüf edilir. Bunların bir de uzun kuyrukları -takma- da vardır. Oyun ve raksları hadd-i zâtında muntazam olmakla beraber bizim gibi yabancılar nazarında hem eğlenceli hem de tuhafdır.

Seylan'da Müslüman Nasıl Tefrik Edilir?

Müslümanların bayrağı tam bizim ay-yıldız olduğu gibi başlarında da aled-devâm fes giyerler. Fesden başka bir serpûş giydirmek için husûsî sûrette hükûmet-i mahalliyye son derece çalışmış ise de buna bir türlü muvaffak olamamıştır. Müslüman mahallesine gidildiği zaman o kadar çok fesliye tesâdüf olunur ki insan âdetâ kendisini İstanbul'da veyahud memâlik-i Osmâniyye'de zanneder.

Bir de cevâmi' ve mesâcidde, ictimâ' mahallerinde daima Osmanlı arması, tuğrâsı ve bize mahsûs birçok şeylere tesâdüf olunur ki, bunların burada isti'mâllerini tervîc için elden çalışılsa, ancak bu kadar bir muvaffakiyet hâsıl olur. Şunu demek isterim ki hissiyât-ı İslâmiyye tamâmıyla bizim lehimizdedir.

Seylan'da Tarz-ı Hükûmet: Bura vâlisi doğrusu Londra'dan gelir. Muhâberâtı re'sen müstemlekât nezâretiyledir. Yeni vâlî bugünlerde vâsıl olmuş ve evvelce müstemlekât nezâretinin sekreterlerinden imiş. Bu zâtın senevî maâşî sekiz bin lira olup, ayrıca tahsîsâtı da vardır. Adanın iki meclisi olup, biri meclis-i umûmî, diğeri de meclis-i idâredir. Meclis-i umûmîde yerliler tarafından birkaç nümâyende -a'zâ- intihâb edilir ve onlar miyânından vâlî istediklerini -İngiltere siyâsetinin tarafdarı olanları- seçer. Bu meclisde adaya mahsûs nizâmât ve bazı mukarrerât ittihâz olunur. Fakat asıl mühim meclis, idâre meclisidir. Burada hazîne me'mûru -defterdâr- asâkir-i mahalliyye kumandanı, müfettiş-i umûmî, adliye müdürü ve daha bir iki zât a'zâ-yı tabîî sıfatıyla vâlinin riyâseti tahtında memleketin umûr-ı mâliyye, askeriyye ve bil-cümle umûru hakkında teâtî-i efkâr ettikten sonra mukarrerât-ı müttehazesinin tatbiki için de devâir-i âidesine vâlinin sekreteri tarafından evâmîr-i lâzîme ısdâr olunur. Evâmîr-i mezkûre kime teblîğ olunursa derhâl icrâsına mecbûrdur. İhmâl ve itâatsizlik, ta'vîk ve te'hîr işin içinde yoktur. Me'mûrlar ise hep mes'ûldürler. Meclis-i umûmînin on yedi a'zâsı olup, reisleri vâlîdir. Bu meclisde adada mevcûd olan anâsırdan müteaddid a'zâlar vardır. Kısası vâlî her istediğini yapmaya muktedirdir. A'zâlar ona muhâlefet etmezler, çünkü işlerine gelmez.

A'zaları yine ahâlden intihâb olunan beledî, sıhhiye, ticâret meclisleri de vardır. Kasabâta da -bizim kaymakamlar gibi- vâli acentesi nâmiyla me'mûrlar ta'yîn edilmiştir. Adanın sene-i mâziyye vâridâtı 40.030.661 rupiye ve masârîfâtı da 22.644.215 rupiyeye bâliğ olmuştur ki, masrafın tarhından sonra takrîben yedi milyon hükûmet sandığına girmiştir. Aynı zamanda adanın düyûn-ı umûmiyyesi de 72.719.099 rupiyedir ki, bu paralar adanın umûr-ı nâfia, şimendüfer, ameliyât-ı iskâiyye ve irvâiyye ve ona mûmâsil şeylere sarfedildiği iddiâ olunur.

Kolombo Müzehânesi ulûm-ı tabîiyye ile meskûkât-ı kadîme meraklıları için görülecek yerlerdendir. Burada maâdin, nebâtât, tuyûr, hayvânât-ı bahriyye iskeletleri, meskûkât, yerlilerin hayât-ı ictimâiyye ve tarz-ı maîşetleri, usûl-i tezeyyûn ve telebbüsleriyle Hinduizm'in, Budistlerin eski zamanlarda ne gibi sanâyi'-i âdiyye ve nefise ile iştigâl ettiklerine dâir züvvâra ma'lûmât-ı mükemmele i'tâ edebilir.

Osmanlılar Lehinde Mühim İctimâ'lar: Benim buradaki on dört günlük ikâmetim esnâsında nefis-i Kolombo'da Osmanlılar lehinde iki ictimâ' vâkı' olmuştur. Biri Morislilerin reîs-i cemâatleri olan Mister Abdülaziz tarafından meydana getirilmiş ve bizim Kolombo fahrî şebenderimizin riyâseti altında in'ikâd eylemiştir. Mister Abdülaziz, bizim ahvâl-i târihiyye ve an'anât-ı askeriyyemizden, şanlı fütûhâtımızdan uzun uzadıya bahsettikten sonra sözünü Osmanlı-Balkan muhârebesine intikâl ettirerek İslâmiyet'in bu muhârebe esnâsında gâib ettiği maddî ve ma'nevî zâyiâtı, telefât ve hasârâtı bast ve izâh eyledikten sonra Edirne'nin tekrar Osmanlılar tarafından ne yolda teshîr olunduğunu ve el-ân ora hükûmetimizin ne kadar askere mâlik bulunduğunu, Bulgarların hezîmet-i vâkıalarını ve mezâlimlerini Avrupa'nın evvel ve âhir takındığı maskeyi vâkıfâne bir sûrette huzzâra beyân etmiş ve bundan sonra Osmanlılara ciddî muâvenette bulunmak icâb ettiğini de ilâve eyleyerek huzzârın medîd alkışları arasında mevki'-i hitâbetten çekilmiştir. Mûmâ-ileyhden sonra birkaç zât daha söz söylemişler ise de Mister Abdülaziz'in söylediği şeylere bir şey ilâve edemeyerek, yalnız onu te'yîd edebilmişlerdir.

İslâm ve Felâketleri: İkinci ictimâ' ise birinci ictimâ'dan daha parlak ve kendi iddiâlarına bakılırsa bu âna kadar adada, ne böyle bir ictimâ', ne de böyle bir nutuk îrâd olunmuştur. İkinci

ictimâ' Londra'dan buraya gelen ve burada yirmi dört sâat kaldıktan sonra Hindistan vâlî-i umûmîsiyle görüşmek üzere azîmet eden Londra müstemlekât me'mûrlarına, İslâm ve Hindû diyânetlerine âid hukûk-ı dîniyye derslerini veren Doktor -felsefe doktorudur- Seyyid Abdülmecid hazretlerinin şerefine tertip olunmuştur. Müşârun-ileyh gelmezden evvel mahallî gazeteler tarafından resmiyle, ahlâk ve meziyeti, bu âna kadar olan iştigâlâtı hakkında uzun makâleler neşrolunmuştur.

Buraya muvâsalat ve infikâkinde ada Müslümanları tarafından hakkında cidden parlak bir istikbâl ve teşyî' merâsimi icrâ edildiğini gördüm. Müşârun-ileyhin hotel ve araba ve buradan Hind-i Cenûbî'ye kadar olan vapur masârıfı hep yerli Müslümanlar tarafından tesviye edildiği gibi şerefine de mufassal bir çay ziyâfeti Kolombo'nun en birinci hotellerinden olan "The gole Tace Hotel"de verilmiş ve ertesi günü de İslâm mahallesinde kâin Büyük Câmi'in civârında bulunan "Hamîdiye Mektebi"nin -hâkân-ı mahlûun yirmi beşinci sene-i devriyyesi mülâbesesiyle bu mektep ada Müslümanları tarafından te'sîs olup Hamîdiye nâmı verilmiştir- büyük salonunda bir konferans verilmesi müşârun-ileyhden istirhâm olunması üzerine Doktor Abdülmecid icâbet ederek, nutkunu "İslâm ve Felâketleri" ünvânı altında İslâmiyet'in ahvâl-i sâbika ve lâhıkasını, târihini, i'tikâdâtını, maârifsizliğini, hâsılı bütün nekâis-ı ictimâiyye ve kavmiyyelerini beyân eyledikten sonra geçen sene zarfında Balkan muhârebesinin ibtidâsında İstanbul'a gittiğini ve kabine a'zâlarıyla görüştüğünü, Kamil Paşa'nın siyâsetini beğenmediğini ve avdetinde Londra'da bulunan İslâmları toplayıp Sir Edvar Grey'e bir "memorandum" takdîm ettiklerini, İngiltere hükûmetinin mesâil-i Şarkıyye ve İslâm hükûmetleri hakkında şu son senelerde ta'kîb ve tatbîk etmekte olduğu sû'-i siyâseti edille ve berâhîn-i kaviyye ile huzzâra tefhîm etmiş ve mezkûr siyâset netîcesinde İngiltere Şark'ta ve İslâmlar nazarında i'tibâr ve hürmetini gâib ettiğini de ilâve eylemiştir. Bunlardan sonra sözünü tekrar Osmanlılara çevirerek hâl-i hâzırımızın pek iyi olduğunu ve şimdi kuvvetli bir vaz'ıyyet-i siyâsiyye ve askeriyyeye mâlik olduğumuz ve bundan başka memleketimizdeki ihtilâfât-ı unsuriyye ve kavmiyyenin ref' ve zâil olduğunu, Edirne'nin istirdâdından sonra, genç, ihtiyâr bil-cümle Osmanlıların müttehid bir kitle teşkîl eylediklerini, bu sâyede kesb-i kuvvet eylediklerini Avrupa'ya gösterdikten,

Avrupa siyâsiyyûnunun nokta-i nazarlarını celbe muvaffak olduklarını da dermiyân ettikten sonra, hükûmet-i Osmâniyye'nin yalnız kuvvetli bir donanmaya ihtiyâcı bulunduğunu ve her Müslüman iâne nâmıyla senevî bir meblağ verecek olursa, az bir zaman içinde hükûmet-i Osmâniyye kendi kuvve-i bahriyyesini tezyîde muvaffak olup, din düşmanlarına meydan okuyabileceğini söylemiştir.

Bu muâvenet-i nakdiyyeye hükûmet-i mahalliye'nin de ses çıkarmaması için Haremeyn-i Şerîfeyn iânesi nâmıyla, iâneye dînî bir şekil ve mâhiyet verilmesi lüzûmunu tavsiye eylemiştir. Konferans mahalli Osmanlı bayraklarıyla donatılmış idi. Huzzârın başında fesden başka bir serpûş da yoktu.

Konferans eşrâf-ı mahalliyyeden ve ada meclis-i umûmîsi a'zâsından Onurabel (Honorable) Mister Abdurrahman Sâhib'in riyâseti altında teşekkül etmiş ve doktordan başka birçok zevât tarafından da birkaç nutuk îrâd olunmuş idi. Âcizleri ise sûret-i mahsûsada da'vet olduğum için, konferans mahalline gittiğimde kemâl-i hürmetle istikbâl edildim ve hatîblere mahsûs mevkîe götürüldüğüm için, benim de birkaç söz söylemekliğim icâb eyledi. Binâenaleyh huzzârın anladıkları İngilizce ile siyâsetimize, mevkiimize dâir birkaç söz sarfettikten sonra bütün âlem-i İslâmiyyet tarafından muhârebe esnâsında devletime, milletime vukû' bulan yardım ve muâvenetten dolayı bir Osmanlı ferdi sıfatıyla huzzâra teşekkürât-ı amîkamı takdîm ederek sözüme hâtime verdim. Nutukların hitâmından sonra huzzârın boynuna alel-âde bir çiçek kılâdesi -gerdanlığı- takıldı. Derakab câmi'e gidip öğle namazını kıldık. Orada Kur'ân-ı Şerîf tilâvet edildi, Devlet-i Aliyye'nin teâlî-i şân ve şerefine, nusretine hayır duâlar olunduktan sonra ayrıldık.

Fahrî Osmanlı şehbenderi yeni misâfir olan Doktor Seyyid Abdülmecid'i birkaç zât ile beraber öğle taâmına da'vet ederek, konağında da burada derci icâb etmeyen samîmî muhâvereler cereyân etti. Doktor-ı müşârun-ileyh bugün infikâk etti. Kendisini vapura îsâl için büyük bir istimbot ihzâr edilmiş ve grandî direğine de müşârun-ileyhin şerefine koca bir Osmanlı bayrağı çekilmiş idi. Müşârun-ileyh huzzârın ellerini kemâl-i samîmiyetle sıktıktan sonra birçok zevât ile beraber vapura doğru yollandı. Arkasından mendiller sallandı, hurrâlar bağırıldı.

Meşâyih-i Şâzeliyye'nin Hidemâti: Kolombo ve Seylan Adası'nda İslâmiyeti neşre en ziyâde hizmet eden Şâzeliye meşâyihleridir. Ahâlînin cümlesi Şâfiyyü'l-mezheb olduklarının yegâne sebebi ise meşâyih-i Şâzeliye tarafından birçok gayr-i müslimlerin İslâm edildiklerinde kendilerine Şâfiî Mezhebi usûlü öğretilmiştir. Burada en çok nüfûza mâlik olan şeyh ise Mekke-i Mükerreme'deki Şâzeliye Dergâhı posntişini "Şeyh İbrahim El-Arab" hazretleridir. Müşârun-ileyh iki senede bir defa bu raya, Hind-i Cenûbî'ye uğrar, mürîdleriyle temâsda, kendilerine telkînât-ı dîniyye ve mezhebiyyede bulunur. Bu sırada zât-ı âlîleri kardeşiyle beraber buradadır. Ziyâretime geldi. İade-i ziyârette bulundum. Tarîkat-i Şâzeliye için Kolombo'da ve Seylan Adası'nın her kasabasında müteaddid zâviyeler açmaya muvaffak olduğunu söyledi. Çocuklarına taâlim-i dîniyye icrâsı için yeni mekâtib-i İslâmiyye açtırmaya gayret ettiğini söyledi. Müşârun-ilehin beyânâtının hep doğru olduğunu ahâlden fiilen öğrendim. Ada Müslümanları nazarında müşârun-ileyh son derece muhteremdir.

Cenâb-ı Hak bu gibi İslâm mürevviclerini, hâdimlerini eksik etmesin. Kolombo'daki tetebbuâtımı ikmâl ettiğim için yarın ales-sabâh inşâallâh Rangon'a azîmet etmekliğim mukarrerdir.

Seylan Adası'nın Kolombo Sahilinden

S. M. Tevfik

KAYNAKÇA

- Abdürreşid İbrahim (1909), “Bombay’dan Hindistan Mektupları”, *Sırât-ı Müstakîm*, 30 Aralık, 3 (69), 264.
- Abdürreşid İbrahim (1909), “Hindistan Mektupları”, *Sırât-ı Müstakîm*, 16 Aralık, 3 (67), 240.
- Abdürreşid İbrahim (1910), “Hindistan Mektupları: Yirminci Asırda İngiliz Medeniyeti”, *Sırât-ı Müstakîm*, 20 Ocak, 3 (72), 319.
- İybar, Tahsin (1950), *Sibiryâ’dan Serendib’e*, Ankara: Ulus Basımevi.
- Özdağ, Ahmet N. (2018), “Müslüman Seyyah ve Coğrafyacıların Gözünden Seylan Adası’nda Doğal Hayat ve Kültürel Yaşam (8.-14. Yüzyıllar)”, *History Studies*, 10 (2), 129-139.
- Saltık, Ekrem (2020), “Osmanlı Devleti’nin Seylan Adası ile İlişkilerine Methal”, *Türkiyat Mecmuası*, 30 (2), 99-733.
- S. M. Tevfik (2022), *Hindistan Mektupları*, Haz. Ekrem Saltık, Pınar Yayınları: İstanbul.
- S.M. Tevfik, “Hindistan Mektupları-24: Seylan Adası”, *Sebilürreşâd*, 18 Aralık 1913 [5 Kânunîevvel 1329-19 Muharrem 1332], 11 (275), 233-235.
- S.M. Tevfik, “Hindistan Mektupları-19: Madras’tan Seylan Adası’na”, *Sebilürreşâd*, 13 Kasım 1913 [31 Teşrinievvel 1329-13 Zilhicce 1331], 11 (270), 153-155.
- S.M. Tevfik, “Hindistan Mektupları-20: Seylan Adası”, *Sebilürreşâd*, 20 Kasım 1913 [7 Teşrinisânî 1329-20 Zilhicce 1331], 11 (271), 169-171.
- S.M. Tevfik, “Hindistan Mektupları-21: Seylan Adası Servet-i Tabiiyesi”, *Sebilürreşâd*, 27 Kasım 1913 [14 Teşrinisânî 1329-27 Zilhicce 1331], 11 (272), 186-188.
- S.M. Tevfik, “Hindistan Mektupları-22: Seylan Adası”, *Sebilürreşâd*, 4 Aralık 1913 [21 Teşrinisânî 1329-5 Muharrem 1332], 11 (273), 203-205.
- S.M. Tevfik, “Hindistan Mektupları-23: Seylan Adası”, *Sebilürreşâd*, 11 Aralık 1913 [28 Teşrinisânî 1329-11 Muharrem 1332], 11 (274), 217-219.
- S.M. Tevfik, “Hindistan Mektupları-25: Seylan Adası”, *Sebilürreşâd*, 25 Aralık 1913 [12 Kânunîevvel 1329-26 Muharrem 1332], 11 (276), 250-253.
- Toros, Taha (1982), “Osmanlı Nasihat Heyeti Çin Yolunda”, *Yakın Tarihimiz*, *Milliyet*, Mayıs, 307.

XXI. YÜZYILDA SRI LANKA’NIN DIŞ POLİTİKASI: “ÇOK YÖNLÜLÜK” VE “DENGİ”

*Yusuf ÇINAR**

GİRİŞ

Sri Lanka, iç sorunlarını çözme noktasında uzun yıllar mücadele etmiş bir ülkedir. Bu bağlamda Sri Lanka’nın geliştirmiş olduğu dış politika stratejileri, geçmiş dönemde yaşanan iç çatışma süreçlerinin izlerini taşımaktadır. Bununla birlikte, Sri Lanka’nın jeopolitik konumu gereği bölge ülkeleri ile geliştirmesi gereken dış politika stratejileri, bir kara devletinin geliştireceği ilişkiler bütününden ayrılmaktadır. Nitekim Çin-Sri Lanka ilişkileri tanımlarken yakın ilişki kavramının ötesine geçmiş bir ilişki türü söz konusudur. Bu ilişki biçimi, sadece ikili ilişkileri etkilememekte ayrıca bölge ülkelerinin de dış politikalarına yön verebilmektedir.

Sri Lanka’nın uluslararası politika bağlamında hedefleri, genellikle ekonomik olsa da küresel güçlerin Sri Lanka’nın Güneydoğu Asya’da oynayacağı rolden beklentileri sadece ekonomik gelişmelerden oluşmamaktadır. Bölgesel güçler olan Hindistan ve Japonya’nın, bölgeye olan ilgisini tek başına tarihsel miras ile açıklamak mümkün değildir. Çünkü her iki devletin de bölgeye duyduğu ilginin altında, stratejik çıkarları yatmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Çin’in bölgeye ilgisi ise sonuçları itibarıyla küresel çıkarları ile alakalıdır. Bu iki ülkenin birincil ilgi alanı, Sri Lanka’nın Hint Okyanusu’ndaki stratejik konumuna ilişkindir. Bu bağlamda, dünya petrolünün üçte ikisinin taşınmasında kilit role sahip Hint Okyanusu’na kontrol noktası olarak çok yakın bir yerde olması, Sri Lanka’nın önemini arttırmaktadır. Tamil Sorunu başta olmak üzere geçmiş dönemde iç sorunların ateşlenmesinde önemli bir rol oynayan Hindistan, son dönemde genel olarak

* Doç. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü.

Güney Asya’da artan Çin varlığından endişe duymaktadır. Hindistan’ı bölge bağlamında kaygılandıran unsur, kendi etki alanı olarak gördüğü coğrafyanın, nüfuz alanının dışına çıkabileceği endişesidir. Çin, Sri Lanka Cumhurbaşkanı Mahinda Rajapaksa’nın görev süresi boyunca adadaki stratejik çıkarlarını güvence altına alabilmek için politikalarını derinleştirmiştir. Başka bir ifadeyle Çin, 2011’den itibaren Sri Lanka’da savunma sanayi başta olmak üzere, limanlarda ve stratejik sektörlerin birçoğunda büyük ölçekli ve uzun vadeli yatırımlar yapmıştır. Öyle ki Hindistanlı stratejistler tarafından Çin-Sri Lanka yakınlaşması “bandwagoning”, Türkçede “peşine takılmak” olarak ifade edilmeye başlanmıştır. Çin’in ekonomik nüfuzu ve artan askerî kapasitesinin yanı sıra bölge ile geliştirmiş olduğu ilişkiler ağı, küresel güçlerin radarına takılmıştır. Nitekim Çin’in küresel bağlamda rakipleri olan ABD, Hindistan ve Japonya, bölgedeki gelişmelerde sadece bekle gör politikası uygulayarak avantaj elde edemeyeceğinin farkına varmıştır. Bundan dolayıdır ki; 2015’teki hükümet değişikliğiyle birlikte, ABD, Hindistan ve Japonya, Sri Lanka’ya yönelik dış politika araçlarında çeşitlendirmeye gitmişlerdir. Bu bağlamda finansman ve yatırım gibi birçok konu, ajandaya dâhil edilmiştir. ABD, Hindistan ve Japonya, dış politika araçlarını çoğaltarak bölgede Çin’i yeniden dengelemeye çalışmışlardır.

Bu çalışmanın temel amacı, 21. yüzyıl Sri Lanka dış politika ilişkilerini ABD, Çin, Hindistan ve Japonya özelinde ele almaktır. Bu bağlamda çalışmanın temel iddiası, Sri Lanka’nın bölgesel bağlamda ABD, Çin, Hindistan ve Japonya ile çok yönlü dengeleyici bir dış politika geliştirmesi hâlinde kendi ulusal çıkarlarını daha çok koruyabileceği yönündedir. Bu çerçevede çalışmanın birinci bölümünde 21. yüzyıl Sri Lanka dış politikasında çok yönlülük ve dengeleme kavramları ele alınacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise 21. yüzyıl Sri Lanka dış politikasında ABD, Çin, Hindistan ve Japonya ile ilişkiler konu edilecektir.

Sri Lanka Dış Politikası’nın Temel Parametreleri

Sri Lanka dış politikasının, Soğuk Savaş Dönemi’nin ideolojik ayrımından kurtulmakla birlikte Soğuk Savaş sonrası sürecin getirmiş olduğu tecrübeleri birikime dönüştürdüğü söylenebilir. “Herkesle dostluk ve hiçbirisiyle düşmanlık” söylemi, 2017 yılında Sri Lanka Hükümeti’nin dış politikasının temel çıkış noktası olmuştur (Ministry of Foreign Affairs Sri Lanka 2017: 3). Bu söylemin, Sri Lanka’da demokrasi, iyi yönetim, insan hakları, hukukun üstünlüğü, uzlaşma ve sürdürülebilir kalkınmanın

desteklenmesine yönelik politikalar geliştirmesine yardımcı olacağı belirtilmiştir. Sri Lanka'nın belirlemiş olduğu dış politika stratejilerinin temel hedefinin, Sri Lanka'yı uluslararası topluma sorumlu bir üye olarak yansıtmak olduğu vurgulanabilir (Ministry of Foreign Affairs Sri Lanka 2017: 3). 2015 sonrasında Sri Lanka'nın 2020 yılına kadar dış dünya ile iyi ilişkiler kurmaya gayret ettiği söylenebilir. Başka bir ifadeyle Tamil Sorunu ve yaşanan insan hakları ihlalleriyle gündeme gelen Sri Lanka, 2015-2020 yılları arasında dış dünyaya kendini daha iyi anlatabilmek için çaba sarf etmiştir. Bunun en nihai göstergelerinden biri Sri Lanka Dışişleri Bakanlığının yayımlamış olduğu eylem planlarının dilinde değişikliğe gitmesidir. 2015 yılına kadar Sinhalese dilinde yayımlanan eylem planları, 2016-2019 yılları arası tüm dünyanın okuyabileceği bir dilde –İngilizce olarak- yayınlanmıştır. Bahsi geçen eylem planlarında insan hakları ve uluslararası toplum kavramlarına ayrı başlıklarda yer verilmiştir (<https://mfa.gov.lk/ministry-reports/>, 1 Mart 2022 tarihinde erişildi). Özellikle farklı başlıklara ayırarak meselelere ilişkin detaylı çalışmaların sunulması, eylem planlarının ilgili konulara yönelik hassasiyetini göstermesi açısından önemlidir.

Sri Lanka Dışişleri Bakanlığının 2019 yılı için hazırlanan hedefleri ve tehditleri belirleyen yıllık eylem planında, Hint Okyanusu'nda bulunan devletlerle olan ilişkilere özel önem atfedilmektedir. İlgili eylem planı, Hindistan'ı Güney Asya'nın önemli ülkesi olarak görmektedir. Sri Lanka, Hint Okyanusu'nda denizciliğin merkezinde olmayı bir hedef olarak belirlemiştir. 2019 yılı eylem planında, Sri Lanka'nın bölgesel konumuna yönelik önemli hedefler ortaya konulmuştur. Nitekim Sri Lanka'nın uluslararası, bölgesel ve alt bölgesel kuruluşlardaki rolüne vurgu yapılmakta ve bu kuruluşlar ile iş birliğini arttırarak Sri Lanka'nın hedeflerini güçlendirmeye özel önem atfedilmektedir. Sri Lanka'nın uluslararası kamuoyunda bir “köprü kurucu” olarak kimlik kazanılmasının hedeflendiği belirtilebilir (Ministry of Foreign Affairs Sri Lanka 2019: 45). Dış politikanın çok yönlülüğünü, ikili ve çok taraflı ilişkilerde hem sayı hem de aynı çeşitlilik şeklinde tanımlayabiliriz. Başka bir ifade ile Sri Lanka, dış politikası bağlamında çok yönlülüğün ikili ilişkiler bağlamında dengeli bir dağılımın olduğu nitelenmektedir (Çakır ve Akdağ 2017: 335). Sri Lanka devletinin dış politikasının siyasi, ekonomi, güvenlik, kültürel ve bölgesel iş birliği konularında çok boyutlu olmaya aday bir dış politika stratejisi oluşturulmaya çalışıldığı vurgulanabilir. Bununla birlikte uluslararası toplumla barışık,

özellikle Hint Okyanusu'nun güvenliğinin sağlanmasında rol almaya çalışan bir devlet profili oluşturulmaya çalışıldığı belirtilebilir.

Sri Lanka'nın üst düzey ziyaretler ve diyalog yoluyla siyasi, ekonomik, sosyal, güvenlik ve kültürel iş birliğini teşvik etme ve çeşitlendirme konusu, 2018 Yıllık Raporu'nda da kendisine yer bulmuştur (Ministry of Foreign Affairs Sri Lanka 2018: 3). Sri Lanka, BM Barış Gücü Misyonlarında askerî personel konuşlandırarak barışı korumaya katkı sunmayı hedeflemektedir. BM'ye verilen destek, Sri Lanka'nın çok yönlü dış politika girişiminin belirtisi olarak görülebilir (Ministry of Foreign Affairs Sri Lanka 2018: 4). Sri Lanka'nın uluslararası toplum ile ilişkilerini geliştirmeye yönelik diğer önemli hedefi, insan hakları meselesine yöneliktir. Eylem Planı'nda, uluslararası toplumla yapıcı bir insan hakları diyalogu başlatılmıştır. Bunun Sri Lanka için bir hedef olarak konulması, ülkenin içeride reformlar yapmasının önünü açarken dış dünya ile daha rahat iletişim kurmasına yardımcı olmuştur. Nitekim tarihsel anlamda Sri Lanka'nın, ABD ve AB ile ilişkilerinin yoğunluk kazanamamasının başında, insan haklarına yönelik ihlaller gelmektedir (Ministry of Foreign Affairs Sri Lanka 2019: 47).

Sri Lanka dış politikasının temelinde, Asya ve ötesindeki önemli stratejik ve ticari ortaklar başta olmak üzere tüm ülkelerle yakın ilişkiler kurarak, ulusal çıkarlarına dayalı dış politika olduğu eylem planında açıklanmaktadır. Plan'da vurgulanan bir diğer husus, Sri Lanka'ya maksimum ekonomik fayda sağlamak için tüm ülke ve kuruluşlarla ticari ve ekonomik iş birliğini geliştirmek olduğu ifade edilmektedir. Öyle ki Çin'in, Bir Kuşak Bir Yol Projesi'nden olabildiğince faydalanılması eylem planında ayrıca vurgulanmıştır (Ministry of Foreign Affairs Sri Lanka 2019: 7). Kısaca buradan anlaşılacağı üzere, Sri Lanka'nın 2000-2015 yılları arasında iç sorunlarından dolayı dış dünya ile sınırlı bir etkileşim alanı yarattığı söylenebilir. 2015-2020 yılları arasında ise dış politika parametresinin çok yönlülüğü ve dengeye karşılık geldiği iddia edilebilir.

Sri Lanka-Hindistan İlişkileri

Sri Lanka ile Hindistan ilişkilerinin tarihsel gelişmeler etrafında şekillendiği söylenebilir. Özellikle Tamil Sorunun ortaya çıkışında Hindistan'ın oynamış olduğu rol, Sri Lanka-Hindistan ilişkilerinin şekillenmesini uzun bir süre olumsuz yönde etkilemiştir. Nitekim Hindistan'ın 1980'lerin başında Tamil Elam Kurtuluş Kaplanları'nı (LTTE) destekleme

sebebi, güneyde kendi çıkarına tehdit oluşturabilecek bir devletin büyümesini engelleme hedefidir. Bunun yanında Hindistan devleti içerisinde bulunan Tamillerin, Sri Lanka’da bulunan Tamiller ile yakınlaşma isteğinin de bir neticesi olarak, Hindistan Tamil isyancılarına destek olmuştur (Çınar 2014: 96). LTTE terör eylemlerinin, 1984 yılından itibaren Hindistan’ı olumsuz etkilemesiyle Hindistan, isyancılar ile arasına mesafe koymaya çalışmıştır. Fakat Hindistan, burnunun ucundaki gelişmelerden uzun süre olumsuz etkilenmekten kurtulamamıştır (Çınar 2014: 96). Bununla birlikte iki ülkenin birbirlerini kendi güvenlik sorunlarının en temel parçası olarak görmesi, ikili ilişkilerin güvensiz bir zeminde ilerlemesine neden olmuştur (Awad ve Todkar 2021: 69). Ayrıca Sri Lanka’nın jeopolitik konumunun Hint Okyanusu’nun kontrolünde çok önemli olması, bölge devletlerinin Sri Lanka ile ilişkilerini göz ardı etmemelerine olanak sağlamıştır. Hindistan ve Sri Lanka arasında 29 Temmuz 1987 yılında yapılan Indo-Sri Lanka Antlaşması ile Sri Lanka’da barış gücü oluşturulmuştur. Bu antlaşma ile Hindistanlı barış gücü askerleri LTTE’ye karşı savaşmışlardır. Fakat ilgili antlaşma, Hindistan’ın bölgesel güç olarak, bölgenin istikrarını sağlamada önemli bir işlevi olduğunu göstermesi bakımından özel önem taşımaktadır (Çınar 2014: 98).

Soğuk Savaş’ın sona ermesinin, hem Sri Lanka hem de Hindistan’a avantajlar sağladığı ve Hindistan’daki liberal ekonomik reformların, bölgeye olumlu yansıdığı tespiti yapılabilir. Bu bağlamda 1990’ların ortalarından bu yana Sri Lanka ile Hindistan arasında yenilenen bir ekonomik döngü ilişkisine yol açtığı da iddia edilebilir (Gamage 2017: 137). Küreselleşmenin bölgeye etkileri bağlamında, yabancı yatırımların bölge ülkelerine gelmesi her iki ülke ve bölge istikrarı için olumlu rol oynamıştır. Buna rağmen Hindistan açısından, Sri Lanka’ya hangi devletlerin yatırım yaptığı, iki ülke ilişkisinin biçiminde daha belirleyici olmuştur.

Hindistan, Sri Lanka’da bir Çin girişimi başlatıldığında veya kurulduğunda, Çin’in yatırımlarına ek olarak insan gücü gönderiyor olmasının bölge ülkeleri açısından dezavantaj olduğunu düşünmektedir (Faslan 2022). Sri Lanka, Hindistan’ın güney ucunda ve bölgedeki tüm deniz yollarının kavşağında yer alır. Bu jeopolitik özelliği Sri Lanka’nın bölge ülkeleri tarafından yakından takip edilmesine neden olmuştur. Walt’ın, *“küçük devletler, onları dengelemek yerine tehdit eden büyük güçlerle birlikte hareket etmeyi tercih ederler”* önermesi, bir bakıma Sri Lanka’nın kendi

jeopolitiğinde güçlü ülkeler ile yakın ilişki kurmasına neden olmuştur. Hatta Sri Lanka'nın, Hindistan'ı dengelemek bağlamında Çin'e yaklaştığı söylenebilir. Sri Lanka'nın böyle bir dış politika tavrı benimsemesinde Hindistan'ın savunma sanayisi ve iş birliği konusunda içerdeki Tamil Nadu Devleti'nden kaynaklı olumsuz tutumun etkili olduğu belirtilmektedir (Gamage 2017: 137). Zira Hindistan'ın bölgesel güç üstünlüğünün rakipsiz şekilde büyüklüğü ve asimetrisi, Sri Lanka'nın Hindistan egemenliği ve saldırganlığına ilişkin yıllarca endişeli olmasına neden olmuştur (Gamage 2017: 135). Hindistan'ın, Sri Lanka'nın bu endişelerinin neticesinde Çin'in peşine takıldığını iddia etmesine neden olduğu söylenebilir. Sri Lanka'nın ise Çin ile yakınlaşmasının hem ekonomik beklentileri hem de bölgede güvenlik arayışının sonucu olduğu iddia edilebilir. Büyük bir güç olarak Çin'in Sri Lanka'ya özellikle ekonomik, savunma ve askerî yeteneklerden gelen maddi desteğin mevcudiyeti, küçük bir devlet olarak Sri Lanka'nın Çin ile beraber bölgede hareket etmeyi seçmesine neden olmuştur (Gunasekara 2015: 212). Mahinda Rajapaksa'nın seçilmesi, mal ve hizmet ticaretinde ciddi bir artışa yol açmıştır. Çin ile Sri Lanka arasındaki ticaret hacmi, 2005 ve 2012 yılları arasında üç kat büyüyerek, 977 milyon ABD dolarından 3,4 milyar ABD dolarına çıkmıştır. Rajapaksa, görev süresi boyunca Çin'i altı kez ziyaret etmiştir (Hein 2007: 88). 2020 yılında Sri Lanka Hindistan'dan 3,079.000 (milyon dolar) değerinde ithalat gerçekleştirirken, aynı dönemde Çin'den 3,579.000 (milyon dolar) değerinde ithalat yapmıştır (CEIC 2022). Rajapaksa'nın başkan seçildiği 2005 yılı ile seçimleri kaybettiği 2015 yılları arasında Çin, Sri Lanka'nın en önemli ortağı, askerî müttefiki ve yardım sağlayıcısı hâline gelmiştir (Hein 2007: 88). Çin ile Sri Lanka arasında 2005'te başlayan yıllık 1 milyar ABD doları tutarındaki Çin fonları, Rajapaksa'nın elini güçlendirmiştir. Sri Lanka'nın güvenlik arayışında Çin, Güvenlik Konseyi'ndeki pozisyonu aracılığıyla destek sağlamıştır. Çin'in desteği, Sri Lanka'nın Tamil Sorunu nedeniyle Birleşmiş Milletler yaptırımlarıyla karşı karşıya kalmasının önüne geçmiştir (Hein 2007: 88). Kısaca Çin'in askerî ve siyasi yardımları, Sri Lanka'nın Batı'ya (ve hatta Hindistan'a) bağımlılığını indirmesine olanak sağlarken, Çin'e olan bağımlılığını arttırmıştır (Gamage 2017: 137).

Walt, devletlerarası ittifakları “*Bir ittifaka girerken, devletler ya dengede kalabilir (tehlikenin ana kaynağına karşı müttefik) ya da kervan (büyük tehdidi oluşturan devletle müttefik) olabilir*” şeklinde açıklamaktadır (Walt 1985: 4). Hindistan ile Sri Lanka arasındaki güven krizi şeklinde ilerleyen

ilişki biçimi, Hambantota Limanı olayıyla iki ülke arasında kırılmaya neden olduğu belirtilebilir. Nitekim 2002 yılında Sri Lanka Hambantota Limanı'nın modernleştirilmesi teklifini ilk önce Hindistan'a yapmıştır. Hindistan stratejik öneme sahip olan limanın modernleştirilmesi teklifini reddetmiştir. Hindistan'ın bu teklifi reddetme sebebinin, stratejik öngörüsüzlük olduğu söylenebilir. Sri Lanka davetinin reddedilmesi üzerine, Hindistan'ı stratejik konularda güvenilir bir dost ülke olarak algılamadığı düşünülebilir. Hatta Hindistan'ın dengelenmesi gerektiğine dair çabalara yöneldiğinin tespiti yapılabilir. Nitekim Hambantota Limanı'nın modernleştirilmesini ilerleyen süreçte Çin üstlenmiştir.

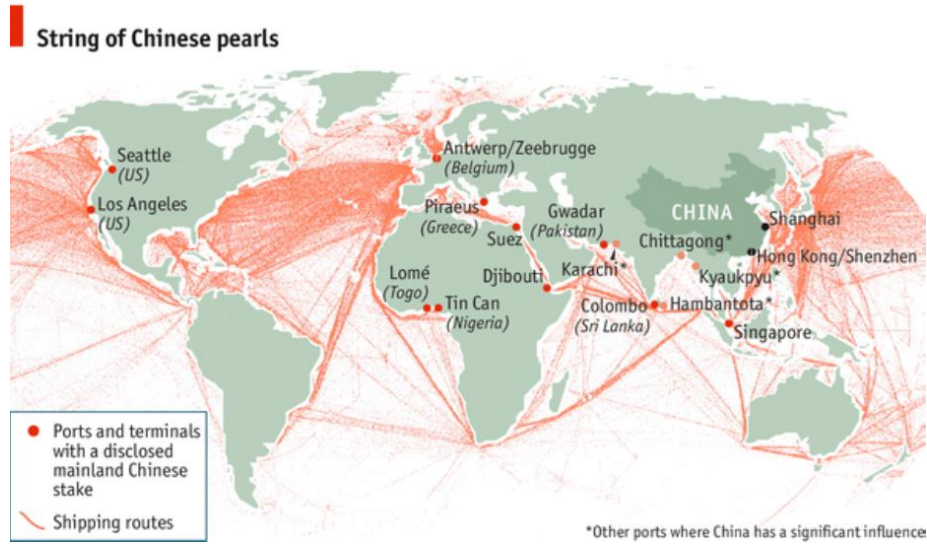
Hindistan-Sri Lanka-Maldivler Denizcilik Anlaşması, 2013'te imzalanan üçlü bir güvenlik antlaşmasıdır. Antlaşma temel olarak, Uluslararası Güvenlik Konseyi'nin koruması altındaki sistemlere erişim yoluyla Deniz Alanı Bilincini geliştirmeye yönelik girişimleri içeren, deniz güvenliğinde iş birliğini amaçlayan bir yol haritası konumundadır (Gamage 2017: 145). Bu üçlü antlaşma, Sri Lanka-Hindistan ilişkileri açısından tekrar karşılıklı güvenin artırılması için bir fırsat olmuştur. Fakat Hindistan'ın Hint Okyanusu'nu arka bahçesi olarak görmesi, Sri Lanka ve Maldivler'in de Çin'e yakın olması sebebiyle karşılıklı güvensizliğin devam ettiği söylenebilir (Gamage 2017: 145). Sri Lanka'nın 5-7 Ocak 2021 tarihleri arasında Hindistan Dışişleri Bakanı Jaishankar'ı ağırlayarak yeni yıla başlaması, bir bakıma Hindistan'ın Sri Lanka-Çin yaklaşmasından endişelenmesinin önüne geçme hamlesi olarak değerlendirilebilir (Attanayake 2021: 2). Başka bir ifadeyle Sri Lanka, Hindistan ile diplomatik bağlarını güçlendirerek, Hint Okyanusu'nda münhasır ekonomik bölgelerde ülkeler arasında ekonomik iş birliğine hedeflediği ifade edilebilir. Kısaca Sri Lanka'nın çıkarlarının Çin gibi bölge dışı bir dengeleyici ile hareket etmeye manevra alanı sağlamakla birlikte, Hindistan ile sağlam siyasi ve ekonomik ilişkiler geliştirecek zemini de kaybetmemesine bağlı olduğu ileri sürülebilir (Gamage 2017: 135). Sri Lanka'nın bu girişimlerini hem işbirlikçi hem de rekabetçi politikalar benimsediği orta yol bulma çabası olarak da görebilmek mümkündür (Herath 2019: 1).

Sri Lanka-Çin İlişkileri

Sri Lanka'nın Çin ile ilişkilerinde, geçmişten gelen dostluğa dayalı bir arka plan mevcuttur. Bu bağlamda Budizm iki ülkenin ilişkilerinin gelişimine olumlu katkı sunduğu ifade edilebilir. Bununla birlikte Çin'in "barış içerisinde

yaşayabilme” politikasının iki ülke arasındaki ilişkilerin olumlu bağlamda ilerlemesine olanak sağlamıştır (Awad ve Todkar 2021: 76). İki ülke arasındaki ilk ikili antlaşma, 1962 yılında teknik ve ekonomik iş birliği şeklinde kâğıda dökülmüştür. Antlaşma sonrası Sri Lanka ve Çin arasında yürütülen ikili iş birliklerinin temellerinin, ekonomik ve ticari ilişkiler bağlamda şekillendiği söylenebilir.

Tablo 1. Çin’in Ticari Bağlantı Noktaları

Kaynak: (Kahandawaarachchi 2015: 19).

Çin’in, Sri Lanka’nın jeopolitik konumunu, sadece askerî güvenlik bağlamında Hindistan’ın yanı başında olmasına dayandırmamıştır. Aksine Çin, tarihsel bağlamda Sri Lanka’yı Hint Okyanusu’nun ortasında ticaret gemilerinin rahat bir şekilde geçmesini sağlayan bir ülke olarak görmeyi hedeflemiştir. Çin’in bu beklentileri, Sri Lanka ile imzalanan ekonomik ve ticari antlaşmalar ile zirveye ulaşmıştır. Bununla birlikte Çin’in ileri teknoloji iş birliğini bir dış politika aracı olarak kullanması, Sri Lanka ve Çin’in uzay alanında iş birliği yapmasının önünü açmıştır. Nitekim çoğu uzman Sri Lanka-Çin yaklaşmasının gittikçe artacağını iddia etmektedir. Jeopolitik anlamda Çin’in, deyim yerindeyse Hindistan’ın burnunun dibinde olan Sri Lanka ile yakın ilişkiler kurması, Hindistan’a verilebilecek en keskin mesaj olarak yorumlanmaktadır (Awad ve Todkar 2021: 80). Tablo 1’de belirtildiği gibi

Çin'in ticaret yollarına ilgisi, sadece Hint Okyanusu ile sınırlı kalmamaktadır. Aksine Çin, Batı'dan Doğu'ya-Doğu'dan Batı'ya ticaret yollarının bir bütün içerisinde varış ve çıkış noktasının Çin olduğunu göstermeye çalışmaktadır (Kahandawaarachchi 2015: 24).

Sri Lanka açısında ise terör örgütü LTTE ile mücadelede¹ Çin'in askerî yardımları, ilişkilerini ayrı bir noktaya taşımıştır. Çünkü 1992-2007 yılları arasında Sri Lanka'nın hızlı bir şekilde silah tedariki elde etmesinde Çinli firmalar hayati rol oynamıştır (Çınar 2014: 99). Bu süreç, dünya konjonktüründe Sri Lanka'nın insan hakları ihlalleri dolayısıyla siyasi baskılara maruz kaldığı bir dönemdir. Silah tedarikinde Çinli firmaların Sri Lanka'ya silah arzına devam etmesi, iki ülke arasındaki ilişkilerde büyük rol oynamıştır denebilir. Çin açısından Sri Lanka'yı bu kadar önemli yapan unsurların başında, Çin'in Sri Lanka'da kolaylıkla ulaşabileceği zengin petrol ve mineral yataklarının yer alması olduğu söylenebilir (Awad ve Todkar 2021: 82). Ayrıca Çin, Sri Lanka'yı coğrafi bağlamda Hint Okyanusu'ndan kendisine gelebilecek tehditler karşısında bir tampon ülke olarak görmektedir (Awad ve Todkar 2021: 82). İş birliği bağlamında ise Sri Lanka, Çin'in ilan ettiği Deniz İpek Yolu Projesi'ni ilk destekleyen ülke olması hasebiyle iki ülke ilişkilerinin çok sıkı bir ortaklığa dönüştüğü söylenmektedir. Aynı zamanda iki ülke arası ilişkiler, “bandwagoning”, Türkçe’de “peşine takılmak” olarak ifade edilen kavram ile ifade edilmekte ve Sri Lanka'nın, Çin'in güdümüne girdiğine dair eleştiriler de yer almaktadır.

Walt, potansiyel bir tehdit karşısında bağımsızlığı korumanın bir yolu olarak -savunma amaçlı- peşine takılma stratejisinin ülkelerce tercih edildiğini belirtmektedir. Başka bir ifadeyle Sri Lanka'nın bölgesel güvenliğini Çin ile yakınlaşarak sağlama alma gayreti içerisinde olduğu iddia edilebilir. Hindistan ise Sri Lanka'nın önemli limanlarının işletme hakkının Çinli firmalara verilmesini kendi güvenliğine bir tehdit olarak görmeye devam etmektedir². Çin, Güney Asya'daki kapasitesini arttırmak için bölge ülkeleri

¹ Tamil Sorunu için Yusuf Çınar'ın kaleme aldığı *Tamil Sorunu Tarihsel Gelişim, Çatışma Süreci ve Çözüm* adlı kitaba ve Yusuf Çınar'ın *Sri Lanka: Kaplanlar Gitti Tamil Sorunu Kaldı Yedigâr* makalesine bakılabilir.

² Sri Lanka'nın Güneyinde yer alan Hambontota Limanı, konumu itibarıyla Hint Okyanusu'nun tam ortasında yer aldığı için stratejik açıdan oldukça önemlidir. Hambanthota Limanı, 99 yıllık bir kira sözleşmesiyle Çin'e kiralanmıştır. Bu limanın Çin kontrolüne girmesi sadece Hindistan açısından değil ABD, Avustralya ve Japonya açısından da bir endişe kaynağını hâline gelmiştir (Samaranayake 2022: 4-7).

ile -özellikle jeopolitik öneme sahip ülkeler- yaklaşma eğilimindedir. Hâlihazırda Çin, bölgedeki birçok ülkeye nüfuz etmiş³ ve arazinin yanı sıra, diğer önemli kaynakların kullanılmasına yönelik uzun dönemli sözleşmeler imzalamıştır. Çin, bölge ülkelerine yaptığı dev yatırım teklifleri ve borç diplomasisi yoluyla etkisini arttırmıştır (Faslan, 2022). Sri Lanka'nın Çin'e olan mevcut borcunun yaklaşık 3,85 milyar dolar olduğu tahmin edilmekte, bunun ülkenin toplam borcunun %5,5'ine denk geldiği belirtilmiştir. Ticari krediler, bu borç oranına dâhil edildiğinde ise %12'ye ulaşmaktadır (Samaranayake 2022: 4-7). Bu rakamlardan da anlaşılacağı üzere Sri Lanka'nın Çin'i bölgesel veya küresel bağlamda bir tehdit olarak görmediği iddia edilebilir. Fakat Sri Lanka'nın Çin'e aşırı yaklaşmasının da bölgesel istikrarsızlığa sebep olabileceği endişesi ile Sri Lanka'nın Çin ile ilişkileri 2021 yılı itibariyle dengeleme politikası çerçevesinde uygulamaya çalıştığı söylenebilir (Attanayake 2021: 2). Başka bir ifadeyle Sri Lanka, Hindistan'ın bölgedeki varlığını yok saymadan, Hindistan'ın stratejik ve ekonomik bir ortak olarak vazgeçilmezliğini dikkate alarak dengeleyici diplomatik hamleler atmaya çabalamaktadır. Sri Lanka'nın Hindistan-Çin rekabetinde bu dengeyi ne kadar başarılı kurduğu tartışmalıdır. Buna rağmen Sri Lanka'nın bölgesel istikrar bağlamında Hindistan'ı açıkça düşmanlaştıracak herhangi bir eylemden kaçınması gerektiğini söylemek mümkündür (Gamage 2017: 134). Bununla birlikte, Çin'in Pakistan ile yaklaşma stratejisini benimsemesi, uzun dönemde Hint Okyanusu'nda Hindistan'ın huzursuzluğunu arttırabilir (Kahandawaarachchi 2015: 14).

Sri Lanka-ABD İlişkileri

ABD ile Sri Lanka arasındaki ilişkilerin, Soğuk Savaş sonrasında bir süper gücün, jeopolitik bağlamda önemli bulduğu bir ülke ile geliştirdiği hiyerarşik ilişkiler şeklinde ilerlediği söylenebilir. ABD'nin bu noktada Sri Lanka'nın Çin ile günümüzdeki kadar yaklaşabileceği ihtimalini göz ardı ettiği de ileri sürülebilir (Awad ve Todkar 2021: 96). ABD açısından Sri Lanka, Çin'in Hint Okyanusu'ndaki gücünün kırılmasına yardımcı olabilecek

³ Çin, sadece savunma sanayi ve ticari anlamda iş birliği ile değil aynı zamanda eğitim konularında da iş birliğine yönelik açılım yapmıştır. Muson İklimi ve Çevresel Değişikliğe ilişkin ilk Çin-Sri Lanka Ortak Çalıştayı, 8 Aralık 2015'te Colombo'da düzenlenmiştir. Ayrıca Çin ile Sri Lanka, deniz bilimi ve teknolojisindeki iş birliğini artırması Çin'in Deniz İpek Yolu Projesi, daha çok bilimsel iş birliklerinin de önünü açmıştır. Sri Lanka ve Çin Ortak Merkez, Sri Lanka'nın gelecekte daha fazla bilimsel araştırmacı ve yüksek lisans mezunu yetiştirmesine yardımcı olması planlanmıştır (Luo, Wang, Pan, Zhang, Wang ve Yao 2017: 355-358).

jeopolitik bağlamda riske edilemeyecek bir ülke konumundadır. Fakat Çin'in Deniz İpek Yolu Projesi bağlamında Sri Lanka'ya ayrı önem atfetmesi, ABD tarafından şu ana kadar dengelenememiştir. Başka bir deyişle ABD tarafından, Çin'in Güneydoğu Asya ülkeleri ile geliştirmiş olduğu ekonomik stratejik ortaklık sistemine alternatif bir ticaret ortaklığı, organize edilememiştir.

ABD'nin demokrasi ve insan hakları ihlalleri sebebiyle Sri Lanka ile ilişkileri, dönem dönem gerilmiştir. ABD, reformlar aracılığıyla Sri Lanka'nın profesyonel polis güçleri ile insan haklarına saygılı olabileceğini; tarım başta olmak üzere ekonomik reformlar ile halkının refahının artabileceğini belirtmiştir (Vaughn 2011: 4-5). Fakat Tamil Sorunu sebebiyle meydana gelen insan hakları ihlalleri, Sri Lanka-ABD ilişkilerinin evrilmesinde en büyük engel olarak 2010 yılına kadar varlığını hissettirmeye devam etmiştir. Sri Lanka'nın Batı'yı arka plana atmamak için en azından insan hakları ihlallerine yönelik eleştirilerin önüne geçme bağlamında, LTTE ile müzakerelerin önünü açmıştır. Buna rağmen Sri Lanka siyasi krizlerden kurtulmamıştır.

2003 yılındaki barış görüşmeleri hüsrarla sonuçlanmış ve devlet olağanüstü hâl ilan etmiştir. Sri Lanka'nın 2004 Parlamento seçimleri ve 2005 Cumhurbaşkanlığı seçimi, siyasi krizlerin önüne geçmekte başarılı olamamıştır. Siyasi krizlerin istikrarsızlaştırdığı Sri Lanka, dışa bağımlı bir ekonomiye sahip olmakla birlikte Dünya Bankası, Asya Kalkınma Bankası, Japonya ve diğer bağışçıların 2006 yılında toplam 912 milyon dolarlık kredi vermesiyle ekonomik olarak ayakta kalabilmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere Sri Lanka'nın ekonomik olarak dışarıya bağımlı olması, dış politika tercihlerinde de önceliklilerini belirlemede etkili olmaktadır (Kronstadt 2008: 24-26).

Bunun yanında Sri Lanka-ABD ilişkilerinde ABD'nin demokrasi ve insan hakları temelli ilişkiyi önemli kıstas olarak kabul etmesi; Sri Lanka'nın ikili ilişki geliştirme hususunda demokrasi ve insan hakları kıstası koymayan ülkeleri tercih etmesine sebebiyet vermiştir denebilir. Bununla birlikte ABD'nin belirlemiş olduğu Sri Lanka-ABD ekonomik ilişki biçiminin "yardımlar" üzerine kurulu olması, Sri Lanka'nın bölgesel alternatiflere yönelmesine neden olduğu tespitinde bulunabilir. Şöyle ki ABD'nin 1947'den 2006'ya kadar Sri Lanka'ya yaptığı yardımların toplam tutarı 3,7 milyar doları civarındandır. Bunun yaklaşık üçte ikisi gıda yardımı şeklinde gerçekleştirilmiştir (Kronstadt 2008: 24-26). Buradan da anlaşılacağı üzere ABD, Sri Lanka ile ilişkilerine ülkenin jeopolitiğinden kaynaklanacak fayda-maliyet açısından bakmamıştır. Sri Lanka'nın 2010 yılı sonrasında ise ABD

ile ilişkilerinde belli şartlara bağlı olan ve bağımlılığa yol açan ilişki biçimini değiştirme çabasında olduğu söylenebilir. Nitekim 2019 yılında ABD, Sri Lanka'ya 11,1 milyon dolar kalkınma yardımında bulunurken Çin Sri Lanka'ya 648,4 milyon dolar kalkınma yardımında bulunmuştur (Kapur ve Attanaake 2022).

11 Eylül saldırıları sonrasında, terörle mücadele bağlamında iki ülke ilişkileri askerî iş birliği konusunda sınırlı kalmıştır. Sri Lanka-ABD ilişkilerinin tarihsel anlamda gelişmemesinin bir diğer sebebi ise askerî yardımlar konusunda iki ülkenin uzlaşamaması gösterilebilir. Bu bağlamda Sri Lanka-ABD ilişkilerinde askerî iş birliğinin kısıtlanması sebebiyle jeopolitik iş birliği imkânını da sınırladığı sonucuna varılabilir. Fakat ABD'nin Sri Lanka ile ikili ilişkiler geliştirme isteği 2015 yılında değişmiştir. Maithripala Sirisena hükümeti döneminde dış politikada yapılan yeniden yapılanma, ikili ilişkilerin gelişmesinde rol oynamıştır. Buna rağmen ABD-Sri Lanka ilişkilerinin şeffaflık, demokrasi ve insan hakları koşullarından bağımsız olmadığı söylenebilir (Arangalla 2017: 50). Sri Lanka'nın ABD'ye yaklaşmasında Sirisena hükümetinin etkili olduğunu düşünmek mümkündür. Sri Lanka-ABD ilişkilerinin olumlu seyri Donald Trump Dönemi'nde de devam etmiştir. Askerî anlamda ise 2015 sonrasında Washington ve Colombo arasında Hint Okyanusu'ndaki ortak tatbikatlar ve Colombo'nun dış politikasında tüm ipleri Çin'e vermeme girişimini, çok yönlülük bağlamında değerlendirmek gerekir (Kapur ve Attanaake 2022).

Sri Lanka-Japonya İlişkileri

Sri Lanka ve Japonya dostluğu, 70 yıllık sıcak ikili ilişkilere dayalıdır. Sri Lanka ve Japonya'nın ikili ilişkilerinde karşılıklı güven üzerinden yürüdüğü belirtilebilir. Nitekim bahsi geçen iki ülkenin sahip olduğu dostluk, LTTE'nin Japonya'yı Sri Lanka'nın bir barış komisyoncusu olarak kolayca kabul etmesini mümkün kılmıştır (Melegoda 2013: 151). 1990'ların başlarına kadar Sri Lanka'ya yardım yapan bağışçıların çoğunluğu, Sri Lanka'nın savunma kapasitesinin arttırılmasını hedeflemiştir. Japonya ise daha çok sosyal yardımları içeren konulara eğilmiştir⁴. Sri Lanka, doğu bölgelerinin kalkınması için Vavuniya-Kilinochchi İletim Hattı ve Kırsal Altyapı

⁴ Sri Lanka'nın ilk televizyon istasyonu, Sri Lanka Parlamento Kompleksi ve Sri Jayawardenapura-Kotte'deki modern hastane, Japonya tarafından yapılmıştır.

Geliştirme Projesi gibi kalkınmaya yönelik projeler için Japonya'dan düşük faizli krediler almıştır (Attanayake ve Kapur 2019: 5).

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana, iç savaş yaşayan ülkelere bağışçı ülkeler daha fazla ilgi göstermiştir. Bağışçı ülkelerin çatışmayı azaltma ve çatışma sonrası barış inşası için bir araç olarak dış yardımı teşvik ettiği söylenebilir (Melegoda 2013: 151). Büyük Batılı bağışçı ülkeler, Sri Lanka'ya kalkınma yardımını insan haklarının iyileştirilmesi koşuluna bağlamıştır. Japonya, Sri Lanka'nın Çin ile yakınlaşmasını gözlemlemiş ve bunun daha da yoğunlaşmasını önlemek için iç savaş boyunca Rajapaksa rejimine desteğini sunmaya devam etmiştir (Hein 2007: 89).

Tamil Sorunu bağlamında Batılı ülkeler, Sri Lanka hükümetine baskı uygularken Çin, Japonya, Rusya ve Vietnam'ın da aralarında bulunduğu diğer ülkeler, Sri Lanka'daki ölümler sebebiyle BM Güvenlik Konseyi'nde konunun tartışılması engellenmiştir (Hein 2007: 89). Ortaya çıkan bir diğer ilişki biçimi ise sık sık deniz tatbikatları ve deniz kuvvetleri arasında üst düzey siyasi istişareler yoluyla daha güçlü savunma bağları geliştirme çabası olduğu söylenebilir. Sri Lanka ve Japonya'nın sık sık ortak tatbikatlar yapması, Japonya-Hindistan arasındaki iş birliğini daha da arttırmasına vesile olduğu iddia edilebilir. Hindistan ve Japonya, her zamankinden daha yakın koordinasyon ve istişarelerde bulunmaktadır (Attanayake ve Kapur 2019: 7). Başka bir deyişle Hint Okyanusu'nun güvenliği bağlamında Sri Lanka ve Çin'in yakın ilişkisinin, Japonya ve Hindistan'ın birlikteliğiyle dengelenmeye çalışıldığını düşündür.

Sri Lanka ve Japonya arasındaki diplomatik ilişkilerin odak noktası, zaman zaman değişkenlik göstermiştir. Bu değişkenliğin doğası, Japonya'nın değişen ulusal çıkarlarına ve bu çıkarların Sri Lanka'nınkiyle nasıl birleştiğine göre farklılık göstermiştir (Dardenne 2018). Bu nedenle, Japonya'nın Sri Lanka ile ilişkisi, iki ulusun yaklaşan çıkarlarına göre bir bağışçı, bir barış müzakerecisi veya bir deniz ortağı olarak üç kilit alana yönelmiştir (Attanayake ve Kapur 2019: 1). 2016 itibarıyla Japonya ile ticaret, Sri Lanka'nın toplam ticaretinin %3,8'ini oluşturmuştur. Bununla birlikte, ticaret dengesi genellikle Japonya'nın lehine olmaya devam etmektedir (Attanayake ve Kapur 2019: 3). Japonya ile Sri Lanka ilişkisi genellikle Japonya'nın bağışları ile iyi bir noktaya gelse de Sri Lanka'nın yatırım bağlamında

beklentilerini de arttırmış (Dardenne 2018), fakat Japonya, sanayi bağlamında çok büyük yatırımlar yapmamıştır (Attanayake ve Kapur 2019: 4). Sri Lanka'nın uzun süre LTTE ile çatışma yaşamış olması Japon yatırımcıların Sri Lanka'yı güvenilir bir yer olarak görmemesine neden olmuştur (Attanayake ve Kapur 2019: 4).

SONUÇ

Çin ve Hindistan, dünya nüfusunun üçte birine ev sahipliği yapan iki küresel güçtür. Hint Okyanusu'nun güvenliği başta olmak üzere iki devletin kutup başını çektiği gruplaşma, hem rekabetçi hem de iş birliği hususunu öne çıkarmaktadır. Bu gelişmelerden, kuşkusuz bölge devleti olan Sri Lanka da etkilenmektedir (Chowdhury 2013: 1). Çin ve Hindistan rekabeti, Hint Okyanusu'nda devam etmekle birlikte, şu ana kadar iki ülke arasındaki güç potansiyelinin birbirine yakın konumda ilerlediği söylenebilir. Bu bağlamda Çin, Hint Okyanusu'nda attığı adımlarla Hindistan'ı doğrudan karşısına almak istememektedir. Bu stratejide Sri Lanka, iki büyük güç arasında Çin'e yakın durmakla birlikte, iki gücün karşı karşıya gelmemesine çabalamaktadır.

Sri Lanka'nın Hint Okyanusu'nun ortasındaki stratejik konumu, hem güvenlik hem de ekonomik çıkarlar bağlamında büyük devletlerin ülke ile daha fazla ilgilenmesine neden olmaktadır. Özellikle Hindistan, Çin ve Japonya, Sri Lanka'nın jeopolitik konumundan fayda elde etmeyi hedefleyen ülkeler olarak sıralanabilir. ABD'nin ise Sri Lanka ile insan hakları, şeffaflaşma gibi konular başta olmak üzere koşullu ilişki geliştirme eğiliminde olduğu söylenebilir. ABD'nin stratejisinin doğal bir sonucu olarak Sri Lanka, Çin'le daha yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır. Bu çalışmada varılan birinci sonuca göre, Sri Lanka ile yakınlaşan Çin'in, Hint Okyanusu'nda dengelenmesi, Hindistan ve Japonya'nın Sri Lanka ile geliştirmeye çalıştıkları ticari ortaklıklar yoluyla sağlanmaya çalışılmıştır.

Soğuk Savaş'ın akabinde Sri Lanka ile ilişki geliştirmeye çalışan devletlerin çoğunluğu, kalkınma yardımı ile etkileşim kurmaya çabalamıştır. 21. yüzyılda bu ilişki biçiminin, diplomasi ve siyasi kanallarının önünü açacak ticari ilişkilere dönüştüğü iddia edilebilir. Bu bağlamda Sri Lanka-Çin yakınlaşmasının artma eğiliminin devam etmesi hâlinde Sri Lanka'nın, Çin'in peşine takıldığı iddiaların tekrar gündeme gelebileceği ifade edilebilir. Ayrıca Sri Lanka, Çin yakınlaşmasının uzun dönemde ülke çıkarları için asimetrik

çıktılar oluşturmaması için Hindistan, Japonya ve ABD ile ticari ilişkileri dengede götürmeye çalıştığını söylemek mümkündür.

Bu çalışmanın vardığı ikinci sonuç ise Sri Lanka dış politikasının çok yönlülüğünü, ikili ve çok taraflı ilişkilerde sayı yönünden hedefleri arasına yerleştirdiği hususudur. Sri Lanka'nın bu konuda Çin'i dengeleyen ülkeleri bir araya getirme hususunda başarılı olduğu kabul edilse de Çin'e olan bağımlılığını azaltma noktasında çok da elle tutulur adımlar atmadığıdır. Diğer önemli nokta ise Sri Lanka'nın, ikili ilişkilerinde aynı çeşitlilik hedefine ulaştığı hususudur. Nitekim Sri Lanka, ikili ilişkiler geliştirdiği Hindistan, Çin, ABD ve Japonya ile diplomatik, ekonomik, askerî birçok alanda iş birliği sağlamış durumdadır. Buna rağmen Sri Lanka dış politikasını gelecek dönemde bekleyen en büyük risk, bu dört küresel gücün Hint Okyanusu'nda çıkarlarının çatışması ihtimalidir. Sri Lanka'nın olası bir çatışmaya yeteri derecede hazırlıklı olmadığı söylemek mümkündür. Özellikle Çin'in bölge ile ilgili açıklamalarının odağında ticari ilişkiler olmakla birlikte, deniz gücü bağlamında Hint Okyanusu'nun güvenliği konusunda amaçlarını ve beklentilerini dünya kamuoyu ile paylaşmamış olması, gelecek dönemlerde bölge istikrarını bekleyen risklerin başında gelmektedir. Nitekim Hint Okyanusu'nda ABD de aktif bir şekilde var olmaya devam etmektedir. Kısaca küresel güçlerin Hint Okyanusu'nda rekabeti devam ederken, Sri Lanka'nın da jeopolitik önemi artarak sürmektedir.

KAYNAKÇA

- Arangalla, Chandana Priyantha (2017). *Nonalignment to Balance China's Influence on Sri Lanka: Negotiating China's "string of Pearls" Strategy for the Pearl of the Indian Ocean*. a MA Thesis. Naval Postgraduate School Monterey, California.
- Attanayake, Chulanee (2021). "Sri Lanka in 2021: Foreign Policy Prognosis", (<https://www.isas.nus.edu.sg/papers/sri-lanka-in-2021-foreign-policy-prognosis/>, [2 Mart 2022]).
- Attanayake, Chulanee ve Kapur Roshni (2019). Sri Lanka and Japan: Emerging Partnership. ISAS Working Paper, No: 316. (<https://www.isas.nus.edu.sg/wp-content/uploads/2019/02/ISAS-Working-Papers-No.-316-Sri-Lanka-and-Japan-Emerging-Partnership.pdf>, [5 Mart 2022]).
- Awad, Ramkrishan S. ve Todkar, B. D (2021). "The Geo-Strategic Position and Importance of Sri Lanka". *Palarch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology*. 18:8, 4089-4098. ISSN 1567-214x.
- Chowdhury, Iftekhar Ahmed (2013). Regional Security Cooperation in South Asia: The China Factor. ISAS Insights No. 210. (https://www.files.ethz.ch/isn/166752/ISAS_Insights_210_Regional_Security_Cooperation_in_South_Asia_02072013172503.pdf, [7 Mart 2022]).
- Computer and Enterprise Investigations Conference (CEIC) (2022). "Sri Lanka Imports: China", (<https://www.ceicdata.com/en/sri-lanka/imports-by-countries-usd/imports-china>, [1 Mart 2022]).
- Çakır, Aylin Aydın ve Akdağ, Gül Arıkan (2017). "An Empirical Analysis of the Change in Turkish Foreign Policy under the AKP Government". *Turkish Studies*, 18: 2, 334-357.
- Çınar, Yusuf (2013). "Sri Lanka: Kaplanlar Gitti, Tamil Sorunu Kaldı Yedigâr". *Barişı Konuşmak*. Ed. N. Akyeşilmen. Ankara: ODTÜ Yayıncılık. 317-349.
- Çınar, Yusuf (2014). *Tamil Sorunu Tarihsel Gelişim, Çatışma Süreci ve Çözüm*. İstanbul: Hükümdar Yayınları.
- Dardenne, Anne-Léonore (2018). "Japan's Indo-Pacific strategy: the importance of Sri Lanka", (<https://blogs.lse.ac.uk/southasia/2018/05/14/japans-indo-pacific-strategy-the-importance-of-sri-lanka/> [03 Mart 2022]).
- Faslan, Mohammed (2021). "Regional Security Challenges and Chinese Port City Project in Sri Lanka", (<https://ine.org.pl/en/regional-security-challenges-and-chinese-port-city-project-in-sri-lanka/>, [28 Şubat 2022]).

- Gamage, Rajni Nayanthara (2017). “Balancing and Bandwagoning: Explaining Shifts in Sri Lankan Foreign Policy”. *Journal of the Indian Ocean Region*, 13: 2, 133-154.
- Gunasekara, Sandya Nishanthi (2015). “Bandwagoning, Balancing, and Small States: A Case of Sri Lanka”. *Asian Social Science*, 11:28, 212-220.
- Hein, Patrick (2017). “Riding with the Devils: China’s Role in the Cambodian and Sri Lankan Conflicts”. *India Quarterly*, 73: 1, 77-98.
- Herath, Amanda (2019). “Sri Lanka’s Foreign Policy Response to a Rising China in the Indian Ocean Region”. *Sixth International Conference on Indo-Pacific Studies 2019*. Minamiuonuma, Japan. 8-9 June 2019.
- Kahandawaarachchi, Thilini (2015). *Politics of ports: China’s investments in Pakistan, Sri Lanka & Bangladesh*. An MA thesis. South Asia University of Washington.
- Kapur, Roshni ve Attanayake, Chulanee (2020). “Human Rights, Geopolitics and National Priorities: Managing Fluctuations in US-Sri Lanka Relations”. (<https://www.isas.nus.edu.sg/papers/human-rights-geopolitics-and-national-priorities-managing-fluctuations-in-us-sri-lanka-relations/>, [27 Şubat 2022]).
- Kronstadt, K. Alan (2008). *Sri Lanka: Background and US Relations*. Washington, DC: Congressional Research Service.
- Luo, Yao, Wang, Dong-Xiao, Pan, Gang, Zhang, Zhen-Qiu, Wang, Wei-Qiang ve Jing-Long Yao (2017). “China–Sri Lanka Joint Center for Education and Research for the 21st Century Maritime Silk Road”. *Atmospheric and Oceanic Science Letters*, 10: 5, 354-357, DOI: 10.1080/16742834.2017.1343085.
- Melegoda, Nayani (2013). “Peacebuilding Diplomacy of Japan and Hybrid Peace Governance in Sri Lanka”. *Journal of International Development and Cooperation*, 19: 3, 147-153.
- Ministry of Foreign Affairs Sri Lanka (2017). “Annual Performance Report 2017”, (<https://mfa.gov.lk/wp-content/uploads/2020/07/performance-report-ministry-of-foreign-affairs-2017.pdf>, [28 Şubat 2022]).
- Ministry of Foreign Affairs Sri Lanka (2018). “Annual Performance Report 2018”, (<https://mfa.gov.lk/wp-content/uploads/2020/07/performance-report-ministry-of-foreign-affairs-2018.pdf>, Erişim Tarihi: [28 Şubat 2022]).
- Ministry of Foreign Affairs Sri Lanka (2019). “Action Plan: Priorities, Targets & KPIs-Sri Lanka Missions/Posts Abroad”, (<https://mfa.gov.lk/wp-content/uploads/2020/06/Action-Plan-2019-Foreign-Ministry-Divisions.pdf>, [27 Şubat 2020]).

- Ministry of Foreign Affairs Sri Lanka Publications (2022).
(<https://mfa.gov.lk/ministry-reports/>, [1 Mart 2022])
- Samaranayake, Nilanthi (2019). China's Engagement with Smaller South Asian Countries. United States Institute of Peace, Report No: 446.
(https://www.usip.org/sites/default/files/2019-04/sr_446chinas_engagement_with_smaller_south_asian_countries.pdf, [1 Mart 2022]).
- Vaughn, Bruce (2011). *Sri Lanka: Background and US Relations*. Washington, DC: Congressional Research Service.
- Walt, Stephen Martin (1985). "Alliance Formation and the Balance of World Power". *International Security*, 9: 4, 3-43.

KÜÇÜK DEVLET SRI LANKA'NIN HİNDİSTAN KONJONKTÜRÜNDE SERGİLEDİĞİ DIŞ POLİTİKA DAVRANIŞLARI

Övgü KALKAN KÜÇÜKSOLAK*

GİRİŞ

Küçük bir ada devleti olan Sri Lanka, Hint-Pasifik Bölgesi'nin dış politika dinamiklerinde öncelikli bir yer işgal etmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde, bölgede artan Hindistan-Çin mücadelesinde jeopolitik konumu nedeniyle önemli bir rekabet unsuru hâline gelen Ada ülkesi, bölge politikaları üzerinde asimetrik bir etkiye kavuşmuştur. Sri Lanka, çeşitlendirdiği işbirlikleri ve diğer ülkelerle geliştirdiği çok yönlü bağlar ile Hindistan ve Çin gibi bölgenin geleceğini kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmeye çalışan, yükselen güçler karşısındaki pazarlık kapasitesini güçlendirmiştir. Riskten kaçınma stratejisi kapsamında Hindistan'ın baskılarını bertaraf etmeye çalışan Sri Lanka, bölgenin diğer gücü Çin ile ilişkilerini derinleştirmiştir. Ancak zayıf devlet yapısının engellemeleriyle karşı karşıya olan Sri Lanka, Soğuk Savaş sonrası dönemde kazandığı asimetrik etkisini bir güç unsuruna dönüştürememiştir. Bu çalışmada, Sri Lanka'nın riskten kaçınma stratejisi kapsamında Hindistan'a yönelik politikaları incelenmekte ve bu bağlamda Çin'le kurduğu ortaklıkların ne ölçüde Hindistan'ı dengelemede başarılı olduğu tartışılmaktadır. Sri Lanka'nın uyguladığı riskten kaçınma stratejisinin başarısızlığında, zayıf devlet olmasından gelen yetersizlikler etkili olmaktadır. Bu yetersizliklerin aşılması için ise öncelikli olarak iç yapısal sorunların ele alınması, hayati bir önem arz etmektedir.

* Dr. Öğretim Üyesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yalova Üniversitesi. ORCID: 0000-0002-3052-9728.

1- Küçük ve Zayıf Devlet Sri Lanka

Sri Lanka, jeopolitik konumu gereği Soğuk Savaş ve sonrası dönemde, bölgesel güç mücadelelerinde dikkatlerin yoğunlaştığı devletlerden biri olarak tartışmalara konu olmaktadır. Sri Lanka'ya ilişkin kapsamlı bir analiz yapılabilmesi için öncelikle küçük bir devlet olarak Sri Lanka'nın özelliklerinin ne anlam ifade ettiğinin anlaşılması gerekmektedir. Küçük bir devlet olarak açmazlarının anlaşılması, Hindistan'ın buraya dönük politika uygulamalarının ne derece çare veya sorun teşkil ettiğinin, ilişki dinamiklerinin hangi yönde geliştiğinin ve ne şekilde etki gösterdiğinin, kapsamlı şekilde değerlendirilmesi çerçevesinde önemlidir.

A. Küçük Devlet Tanımı

Sri Lanka'nın küçük bir devlet olarak ele alınmasından önce, küçük devlet ile ne kast edildiğinin anlaşılması gerekmektedir. Küçük devletlere yönelik net bir tanım bulunmamakta ve literatürde farklı yaklaşımlar üzerinden küçük devletlerin özelliklerine ilişkin tartışmalar yapılmaktadır. Bu yaklaşımlar temel itibarıyla niceliksel, niteliksel ve algısal unsurlar üzerinden şekillenme ve küçük devlet tanımlamalarında değerlendirilmektedirler.

Niceliksel Yaklaşım

Küçüklük çerçevesinde öne sürülen ölçütler, farklı şekillerde ele alınabilmektedir. Örneğin kimi akademisyenler nüfus, toprak parçası, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH)/ekonomik gelişmişlik ve askerî kapasite gibi materyal unsurlar üzerinden "küçük" kavramına yönelik değerlendirmelerde bulunmaktadırlar. Bu unsurlar küçük devletlerin tanımlanmasında niceliksel verilerin değerlendirilmesini sağlamakta ve kıyaslamalar yapılmasına olanak vermektedir. Ancak burada sorunlu olan noktalardan biri sözkonusu unsurlar kapsamında sınırları belli olan, net parametrelerin sunulamaması olmaktadır. Örneğin nüfus kriterleri çerçevesinde küçük devletlerin nüfus kriteri 1950 ve 1960'larda yaklaşık olarak 10-15 milyon olarak ifade edilirken, bu rakamın 1990'larda 1-1,5 milyon civarında ifade edildiği görülmektedir (Crowards 2002: 145). Farklı yazarların farklı parametrelerle nüfus, ulusal gelir ve yüzölçümü ele alması küçük devlet sınıflandırmasında subjektif yaklaşımların ortaya konmasına yol açmıştır (Tür, Salık 2017:8). Devlet davranışlarının yorumlanmasında yeterli kriterlerin ve verilerin ortaya

konulamaması eleştiri konusu olmuş ve bu durum da niteliksel yaklaşımın geliştirilmesinde etkili olmuştur.

Niteliksel Yaklaşım

Küçük devletlerin niteliksel yaklaşım çerçevesinde değerlendirilmesinde güç unsurları ve güç ilişkileri temel alınmaktadır (Galal 2019: 8). Küçük devletler güç kapasitesi ve etki unsurları üzerinden göreceli bir çerçevede tartışılmaktadır. Küçük devletlerin uluslararası sistemdeki gücü ve etkisi, büyük güçlerle ilişkilerinin askerî ittifaklar ve dünya politikası çerçevesinde nasıl konumlandığı gibi unsurlar çalışılan noktalar arasındadır (Baker Fox 1959; Vital 1966, 1971; Rothstein 1968; Keohane 1969; Handel 1981).

Gücün ilişkisel bir yaklaşımla ele alındığı niteliksel yaklaşımlarda, güç kavramının kendisinin nasıl değerlendirildiği önem kazanmış ve Laurent Goetschel'in, güce yönelik pozitif ve negatif bağlamdaki yorumları aydınlatıcı olmuştur. Gücün siyaset biliminin en önemli konularından biri olduğunu, siyasi süreçlerin gücün şekillenmesi, dağılımı ve uygulaması üzerinden şekillendiğini belirten Goetschel, gücün nelerden teşekkül ettiğini sorgulamıştır. Goetschel verdiği yanıtta şöyle demiştir (Goetschel 1998: 14-15):

“Pozitif yaklaşımla güç, birey veya bireyler grubunun, diğer birey veya bireyler grubunun davranışlarını kendi isteği doğrultusunda değiştirebilme kapasitesi olarak tanımlanabilir. Negatif bakış açısına göre ise güç, diğerlerinin kendi davranışı üzerinde etkili olmasını önleme kapasitesi olarak düşünülebilir. Güce yönelik birinci bakış açısı “etki” (influence), ikinci bakış açısı “otonomi” (autonomy) olarak adlandırılabilir”.

Güce yönelik pozitif ve negatif bakış açıları çerçevesinde küçük devletleri değerlendiren Goetschel, söz konusu devletlerin kendi uluslararası çevrelerinde göreceli olarak dar bir etkiye ve başkalarının etkisinden bağımsız olma anlamında sınırlı bir kapasitesiye sahip olacaklarını belirtmiştir (Goetschel 1998: 15). Özellikle de diğer devletlerin etkisi altında kalmaları ve egemenliklerini koruma mücadeleleri sergilemeleri gibi çeşitli unsurlar küçük devletlerin zayıf devletler olarak değerlendirilmelerine veya küçük veya zayıf tanımının birbirinin yerine kullanılmasına yol açmaktadır. Örneğin Annette Baker Fox (1959: 2-3), küçük devletleri güç uygulama kapasitesi bulunmayan veya diğer devletlerin üzerlerinde güç uygulamasına engel olamayan devletler olarak görmektedir ki bu da aslında küçük

devletleri, zayıf devletler olarak nitelendirdiğini düşündürmektedir. Ancak güç ilişkilerinin yalnızca etki ve egemenlik kavramları üzerinden ele alınmasının ne derece yeterli olduğu, Belçika-ABD ilişkisindeki gibi çeşitli örneklerle sorgulanabilir. Zira buradaki ilişkide Belçika'nın ABD karşısındaki nüfuzu sorgulanabilecekken, egemenliğini koruma yönünde bir mücadele içinde olduğunu söylemek mümkün değildir. Ayrıca bir devlet bir ilişkide daha zayıf taraf olabilecekken, başka bir ilişkide güçlü taraf da olabilir. Örneğin Belçika, ABD ile ilişkilerinde küçük bir devlet olarak düşünülebilecekken, Andorra ile ilişkilerinde güçlü bir devlettir. Dolayısıyla bu noktada zayıf bir devletten ziyade asimetrik bir ilişki çerçevesinde ilişkinin doğasını ve işleyişini tekbaşına değiştiremeyecek olan küçük bir devletten bahsedilmektedir (Archer, Bailes, Wivel 2014: 9). Bu durum da küçük devlet tanımının ne derece göreceli olduğunun ve hangi devletle hangi çerçevede ilişki kurulduğunun önemini ortaya koymaktadır.

Göreceli olarak yapılan küçük devlet tanımları, kimi yazarlarca zayıf devletlerle iç içe kullanılmaktaysa da zayıf devletlerin tanımında iç dinamiklerin ön planda olduğu görülmektedir. Rotberg, yaptığı tanımlamada zayıf devletleri; genellikle kutuplaşma ve etnik tansiyon yaşayan, fiziki alt yapısı yetersiz, temel anlamda ekonomik kısıtlılıkları bulunan, kişi başına düşen GSYH'si düşük veya düşmekte olan, kamu hizmetleri verme kapasitesi sınırlı seyreden, yüksek oranda yolsuzluğun hüküm sürdüğü, hukukun üstünlüğünün gözardı edildiği, sivil toplumun tedirgin edildiği ve genel itibarıyla seçilmiş veya seçilmemiş despotlarla yönetilen devletler şeklinde ifade etmektedir (Rotberg 2016: 4). Tilly'e göre de zayıf devletlerin devlet mekanizmasını örgütlenme ve kontrol kapasitesi düşüktür (Tilly, 2003: 41). *Zayıf (weak)* devletler ile *başarısız (fragile)* devletlerin farklılıklarını ortaya koyan Rotberg, Sri Lanka'yı başarısız devlet olmamayı başaran bir zayıf devlet olarak nitelendirmektedir. Sri Lanka örneğinde Rotberg, Tamil Eelam Kurtuluş Kaplanları (TEKK) ile uzun süren yıkıcı mücadeleden sonra bile yollar, hastaneler ve okullar gibi temel hizmetlerin verilmeye devam edilebildiğini belirtmiştir. Sinhalaların yoğun olarak yaşadığı ülkenin en az yüzde 80'lik alanında ve Tamillerin bulunduğu kimi yerlerde devlet otoritesinin güvenli bir şekilde tesis edildiği belirtilmektedir. Etnik tansiyonun sürmesine, ayrımcılığın varlığına ve devlet hizmetlerinin yetersizliğine rağmen otoritenin ülkenin büyük bir kısmında tesis edilmesi zayıflığın, başarısız devlet kategorisine dönüşmesini engellemektedir (Rotberg 2003: 14).

Zayıf devlet nitelendirmelerine bakıldığında, yönetsel mecradaki temel fonksiyonların yerine getirilmesindeki başarısızlıkların öne çıktığını söylemek mümkündür. Bu çerçevede devlet kapasitesinin ve gücünün değerlendirilmesinde kullanılan başlıca kriterler; iç ve dış tehditlerden koruma, hukuk düzeninin üstün kılındığı ve katılımın sağlandığı meşru bir düzen, ekonomik istikrar, ve sağlık, eğitim gibi temel kamu hizmetlerinin sağlandığı sosyal refah boyutları olarak sıralanmaktadır (Patrick 2006; Migdal 1988; Rotberg 2003). Literatürde bu temel başlıklar üzerinden güçlü devlet-zayıf devlet ayrımı yapılabilmekte ve zayıf devletlerle -ki bazı zayıf devletler aynı zamanda küçük devlet özellikleri de sergileyebilmekte ve küçük devlet olabilmektedirler- küçük devletlerin farklı anlama geldiği görülmektedir.

Algısal Yaklaşım

Küçük devlet tanımlamalarında ortaya konan bir diğer yaklaşım ise konunun algısal boyutunu ortaya koymaktadır. Algısal çerçevede de bir devletin uluslararası sistemdeki diğer devletler tarafından nasıl algılandığı ve sözkonusu devletin kendisini nasıl algıladığı üzerinden analizler yapılmaktadır. Burada elitlerin, seçmenlerin, baskı gruplarının ve iş çevrelerinin devleti ve devletin kapasitesini nasıl gördüğü önemlidir (Thorhallsson 2007). Nitekim Thorhallsson'a (2018: 20) göre kendini, dünya politikasında önemli aktörler olarak gören küçük devletler, daha başarılı roller oynayabilecekken, kendisini etkisiz olarak değerlendiren küçük devletler, bu algının kurbanı olabilecek ve aslında edilgen bir konum edineceklerdir.

Niceliksel, Niteliksel ve Algısal Yaklaşımlar Çerçevesinde Sri Lanka

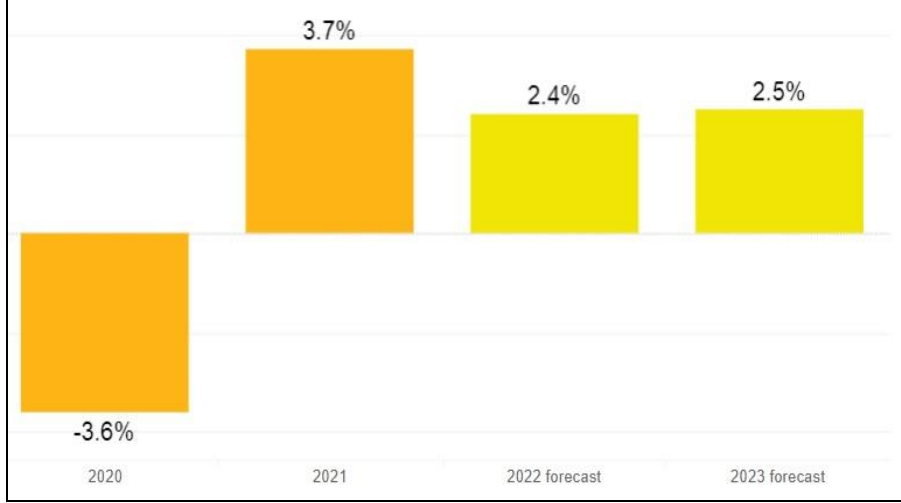
Niteliksel unsurları ve etkileri Hindistan'la ilişkileri çerçevesinde ilerleyen bölümlerde daha kapsamlı şekilde ortaya konacak olan Sri Lanka'nın niceliksel unsurları incelendiğinde materyal anlamda küçük bir devlet yapısına sahip olduğu görülmektedir. Niceliksel veriler çerçevesinde incelendiğinde, yüzölçümü 65.610 km² olan Sri Lanka, küçük bir ada devletidir. Yüzölçümü büyüklüğü sıralamasında, Asya'nın 48 devleti içerisinde 17'nci, dünya sıralamasında ise 122'nci sırada yer almaktadır (CIA 2022a; World Data 2022). 23 milyona yakın nüfusuyla dünya sıralamasında 58'nci sırada yer alan Sri Lanka'nın nüfus büyüme oranı da yüzde 0.61 ile dünya sıralamasında 144'üncü sırada yer almaktadır (CIA,

2022b). Askerî gücü itibarıyla dünya sıralamasında 142 ülke arasında 79'ncu ve 45 Asya ülkesi içerisinde 31'nci sırada yer alan Sri Lanka (Global Fire Power 2022a), askerî personel gücünde 53'ncü, savunma harcamalarında 69'uncu sırada yer almaktadır (Global Fire Power 2022b).

Karşılaştırmalı olarak yaklaşıldığında, yukarıdaki veriler ışığında Sri Lanka, Maldivler ve Bhutan gibi devletler karşısında küçük bir devlet olarak düşünülemeyecektir. Ancak coğrafi anlamda çok yakınında konumlanan güçlü komşusu Hindistan'la yapılacak bir kıyaslamada hem maddi veriler açısından hem de niteliksel ve algısal düzeyde Sri Lanka küçük bir devlet olarak ele alınmaktadır. Niceliksel verilerin yanısıra, bağımsızlık sonrası dönemde Hindistan'ın politikaları çerçevesinde egemenlik endişeleri yaşayan Sri Lanka'nın elitleri ve halkı da Sri Lanka'yı küçük bir devlet olarak algılamaktadır (Attanayake, Atmakuri 2021: 117).

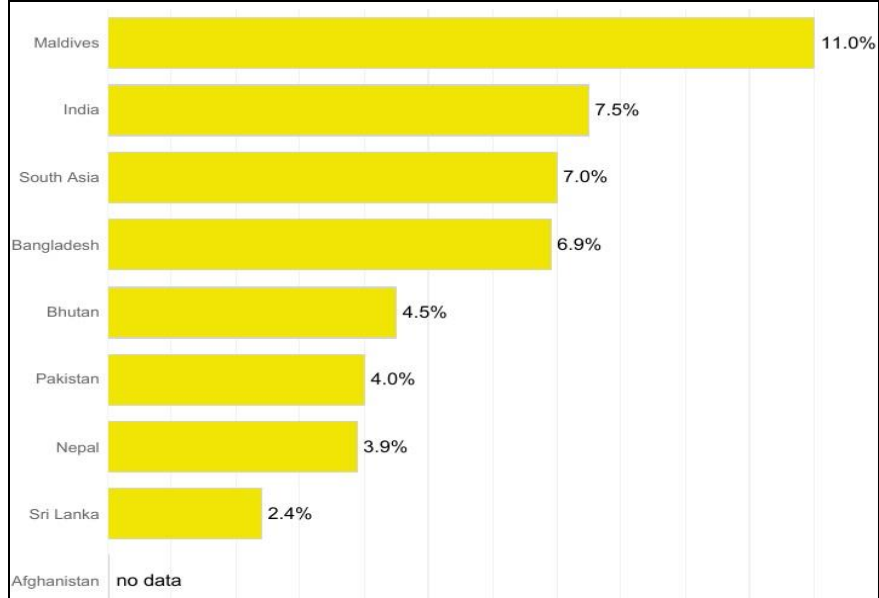
Ekonomik anlamda, son dönemde ciddi bir krizle karşı karşıya olan Sri Lanka istikrarsız bir görüntü sergilemektedir. Asya Kalkınma Bankası verilerine göre 2020'de Sri Lanka'nın GSYH'si eksi yüzde 3,6'lık bir oranla küçülmüştür. 2021'de yüzde 3,7 yükseliş gösteren GSYH büyüme oranlarının 2022'de yüzde 2,4 ve 2023'te yüzde 2,5 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir (Asian Development Bank 2022). Tablo 2'de Güney Asya'daki ülkelerle karşılaştırmalı bir şekilde incelendiğinde de Sri Lanka'nın tahmini 2022 GSYH büyüme oranının düşük seyretmesi beklenmektedir. 2022 Ekonomik Özgürlük Raporu'nda 132'nci sırada yer alan Sri Lanka, çoğunlukla özgür olmayan kategorisi altında sınıflandırılmıştır (The Heritage Foundation 2022). Sri Lanka'nın kişi başına düşen GSYH'si 2017'den itibaren (4,077 dolar) düşüş göstermiş ve 2020 yılı itibarıyla 3,680 dolar olmuştur (The World Bank 2020). Kişi başına düşen GSYH itibarıyla Sri Lanka, dünya sıralamasında 121'nci sırada yer almıştır (Koop 2021).

Tablo 1: Sri Lanka'nın GSYH Büyüme Oranları 2020-2023 (Tahmini)

Kaynak: Asian Development Bank 2022

Tablo 2: Sri Lanka'nın Karşılaştırmalı GSYH Büyüme Oranı-2022 (Tahmini)

Kaynak: Asian Development Bank 2022

Son derece kırılgan bir ekonomik yapıya sahip Sri Lanka'nın para birimi olan Sri Lanka Rupisi, 2022 yılının ilk dört ayında, yüzde 32 oranında değer kaybederek dünyanın en kötü performans gösteren para birimi olmuştur (Financial Times 2022). Son iki yılda, döviz rezervleri yüzde 70 oranında eriyen Sri Lanka'nın, 2019'da yüzde 42 olan borç/GSYH oranı, 2021 yılında yüzde 104'e yükselmiştir (Gordon 2022). Günde on üç saate varan elektrik kesintileri yaşayan, Ulusal Hastanesi'nin rutin sağlık tetkiklerini durdurduğu, gıda ve akaryakıt gibi temel maddelerin temininde sıkıntıların yaşandığı Sri Lanka'da, devletin temel hizmetleri vermekte zorlandığı görülmektedir (Jayasinghe 2022). Rotberg'in iç dinamikler üzerinden ele aldığı zayıf devlet tanımı çerçevesinde incelendiğinde, mevcut durum itibarıyla kamu hizmetlerinin durma noktasına geldiği Sri Lanka'nın yönetim krizi yaşayan zayıf bir devlet portresi çizdiğini söylemek mümkündür. Nitekim insanların okula gidebilmek için otobüs bulamadığı (benzin sıkıntısından ötürü), temel ihtiyaçlara ulaşamadığı, elektrik kesintilerinin hayatı durma noktasına getirdiği bir ortamda, bütün bakanlar istifa etmiştir (BBC 2022). Devlet başkanı Gotabaya Rajapaksa'nın istifasını isteyen protestolar, ölü ve yaralılarla sonuçlanan çatışmalara dönüşmüştür (BBC 2022a).

B. Küçük Devletlerin Dış Politika Davranışları

Küçük devletlerin dış politika davranışlarına ilişkin olarak literatürde, farklı çalışmalar göze çarpmaktadır. Küçük devletlerin özellikleri çerçevesinde değerlendirildiğinde, bu devletlerin belli başlı davranış kalıpları olarak; dünya politikasına düşük düzeyli katılım göstermeleri, sınırlı etki sergilemeleri, uluslararası sistemin kısıtlamalarına daha çok maruz kalmalarından ötürü çok taraflı diplomasiyi, uluslararası hukuku, normları ve değerleri daha güçlü şekilde desteklemeleri, uluslararası örgütlere katılıma önem vermeleri, yakın çevrelerine odaklanan sınırlı bir çerçevede dış politika konularıyla ilgilenmeleri, askerî unsurlar yerine ekonomi ve diplomasi ağırlıklı dış politika enstrümanlarını kullanmaları, çatışmadan kaçınmaları ve işbirliklerini hedeflemeleri, güçlü devletlerle ilişkilerini geliştirerek savunma, işbirliği ve kaynaklara erişim imkanlarını geliştirmek istemeleri göze çarpmaktadır (A. K. Hey 2003; Radoman 2018; Handel 2006).

Küçük devletlerin güvenliklerini ve istikrarı sağlamak amacıyla sergiledikleri dış politika davranışları arasında ittifak kurma (*alliances*), riskten kaçınma (*hedging*), tarafsızlık (*neutrality*) ve sığınma (*shelter*) yer

almaktadır. Küçük devletler belirtilen davranışların bir veya birkaçını, farklı dönemlerde kendi kapasitelerine, ihtiyaçlarına ve dönüşen sistem dinamiklerine göre uygulayabilmektedirler. Küçük devletler, literatürde ağırlıklı olarak güç dağılımındaki göreceli zayıf konumları ve kırılgan iç faktörleri üzerinden incelenmekteyse de asimetrik güç dağılımının her durumda olumsuz sonuçlara yol açmadığı görülmektedir. Söz konusu koşullar önemli bir baskı unsuru yaratmaktaysa da küçük devletler uyguladıkları stratejilerle güvenliklerini ve istikrarı sağlayabilmekte, dış politika hedeflerine ulaşabilmektedirler.

İttifak Kurma

Neorealist yazarlar, sistemdeki güç dağılımı çerçevesinde küçük devletlerin güçlü devletlerle ittifaklar kurarak güvenliklerini sağlayabileceklerini öne sürmektedirler. Lake'e (2009) göre küçük devletler daha fazla koruma ve düzen için bu ittifakların parçası olmakta ve şu üç unsur üzerinden ittifaklara olumu bakmaktadırlar: toprak bütünlüğünün güvenliğinin sağlanması, potansiyel anlaşmazlık risklerini azaltarak yurtiçi ve yurtdışındaki mülkiyet haklarının tanımlanması ve korunması; uluslararası davranış standartlarının belirlenmesi ve uygulanması. Bu çıkarlar doğrultusunda, küçük devletlerin ittifaklar üzerinden kurulan hiyerarşik ilişkiyi kabul ettiği ve güvenliklerini sağladıkları, iddia edilmektedir. Belli bir ittifaka dahil olmak, siyasi destek, askerî yardım ve yük paylaşımı imkanlarını arttırmakta ve küçük devletlerin sahip olmadığı kaynaklara erişimlerine kolaylık sağlamaktadır (Shou, Brundtland 1971). Rothstein de 1968 tarihli eserinde küçük devletler için nötr kalmanın tehlikeli olduğunu belirtmekte ve sağduyulu bir politikanın ittifaklardan geçtiğini ifade etmektedir. Rothstein'a göre ittifaklar ya büyük devletlerle ikili ittifak şeklinde oluşturulabilecek ya da hem büyük hem de küçük devletlerle karma/çok taraflı bir çerçevede kurulabilecektir. Rothstein sözkonusu ittifakların daha fazla savunma ve caydırıcılık imkanı sunacağını belirtmekte ve ittifakları küçük devletlerin güvenliğini sağlayan en uygun yol olarak değerlendirmektedir (1968: 24-4). İttifakın sağladığı koruma karşılığında ise, küçük devletlerin ödemeleri gereken belli bir bedel ortaya çıkmaktadır. Bu minvalde, ittifaklar sayesinde küçük devletlerin büyük güçlerin tahakkümü altına girmesi ve siyasi anlamda ne derece bağımsız politikalar geliştirebildikleri tartışmalı konular hâline gelmektedir.

İttifak teorileri kapsamında devletler, tehditlerle karşılaştıklarında genel itibarıyla iki stratejiden birini seçmektedirler. Bu iki seçeneğe göre; ya tehditlere karşı diğer devletlerle ittifak kurarak *dengeleme* (*balancing*) stratejisini izlerler ya da tehdit kaynağıyla ittifak kurarak *peşine takılma* (*bandwagoning*) stratejisini benimserler (Walt 1985: 4). Walt devletlerin dengeleme yapmasının iki nedeni olduğunu öne sürmektedir. Potansiyel bir hegemonun güçlenip devlet bekasını tehlikeye atabileceği bir durumda önünün kesilmesi amacıyla devletlerin zayıf tarafla ittifak yaptığı görülmektedir. Hakim güçle ittifak yapmak onun isteklerine boyun eğmek anlamına da geleceğinden müttefiklerini domine edemeyecek diğer tarafla ittifak yapmak küçük devletin çıkarlarına hizmet edebilecektir. İkinci neden olarak da güçsüz tarafa katılarak ittifak üzerinde daha fazla nüfuz elde edilebileceği öne sürülmektedir (Walt 1985:5-6). Güç dengesi teorisini dengeleme davranışını tetikleyen tehdit algısı üzerinden tartışan Walt, gücün dengelenmesinden ziyade tehdidin dengelenmesinin söz konusu olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla güçsüz tarafa katılarak yükselen tehdidin dengelenmesinin söz konusu olduğu görülmektedir.

Yegane amacı, güçlü veya tehditkar bir devletin kapasitesinin zayıflatılması veya karşısına çıkabilecek duruma gelinmesi olan dengeleme stratejisinin çeşitli yolları bulunmaktadır. Geleneksel olarak dengeleme stratejisi *sert dengeleme* çerçevesinde askerî birikim ve ittifaklar kurulması kapsamında düşünülmekteyse de *yumuşak dengeleme* ve *asimetrik dengeleme* de dünya politikasında örneklerine rastlanan stratejiler olarak tartışılmaktadırlar. *Yumuşak dengelemenin* (*soft balancing*) unsurları incelendiğinde resmi ittifaklar dışında zımni bir dengelemeye işaret ettiği görülmektedir. Tehditkar bir devletin veya yükselen bir gücün dengelenmesi için devletlerin anlaşmalar veya sınırlı güvenlik mutabakatları yapmaları söz konusudur. Yumuşak dengelemede devletlerin sınırlı silah birikimi, geçici işbirliği egzersizleri, bölgesel veya uluslararası kurumlardaki işbirlikleri temel alınmaktadır (Paul, Wirtz, Fortmann 2004: 3). Bu sayede küçük devletler tehditkar devleti karşısına almadan ilişkilerini sürdürmeye devam edebilmekte ve aynı zamanda söz konusu devlete karşı diğer güçlerin desteğini temin edebilmektedirler. *Asimetrik dengelemede* (*asymmetric balancing*) de çift yönlü bir şekilde hem devletlerin terör örgütleri gibi devlet dışı aktörlerin ortaya koyduğu tehditlerle mücadelesine hem de devlet dışı

aktörlerin asimetrik araçlarla devletleri zayıflatma çabalarına dikkat çekilerek güç dengesinin farklı unsurlarına vurgu yapılmaktadır (Paul, Wirtz, Fortmann 2004: 3).

İttifak seçeneği küçük devletlerin güvenliği açısından elzem görülmele beraber dengelemenin mi yoksa peşine takılmanın mı daha uygun olacağı konusunda tartışmalar yapılmaktadır. Zira büyük güçler karşısında dengelemenin her koşulda başarıyla sonuçlanmaması özellikle de devlet bekası kaygıları olan küçük devletler açısından riskli bulunmaktadır. Bu çerçevede Walt, üç durumda devletlerin peşine takılma stratejisini takip edeceklerini belirtmektedir. Walt'un öne sürdüğü; küçük devletlerin uluslararası baskı karşısındaki hassas konumları ve koalisyonlara yapacakları sınırlı katkı, büyük gücün coğrafi olarak yakın olması, ve güç kapasitesi açısından ittifak yapacak başka büyük devletlerin olmaması durumlarında peşine takılma stratejisi ağırlıklı bir seçenek olarak belirmektedir (1985: 16-18). Yine Walt'a göre devletler, büyük güç karşısındaki olası kayıplarını minimize edebilmek, büyük gücün saldırısına uğramamak ve karşılıklı çıkarlardan yararlanabilmek amacıyla peşine takılma opsiyonunu tercih edebileceklerdir (1990).

Peşine takılma stratejisini *saf peşine takılma (pure bandwagoning)* ve *sınırlı peşine takılma (limited bandwagoning)* olarak ikiye ayıran Cheng-Chwee'ye göre saf peşine takılma stratejisi büyük ortağın gücünü özellikle de siyasi ve askerî anlamda kabul etme ve bu anlamda ittifakların şekillenmesi anlamına gelmekteyken sınırlı peşine takılma önemli farklılıklar göstermektedir (2008: 168). Cheng-Chwee'nin saf peşine takılma ile sınırlı peşine takılma çerçevesinde yaptığı ayrımlara göre; saf peşine takılma politik ve askerî uyum anlamına gelirken sınırlı peşine takılma belirli konularda politika koordinasyonunu ve büyük ortağa gönüllü riayeti içeren politik ortaklığa işaret etmektedir. Diğer bir ayrım kapsamında, saf peşine takılmada bir güçle girilen ittifak çerçevesinde diğer güçlerle ilişkilere mesafe konması ve böylelikle sıfır toplamı bir oyun hâline dönüşmesi sözkonusu olmaktadır. Ancak sınırlı peşine takılmada hegemon güçle ilişkiler sürerken başka bir yükselen gücün peşine takılınması da olası bir seçenektir. Son ayrım olarak da saf peşine takılmada devletler arasında ast-üs ilişkisinin yani hiyerarşik ilişkinin kabul edildiği gözlemlenirken, sınırlı peşine takılmada sözkonusu ilişki yapısı çerçevesinde deneyimlenebilecek olan egemenlik kaybından ve diğer tarafa fazla bağımlılıktan kaçınılmaktadır (Cheng-Chwee 2008: 168).

Riskten Kaçınma

Neorealist bir yaklaşımla uluslararası sistemin sınırlayıcı etkisi çerçevesinde tartışılan küçük devletlerin dış politika davranışları ağırlıklı olarak dengeleme veya peşine takılma stratejileri kapsamında değerlendirilmektedir. Ancak özellikle de küçük devletlerin farklı dönemlerde *riskten kaçınma (hedging)* amaçlı olarak çeşitli stratejik adımları birarada uyguladıkları görülmektedir. Politika uygulamaları geniş bir şekilde yorumlanan ve tartışma konusu olan riskten kaçınma, devletlerin yüksek düzeyli bilinmezliklerden korunmak için izledikleri kapsamlı stratejiler bütününe işaret etmekte ve güçlü devletler karşısında daha zayıf devletlerin sergilediği çeşitli dış politika davranışlarını içermektedir.

Cheng-Chwee, *riskten kaçınma* stratejisini saf dengeleme ile saf peşine takılma skalasının ortasında bir konumda yorumlamaktadır (2008: 165). Goh'a (2006) göre riskten kaçınma, devletlerin dengeleme (balancing), peşine takılma (bandwagoning) veya nötr kalma (neutrality) gibi net politika opsiyonları üzerinde karar kılamadığı durumlarda uyguladıkları, stratejiler serisini ifade etmektedir. Bir taraf lehine hareket etmektense, ortada bir pozisyon geliştirilmesine izin vermektedir. Devletlerin farklı koşullarda farklı unsurlar üzerinden uyguladıkları riskten kaçınma stratejileri bulunmaktadır. Örneğin Cheng-Chwee Güneydoğu Asya jeopolitiği çerçevesinde riskten kaçınma stratejisinin enstrümanları olarak: *ekonomik pragmatizm*, *bağlama-katılma (binding-engagement)*, sınırlı peşine takılma, *hakimiyetin reddi (dominance denial)* ve *dolaylı dengeleme (indirect balancing)* unsurlarını sıralamaktadır (2008: 167-170). *Ekonomik pragmatizm*, doğrudan ticaret ve yatırım gibi kanallar üzerinden güçlü devletle kurulan ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi ve ekonomik faydanın maksimize edilmeye çalışılması anlamına gelmektedir. Bu noktada devletler, karşı tarafın gücünün kabulünün veya reddinin söz konusu olmadığı nötr bir pozisyonda yer almaktadırlar (Cheng-Chwee 2008: 167). *Bağlama-katılma* politikaları çerçevesinde büyük güçle iletişimin güçlendirilerek kararları etkileyebilme kabiliyeti ile fırsatların artırılması hedeflenmektedir. Bu kapsamda ilişkilerin kurumsal bir çerçevede sürmesi ve istikrar tesisi amacıyla düzenli ikili diplomatik aktiviteler veya çok taraflı kurumlara üyelik üzerinden kurumsallaşan diyalog kanalları önemli araçlar olarak öne çıkmaktadır. *Hakimiyetin reddi* diğer bir gücün küçük aktörler üzerinde hakimiyet kurmasını engellemek amacıyla tek başına veya ortaklaşa olarak

ortaya konan politikaları içermektedir. Bu hedefe yönelik olarak diğer güçlerin bölgesel konulara katılımının sağlanmasına, ülkelerin kendi kapasitelerini geliştirmelerine ve ortak diplomatik etkiyi güçlendirmelerine çalışılmaktadır. Burada politik gücün dengelenmesi öne çıkmaktadır (Cheng-Chwee 2008: 170). *Dolaylı dengelemede* de belirsizliklerle başa çıkabilmek amacıyla devletin yaptığı savunma işbirlikleri ve savunma kapasitesinin güçlendirilmesi söz konusudur. Buradaki askerî çabalar her hangi bir devleti hedef almamaktadır (Leng 2016: 14).

Açıklanan tüm bu davranışlar üzerinden küçük devletlerin belirsiz dinamiklerle başa çıkabilme kapasitelerini ve olası fayda durumlarını maksimize etmeye çalıştıkları ve riskleri yönetebilme imkanlarını geliştirmeye çabaladıkları görülmektedir. Bu çalışmada da literatürde riskten kaçınma (hedging) altında incelenen dış politika davranışları *riskin tehdide dönüşmesini önleme* kapsamında irdelenmektedir. Zira küçük olmanın ötesinde zayıf bir devlet niteliği taşıyan Sri Lanka örneğinde Hindistan kaçınılamayan ancak yönetilerek tehdide dönüşmesinin engellenmeye çalışıldığı bir risk unsuru olarak ele alınmaktadır.

Tarafsızlık

Herhangi bir tarafla müttefiklik ilişkisi içerisinde olmak istemeyen devletlerin tarafsızlık politikası izledikleri görülmektedir. Hukuki anlamda tarafsız devletlerin savaflara iştirak etmemeleri veya savaşan tarafları askerî olarak desteklememeleri gerekmektedir. Tarafsız devletlerin savaş dışında da askerî ittifaklarda yer almaması söz konusudur. Krasner küçük devletlerin egemenliklerini ve otonomilerini korumak amacıyla, araçsal bir şekilde tarafsızlığı benimsediklerini ifade etmektedir (1995). Toprak bütünlüğünü ve bağımsızlıklarını koruma derdindeki küçük devletler çatışmalara taraf olmayarak kimseye bir tehdit arz etmediklerini göstermekte ve zararlarını minimize etmeye çalışmaktadırlar. Özellikle de coğrafi yakınlığın bulunduğu durumlarda gerilimden uzak durulması ve güvenliğin temini anlamında tarafsızlık küçük devletler için en rasyonel seçenek olarak ortaya çıkmaktadır (Thorhallsson, Steinsson 2017).

Bağılantısızlık

Tarafsızlığa benzeyen ancak uluslararası sistemin yapısıyla yakından ilişkili bir dış politika stratejisidir. Soğuk Savaş Dönemi'nde özellikle de

bağımsızlığını yeni kazanmış Üçüncü Dünya ülkelerinin bloklar arası rekabetin ve çatışmanın dışında kalarak egemenliklerini ve gelişimlerini güçlendirmek istemelerine dayanmaktadır. Söz konusu devletler herhangi bir blokta yani birinci ya da ikinci dünya içerisinde yer aldıklarında mevcut hiyerarşinin en altında yer bulabilecekken Bağlantısızlık Hareketi ile güce dayalı hiyerarşinin dışında bir uluslararası konum elde etmişlerdir (Sönmezoğlu 2009:4-5). Bloklar arası rekabetten faydalanan ülkeler büyük güçlere karşı pazarlık kabiliyetlerini arttırmışlar ve güvenliklerini temin etmişlerdir (Dursun 2018: 76). Soğuk Savaş döneminin çift kutuplu yapısının bloklar arası rekabeti sözkonusu ülkelerin güvenliğini sağlayan bir denge mekanizması temin etmiştir. Bu hareketteki ülkeler BM içerisinde oluşturdukları oy grubu aracılığıyla ve bloklararası arabuluculuk çabalarıyla uluslararası sistemin sürekliliğinde etkili olan bir unsur hâline gelmişlerdir (Sönmezoğlu 2009: 4-5).

Sığınma

Sığınma stratejisi, literatürde ağırlıklı olarak İzlanda gibi küçük batılı devletlerin sergilediği ittifak politikalarının anlaşılması çerçevesinde tartışılmaktadır. Bu kapsamda yapısal olarak zayıf devletlerin diplomatik, ekonomik, toplumsal ve politik anlamda sergilediği ittifak davranışları irdelenmektedir. Geleneksel ittifak politikalarından farklı olarak sığınma stratejisi kapsamında küçük devletler büyük devletlerden politik, ekonomik ve sosyal anlamda farklı temellerde ele alınmaktadırlar. Sığınma stratejisi çerçevesinde dış faktörler kadar iç faktörlerin de üzerinde durulmaktadır. Büyük devletlerle mukayese edildiğinde uluslararası işbirliklerinden orantısız bir şekilde yararlanan küçük devletlerin bekalarını koruyabilmeleri için politik, ekonomik ve stratejik korumaya ihtiyaçları olduğu vurgulanmaktadır. Diğer taraftan büyük devletler tarafından sağlanan sığınma imkanı küçük devletlere karar verme süreçlerinde sınırlılıklar gibi çeşitli alanlarda maliyetler yükleyebilmektedir (Bailes, Thayer, Thorhallsson 2016).

2- Soğuk Savaş Dönemi'nde Sri Lanka-Hindistan İlişkileri

Coğrafi olarak son derece yakın bir konumda yer alan ve ortak kültürel, etnik bağlara sahip olan bu iki ülkenin güç kapasiteleri arasındaki ciddi farklılık Sri Lanka'yı bölgesel ve ikili ilişkilerde hassas bir noktaya taşımıştır. Bölgesel güç Hindistan, arka bahçesi olarak değerlendirdiği küçük

ve zayıf devlet Sri Lanka'nın politikalarıyla her dönem yakından ilgilenmiş ve gerektiğinde askerî enstrümanları da kullanarak ada üzerindeki gücünü sergilemekten kaçınmamıştır. Bu unsurlar doğrultusunda Sri Lanka, egemenliğini korumak amacıyla politikalarını şekillendirmiş ve Hindistan'la çatışmaya girmekten kaçınan dengeli politikalar izlemeye çalışmıştır.

Farklı dönemlerde Sri Lanka, gerek Hindistan'ın tehditkar söylemlerinin gerçeğe dönüşmesini engellemek gerekse bölgesel gücün ada üzerindeki nüfuzunu dengelemek amacıyla, riskin tehdide dönüşmesini önleme çerçevesinde değişen stratejiler izlemiştir. Sri Lanka'nın Hindistan karşısında sergilediği dış politika davranışlarının şekillenmesinde çeşitli unsurlar etkili olmaktadır. Sri Lanka'nın iç faktörleri kapsamında hassas ekonomik durum, TEKK ile mücadele, insan hakları konusu ve lider olgusu etkili olurken, dış unsurlar kapsamında da sistemdeki güç dağılımı, Sri Lanka'nın jeopolitik konumu ve büyük güçlerin bölgesel mücadelesi belirleyici olmaktadır. Tüm bu unsurların ışığında, küçük bir devletin sınırlılıkları kapsamında Sri Lanka'nın egemenliğini korumak ve herhangi bir gücün etkisi altında kalmamak amacıyla dış politika davranışlarını şekillendirdiği görülmektedir.

Sri Lanka-Hindistan ilişkilerinin bugününün anlaşılması, ilişkilerin temelini teşkil eden dinamiklerin ve sürecin gelişiminin tüm boyutlarıyla ele alınmasını gerektirmektedir. Bir küçük devlet olarak Sri Lanka'nın, sistemsel unsurların dönüşüm geçirdiği Soğuk Savaş sonrası dönemde Hindistan'la ilişkisini nasıl farklı bir çerçeveye taşıdığının, Hindistan'ın da yine sözkonusu dönüşümlere paralel olarak hangi enstrümanlarla bu ilişkiyi şekillendirmeye ve bölgesel güç rolünü sürdürmeye çalıştığının kapsamlı analizi Sri Lanka-Hindistan ilişkilerinin dayandığı geçmiş deneyimlerin, kökleşmiş algıların, ulusal önceliklerin ve bölgesel zorunlulukların anlaşılmasıyla mümkün olabilecektir.

A. Kolonyal Geçmişin İzleri

Köklü bir geçmişe dayanan etnik, kültürel ve tarihi bağların yanısıra, iki ülkenin arasında yaklaşık olarak yalnızca 20 mil mesafe bulunması, Hindistan'ın Sri Lanka'daki gelişmelere çok daha hassasiyetle ve ulusal çıkar temelinde yaklaşmasında etkili olmuştur. Diğer taraftan, 1948 yılında bağımsızlığını kazanan ve 1972 yılında bugünkü adını alan Sri Lanka'nın sömürge yönetimlerine -Portekiz, Hollanda ve İngiltere tarafından- dayanan

geçmişi Kolombo'nun, Hindistan'a kuşku ve egemenlik endişesi üzerinden bakmasına ve bu endişeyi politika yapımına taşımasına sebep olmuştur.

Kolonyal bir geçmişe sahip olan Sri Lanka, 1948 yılında bağımsızlığını yeni kazanmış bir ülke olarak Britanya ile “Savunma ve Dış İlişkiler Anlaşması” imzalamış ve güvenliğini garanti altına almaya çalışmıştır. Daha önce Britanya'nın kolonyal yönetimi altında bulunan Sri Lanka, kansız bir süreçle bağımsızlığını kazanmış ve yapılan anlaşma çerçevesinde toprakların güvenliği ve dışarıdan gelebilecek saldırılar karşısında askerî yardımın sağlanması konusunda anlaşmıştır. Sri Lanka'nın ilk başbakanı ve Birleşik Ulusal Parti (United National Party/UNP) lideri D.S.Senanayake, kuruluş aşamasında Britanya ile bağlarını koparmamış, olası bir güvenlik boşluğunun Hindistan tarafından doldurulabileceği endişesiyle politikalarını şekillendirmiştir (De Silva 2017). Zira Hindistan'ın, bağımsızlığının ilk dönemlerinden itibaren Sri Lanka'yı güvenlik çevresinin başlıca unsuru olarak görmesi, Sri Lanka'nın bu ülkeye yönelik endişelerinde büyük rol oynamıştır. Sri Lanka tarihinde -çok eski zamanlarda- istilacı bir güç olarak tanımlanan ve Sinhala milliyetçilerinin söylemlerinde (Mehrotra 2011:34), bu olumsuz imaj üzerinden temsil edilen Hindistan'dan bağımsızlık sonrası dönemde yükselen çağrılar bu korkuyu körüklemiştir. Nitekim Hindistan kamuoyunda, “gerçekçi bir Hint savunması” kapsamında Sri Lanka ile işbirliği veya federasyon kurulması çağrılarının yapılması, Nehru'nun iki ülke arasındaki etnik, dilsel ve kültürel birliğe vurgu yaparak Sri Lanka'nın Hindistan'la yakın işbirliği yapmasının kaçınılmaz olduğunu vurgulaması gibi örnekler son derece dikkat çekicidir. Britanya sonrası dönemde Adadaki niyetleri konusunda kuşkuların yükseldiği Hindistan, Sri Lanka-Britanya arasında imzalanan Savunma ve Dış İlişkiler Anlaşması'na özellikle de İngilizlerin Trincomalee Limanı'nı¹ kullanması üzerinden tepki göstermiştir (Amarasinghe 2020: 130).

¹ Sri Lanka'nın Trincomalee ve Kolombo Limanları bölgenin önde gelen limanları arasında yer almaktadır. İngiliz amiral Horatio Nelson Trincomalee Limanı'nı dünyanın en iyi limanı olarak nitelendirmiş, Amerikalı amiral ve jeostratejist A.T. Mahan da "Deniz Gücünün Tarih Üzerine Etkisi 1660-1783" adlı eserinde söz konusu limanın mükemmel olduğunu ve stratejik olarak son derece değerli olduğunu vurgulamıştır (Anderson, Wijeyesekera 2011).

Britanya'nın peşine takılma davranışı gösteren Sri Lanka, coğrafi olarak son derece yakın olan Hindistan'ın yöneltebileceği tehditler karşısında Britanya ile uyumlu olma yoluna gitmiş ve sağladığı güvenlik fırsatlarından yararlanmak istemiştir. De Silva'nın da ifade ettiği üzere bağımsızlığının ilk yıllarında ordusu, donanması ve hava kuvvetleri bulunmayan Sri Lanka, bu unsurları sonraki dönemlerde Britanya'nın desteğiyle sağlamıştır (1999:362). Buradaki peşine takılma davranışı ise, Stephan Walt'un ifade ettiği tehdit kaynağının peşine takılınması anlamına gelmemektedir. Zira Hindistan karşısında Britanya'nın peşine takılan Sri Lanka Schweller'in fırsatçı bir yaklaşım üzerinden çıkarların genişletilmesi yönünde kavramsallaştırdığı (1994) peşine takılma davranışını sergilemiştir. Kuruluş döneminde Britanya'nın peşine takılmak yeterli kaynaklara sahip olmayan Sri Lanka'nın çıkarlarına ve güvenliğine hizmet etmiştir (Gunasekara 2015: 214-215).

1956-1965 ve 1970-1977 yılları arasında, Sri Lanka Özgürlük Partisi (Sri Lanka Freedom Party/SLF) yönetiminde Hindistan'la bağlarını sürdüren ancak Çin ve Sovyetlerle de bağlarını geliştiren Sri Lanka, bu dönemde dış politikasında bağlantısız bir duruş sergilemiş ve böylelikle hem pazarlık kapasitesini hem de manevra alanını genişletmeye çalışmıştır (Phadnis, Patnaik 1981). Sınırlı kapasiteye sahip küçük devletlerin çok taraflı diplomasiyi, uluslararası hukuku, normları ve değerleri daha güçlü şekilde desteklemelerini örnekler şeklinde Sri Lanka, Bağlantısızlar Hareketi'nde kendine yer bulmuştur. Büyük güçler karşısında güvenliğini sağlayacak yeterli imkan ve kabiliyete sahip olmayan Sri Lanka, bu çerçevede karşılaşabileceği risklerden kaçınmak amacıyla Bağlantısızlar Hareketi'nde aktif rol almış ve Hint Okyanusu'nun barış alanı olarak ilan edilmesine yönelik 1971 tarihli BM kararı için büyük çaba sarf etmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde bağımsızlıklarını yeni kazanmış Üçüncü Dünya ülkeleri Bağlantısızlar Hareketi aracılığıyla, var olan ittifakların ve bunlar arasındaki çatışmaların dışında kalmayı amaçlamışlar (Sönmezoğlu 2000: 287) ve büyük güçlerin nüfuz mücadelelerine konu olmaya karşı çıkmışlardır. Askerî paktlara katılmama prensibinin de benimsendiği bu tarafsız duruş sayesinde, güçlü devletlerin gerek blok içi baskılarından gerekse öteki taraf algısı üzerinden şekillenen düşmanlıklarından uzak durulmaya çalışılmıştır.

Sri Lanka'nın, Bağlantısızlar Hareketi'nde üstlendiği aktif rolü, bağlama-katılma stratejisi çerçevesinde de değerlendirmek mümkündür. Zira

koloniyel yönetimden yeni kurtulmuş bir ülke olarak çok taraflı işbirlikleriyle güvenliğini sağlama çabası sergileyen Sri Lanka, Hindistan'ın başı çektiği bu hareketteki adımlarıyla, hem fırsatların artırılmasını hem de kurumsal bir çerçeve üzerinden Hindistan'ın etkisinin sınırlandırılmasını hedeflemiştir. Toplumsal gelişimini dış güçlerin müdahalelerinden bağımsız şekilde sağlamak isteyen -özellikle de bağımsızlığını yeni kazanmış-devletlerin oluşturduğu Bağlantısızlar Hareketi'nin prensipleri üzerinden Sri Lanka, Hindistan'ı sınırlandırmak istemiştir.

B. Jeopolitik Mülahazalar

Hint-Pasifik Bölgesi'nin önemli gücü Hindistan, küçük devlet Sri Lanka'yı ulusal güvenliğinin önemli bir unsuru olarak değerlendirmiştir. Soğuk Savaş Dönemi boyunca, güvenlik ve bölgedeki nüfuz alanı mülahazaları üzerinden ada ülkesiyle ilişkilerini sürdüren Hindistan, gerekli gördüğü durumlarda zorlayıcı diplomasi araçlarını kullanmaktan kaçınmamıştır. Söz konusu güç karşısında egemenliğini ve istikrarını temin etme dinamikleri üzerinden politikalarını şekillendiren Sri Lanka ise riskin, tehdide dönüşmesini önleme yönünde, farklı nitelikler arz eden dış politika hamleleri geliştirmiştir.

Küçük bir devlet olarak sınırlı güç ve etkiye sahip olan Sri Lanka, güvenlik mülahazalarında sürekli bir endişe kaynağı olarak öne çıkan Hindistan'la olan ilişkilerinde diplomasinin farklı araçlarından yararlanmıştır. Sri Lanka, bir yandan Hindistan'ın tepkisini çekmemek amacıyla-Bağlantısızlar Hareketi'yle de sergilediği üzere- kurumsal bir yapı üzerinden tarafsız pozisyonunu ortaya koymaya çalışmış, diğer yandan da egemenliğini korumak amacıyla işbirliklerini çeşitlendirme adımları atmıştır. 1952 yılında Çin'le Kauçuk-Pirinç Paketi'nı imzalayan Sri Lanka, yine aynı ülkeyle 1963 yılında Denizcilik Anlaşması yapmıştır. Taraflara en çok gözetilen ülke statüsü tanıyan anlaşma, Hindistan tarafından kuşkuyla karşılanmış, Çin'in savaş gemilerinin herhangi bir imkândan yararlanıp yararlanamayacağı sorgulanmıştır (Kodikara 1982: 46). Attığı adımların Hindistan konjonktüründe bir düşmanlık algısı yaratmaması ve tepki çekmemesi konusunda hassasiyet gösteren Sri Lanka, Hindistan-Çin Savaşı'nda tarafsızlığını korumuş ve 1962 tarihli Kolombo Konferansı'yla iki tarafı müzakere masasında buluşturmuştur. İşbirliklerini denge politikası üzerinden şekillendirmeye çalışan Sri Lanka'nın Kolombo Konferansı'ndaki rolünü, herhangi bir taraf lehine hareket etmediğini ve taraf olmayarak

kimseye karşı bir tehdit arz etmediğini gösterme çabası olarak değerlendirmek mümkündür.

Sri Lanka'nın bağlantısız bir duruş benimsemesine rağmen, 1971 tarihli Hindistan-Pakistan Savaşı sırasında Pakistan uçaklarının Rathmalana Havaalanı'nda yakıt ikmaline imkân tanınması, Delhi tarafında hoşnutsuzluk yaratmıştır. Yine aynı yıl, solcu militan gruplar karşısında Bandaranaike Hükümeti'ne sağlanmış olan Hindistan desteği karşısında Sri Lanka'nın sergilediği bu tutum, bir anlamda nankörlük olarak yorumlanmıştır (Manor, Segal 1985:1173). Sistem dinamikleri çerçevesinde düşünüldüğünde de Indira Gandhi yönetimindeki Hindistan'ın, SSCB ile ilişkilerini ilerlettiği bir ortamda J.R. Jayewardene'nin, 1977 yılından itibaren ABD, Pakistan ve İsrail ile ilişkilerini geliştirmesi, sonraki dönemin olumsuzluklarının adeta habercisidir (Amarasinghe 2020: 132). Genç işsizliğini azaltmak umuduyla yapılan kalkınma hamlesi kapsamında, Batı ile ilişkileri kuvvetlendirme çabalarını ise ekonomik pragmatizm çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Ancak Hindistan açısından bakıldığında, güvenlik riskleri kapsamında değerlendirilen söz konusu ilişkilerin, tehdit algılamalarını tetiklediği aşıkardır. Bağlantısız duruşunu sürdüren Sri Lanka'nın, gerek ekonomik mülahazalar gerekse Hindistan karşısındaki güvenlik endişeleri üzerinden ilişkilerini çeşitlendirme politikası, başarısızlıkla sonuçlanmış ve ağır bedeller ödemesine yol açmıştır. Nitekim TEKK'ye verdiği destekle Sri Lanka'nın ağır insani ve maddi kayıplar yaşamasında payı bulunan Hindistan, sonraki aşamada da Ada'ya müdahale ederek buradaki ağırlığını ve gücünü göstermiştir.

Sri Lanka-Hindistan ilişkilerinde önemli yer tutan ve iki ülkenin dış politika davranışlarının şekillenmesinde rol oynayan başlıca dinamiklerden birini, Tamiller konusu² teşkil etmiştir. Uzunca bir sürece dayanan Tamil

² Sri Lanka halkının geçmişi, MÖ 5. yüzyılda Kuzey Hindistan'dan bölgeye yerleşen, Hint-Âri ırktan Sinhaliler ve MÖ 3. yüzyılda Güney Hindistan'dan gelen, Dravidi Tamillere daymaktadır. Nüfusun yaklaşık olarak yüzde 75'ini Sinhalaların, yüzde 15'ini Tamillerin oluşturduğu Sri Lanka'da dil ve din unsurları, etnik kimlikleri tanımlamakta ve toplumsal hayatın önde gelen dinamiklerini teşkil etmektedir. Sinhalaların Budizme, Tamillerin ise Hindu dinine mensup olduğu Sri Lanka'da, Tamiller de kendi içinde Sri Lankalı Tamiller (nüfusun yaklaşık olarak %11'i) ve Hindistan'dan Sri Lanka'ya çay ve kahve ekimi için getirilen Tamillerin torunları olan Hindistan Tamilleri (Plantasyon Tamilleri - nüfusun yaklaşık olarak % 4'ü) çerçevesinde ayrılmaktadır (CIA 2021). İngilizler tarafından

sorunu, 1976 yılında kurulan TEKK kapsamında bir güvenlik meselesi hâlini almış ve Sri Lanka-Hindistan arasında gerilim yaratan sorunlu bir alanı teşkil etmiştir. Güneyinde yer alan Tamil Nadu'da, 50 milyondan fazla Tamilin yaşadığı Hindistan, Tamil konusunu Soğuk Savaş Dönemi'nde farklı mülahazalar çerçevesinde bir dış politika aracı olarak kullanmıştır. Ada'nın Hindistan'ın güvenliğinin önemli bir parçası olarak görülmesinin yanı sıra Sri Lanka'daki soydaşları konusundaki hassasiyeti ve Tamil Nadu'daki Tamil nüfusunun iç politikada yarattığı baskı nedeniyle Hindistan, TEKK üzerinden Sri Lanka'ya karşı havuç-sopa politikası uygulamıştır.

Hindistan'dan plantasyonda çalıştırılmak üzere getirilen ve Plantasyon Tamilleri de denen topluluğun tarihi, 19. ve 20. yüzyılın başlarına dayanırken, Sri Lankalı Tamillerin geçmişi ise çeşitli kaynaklarca MÖ 4. yüzyıla dayandırılmaktadır (IDSA 2019). Sri Lanka'nın, Koloni Dönemlerinde yönetim kademelerinde önemli görevler verildiği ve kolonyal yapı tarafından kollandığı yönünde bir kanıyla yaklaşılın Sri Lankalı Tamil azınlığın bağımsızlık sonrası dönemde dil ve sosyo-politik konular anlamında yaşadığı olumsuzluklar sonraki dönemlerde yaşanan çatışmaların temelini teşkil etmiştir. Hindistan Tamillerine bakıldığında ise, vatandaşlık haklarını alabilmelerinin bile zorlu bir süreç sonrasında gerçekleştiği görülmektedir. Önemli düzenlemeler yapılmakla birlikte Hindistan'dan getirilmiş, çoğu çay ekim alanında yaşayan ve 1948 tarihli Seylan Vatandaşlık Yasasıyla vatandaşlık haklarını kaybeden Plantasyon Tamillerinin olumsuz sosyo-ekonomik koşullarının düzeltilmesi ve vatandaşlık verilmesi konusu tarihsel süreçte Sri Lanka-Hindistan ilişkilerinde sorunlu alanlardan birini teşkil etmiştir (IDSA 2019). Yurtsuz insanlar konusu gerek Sri Lanka ve Hindistan'ın söz konusu Tamillere vatandaşlık verilmesi yönündeki düzenlemeleri, gerekse 2003 tarihinde çıkan Hint Kökenlilere Vatandaşlık Hakkı Tanınmasına ilişkin yasa ile büyük ölçüde çözülmüştür. Ancak yapılan araştırmalar bugün hala ekonomik, sosyal ve politik anlamda sözkonusu kesimin marjinalize edildiğini ve Sri Lanka'nın en geride kalmış topluluğunu teşkil ettiğini ifade etmektedir (Verité Research 2019: 3). Bugün daha çok orta ve güney Sri Lanka'da yaşayan Plantasyon Tamilleri ile yoğunluklu olarak kuzey ve doğu bölgelerinde yaşayan Sri Lankalı Tamiller olarak ikiye ayrılan ve farklı kast sistemleri altında organize olan Tamil topluluğun arasında fazla bir etkileşim ve birlik bulunmaması dikkat çekicidir (Encyclopedia Britannica Online 2022a). Olumsuz koşullarda yaşayan ve kendilerine karşı yapısal eşitsizliklerin bugün de sürdüğünü ifade eden Plantasyon Tamillerinin yakın döneme dayanan etnik bağları çerçevesinde Hindistan'dan destek bekledikleri görülmektedir. Zira Plantasyon Tamilleri bu ülkeyle daha sıkı bağlara sahip oldukları halde yalnızca Sri Lankalı Tamillerin sorunlarının -özellikle de Tamil Nadulu siyasetçiler tarafından- dile getirildiğini belirtmektedirler (Srinivasan 2016). Sri Lanka ve Hindistan'ın barındırdığı Tamil nüfusu etnik bağların önemine işaret edercesine hem iki ülkenin iç politikasında hem de ikili ilişkilerde etkili bir dinamiği teşkil etmektedir. Ancak Plantasyon Tamillerinin de bir anlamda ortaya koyduğu üzere Tamil konusunun ne derece insan hakları ne derece jeopolitik mülahazalar çerçevesinde ele alındığı tartışmalara konu olmaya devam etmektedir.

ABD'nin, Trincomalee Limanı üzerinden adada nüfuz göstermesinden endişe eden Hindistan bu doğrultuda TEKK'ye araçsal bir rol biçmiştir. Coğrafi olarak çok yakın bir konumda olan Ada'ya yerleşebilecek, buradaki üsler ve iletişim sistemleri üzerinden varlık göstererek ülkesinin güvenliğini tehdit edebilecek olan ABD'ye karşı Hindistan, Tamil Nadu'daki kamplar üzerinden TEKK'yi desteklemiş ve böylelikle adanın güvenliği ve toprak bütünlüğü üzerindeki etkinliğini sergilemiştir. Güney Asya'daki olası çatışma durumlarına hiçbir dış gücün anti-Hindu amaçlarla müdahale etmesine izin verilmeyeceği ve bundan ötürü hiçbir Güney Asyalı hükümetin, Hindu karşıtı bir ajandayla dış yardım istememesi gerektiğinin belirtildiği Indira Doktrini'yle de Hindistan'ın nüfuz alanı çizilmiş ve olası müdahalelerin caydırılması yönündeki kararlı duruş ifade edilmiştir. Aslında burada sadece dış güçlere mesaj verilmemiş, kendi politikalarıyla uyumlu davranışları sergilememesi durumunda Sri Lanka'nın cezalandırılacağı da ima edilmiştir. Sınırlı kapasiteye sahip küçük bir devlet olarak Sri Lanka'nın bağımsızlık sonrası dönemde egemenliğini ve güvenliğini koruma yönündeki hassasiyetlerinin ne derece anlamlı olduğunu doğrulayan Hindistan, bu iki konuda da müdahaleci yaklaşımını ortaya koymuştur. Bağlantısızlar Hareketi'nin öncü ülkelerinden Hindistan'ın "Panch Sheela"³ altında şekillendirdiği normatif ilkelerini bir kenara bırakarak yine bir diğer bağlantısız ülke karşısında sergilediği güç politikaları dikkat çekicidir. Dolayısıyla Sri Lanka örneğinde Bağlantısızlar Hareketi'nin prensip ve işbirliklerinin Hindistan'ın politik davranışlarını sınırlandıramadığı görülmektedir.

Sri Lanka üzerinde bir baskı unsuru oluşturması kapsamında desteklenen TEKK, zaman içerisinde Hindistan konjonktüründe de güçlenen bir dinamiğe dönüşmüştür. Bu doğrultuda hem kendi topraklarındaki Tamil Nadu'ya bağımsızlık anlamında örnek teşkil etmemesi, hem de bu bölgede izin verdiği TEKK kampları üzerinden ciddi anlamda güçlenen Örgütün kontrolden çıkmasının önüne geçmek amacıyla Hindistan, taraflar arasında arabuluculuk rolünü üstlenmiş ve 1987 tarihli Hindistan-Sri Lanka

³ Panch Sheela: Jawaharlal Nehru tarafından barışın beş prensibi olarak nitelendirilen ve 1954 tarihli Çin-Hindistan Dostluk Antlaşması'nda yansıma bulan ilkeler "bağlantısızlık" yaklaşımının temelini oluşturmuşlardır. Söz konusu beş ilkeyi: devletlerin toprak bütünlüğüne ve egemenliğine karşılıklı saygı, saldırmazlık, içişlerine müdahale etmeme, eşitlik ve karşılıklı fayda ve barış içinde bir arada yaşam şeklinde özetlemek mümkündür (Encyclopedia Britannica Online, 2022b; Adhikari, Sinha, Kamle 2008: 7).

Anlaşması kapsamında Ada'ya Hint barış gücü askerlerini göndermiştir. Bir taraftan kendi topraklarındaki ayrılıkçı akımlara örnek teşkil etmemesi bağlamında Sri Lanka'nın egemenliğinin korunması, diğer taraftan da güney sınırlarının güvenliği kapsamında Tamil konusunun araçsal bir şekilde kullanılması arasında denge sağlamaya çalışan Hindistan süreç içerisinde Sri Lanka'ya da sınırlı bir destek sağlamıştır. Sri Lanka'ya askerî teçhizat satan ve Sri Lankalı askerlere ülkesinde eğitim veren Hindistan'ın temin ettiği desteğin yetersiz kalması ise Sri Lankalı yetkililerin etkili destek çağrılarıyla çeşitli kereler dile getirilmiştir (Kalkan 2011: 81-82).

Soğuk Savaş Dönemi'nde Sri Lanka-Hindistan ilişkileri bağımsızlığını yeni kazanmış küçük bir devlet olarak Sri Lanka'nın egemenliğini ve güvenliğini koruma çabaları ile Hindistan'ın güvenliğini ve nüfuzunu konsolide etme baskısı çerçevesinde şekillenmiştir. Bağlantısız politika ilkeleri ile Bağlantısızlar Hareketi'nin kurumsal yapısı çerçevesinde Hindistan'a yönelik bağlama-katılma stratejisi izleyen, diğer taraftan da temel itibarıyla ekonomik pragmatizm üzerinden diğer aktörlerle ilişkilerini çeşitlendirmeye çalışan Sri Lanka'nın çabaları sonuçsuz kalmıştır. Hindistan güç kapasitesine paralel şekilde uyguladığı zorlayıcı politika enstrümanlarıyla ikili ilişkileri kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmiş ve Sri Lanka üzerinde baskı kurmuştur. İki tarafın ortaya koyduğu dış politika davranışlarının çeşitli sonuçları olmuştur. Küçük ve zayıf bir devlet olan Sri Lanka'nın TEKK ile mücadele sürecindeki hassas durumundan yararlanarak müdahale eden Hindistan güney kanadının güvenliği kapsamında önemli kazanımlar elde etmiştir. Zira 1987 Anlaşması kapsamında; yabancı askerî gemilerin Hindistan'ın çıkarlarına ters düşecek şekilde Trincomalee Limanı'ndan veya Sri Lanka'daki herhangi bir limandan yararlanmaması, askerî üslerin başka devletlerle anlaşmaya tabi olmaması, ve askerî veya istihbarat amaçlı yabancı radyo istasyonlarının (Amerika'nın Sesi gibi) Sri Lanka'da varlık göstermemesi konuları garanti altına alınmıştır (Ranjan, Chattoraj 2022: 5). Diğer yandan Indira Gandhi'nin Sri Lanka'ya yönelik olarak Hindistan'a karşı herhangi bir ülke muamelesi yapamayacağı yönündeki sözleri, Sri Lanka kamuoyunda teröristler olarak ifade edilen Tamillere sağlanan destek (Ranjan, Chattoraj 2022: 4)⁴, Hindistan'ın

⁴ Hindistan, hem TEKK'nin kendi topraklarında faaliyet göstermesine göz yummuş hem de farklı kanallarla örgüte destek sağlamıştır. 1983 yılındaki olayların ertesinde Sri Lanka hava sahasını, dolayısıyla Sri Lanka'nın egemenlik haklarını ihlal eden Hindistan'ın buradaki Tamillere yardım göndermesi verilen desteğin boyutlarının anlaşılması ve bunun

müdahalesiyle adada konuşlanan Barış Gücü askerlerinin (*Indian Peace Keeping Force/IPKF*) uyguladığı şiddetin yarattığı rahatsızlık ve bu rahatsızlık üzerine Sri Lanka'nın IPKF'nin çekilmesi yönündeki talebi iki ülke arasındaki güvensizliği derinleştirmiştir.

Kendi politikalarıyla uyumlu politikalar üretmesini beklediği Sri Lanka'ya ulusal güvenliğini sağlayabilmesi yönünde yeterli destek vermeyen Hindistan, ada ülkesini dış destek konusunda arayış içine itmiş ve sonuçları bugünlere uzanan bir güvenlik ikilemi yaratmıştır. Zira Soğuk Savaş sonrası dönemde, ortadan kalkan sistemsel kısıtlamalar ve gelişen dinamikler çerçevesinde Sri Lanka, başta Çin olmak üzere Hindistan'ın rakipleriyle işbirliklerini geliştirmiştir. Hindistan konjonktüründe bugün ağırlıklı olarak tartışılan söz konusu dinamiklerin yanısıra, Sri Lanka'nın zayıflığından ve Hindistan'ın desteğinden yararlanan TEKK'nin 1991 yılında gerçekleştirdiği Rajiv Gandhi suikasti, örgütün Hindistan toprakları için de ne denli bir tehdit unsuru arz ettiğini göstermiştir.

3- Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Sri Lanka-Hindistan İlişkileri

Soğuk Savaş Dönemi'nin sistemsel yapısı Sri Lanka'nın işbirliklerini çeşitlendirmesi ve dengeleme politikaları izleyebilmesi doğrultusunda sınırlandırıcı bir etki yaratırken, Hindistan'ın ulusal çıkarları doğrultusunda zorlayıcı politikalar uygulayabilmesinde kolaylaştırıcı bir rol oynamıştır. Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemin dinamikleri iki tarafın farklı dış politika davranışları sergilemesinde ve ilişkilerin farklı bir yönde ilerlemesinde etkili olmuştur. Yeni dönemin çok taraflılığa, artan karşılıklı bağımlılıklara, çeşitlenen işbirliklerine ve bu düzlemde yükselen güçlere izin veren esnek yapısı Hindistan'ın Sri Lanka üzerindeki zorlayıcı politikalarında sınırlandırıcı bir etki yaratmıştır. Diğer taraftan söz konusu sistemsel yapı küçük bir devlet olan Sri Lanka'nın riskin tehdide dönüşmesini önleme çerçevesinde farklı aktörlerle işbirliklerini çeşitlendirmesine ve Hindistan konjonktüründe dolaylı dengeleme politikaları izlemesine imkan sağlamıştır. Bölgede artan Hindistan-Çin mücadelesinde jeopolitik konumu nedeniyle önemli bir rekabet unsuru

Sri Lanka kamuoyundaki yansımalarının anlaşılması bağlamında önem arz etmektedir. Zira Sri Lanka kamuoyunda Hindistan müdahalesi, Sri Lanka'nın istikrarsızlaştırılması amacıyla atılmış bir adım olarak değerlendirilmiştir.

hâline gelen Sri Lanka, maddî kapasitesiyle karşılaştırıldığında bölge politikaları üzerinde görece imkanlarını aşan bir güce ve manevra kabiliyetine kavuşmuştur. Sri Lanka'nın artan işbirlikleri ve diğer ülkelerle geliştirdiği çok yönlü bağlar Hindistan gibi devletler karşısındaki pazarlık kapasitesini güçlendirmiş ve Hindistan'ın geleneksel dış politika yaklaşımı ile baskıcı politika araçlarını yeniden gözden geçirmesini gündeme getirmiştir.

A. Yeni Dönem'in Dinamikleri

Soğuk Savaş sonrası dönemin jeopolitik ağırlık merkezi Asya-Pasifik'e kaymış, yükselen güç Hindistan'ın ve Hint Okyanusu'nun önemine vurgu yapan “Hint-Pasifik” kavramsallaştırması ortaya atılmıştır. Küresel güç ilişkilerinde hayati bir konum arz eden bölgede sahip olduğu kritik jeopolitik konum üzerinden, Sri Lanka'nın asimetrik bir etki kapasitesine ulaştığı gözlenmektedir. Ancak bugünkü iç koşulları çerçevesinde düşünüldüğünde Sri Lanka'nın söz konusu etki kapasitesini zayıf devlet yapısını güçlendirebilmek amacıyla ne derece doğru yönetebildiği ve bundan yararlanabildiği soru işaretidir. Zira gelinen noktada tarihinin en büyük ekonomik kriziyle boğuşan Sri Lanka'nın söz konusu koşullardan yeterince yararlanamadığı ve zayıf bir devlet olarak bugün hâlâ iç istikrarını koruma mücadelesi verdiği görülmektedir.

Bölgede artan rekabet ve işbirliği alanlarının yarattığı fırsatlar çerçevesinde Sri Lanka gibi küçük devletler Hindistan ile olan ilişkilerini çok taraflı bir boyuta taşıyarak diplomatik alanlarını genişletmek istemişlerdir. Burada öne çıkan noktalardan birini tarafların birbirini nasıl algıladığı ve bu çerçevede Soğuk Savaş sonrası dönemin yapısını nasıl değerlendirmek istediği teşkil etmektedir. Zira küçük devletler Hindistan'ın ilişkilerini ikili düzeyle sınırlandırmak istemesini zorlayıcı diplomasinin devamı olarak görmekteyken, Hindistan çok taraflılık taleplerini küçük devletlerin baskı oluşturmak üzere ortaya koydukları taktiksel adımlar olarak yorumlamıştır (Bhasin 2008: 12). Soğuk Savaş sonrası dönemin çeşitlenen işbirlikleri bir anlamda zorunlu olarak ilişkilerin düzlemini değiştirmiş ve çok taraflılık ikili ilişkilerin içeriğini etkileyen olağan bir dinamik hâline gelmiştir. Bölgede tırmanan güç mücadelesinden yararlanan Sri Lanka gibi küçük devletler Hindistan'ın kendileri üzerinde söz sahibi olmasını önleme çerçevesinde farklı nitelikte dış politika stratejileri izlemişlerdir. Söz konusu stratejilerle Soğuk Savaş döneminin zayıf ve kısıtlanmış pazarlık

kapasitesini aşmaya başlayan bu devletler, Hindistan gibi bölge güçlerini kullandıkları araç ve söylemleri değiştirmeye zorlamışlardır.

Zayıf bir devlet olarak TEKK karşısında önemli kayıplar veren Sri Lanka'nın, Soğuk Savaş sonrası dönemde de öncelikli konusu egemenlik ve istikrar olmuştur. Yeni dönemde, TEKK ile mücadelesinde destek arayışını sürdüren Sri Lanka'nın yolu, işbirliklerini çeşitlendirme arayışına giren Çin'le kesişmiştir. TEKK'yi terör örgütü ilan eden Hindistan'ın insan hakları konuları üzerinden Sri Lanka'ya sınırlı destek vermesi bölgesel rakibi Çin tarafından fırsata dönüştürülmüştür. Bu süreçte Sri Lanka'yla istihbarat paylaşımı, ekonomik yardım ve -Çin'in verdiği desteğin ertesinde- öldürücü olmayan silah satışı konularında işbirliği yapan Hindistan, ada ülkesinin silah ve cephanelik temini yönündeki taleplerini geri çevirmiştir (Mehta 2010). Batı'nın ve Hindistan'ın silah satışındaki olumsuz yaklaşımları ve insan hakları konularındaki eleştirileri Sri Lanka'yı terörle mücadelesinde bir anlamda yalnızlığa iterken, buradaki boşluğu dolduran güç Çin olmuştur. 2007 yılında ABD insan hakları konularındaki eleştirileri üzerinden doğrudan askerî yardıma son verirken Çin, ada ülkesiyle savunma alanında anlaşmalar yapmış ve zor gününde yanında olduğunu göstermiştir. Sri Lanka'nın hem yeni dönemin esnek yapısı sayesinde hem de içinde bulunduğu koşulların dayatması çerçevesinde Çin'le ilişkilerini geliştirmesi Hindistan'a karşı dolaylı dengelemenin bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira istikrarsız koşullarla başa çıkabilmek amacıyla Çin'le savunma alanında işbirliği yapan Sri Lanka'nın bu yolla savunma kapasitesini güçlendirdiği görülmektedir. Hindistan'ı hedef almayan söz konusu işbirlikleri Ada ülkesinin TEKK ile mücadelesine büyük katkı yapmış ve Örgütün bitirilmesi aşamasında önemli rol oynamıştır (Gardner 2009).

İnsan hakları konusu TEKK ile mücadele sürecinde ve sonrasında uluslararası toplumun ve Hindistan'ın Sri Lanka'ya yönelik yaklaşımında önemli rol oynamıştır. Uluslararası platformlarda bir baskı unsuru hâlini alan konuda Hindistan, Tamil Nadu'nun iç politikadaki etkisi üzerinden çekimser veya kimi zaman olumsuz bir duruş sergilerken, Sri Lanka'nın yanında duran güç, yine Çin olmuştur. Nitekim, 2012 yılında İnsan Hakları Konseyi'nde kabul edilen ve Sri Lanka'yı savaş suçlarına yönelik iddiaları araştırmaya çağıran tasarıya Hindistan destek verirken, Çin ve Rusya red oyu vermiş ve Sri Lanka'nın yanında bir tavır sergilemişlerdir. Daha önceki bölümlerde de

bahsedildiği üzere küçük ve zayıf bir devlet profiliyle egemenlik haklarını koruma derdinde olan Sri Lanka, sınırlı kapasitesi çerçevesinde normlara ve uluslararası işbirliklerine vurgu yapmakta ve bu kapsamda güçlü devletleri sınırlandırmak istemektedir. Ancak Bağlantısızlar Hareketi üzerinden Hindistan'ı sınırlandırmakta başarısız kalan Sri Lanka, Soğuk Savaş sonrası dönemde de insan hakları konuları üzerinden uluslararası örgütlerin hedefinde olmuştur. Bu çerçevede ise, BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinden biri olan Çin'in veto gücü sayesinde BM kapsamındaki girişimlerin önü kesilmiştir. Bir küçük devlet olarak Sri Lanka'nın Çin gibi güçlü ve veto gücüne sahip bir devletin diplomatik desteğinden fayda sağladığı ve uluslararası baskılara karşı durabildiği gözlemlenirken, Çin'in de veto gücünü gerek Sri Lanka ile ilişkilerinde gerekse bölgesel konularda adeta bir dış politika aracı olarak kullandığı görülmektedir.

B. Küçük Devlet Sri Lanka'nın Güce Dönüştüremediği Asimetrik Etkisi

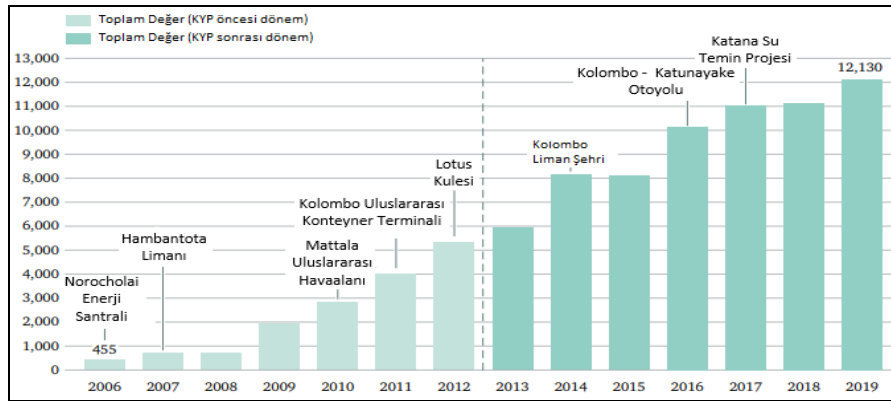
Sri Lanka üzerinde baskın bir konuma sahip olan Hindistan'ın dengelenmesinde, Çin'le geliştirilen ekonomik ve ticari ilişkiler önemli bir yer teşkil etmiştir. Hindistan'ın küçük ve zayıf komşusunu gerek TEKK ile mücadelede gerekse sonraki dönemin altyapı çalışmalarında destekleyen Çin, adada memnuniyetle karşılanmıştır. Bu minvalde Çin, kendisine yeni bir nüfuz alanı bulurken, Sri Lanka da çeşitlendirdiği işbirlikleri üzerinden pazarlık kapasitesini ve asimetrik etkisini artırma fırsatı elde etmiştir. Bölgesel güç mücadelesi çerçevesinde Çin'in girişimleri Hindistan tarafında hoşnutsuzluğa yol açmış ve söz konusu güçlü komşunun girişimlerine hız vermesi yönünde itici bir güç teşkil etmiştir. Hindistan'ın Sri Lanka'daki girişimleri ivme kazanırken söz konusu rekabet Ada ülkesine çeşitli faydalar getirmiştir. Ancak günümüz itibarıyla değerlendirildiğinde, iki ülke ile geliştirilen işbirliklerinin asimetrik bağımlılıklar halini aldığı ve yatırımların etkili bir şekilde değerlendirilemediği görülmektedir. Bu durum da kırılgan ve istikrarsız bir yapıya sahip olan Sri Lanka'nın Soğuk Savaş sonrası dönemde kazandığı asimetrik etkisini bir güç unsuruna dönüştürememesine ve ilişkilerin karmaşık bir yapıya evrilmesine sebebiyet vermiştir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde gerek bölge gerekse Sri Lanka üzerindeki mücadele çerçevesinde düşünüldüğünde göze çarpan asıl noktayı Çin'le geliştirilen ilişkiler teşkil etmektedir. TEKK ile mücadeleye ciddi ölçüde kaynak aktaran ve altyapı ihtiyaçları karşısında yeterli imkanlara sahip olmayan Sri Lanka, örgütün ortadan kaldırılmasının ertesinde

kalkınma ve altyapı projelerine hız vermiştir. Ancak Dünya Bankası, IMF ve Japonya gibi partnerlerin insan hakları, şeffaflık ve sosyal adalet gibi söylemler üzerinden desteğini çekmesi Sri Lanka'nın seçeneklerini sınırlandırmış, Hindistan ve Çin opsiyonlarının ağırlık kazanmasında etkili olmuştur (Attanayake, Atmakuri 2021: 124). Bu ortamda Çin'in yatırım ve finansman konularında atağa geçtiği ve Rajapaksa yönetimine aradığı finansman desteğini sunduğu gözlenmektedir (Lim, Mukherjee 2019: 511). İnsan hakları gibi konuları koşul olarak öne sürmeyen Çin, kredilerin temininde kolaylıklar sağlamış ve sunduğu geniş imkanlarla işbirliğine hevesli bir tutum sergilemiştir.

Mahinda Rajapaksa yönetimi (2005-2015) TEKK ile mücadele sonrasında gerek iç istikrarın sağlanması ve yeniden inşa sürecinin sağlıklı işlemesi gerekse yönetimin halk nezdindeki meşruiyetinin artırılması kapsamında kalkınma ve altyapı projelerine büyük önem atfetmiştir. Çatışma sonrası dönemde Hindistan, konut projeleri, otoyol ve demiryolu projeleriyle adada faaliyet gösterirken Çin de enerji altyapısı, demiryolu, otoyol ve liman inşası gibi büyük çaplı projelerde yer almıştır (Attanayake, Atmakuri 2021: 124). Rajapaksa yönetimi döneminde ulaşım, enerji ve telekomünikasyon alanlarında Çin desteğiyle hayata geçirilen başlıca projeler arasında Mattala Havalanı, Kolombo-Katunayake otoyolu, Hambantota Liman projesi, Lotus Kulesi, Norochcholai Kömür Enerji Santrali ve Kolombo Uluslararası Konteyner Terminali bulunmaktadır (Wignaraja, Panditaratne 2020: 4).

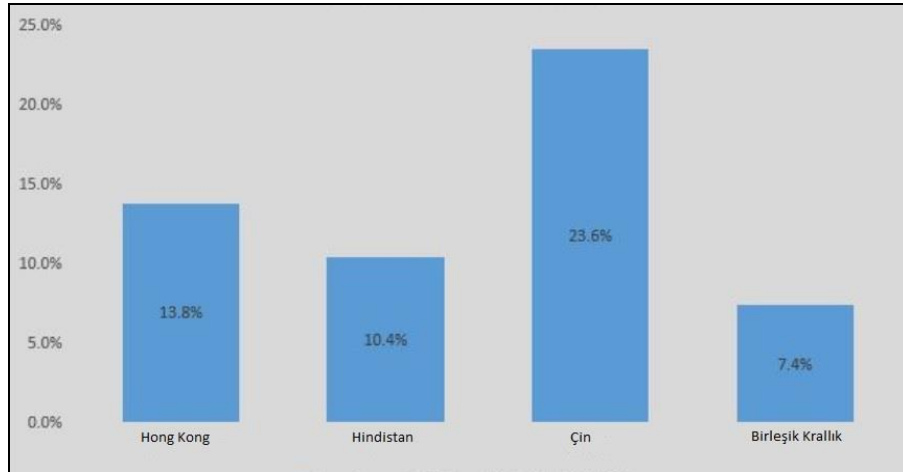
Tablo 1. Çin'in Sri Lanka'ya Yaptığı Kalkınma Finansmanının Değeri (ABD Doları)

Kaynak: Wignaraja, Panditaratne 2020.

Çin'in, Sri Lanka konjonktüründe ticaret, yatırım ve kalkınma kredileri üzerinden ikili ilişkileri güçlendirmesi elbette uzun dönemli stratejik çıkarlarına hizmet etmektedir. Hint-Pasifik Bölgesi'ndeki enerji ve ticaret güzergâhları üzerinde kritik bir konuma haiz olan Sri Lanka, Çin'in Deniz İpek Yolu (DİY) rotasında önemli bir yer teşkil etmektedir. Sri Lanka'daki Çin yatırımları, Tablo 1'de görüldüğü üzere özellikle de Bir Kuşak Bir Yol Projesi (KYP)'nin ortaya konmasından sonra hız kazanmıştır. Tablo 2'de de görüldüğü üzere, Doğrudan Yabancı Yatırımlarda (*Foreign Direct Investment / FDI*) Hindistan'ın önüne geçen Çin'in bu yatırımları hangi koşullarda yaptığı ve uzun dönemli geri dönüşleri ise soru işaretleri barındırmaktadır. Nitekim Hambantota Limanı örneğinde, Çin'e yüklüce borcu bulunan Sri Lanka'nın, borcunu ödeyememesi sonucunda sözkonusu limanın yüzde 70'ini, 99 yıllığına bu ülkeye kiralamak durumunda kaldığı gözlenmektedir. Stratejik değeri olan limanın kiralanmak zorunda kalınması, Çin yatırımlarının Sri Lanka'ya getirdiği egemenlik bedelinin sorgulanmasına yol açmaktadır. Sri Lanka'nın ilişkilerini çeşitlendirmesi yatırım çekmesi ve altyapı projelerine hız vermesi anlamında olumlu bir etki yaratırken, kredilerin ve yatırımların koşullarının ülke gerçeklerine uygun şekilde belirlenmemesi olumsuz siyasi ve ekonomik sonuçlar doğurmaktadır. Dolayısıyla Sri Lanka'nın Hindistan karşısında egemenliğini ve güvenliğini korumak amacıyla yaptığı dengelemenin bu sefer de diğer ülke karşısında egemenliğini sınırlandıran bir netice getirdiği görülmektedir.

Tablo 2. Sri Lanka'da 2010-2019 Yılları Arasında Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Toplam DYY içindeki yüzde)

Kaynak: Moramudali 2021.

Hindistan'ın Sri Lanka-Çin ilişkilerine dönük endişelerinin başında Çin'in bölgede sürdürdüğü liman ve altyapı projeleri üzerinden Hindistan'ı çevrelemesi ihtimali ve Sri Lanka'nın bu minvalde oynayabileceği rol yer almaktadır. Sri Lanka'nın, Hambantota Limanı'nın da içinde yer aldığı Çin'in İnci Dizisi Stratejisi, yalnızca enerji ve ticaret ağı kapsamında değil, sözkonusu ülkenin deniz güvenliği ve askerî gücü çerçevesinde de şekillenmektedir. Nitekim DİY çerçevesindeki liman projeleri gibi stratejik projelerin, sivil-askerî kullanıma yönelik olarak inşa edilmesi, liman güvenliğinin Çin askerîyle sağlanması ve ileriki dönemde askerî üs olarak kullanılabilme ihtimalleri özellikle de Hindistan tarafındaki şüpheleri arttırmaktadır.

Sri Lanka'nın, Çin'e yönelik yaklaşımını bir taraftan yeniden inşa sürecinin koşulları bir taraftan da riskin tehdide dönüşmesinin önlenmesi doğrultusunda geliştirdiği görülmektedir. Hindistan'ın düşmanlığını çekmeden, ekonomik pragmatizm ile dolaylı dengeleme yönünde geliştirilen politikaların bu ülke tarafında memnuniyetsizlik yarattığı gözlenmektedir. Söz konusu politikalar karşısında Hindistan, Soğuk Savaş'tan farklı olarak zorlayıcı politikalar yerine ekonomik unsurların ağırlık kazandığı bir yaklaşımla cevap vermektedir. Hindistan'ın, son dönemde Sri Lanka'da gerçekleştirdiği yatırımlar, önemli ölçüde Çin'in, adadaki yükselen etkisi ve Sri Lanka tarafının bu güç karşısında artan borçları üzerinden gelişmiştir. Çin'in stratejik değeri yüksek liman projelerine ve altyapı konusuna gösterdiği ilgi dikkat çekiciyken, Hindistan'ın bu alanlarda geride kaldığı ancak Jaffna'daki elektrik santrali gibi projelerle atağa geçtiği gözlenmektedir (Moramudali 2021).

Hindistan'ın çevrelenme ve nüfuzunun sarsılması yönündeki endişeleri bu ülkenin Sri Lanka'ya dönük açılım politikaları izlemesinde önemli rol oynamıştır. 28 yıllık aradan sonra Sri Lanka'yı ilk kez ziyaret eden Hindistan Başbakanı Narendra Modi “Önce Komşuluk” (*Neighbourhood First*) ve “Bölgedeki Herkes için Güvenlik ve Büyüme” (*Security and Growth for All in the Region/SAGAR*) vizyonlarında, Sri Lanka'ya özel önem atfetmiştir (Hindustan Times 2020). Hindistan-Sri Lanka ilişkilerinde altyapı yatırımları, eğitim ve turizm alanlarında iş birliklerine hız verilirken, yoğun bir diplomasi trafiği yaşanmıştır. Hindistan-Sri Lanka arasındaki diplomasi trafiğinin bir yönü işbirliklerinin derinleştirilmesini, diğer yönü de Çin'in bu ülkedeki girişimlerinin önünün kesilmesini amaçlamaktadır. Hindistan'ın

sonuç veren girişimleri çerçevesinde, 2017 yılında Çin deniz altısının Kolombo'da demirlemesi isteğinin, Sri Lanka tarafından reddedilmesini ve Sri Lanka'nın kuzeyinde (Hindistan'ın güneyinde) inşa edilmesi planlanan hibrid enerji santralleri projesinin -stratejik bir zafer olarak nitelendirildiği üzere- Hindistan'a verilmesini göstermek mümkündür (Francis 2022).

Hindistan ve Çin'le olan ilişkilerini bölgedeki jeopolitik konumunun ağırlığı üzerinden maksimum fayda doğrultusunda şekillendirmek isteyen Sri Lanka'nın politikalarına bakıldığında yapısal sorunların ve yatırım konusundaki zorunlu ihtiyaçların etkileri ağırlıklı olarak göze çarpmaktadır. Nitekim Hindistan yanlısı bir profil ortaya koyan ve Kolombo Liman Şehri Projesi başta olmak üzere, Çin'in buradaki yatırımlarına son verme vaadiyle, 2015 yılında başa gelen Sirisena yönetiminin bu vaatleri yerine getiremediği, bunun aksine Çin yatırımlarının artış gösterdiği ve Hambantota Limanı'nın 2017 yılında 99 yıllığına Çin'e kiralandığı görülmektedir (Amarasinghe 2020: 137). Diğer taraftan, Çin yanlısı olmakla eleştirilen Rajapaksa yönetiminin de 2020 yılında "Önce Hindistan" (*India First*) yaklaşımı çerçevesinde Hindistan'ın stratejik çıkarlarıyla ters düşecek bir adımın atılmayacağını dillendirdiği görülmektedir (The Print 2020). Ancak bugünkü koşullarda gerek içinde bulunulan ekonomik kriz gerekse Çin'le geliştirilen ilişkiler çerçevesinde sözkonusu söylemin nasıl hayata geçirileceği bilinmezliklerle doludur. Zira son dönemde Çin, ekonomik krizden çıkış için destek arayışına giren Sri Lanka'ya daha fazla destek sunulmasının karşılığında 2015 yılından bu yana görüşmeleri süren Serbest Ticaret Anlaşmasının imzalanması yönünde baskı yapmaktadır (Silk Road Briefing 2022).

Gelinen nokta itibarıyla değerlendirildiğinde, egemenlik ve istikrar mülahazaları çerçevesinde politikalarını şekillendiren Sri Lanka'nın iki ülkeye karşı eşit mesafede, dengeli politikalar yürütmek istediği görülmektedir. Ancak içinde bulunduğu ekonomik kriz zaten zayıf olan devlet yapısını iyiden iyiye aşındırmakta ve dış politikasındaki etki gücünü olumsuz yönde etkilemektedir. Sri Lanka'nın söz konusu durumundan bölgesel güç rekabeti çerçevesinde yararlanmak isteyebilecek olan Hindistan ve Çin karşısında egemenlik ilkelerinden ödün vermeden ne yönde politikalar izleyeceği ve krizi nasıl yöneteceği bugünün temel sorularını teşkil etmektedir.

SONUÇ

Sri Lanka-Hindistan ilişkileri, etnik, kültürel ve sosyal unsurların yanı sıra jeopolitik konjonktürün getirdiği dinamikler çerçevesinde inişli çıkışlı bir seyir izlemektedir. Tarihi bir perspektifle değerlendirildiğinde, gerek Soğuk Savaş döneminin sistemsel özellikleri gerekse Hindistan'ın zorlayıcı diplomasi uygulamaları ikili ilişkilerin güvensiz bir zeminde evrilmesinde önemli rol oynamıştır. Sri Lanka'nın dış politika davranışları egemenliğini ve istikrarını koruma doğrultusunda şekillenirken, Hindistan bu ülke üzerinde kendi çıkarlarını empoze etmeye çalışmış ve gerektiğinde tehdit söylemini ve askerî güç unsurlarını da öne sürmekten kaçınmamıştır. Söz konusu gelişim süreci ise, ilişkilerin temelini köklü ancak sallantılı bir düzleme hapsedmiştir.

Soğuk Savaş sonrası dönemin dinamikleri bölgede artan derecede Çin-Hindistan rekabetini beraberinde getirmiş, sözkonusu rekabetin başlıca alanları arasında ise Sri Lanka gibi küçük bölge ülkeleri yer almıştır. Yeni dönemde işbirliklerini çeşitlendiren küçük devletlerin değişen politika uygulamalarıyla farklı aktörlerden fayda sağlamaya çalıştıkları görülmektedir. Riskten kaçınma stratejisi çerçevesinde farklı politika davranışları gösteren küçük devletlerin -Sri Lanka örneğinde de görüldüğü üzere- ne derece başarılı oldukları ise tartışmalıdır.

Bu çalışmada, Hint-Pasifik Bölgesi'nin küçük ve zayıf devleti Sri Lanka'nın sahip olduğu stratejik konumu üzerinden riskin tehdide dönüşmesini önleme yönünde ne derece başarılı politikalar üretebildiği sorgulanmıştır. Sri Lanka'nın Hindistan ve Çin'in tepkilerini çekmeden, ikisine de dengeli bir şekilde yaklaşarak bu ülkelerden gerek ekonomik pragmatizm gerekse dolaylı dengeleme üzerinden fayda sağlamaya çalıştığı görülmektedir. Egemenliği açısından Hindistan'ın bir risk unsuru olarak yakın coğrafyasında bulunduğu Sri Lanka, Hindistan'a karşı -düşmanlığını çekmeden- dengeleme yönünde politikalar izlemiş ancak bu sefer de Çin'le olan ilişkilerinin egemenliğini etkileyecek bir yöne girmesini engelleyememiştir. Hambantota Limanı örneğinde de gözlendiği üzere, Sri Lanka'nın artan borçlarının egemenliğine mal olup olmadığı Çin'le ilişkilerinin başlıca sorunsalı hâline gelmiştir. Çeşitlenen işbirliği ve yatırım fırsatlarıyla sözkonusu iki gücün Ada üzerindeki nüfuz mücadelesinden yararlanmaya çalışan Sri Lanka'nın işbirliklerini uygun koşullarda değerlendiremediği ve bugün hala egemenlik ve istikrar konularında zor bir sınavla karşı karşıya kaldığı görülmektedir.

Sri Lanka örneği, son dönemlerde literatürde sıkça tartışılan riskten kaçınma stratejisinin, her koşulda başarılı sonuçlar getirmeyeceğini göstermesi açısından anlamlıdır. Nitekim bu örnek, Sri Lanka gibi zayıf ve kırılgan yapıya sahip olan devletlerin, güçlü devletlerin kendileri üzerindeki rekabetini yönetememesinin daha ağır sonuçlar getirebileceğini göstermektedir. Sri Lanka örneği yalnızca sistemdeki güç dağılımının ve dışsal faktörlerin değil, içsel faktörlerin de son derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgesel rekabetten yararlanan Sri Lanka'nın bu durumu istikrarlı bir güç unsuruna dönüştürememesinde; güçlü devlet yapısına sahip olunmaması, işbirliklerinin etkin şekilde yönetilememesi ve elverişli yatırım koşullarında uzlaşıl maması gibi koşullar belirleyici olmuştur. İki güçlü devletin rekabetinden fayda uman Sri Lanka'nın, geline n nokta itibarıyla çift yönlü sıkıştırmaya maruz kaldığı ve bu ülkelerle geliştirdiği bağların, egemenliğini ve istikrarını etkileyecek düzeyde bir zaafiyete yol açtığı görölmektedir.

KAYNAKÇA

- Adhikari, S., Sinha, A. ve Kamle M. (2008). "India's Changing Geopolitical Code: an Attempt at Analysis", *Geopolitics Quarterly*, 3 (4): 4-32.
- A. K. Hey, Jeanne (2003). "Introduction of Small States Foreign Policy". *Small States in World Politics: Explaining Foreign Policy Behaviour*, Ed. Jeanne A. K. Hey. Colorado: Lynne Rienner Publishers.
- Amarasinghe, P. (2021). "Melian Dialogue Syndrome in the Indian Ocean: a Critical Appraisal of Sri Lanka's "Small State Dilemma" in the Context of Indo-Sino Rivalry", *Open Military Studies*, (1): 129-140.
- Anderson, D. Wijeyesekera, A. (2011). "US Naval Basing in Sri Lanka?", *Small Wars Journal*, (<https://smallwarsjournal.com/jrnل/art/us-naval-basing-in-sri-lanka> 3 Mart 2022'de erişildi).
- Archer, C., Bailes, A. J. K., Wivel, A. (2014). *Small States and International Security: Europe and Beyond*. Abingdon: Routledge.
- Asian Development Bank (2022), Economic Indicators of Sri Lanka, (<https://www.adb.org/countries/sri-lanka/economy>, 27 Nisan 2022'de erişildi).
- Attanayake, C. ve Atmakuri, A. (2021). "Navigating the Sino-Indian Power Struggle in the Indian Ocean: the case of Sri Lanka", *Journal of the Indian Ocean Region*, 17(1): 114-133.
- Bailes, A., Thayer, B., Thorhallsson, B. (2016). "Alliance Theory and Alliance 'Shelter': the Complexities of Small State Alliance Behaviour", *Third World Thematics: A TWQ Journal*, 1-18.
- Baker, F. A. (1959). *The Power of Small States*. Chicago: The University of Chicago Press.
- BBC (2022), "Sri Lanka MPs Leave Gotabaja Rajapaksa-led Coalition", (<https://www.bbc.com/news/world-asia-60978795>, 27 Nisan 2022'de erişildi).
- BBC (2022a), "Mahinda Rajapaksa: Sri Lankan PM Resigns amid Economic Crisis", (<https://www.bbc.com/news/world-asia-61381536>, 10 Mayıs 2022'de erişildi).
- Bhasin, M. (2008). "India's Role in South Asia: Perceived Hegemony or Reluctant Leadership?", *Indian Foreign Affairs Journal*, 4(3): 72-88.
- Cheng-Chwee, K. (2008). "The Essence of Hedging: Malaysia and Singapore's Response to a Rising China". *Contemporary Southeast Asia: A Journal of International and Strategic Affairs*, 30: 159-185.

- CIA (2021), World Factbook: Sri Lanka, (<https://www.cia.gov/the-world-factbook/static/eaae6e846fd5f987bf3a7625b3cf3f73/CE-summary.pdf>, 1 Mayıs 2022'de erişildi).
- CIA (2022a), World Factbook: Areas, (<https://www.cia.gov/the-world-factbook/field/area/country-comparison/>, 27 Nisan 2022'de erişildi).
- CIA (2022b), World Factbook: Population growth rate, (<https://www.cia.gov/the-world-factbook/field/population-growth-rate/country-comparison/>, 27 Nisan 2022'de erişildi).
- Crowards, T. (2002). "Defining the Category of Small States", *Journal of International Development*, 2(14): 143-179.
- De Silva, K. M. (1999). "Sri Lanka: The Security Problems of a Small State", *Defence and Peace Economics*, 10(4): 361-381.
- De Silva, S. (2017). "Regional Hegemony and Small State Survival: Re-Examining Ceylon's Foreign Policy under Premier D.S Senanayake". International Research Conference. Rathmalana: General Sir John Kotelawala Defense University.
- Dursun, S. (2018). *Küçük Devlet Dış Politikası Analizi: Gürcistan ve Tunus Örnekleri* (Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Encyclopedia Britannica Online (2022a), Tamil People, (<https://www.britannica.com/topic/Tamil>, 1 Mayıs 2022'de erişildi).
- Encyclopedia Britannica Online (2022b), Five Principles, (<https://www.britannica.com/topic/Five-Principles>, 2 Mart 2022'de erişildi.)
- Financial Times (2022), "Sri Lanka's Currency Plunges to World's Worst-Performing in Economic Meltdown", (<https://www.ft.com/content/b6c91edf-d8b3-42d6-8eef-c42f2f2544b3>, 27 Nisan 2022'de erişildi).
- Francis, K. (2022). "India Scores a Strategic Victory over China", (<https://thedi diplomat.com/2022/03/india-scores-a-strategic-victory-over-china-in-sri-lanka/>, 8 Mayıs 2022'de erişildi).
- Galal, A. M. (2019). "External Behavior of Small States in Light of Theories of International Relations", *Review of Economics and Political Science*, 1(5): 38-56.
- Gardner H. (2009). "China's Aid Revealed in Sri Lanka's Victory Parade", (<https://www.thenationalnews.com/world/asia/china-s-aid-revealed-in-sri-lanka-s-victory-parade-1.556125> 8 Mayıs 2022'de erişildi).

- Global Fire Power (2022a), Asian Military Strength, (<https://www.globalfirepower.com/countries-listing-asia.php>, 28 Nisan 2022'de erişildi).
- Global Fire Power (2022b), 2022 Sri Lanka Military Strength, (https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.php?country_id=sri-lanka, 28 Nisan 2022'de erişildi).
- Goetschel, L. (1998). "The Foreign and Security Policy Interests of Small States in Today's Europe. Laurent Goetschel (der.). *Small States Inside and Outside the European Union: Interests and Policies*. Boston: Kluwer Academic Publishers.
- Goh, E. (2006). "Understanding 'Hedging' in Asia Pacific Security", in PacNet, Honolulu, HI: Pacific Forum CSIS.
- Gordon, N. (2022), "How COVID and a Nationwide Pivot to Organic Farming Pushed Sri Lanka's Economy to the Brink of Collapse", (<https://fortune.com/2022/04/09/sri-lanka-debt-crisis-inflation-rajapaksa-protest-imf-ukraine/>, 29 Nisan 2022'de erişildi).
- Gökçe, G. (2006). "Devlet Sınıflandırmaları ve Zayıf Devletlerin Karakteristik Özellikleri", *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 11(6): 343-359.
- Gunasekara, S. (2015). "Bandwagoning, Balancing and Small States: A Case of Sri Lanka", *Asian Social Science*, 11(28): 212-220.
- Handel, M. (2006). "Weak States in the International System", Christine Ingebritsen ve diğerleri (der.). *Small States in International Relations*. Seattle: University of Washington Press.
- Hindustan Times (2020). "Special Priority to Relations between Sri Lanka, India': PM Modi Holds Virtual Bilateral Summit with Rajapaksa", <https://www.hindustantimes.com/india-news/special-priority-to-relations-between-sri-lanka-india-pm-modi-holds-virtual-bilateral-summit-with-rajapaksa/story-RS7j2furb13TRnJn6Pg8rO.html>, 9 Mayıs 2022'de erişildi).
- IDSA (2019). "Maitrayee Guha Asked: Is There Any Distinction Between Indian Tamils and Sri Lankan Tamils in Sri Lanka? Does the Government There Have Different Policies for Them?" (<https://idsa.in/askanexpert/distinction-between-indian-tamils-and-sri-lankan-tamils-in-sri-lanka>, 1 Mayıs 2022'de erişildi).
- Jayasinghe, U. (2022), "Sri Lanka Suffers Long Power Cuts as Currency Shortage Makes Fuel Scarce", (<https://www.reuters.com/world/asia-pacific/sri-lanka-suffers-long-power-cuts-lacks-foreign-currency-import-fuel-2022-03-30/>, 27 Nisan 2022'de erişildi).

- Kalkan, Ö. (2011). *Etnilerin Siyasallaşması Sürecinde Bölgesel Güçlerin Rolü: Hindistan-Sri Lanka İlişkisi* (Doktora Tezi). Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü.
- Koop, A. (2021). "Mapped: GDP per Capita Worldwide", (<https://www.visualcapitalist.com/mapped-gdp-per-capita-worldwide/>, 30 Nisan 2022'de erişildi).
- Krasner, S. D. (1995). "Compromising Westphalia". *International Security*, 20 (3): 115-151.
- Kristjánsson, J. (2022). "Studying Small States: The role of security and strategy as concepts", *Icelandic E-Journal of Nordic and Mediterranean Studies*, 1 (17): 1-16.
- Lake, D. A. (2009). *Hierarchy in International Relations*. Cornell University Press.
- Leng, T. (2016). "Small State Diplomacy: Cambodia's Foreign Policy Towards Vietnam", *The Pacific Review*, 1-20.
- Lim, D. Mukherjee, R. (2019). "Hedging in South Asia: Balancing Economic and Security Interests amid Sino-Indian Competition", *International Relations of the Asia-Pacific*, 19: 493-522.
- Manor, J., Segal, G. (1985). "Causes of Conflict: Sri Lanka and Indian Ocean Strategy", *Asian Survey*, 25 (12): 1165-1185.
- Mehrotra, L. (2011). *My Days in Sri Lanka*. Delhi: Har Anand Publications.
- Mehta, A. (2010). "Sri Lanka's Ethnic Conflict: How Eelam War IV Was Won". *Manekshaw Paper*, 22.
- Moramudali, U. (2021). "The Economics of the China-India-Sri Lanka Triangle" (<https://thediplomat.com/2021/05/the-economics-of-the-china-india-sri-lanka-triangle/>, 10 Mayıs 2022'de erişildi).
- Paul, T.V., Wirtz J.J., Fortmann M. (2004). *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, Stanford University Press, California.
- Phadnis, U., Patnaik, S. (1981). "Non-alignment as a Foreign-Policy Strategy: a Case Study of Sri Lanka", *International Studies*, 20(1-2): 223-238.
- Radoman, J. (2018). "Small States in World Politics: State of the Art". *Journal of Regional Security*, 13(2): 179-200.
- Ranjan, A., Chattoraj, D. (2022). "The Tamil Issue in India-Sri Lanka Relationships: Priorities and Interests", *India Quarterly: A Journal of International Affairs*, 1(78): 104-120.

- Rotberg, I. R. (2016). "Failed States Collapsed States, Weak States: Causes and Indicators". (https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/07/statefailureandstateweaknessinatimeoferror_chapter.pdf, 27 Nisan 2022'de erişildi).
- Rothstein, L. R. (1968). *Alliances and Small Powers*, Columbia University Press, New York and London.
- Schweller, R. (1994). "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State", *International Security*, 19 (1): 72-107.
- Shou, A., Brundtland, A. O. (1971). *Small State in International Relations*. Stockholm: Almqvist and Wiks.
- Silk Road Briefing (2022). "China Demands a Free Trade Agreement for Helping with Sri Lanka's Economic Problems", (<https://www.silkroadbriefing.com/news/2022/04/25/china-demands-a-free-trade-agreement-for-helping-with-sri-lankas-economic-problems/>, 12 Mayıs 2022 tarihinde erişildi).
- Sönmezoğlu, F. (2000). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. İstanbul: Filiz.
- Sönmezoğlu, F. (2009). "'Bağılantısız Üçüncü Dünya'dan 'Çevre Ülkeleri'ne", *İÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*.
- Srinivasan, M. (2016). "'Do We Matter to India?' Ask Indian-origin Tamils in Sri Lanka". *The Hindu*, (<https://www.thehindu.com/news/international/south-asia/do-we-matter-to-india-ask-indianorigin-tamils-in-sri-lanka/article4996501.ece>, 1 Mayıs 2022 tarihinde erişildi).
- The Heritage Foundation (2022), Country Rankings, (<https://www.heritage.org/index/ranking>, 27 Nisan 2022'de erişildi).
- The Print (2020). "Sri Lanka to Adopt India First Approach as New Policy", <https://theprint.in/diplomacy/sri-lanka-to-adopt-india-first-approach-as-new-policy-says-foreign-secretary-colombage/489742/>, 10 Mayıs 2022'de erişildi).
- The World Bank (2020), GDP per Capita-Sri Lanka, (<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?end=2020&locations=LK&start=2000&view=chart>, 27 Nisan 2022'de erişildi).
- Thorhallsson, B. (2018). "Studying Small States: A Review", *Small States & Territories*, 1 (1): 17-34.
- Thorhallsson, B. (2007). "The Size of States in the European Union: Theoretical and Conceptual Perspectives", *Journal of European Integration*, 1(28): 7-31.
- Thorhallsson, B., Steinsson, S. (2017). *Small State Foreign Policy. Oxford Research Encyclopedia of Politics*.

- Tilly, C. (2003). *The Politics of Collective Violence*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Tür, Ö., Salık, N. (2017). "Uluslararası İlişkilerde Küçük Devletler: Gelişimi, Tanımı, Dış Politika ve İttifak Davranışları", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 14(53): 3-22.
- Verité Research (2019). "Hill Country Tamils of Sri Lanka: Towards Meaningful Citizenship". (<https://www.veriteresearch.org/publication/hill-country-tamils-of-sri-lanka-towards-meaningful-citizenship/>, 1 Mayıs 2022'de erişildi).
- Walt, S. (1985). "Alliance Formation and the Balance of World Power", *International Security*, 9(4): 3-43.
- Walt, S. (1990). *Alliances: Balancing and Bandwagoning* in: Walt, S. M., ed. *The Origins of Alliances*. Cornell University Press.
- Wignaraja, G., Panditaratne, D., Kannangara, P., Hundlani, D. (2020). "Chinese Investment and the BRI in Sri Lanka", Chatham House, (<https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/CHHJ8010-Sri-Lanka-RP-WEB-200324.pdf>, 10 Mayıs 2022'de erişildi).
- World Data (2022), Sri Lanka, (<https://www.worlddata.info/asia/sri-lanka/index.php>, 27 Nisan 2022'de erişildi).

SRI LANKA'DA ETNİK KATILIM VE ETNİK BÖLÜNMENİN TERÖRİZM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ*

*Ahmet Yiğitalp TULGA***

GİRİŞ

Sri Lanka, birçok farklı etnik ve dinî unsuru barındıran Güney Asya'da bir ada ülkesidir. Bu unsurlar Sinhalalar, Tamiller, Burgherler, Avrupalılar, Hintliler ve Müslümanlardır. Sri Lanka'nın nüfusunun dörtte üçünü Sinhala etnik grubu oluşturmaktadır. Sinhalaların adaya 2000 yıl önce geldiği düşünülmektedir (Chalk 1998: 118-134). Tamiller, adada yaşayan en büyük ikinci etnik grup olup, ada nüfusunun %17'sini Tamiller oluşturmaktadır. Bazı akademik çalışmalar, Tamillerin adaya MÖ 500'de geldiklerini öne sürmektedir (Walter 2000: 40). Sri Lanka, birçok etnik topluluğa ev sahipliği ettiği gibi ada içinde birçok farklı dinin mensubu da yaşamaktadır. Adanın üçte ikisini Budistler, %22'sini Hindular ve Müslümanlar oluşturmaktadır (CIA 2019).

Sinhala etnik grubunun mensupları genellikle adanın güney, batı ve orta kesimlerinde, Tamiller ise yoğunluklu olarak adanın kuzey ve doğu bölgelerinde yaşamaktadırlar. Tamil etnik grubu, kendi içinde iki alt gruba ayrılmaktadır. Bunlardan ilki Jaffna Tamilleri olup, adada yaşayan en eski Tamil topluluğudur. Hindistan Tamilleri ise ikinci gruptur. Hindistan Tamillerinin çoğu, Britanya Sömürge Dönemi'nde Hindistan'dan Sri Lanka'ya gelmiştir.

Sömürge Dönemi'nde uygulanan birtakım yanlış politikalar, Sri Lanka'nın bağımsızlığı sonrasında ada nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan Sinhalalar ve Tamiller arasında sorunlar yaşanmasına neden olmuştur (Chalk 1998: 120; Walter 2000: 25). İki etnik grup arasında yaşanan

* Makalenin orijinali İngilizce olarak Bölgesel Araştırmalar Dergisi, 4. Cilt, 2. Sayıda, 1964-217 sayfaları arasında yayınlanmıştır.

** *Ulusal Sun Yat Sen Üniversitesi Tayvan/Kaohsiung, Siyaset Bilimi Doktora Adayı. E-mail: ahmettulga@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-7596-1269.*

uzun zamanlı sorunların kökleri, Britanya Koloni Dönemi'ne kadar uzanmaktadır.

Sri Lanka, 1948 yılında Britanya İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını kazandı. Sri Lanka'nın bağımsızlığı sonrasında Tamiller siyasi, kültürel ve ekonomik hakları elde etme konusunda sorunlarla karşılaştılar. Sri Lanka'daki Tamil sorunun resmî başlangıcı da bağımsızlık sonrasında olmuştur. Adanın en büyük iki etnik unsuru arasındaki çatışmalar, sadece etnik farklılıklardan kaynaklanmamaktadır. Etnik farklılıklara ek olarak din, dil ve statü farklılıkları da iki etnik grup arasındaki sorunların nedenleri arasındadır.

Bu çalışma, iki ana araştırma sorusuna cevap aramaktadır; “Etnik parçalanma, terörist faaliyetleri ve terör saldırılarını artırıyor mu?” ve “Siyasi hayata etnik katılımın artması, terör saldırılarını azaltır mı?” Bu makalenin temel amacı ise “Sri Lanka'daki etnik temsil ve etnik parçalanma ile terör saldırıları arasındaki istatistiksel ilişkiyi” doğrudan incelemektir.

Bu çalışma, literatürdeki etnik parçalanmanın ve etnik siyasi katılımın terör üzerinde belirleyicisi olup olmadığını soran ve farklı etnik gruplara ev sahipliği yapan ülkelerdeki terörizmin nedenlerini anlamaya yönelik araştırmalardan görece farklıdır. Bu makalede, etnisite ve terörizm arasındaki bağlantı, daha net bir şekilde incelenmektedir.

Bu çalışmanın ilk bölümünde, Sri Lanka'nın tarihi ve etnik gruplar arasındaki sorunun arka planı anlatılmaktadır. İkinci bölümde, konuyla ilgili akademik çalışmalarda ortaya çıkan farklı görüşler gösterilmektedir. Bu çalışma için nicel veri analizi yapılmış ve üçüncü bölümde bu veri analiz süreçleri açıklanarak veri analizinin sonuçları sunulmuştur. Dördüncü bölüm tartışma bölümü olup, verilerin analizi sonucunda elde edilen bulgular bu bölümde detaylı şekilde açıklanmaktadır.

Tarihsel Arka Plan

Britanya Sömürge Dönemi'nde İngilizler, Tamil ve Sinhala etnik gruplarını Seylan adı altında birleştirdiler (Jonathan 1990: 70). Bu dönemden önce, iki etnik grup birbirlerinden ayrı bölgelerde yaşamaktaydılar (Knuth 2006: 3). Bu nedenle İngilizler, Sömürge Dönemi'nde homojen bir Seylan ulusu yaratmaya çalışmışlardır (McConnell 2008: 60-75). Öte yandan İngilizler, adanın demografik yapısında bazı değişikliklere neden oldular. Bu değişikliklerden en önemlisi, Sömürge Dönemi'nde adaya Hindistan'dan 500.000 Tamil getirilerek bu nüfusun Sri Lanka'ya yerleştirilmesidir (Bailey 2007: 12-22).

Ada'da Britanya sömürgeciliğine karşı ilk isyanları Budist Sinhala rahipleri başlatmıştır. Bu isyanlar, milliyetçi ve dinî tandanslı isyanlar (Sriskandarajah 2005: 87-100) olup, Sinhala etnik grubunda dinî ve milliyetçi kimliğin oluşmasına yardımcı oldu (Aryasinha 2001: 25-50).

Sömürge Dönemi'nde, iki etnik unsur arasında görece sükûnet içindeki ilişkiler, bağımsızlıktan sonra iki etnik grup arasındaki temsil sorunuyla şiddetlendi. 1948 yılında kazanılan bağımsızlıktan sonra İngiltere, Sri Lanka'da yönetim mekanizmasını adanın etnik olarak çoğunluğunu oluşturan Sinhalalara devretti. Budist keşişlerin iktidara geçmesiyle birlikte, milliyetçi Sinhala grupları daha aktif hâle gelmeye başladı (Bandarage 2008: 42). İktidarı ele geçiren Sinhalalar, polis ve asker gücünün tamamen Sinhala etnik grubu mensuplarından oluşmasını mümkün kıldı (Voorde 2005: 181-199). Buna ek olarak, Sinhala Budist rahipleri ve aşırı milliyetçilerinden oluşan Halk Kurtuluş Cephesi'nin (JVP) paramiliter grupları, Tamil Bölgelerine yönelik birtakım saldırılarda bulundular. Bu saldırıların arkasında yatan temel sebep, Sinhalaların ülkenin her bölgesinde mutlak hâkimiyet istemesinden kaynaklanmaktaydı (Bandarage 2008: 42). Sinhala milliyetçi grupların Tamil nüfusuna yönelik saldırıları sonucunda, silahsız Tamillerin büyük bir çoğunluğu kendilerini korumak için silahlı paramiliter yapılar içinde örgütlemeye başladılar (Scott, 1999: 52).

Budist milliyetçilerin Tamillere yönelik saldırılarına ek olarak, Tamiller'in Sri Lanka hükümetinin yönetim kademesine dâhil edilmemesi, iki etnik unsur arasındaki sorunların derinleşmesine sebebiyet verdi. Ayrıca, Sinhala dili devletin resmi dili oldu ve Tamil halkının bir kısmına Sri Lanka'da kurulan yeni hükümet tarafından vatandaşlık verilmedi (Bajoria 2009: 19). Son olarak, 1972 Anayasası ile devletin resmî dini Budizm oldu ve iktidar partisi Seylan olan ülke adını Sri Lanka olarak değiştirdi.

Bu politikaların bir sonucu olarak, Sinhala-Tamil arasındaki etnik sorunlar şiddetlendi. Bu dönemde Sinhalalar, önlem olarak Tamil Bölgesi'nde iskân politikası ve demografiyi değiştirme politikalarını uygulamaya başladılar (Uyangoda 2011: 131-137). Hükümet tarafından uygulanan iskân ve demografik politikalar, Tamillerin asimilasyona karşı mücadelesine yol açtı (Uyangoda 2011: 131-137; Tulga 2018: 755-762).

Tamiller, 1970'lerin başında siyasi haklarının arttırılması talebini dile getirerek ilk olarak sorunun siyasi yollarla çözülmesi amacıyla siyasi gruplar altında birleştiler. Ancak, Sri Lanka hükümetinin Tamil siyasi gruplarını

yasadışı ilan etmesi nedeniyle, siyasi alanda sorunların çözümüne yönelik bir ilerleme kaydedilemedi (Tulga 2018: 755-762; Aryasinha 2001: 25-50).

Sorunun siyasi yollarla çözülmeyeceğini düşünen Tamiller tarafından, birçok silahlı örgüt kuruldu. Kurulan silahlı örgütlerden biri de *Tamil Elam Kurtuluş Kaplanları (LTTE)*'di. Velupillai Prabhakaran tarafından 1976 yılında kurulan örgüt, Tamillerin kendi kaderini tayin hakkı için mücadele etmekteydi (Tulga 2018: 54-58). LTTE ile Sri Lanka silahlı kuvvetleri arasında 1970'lerin sonlarında başlayan bu silahlı çatışmalar, uzun yıllar devam ederek her iki taraftan da yüz binlerce insanın ölmesi ve yaralanmasına sebep oldu. Ayrıca ülkede yaşanan insan hakları ihlalleri, bu silahlı çatışmaları daha da derinleştirdi. Devam eden silahlı çatışmalarda, 2006 yılında yaşanan siyasi değişimlerle birlikte önemli bir dönüm noktası yaşandı.

LTTE karşıtı ittifak, 2006'da iktidara geldi. *Sri Lanka Özgürlük Partisi, Halk Kurtuluş Cephesi* ve *Ulusal Miras Bölümü*, bu ittifakın parçalarıydı. İttifak, Müslüman politikacılar tarafından da desteklendi. Hükümet, LTTE'yi tamamen bitirmek için 2006'da çalışmaya başlayarak 2007'de ülkeyi LTTE'den tamamen temizlemek için Doğu Eyaleti'nde çok yönlü bir askerî operasyon başlattı (Uyangoda 2011: 131-137).

Sri Lanka ordusunun 2009'da LTTE'ye karşı mutlak bir zafer kazanmasıyla, uzun yıllardır devam eden şiddetli çatışmalar sona erdi. LTTE'nin askerî anlamda tamamen yenilmesi, onun uzun yıllardır devam eden silahlı mücadelesine son vermiş gibi görünmektedir. Mayıs 2009'da, LTTE'nin önde gelen askerî, siyasi isimlerinden birkaçının savaşta öldüğü ve örgüte bağlı önemli sayıda militanla sempatizanın Sri Lanka güvenlik güçlerine teslim olduğu bilinmektedir (Uyangoda 2011: 131-137).

Sri Lanka hükümetinin LTTE'ye karşı aldığı mutlak askerî zafer, Sri Lanka devletinin üniter varlığını pekiştirmesini sağladı. LTTE'nin askerî alanda tamamen kaybetmesi, Sri Lanka'daki etnik gerilimin sona erdiğini göstermemekte, ancak iç savaş sonrası süreçteki siyasi gerilimi ve araçları açıkça yeniden düzenleyerek oluşturma imkânı vermektedir (Samaranayake 2007: 171-183; Amarasingham 2019: 1-10; Linden 2009: 1-30).

Literatür İncelemesi

Akademik literatürde etnik parçalanma (fractionalization), kutuplaşma ve dışlama konularında önemli çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalardan biri, Choi ve Piazza tarafından hazırlanmıştır (Choi ve Piazza 2016: 37-63).

Temel olarak Choi ve Piazza (2016), etnik azınlıkların siyasetten dışlanmasının yerel terörizm üzerindeki etkisini araştırmıştır. Yazarlar, etnik grupların siyasetten dışlandığı ülkelerin daha fazla terör eylemiyle karşı karşıya kaldığını tespit etmiştir (Choi ve Piazza 2016: 37-63). Choi ve Piazza, etnik kökenleri nedeniyle siyasi hayattan dışlanan bireylerle grupların daha fazla radikalleşmeye meyilli olduklarını ve etnik çoğunluk grubuna yönelik terör eylemleri ile ilgili olumlu görüşlere sahip olduklarını da ortaya koymaktadır (Choi ve Piazza 2016: 37-63). Benzer şekilde Gurr, etnik ve dinî azınlıklar siyasi ve ekonomik kısıtlamalarla karşı karşıya kaldıklarında, siyasi şiddet ve terörizme daha da yaklaştığını ortaya koymuştur (Gurr 2000: 52-64).

Aynı şekilde, Crenshaw (1981: 379-399), De Nardo (1985: 62) ve Ross (1993: 317-329), etnik azınlıklar siyasi dışlanmayla karşı karşıya kaldıklarında, mevcut rejimin terörizmle karşı karşıya kalma olasılığının daha yüksek olduğunu savunmaktadırlar. Crenshaw, De Nardo ve Ross, etnik azınlık gruplarının siyasi dışlanmasının, toplumsal protesto hareketlerinin oluşmasına neden olduğunu ve bu hareketlerin geleceğinin terörizme ve politik şiddete yol açtığını düşünmektedirler (Crenshaw 1981: 379-399; De Nardo 1985: 62; Ross 1993: 317-329).

Diğer taraftan, literatürdeki bazı çalışmalar ise etnik kutuplaşmanın terörizm ile ilişkisine odaklanmaktadır. Etnik kutuplaşma üzerine hazırlanan çalışmalardan biri Danzell, Yeh ve Pfannensteil (2017: 8) tarafından hazırlanmıştır. Yazarlar, etnik kutuplaşmanın terör eylemlerinde önemli bir rol oynadığını, etnik kutuplaşmanın yüksek olduğu ülkelerin daha çok yerel terör saldırılarıyla karşı karşıya kaldıklarını öne sürmektedirler (Danzell vd. 2017: 8). Etnik kutuplaşmanın olduğu ülkelerde etnik gruplar, hükümet politikalarını etkilemek için siyasi yollardan ziyade, şiddet eylemlerine başvurumaktadırlar. Yazarların araştırmaları sonucunda, eğer bir ülke yüksek düzeyde ilişkisel ve kültürel mesafeye sahipse o ülkenin terörist saldırılarla karşılaşma olasılığı artmaktadır (Danzell vd. 2017: 8).

Benzer şekilde Python, Brandsch ve Tskhay (2017: 77-89), etnik kutuplaşmanın terör eylemlerinde önemli bir rolü olduğunu savunmaktadırlar. Yazarlar, etnik kutuplaşmanın yüksek olduğu ülkelerin daha fazla terör saldırısıyla karşılaştığını düşünmektedirler (Python vd. 2017: 77-89). Araştırmaları sonucunda yazarlar, etnik kutuplaşma ve parçalanma ile terör eylemlerinin sayısı arasında yüksek, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu bulmuşlardır. Yazarlara göre terör, yerel etnik provokasyon için bir strateji olarak kullanılmaktadır (Python vd. 2017: 77-89).

Montalvo ve Querol (2005: 796-816) ise etnik kutuplaşma sorununu, yerel terörizm yerine iç savaş açısından incelemektedirler. Yazarlar, etnik kutuplaşmanın iç çatışmalarda açık bir fenomen olduğunu düşünmekte ve ayrıca etnik kutuplaşmanın ekonomik büyüme üzerinde çok yüksek, anlamlı ve olumsuz bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadırlar (Montalvo ve Querol 2005: 796-816). Benzer şekilde Alesina'nın araştırması, etnik olarak kutuplaşmış 10 ülkeden 9'unun iç savaşla karşı karşıya olduğunu ortaya koymuştur (Alesina vd. 2003: 155-194). Ancak Fearon (2003: 195-222), Collier ve Hoeffler (2002: 13-28)'in araştırması Montalvo, Querol ve Alesina'nın araştırmalarının sonucundan farklı bir sonucu ortaya çıkarmıştır. Bu araştırmaların sonucunda yazarlar, dinî ve etnik parçalanmanın iç savaşlara etki etmediğini tespit etmişlerdir (Fearon 2003: 195-222; Collier ve Hoeffler 2002: 13-28).

Yukarıdaki çalışmalardan farklı olarak Kurrild-Klitgaard, Justesen ve Klemmensen (2006: 289-315) etnik kutuplaşmadan ziyade, dilsel parçalanma veya bölünme ile terör saldırıları arasındaki ilişkiye odaklanmış olup, yazarlar etnik parçalamadan daha çok dilsel parçalanmanın terörizme neden olduğunu öne sürmektedirler. Benzer şekilde Python, Brandsch ve Tskhay (2017: 77-89) da etnik-dilsel faktörlerin bazı terörist grupların ideolojik arka planını oluşturduğunu ve dil ayrımcılığının terör eylemlerinde önemli bir rol oynadığını savunmaktadırlar. Ancak Kurrild-Klitgaard, Justesen ve Klemmensen'den farklı olarak etnik dışlanmanın terörist saldırıların arkasındaki en önemli neden olduğunu düşünmektedirler (Python vd. 2017: 77-89; Klitgaardet vd. 2006: 289-315).

Van de Voorde (2005: 181-199), etnik bölünmenin dünya genelindeki etkilerinin dışında özel olarak Sri Lanka vakasına odaklanmış ve bu ülke özelindeki etnik bölünme ile terör saldırıları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yazara göre, karşılıklı saldırılar iki etnik grubun ayrı kutuplara bölünmesine neden olmaktadır (Voorde 2005: 181-199). Ancak yazar, Sri Lanka'daki terör sorununun en büyük nedeninin insan hakları ihlalleri olduğunu düşünmektedir (Voorde 2005: 181-199; Fearon ve Laitin 2003: 75-90).

Araştırma Tasarımı ve Araştırma Sonuçları

Bu çalışmada, 1970-2018 yıllarını kapsayan iki veri seti hazırlanmıştır. İlk veri seti, dünyadaki tüm ülkeleri kapsamakta, ikinci veri seti ise yalnızca Sri Lanka vakasına odaklanmaktadır. Bu sayede Sri Lanka vakasında ulaşılan

sonuçlar ile dünya genelindeki sonuçların karşılaştırılma imkânı oluşmuş ve Sri Lanka vakası özelinde elde edilen istatistiksel sonuçların daha anlamlı hâle gelmesi sağlanmıştır. Her iki veri seti içinde de üç değişken bulunmaktadır. Bu değişkenler; etnik parçalanma, etnik grupların siyasi katılımı ve terör saldırılarının sayısıdır.

Daha önceki akademik çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada, küresel ve yerel terörizm arasında bir ayrım yapılmamıştır. Çünkü özellikle küreselleşme ile birlikte, yerel terörizm ile küresel terörizm arasındaki ayrım ortadan kalkmıştır. Günümüzde yerel terör örgütlerinin etkileri ve eylemleri, küresel etkiler yaratmaktadır. Bu nedenle, bu çalışma küresel ve yerel terörizm arasında ayrım yapmadan tüm terör saldırılarını ve türlerini analize dâhil etmiştir.

Tablo 1: İstatistik Özeti

Değişkenler	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Medyan
Etnik Katılım	5.719	3,21	0,99	3,00
Etnik Parçalanma	6.420	0,44	0,27	0,44
Terör Saldırıları Sayısı	3.882	49,36	182,34	5,00

İlk veri seti, 1970 ile 2018 arasındaki dönemi kapsamakta ve dünyadaki tüm ülkeleri içermekte olup, 8.504 gözlem bulunmaktadır. Bağımlı değişken, terör saldırısı sayısı olup, *Maryland Üniversitesi'nden Küresel Terörizm Veri Tabanı*'ndan alınmıştır. Bağımlı değişkenin istatistiksel özelliğinden ötürü, Negatif Binominal Regresyon ve "Incident Rate Ratio (IRR)" olarak adlandırılan analiz yöntemlerinin uygulanmasına karar verilmiştir. 1'e eşit IRR, terör saldırılarının bağımsız değişkenler üzerinde daha iyi veya daha kötü bir gelişmeye neden olmadığını, 1'den yüksek bir IRR, bağımsız değişkenler üzerinde bir artışa neden olduğunu ve 1'den küçük bir IRR ise bağımsız değişkenler üzerinde beklenen etkideki bir azalmayı temsil eder.

Bağımsız değişkenler, etnik parçalanma ve etnik katılımdır. Etnik parçalanma değişkeni, Lenka Drazanova'nın araştırmasından alınmıştır (Drazanova 2019). İkinci bağımsız değişken, etnik katılımdır ve bu değişken, James A. Piazza'nın araştırmasından alınmıştır (Piazza 2013).

Tablo 2: Dünya Geneli için IRR Sonuçları

	IRR	Std. Err.	z	P> z
Etnik Parçalanma (Fractionalization)	2.12301	0.28031	5.7018	1.186e-08 ***
Etnik Katılım	0.84364	0.03044	-4.7122	2.450e-06 ***
Signif. codes: 0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1				

Analizin sonucuna göre, dünyadaki tüm ülkelerde terör eylemlerinin sayısı ile etnik parçalanma ve etnik katılım arasında oldukça anlamlı bir ilişki vardır. Etnik parçalanma ile terör eylemlerinin sayısı arasında yüksek, ters ve anlamlı bir ilişki mevcuttur. Ancak etnik katılım ile terör eylemlerinin sayısı arasında yüksek, doğru ve anlamlı bir ilişki vardır. Başka bir deyişle, etnik azınlıkların siyasi katılımının artması, terör saldırılarında azalmaya yol açmaktadır. Öte yandan etnik parçalanmanın artması, terör saldırılarının artmasına neden olmaktadır.

İkinci veri seti, sadece Sri Lanka örneğine odaklanmaktadır. Bu veri seti, 1970-2018 yıllarını kapsamaktadır. Bu veri seti 3 değişken ve 32 gözlem içerir. Bağımlı değişken, terör saldırı sayısıdır. Bağımsız değişkenler, etnik parçalanma ve etnik katılımıdır. Bu analizde Negatif Binominal Regresyon kullanılmıştır.

Tablo 3: Sri Lanka Vakası Özelinde Negative Binomial Regresyon Sonuçları

<i>Bağımlı Değişken:</i>	
Terör Saldırısı Sayısı	
Etnik Katılım	-7.530*** (1.885)
Etnik Parçalanma (Fractionalization)	132.107*** (21.098)
Constant	73.857*** (12.571)
Observations	32
Log Likelihood	-156.520
theta	0.565*** (0.139)
Akaike Inf. Crit.	319.041

Note: * p<0.1; ** p<0.05; *** p<0.01

İkinci analizin sonucuna göre, Sri Lanka'daki terör eylemlerinin sayısı ile etnik parçalanma ve etnik katılım arasında, oldukça önemli bir istatistiksel ilişki vardır. Etnik parçalanma ile terör eylemlerinin sayısı arasında yüksek düzeyde pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır. Ayrıca etnik katılım ile terör eylemlerinin sayısı arasında yüksek oranda negatif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Tartışma

Çalışma içinde birçok önemli bulguya ulaşılmıştır. Bu bulgulardan ilki, etnik katılım ile dünyadaki terör saldırılarının sayısı arasında negatif bir ilişki olmasıdır. Diğer bir deyişle, ülkelerde etnik katılımın artması, terör saldırılarının sayısında azalmaya yol açmaktadır. Ayrıca, beklendiği gibi etnik parçalanma ile dünyadaki terör saldırılarının sayısı arasında pozitif bir ilişki vardır. Bu bulgu, etnik parçalanmadaki artışın, terörist faaliyetlerin ve terör saldırılarının sayısında artışa neden olduğu anlamına gelmektedir.

İkinci veri seti, Sri Lanka vakasına odaklanmış ve çalışma daha da detaylandırılmıştır. Bu analizin bir sonucu olarak, Sri Lanka'daki etnik katılım ile terör saldırılarının sayısı arasında anlamlı ve negatif bir ilişki vardır. Bu sonuç, dünya genelinde ulaşılan sonuçla benzerlik göstermektedir. Ancak, Sri Lanka'daki siyasete etnik katılımın etkisi, terör saldırılarının sayısı üzerinde, dünya genelinde ulaşılan sonuçlardan daha fazla etkiye sahiptir. Başka bir deyişle, siyasete etnik katılımın terörist faaliyetlerin azalmasında önemli bir etkisi olup, bu ilişki istatistiksel olarak doğrulanmıştır. Çalışmanın bulguları sonucunda, etnik katılımın Sri Lanka'daki terör saldırısı riskini azalttığını görülmektedir. Benzer şekilde, etnik parçalanmanın Sri Lanka'daki terör eylemlerinin sayısı üzerinde olumlu ve önemli bir etkisi vardır. Yani, Sri Lanka'da artan etnik parçalanma, terör saldırılarının artmasına neden olmaktadır. Dünyadaki sonuçların aksine, Sri Lanka'daki etnik parçalanmadaki artışın terör saldırıları üzerindeki etkisi çok daha yüksektir.

Çalışma sonucunda elde edilen sonuçların, literatürdeki çalışmalardan nispeten farklı olduğu görülmüştür. Bunun nedeni, literatürdeki çalışmaların çoğunun vaka çalışması yerine, dünya genelini kapsayan bir analiz kullanmasıdır. Ancak bu çalışmada, vaka olarak terör sorunu nedeniyle büyük zorluklar yaşayan Sri Lanka seçilmiştir. Sonuçlara göre, Sri Lanka'da etnik parçalanma ve etnik katılımın etkileri dünyadan daha fazladır.

Sri Lanka'da Sinhala ve Tamil toplulukları arasındaki çatışma din, dil, ırk ve statü farklılıklarına dayanmaktadır. Ancak yukarıda da bahsedildiği gibi

sorunun temelinde Tamil etnik grubunun Sri Lanka'nın bağımsızlığından sonra siyasi, kültürel ve ekonomik haklarını alamamış olması yatmaktadır (Wijesekera 1993: 308-317). Ancak o dönemde bu sorunların siyasi yollarla çözülememesi, Tamil toplumunu silahlı mücadeleye sevk etmiştir. Tamil topluluğunun karşılaştığı bu siyasi katılım ve yüksek etnik parçalanma sorunu, Tamil topluluğu ile Sri Lanka silahlı kuvvetleri arasındaki şiddetli çatışmaların başlamasına yol açmıştır (Wijesekera 1993: 309-317).

LTTE ile Sri Lanka silahlı kuvvetleri arasındaki çatışmalar bitmiş olsa da bölgede yaşanan zorluklar, sona ermiş değildir. Ülkenin yoğun şekilde çatışmaların yaşandığı bölgelerinde insan kaçırma, keyfi tutuklama, hapsetme, işkence ve cinsel taciz gibi ciddi insan hakları ihlalleri, uluslararası insan hakları kuruluşları tarafından bildirilmektedir (Freedomhouse 2018).

Tamil azınlığına yönelik olarak 2015'ten bu yana bazı değişiklikler ve iyileştirilmeler yapılmış olsa da çatışmalardan dolayı ortaya çıkan mağdurlar ve aileleri için adalet önünde devam eden engellerin yanı sıra şeffaflık eksikliği ile birlikte, ülkenin kuzeyi ve doğusundaki yoğun askerî varlık ülkedeki sorunların devam etmesine neden olmaktadır.

Etnik azınlıkların siyasete katılımı ve sorunların siyasette tartışılması, meselelerin çözümünde önemli rol oynamaktadır. Bu yönde uygulanan bazı politikalar vardır; Tamil partilerinin yanı sıra ülkenin en büyük Müslüman partisi olan Sri Lanka Müslüman Kongresi de dâhil olmak üzere etnik ve dinî azınlık topluluklarının çıkarları, çeşitli partiler tarafından siyasi alanda temsil edilmektedir (Richardson 2005: 76). 2010 seçimleriyle karşılaştırıldığında, Tamil halkı ve siyasi partileri 2015 cumhurbaşkanlığı ve parlamento seçimlerinde daha az şiddetle ve daha az engelle karşılaştı (Rao ve Weerasinghe 2011: 414-428). Bununla birlikte, sistematik önyargı, dil yasaları ve vatandaşlığa kabul süreçleri de dâhil olmak üzere Tamillerin siyasi katılımını olumsuz etkileyen sorunlar kısmen devam etmektedir (Rao ve Weerasinghe 2011: 414-428; McConnell 2008: 60-75).

Devlet işleri, üniversite eğitimi ve adalet erişim gibi alanlarda Tamiller, sistematik ayrımcılık iddiasında bulunmaktadırlar (Uyangoda 2011: 131-137). Resmî dil olarak, Seylanca'nın konumu Tamilleri ve diğer Sinhala etnik grubuna mensup olmayan ve başka dilleri konuşan azınlık gruplarını dezavantajlı hâle getirmektedir (Amarasingham 2019: 1-10; Tulga 2018: 755-762; Bajoria 2009:1-9). Ancak özellikle dil sorununun çözümüne yönelik olarak atılan adımlardan biri olan, Sri Lanka hükümetinin Tamil dilini resmî

ve ulusal dil olarak tanınması ile Tamillerin dil konusunda karşılaştıkları zorluklar ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

Bütün bu sorunların çözümü, sadece etnik azınlıkların siyasi katılımı ile çözülmemektedir. Ancak regresyon analizinin gösterdiği gibi etnik azınlıkların siyasi katılımını artırmak ve etnik parçalanmayı azaltmak, etnik sorunların çözümünde çok önemli bir adımdır.

SONUÇ

Sri Lanka, bağımsızlığından sonra birçok sorunla karşı karşıya kaldı. Bu sorunlardan biri ve en büyüğü Tamiller ve Sinhalalar arasındaki etnik çatışma olup, çok uzun zaman önce başlayan bu mesele hâlâ devam etmektedir.

Çatışmanın önemli nedenlerinden biri de bağımsızlık sonrası oluşturulmak istenen ulus devlet modelidir. Sri Lanka hükümeti, homojen bir toplum yaratmaya çalışmış ve bu politika Tamil toplumunun direnişiyle karşılaşmıştır. Hükümet, homojen bir toplum yaratma sürecinde güç kullanmış ve bu güce karşı Tamiller kendilerini korumak için bir direniş örgütü kurmak zorunda kalmışlardır. Bu amaçla birçok silahlı örgüt kurulmuştur. Bu silahlı gruplardan biri Tamil Eelam Kurtuluş Kaplanları'dır (LTTE).

Sri Lanka ordusunun 2009'da LTTE'ye karşı mutlak bir zafer kazanmasıyla, yıllar süren çatışmalar sona ermiş olmakla beraber bu durum Tamil sorununun Sri Lanka'da tamamen çözüldüğü anlamına gelmemektedir. Çatışmanın siyasi, ekonomik ve sosyal nedenleri günümüzde de devam etmektedir. Etnik katılımın hâlen görece az olması ve yüksek düzeyde etnik parçalanma, devam eden bu sorunların arkasındaki önemli faktörlerdir.

Bu çalışmada, etnik parçalanma ve siyasete etnik katılımın, terörizm ve toplumsal sorunlar üzerindeki etkileri, Sri Lanka örneği özelinde analiz edilmeye çalışılmış, bu analizler sonucunda; Sri Lanka vakasında etnik parçalanmanın artmasının terörizmin artmasına, siyasete etnik katılımın ise terör saldırılarının azalmasına neden olduğu tespit edilmiştir.

Bu vaka analizi sonucunda, Sri Lanka'da etnik katılımın artmasının terör saldırılarının sayısında düşüşe neden olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak sadece siyasette etnik katılımın arttırılması, terörizm sorununun çözümüne karşı yeterli değildir. Etnik katılımın, insan haklarına saygı, bağımsız yargı ve etnik azınlıkların topluma entegrasyonu ile desteklenmesi çok önemlidir. Ayrıca

azınlıkların sosyal ve siyasi hayata etnik katılımları, azınlıklar dâhil tüm vatandaşların temel haklarını güvence altına almakta ve birçok yasal imkân sunarak bu sayede etnik azınlıkların dışlanması, onlara karşı ayrımcılık ve buna paralel olarak radikalleşmenin önüne geçilmektedir.

Etnik azınlıkların insan haklarının iyileştirilmesi, gelir eşitsizliğinin azaltılması gibi politikalarla desteklenen siyasete ve ekonomiye katılımı, terörle mücadelede kritik bir role sahiptir. Özellikle etnik terör bağlamında katılım çok faydalıdır. Çünkü etnik katılım, topluluklara şiddet içermeyen ve kendilerini siyasi alanda temsil etme ve silah kullanmadan şikâyetlerini gösterme şansı vermektedir. Tüm topluluklardaki grupların, belirli amaçlara ulaşmak için bir dizi alternatif yöntemin yanı sıra, bazıları diğerlerinden daha şiddetli olan politik amaçları vardır. Şiddetli tercihlere sahip grupların, özellikle hakları garanti edilemediğinde, amaçlarına ulaşmak için ılımlı tercihlere sahip gruplara göre şiddete daha sık başvurmaları muhtemeldir. Ayrıca etnik katılım, etnik azınlıkların şikâyet ve taleplerinin aşırılıkçı yollara başvurmadan çözümlenmesine olanak sağlamaktadır.

Sri Lanka hükümeti, 2009 yılından bu yana özellikle etnik azınlıkların siyasete katılımı konusunda birçok adım attı. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi insan hakları ihlallerinin azaltılması, toplumun bütünleşmesi, etnik azınlık kimliklerinin tanınması gibi politikalar, siyasi ve ekonomik katılıma eşlik ederse etnik çatışmaların çözümüne yönelik daha etkili adımlar atılabilir. Bu açılarından bakıldığında, Sri Lanka özelinde geliştirmesi gereken birçok politika olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Alesina, Alberto vd. (2003). "Fractionalization". *Journal of Economic Growth*, 8(2): 155-194.
- Amarasingham, Amarnath (2019). "Terrorism on the Teardrop Island: Understanding the Easter 2019 attacks in Sri Lanka". *CTC Sentinel*, 12(5): 1-10.
- Arena, P. Michael ve A. Bruce Arrigo (2006). *The Terrorist Identity Explaining the Terrorists Threat*. New York: New York University Press.
- Aryasinha, Ravinatha (2001). "Terrorism, the LTTE and the Conflict in Sri Lanka". *Conflict, Security & Development*, 1(2): 25-50.
- Bandarage, Asoka (2008). *The separatist conflict in Sri Lanka: Terrorism, ethnicity, political economy*. London: Routledge.
- Bailey, David Paul (2007). "Rampant Lions: The Buddhist Response to Violence in Sri Lanka". *Lampda Alpha Journal*, 37(1): 12-22.
- Bajoria, Jayshree (2009). "The Sri Lankan Conflict". *Council on Foreign Relations*, 18(2): 1-9.
- Campbell, Tanner ve Rohan Gunaratna (2003). *Maritime Terrorism, Piracy and Crime*. Singapore: Eastern Universities Press.
- Chalk, Peter (1998). "Political Terrorism in South East". *Terrorism and Political Violence*. 10(2): 118-134.
- Choi, Seung ve Whan-James A. Piazza (2016). "Ethnic groups, political exclusion and domestic terrorism". *Defence and Peace Economics*, 27(1): 37-63.
- CIA World Factbook, Central Intelligence Agency, "Sri Lanka", <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ce.html>. (Date of Accession: 03.08. 2019).
- Collier, Paul ve Anke Hoeffler (2002). "On the incidence of civil war in Africa". *Journal of conflict resolution*, 46(1): 13-28.
- Crenshaw, Martha (1981). "The causes of terrorism", *Comparative politics*, 13(4): 379-399.
- Danzell, E. Orlandrew-vd. (2017). "Determinants of Domestic Terrorism: An Examination of Ethnic Polarization and Economic Development". *Terrorism and Political Violence*, 536-558.
- DE Nardo, James (1985). *Power in Numbers: The Political Strategy of Protest and Rebellion*. New Jersey: Princeton University Press.

- Drazanova, Lenka (2019). "Historical Index of Ethnic Fractionalization Dataset (HIEF)". Harvard Dataverse, V1.0, <https://doi.org/10.7910/DVN/4JQRCL>, (Date of Accession: 05.05.2019).
- Fearon, James D. (2003). "Ethnic and Cultural Diversity by Country". *Journal of economic growth*, 8(2): 195-222.
- Fearon, James D. Ve David D. Laitin (2003). "Ethnicity, insurgency, and civil war", *American political science review*, 97(1): 75-90.
- Freedom House (2018). "Freedom in the world 2018: Democracy in crisis". <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2018/democracy-crisis>, (Date of Accession: 24.04.2018).
- Gurr, Ted Robert (2000). "Ethnic warfare on the wane". *Foreign Affairs*, 52-64.
- International Crisis Group Asia Report (2017). "Sri Lanka: Sinhala Nationalism and the Elusive Southern Consensus", Asia Report No. 141, https://www.files.ethz.ch/isn/44607/sri_lanka_sinhala_nationalism.pdf, (Date of Accession: 01.11.2007).
- Knuth, Rebecca (2006). "Destroying a Symbol: Checkered History of Sri Lanka's Jaffna Public Library". *72nd IFLA General Conference and Council, 20-24 August, 2006*.
- Kurrild-Klitgaard, Peter-vd. (2006). "The political economy of freedom, democracy and transnational terrorism". *Public Choice*, 128(1-2): 289-315.
- Linden, Josh (2009). "After the Tigers: Moving Beyond the Legacy Violence in Sri Lanka". *Michigan Journal of Public Affairs*, 6(2): 1-30.
- McCONNELL, Deirdre (2008). "The Tamil Peoples Right to Self Determination". *Cambridge Review of International*, 21(1): 60-75.
- Montalvo, José G. ve Marta Reynal-Querol (2005). "Ethnic polarization, potential conflict, and civil wars". *American economic review*, 95(3): 796-816.
- Nadarajah, Suthaharan ve Dhananjayan Sriskandarajah (2005). "Liberation struggle or terrorism? The politics of naming the LTTE". *Third World Quarterly*, 26(1): 87-100.
- Piazza, James A. (2013). "Regime age and terrorism: Are new democracies prone to terrorism?". *International Interactions*, 39(2): 246-263.
- Python, Andre-vd. (2017). "Provoking local ethnic violence-A global study on ethnic polarization and terrorist targeting", *Political Geography*, 58(1): 77-89.
- Rabasa, Angel-vd. (2002). *Beyond al-Qaeda: Part 1, the global jihadist movement*, Santa Monica: Rand Corporation.

- Rao, Shakuntala ve Pradeep N. Weerasinghe (2011). "Covering terrorism: Examining social responsibility in South Asian journalism". *Journalism Practice*, 5(4): 414-428.
- Richardson, John Martin (2005). *Paradise poisoned: Learning about conflict, terrorism, and development from Sri Lanka's civil wars*. Colombo: International Ctr for Ethic Studies.
- Richter, Linda K. Ve William L. Waugh Jr. (1986). "Terrorism and tourism as logical companions". *Tourism management*, 7(4): 230-238.
- Ross, Jeffrey Ian (1993). "Structural Causes of Oppositional Political Terrorism: Towards a Causal Model". *Journal of Peace Research*, 30(3): 317-29.
- Samaranayake, Gamini (2007). "Political terrorism of the liberation tigers of Tamil Eelam (LTTE) in Sri Lanka". *South Asia: Journal of South Asian Studies*, 30(1): 171-183.
- Scott, David (1999). *Refashioning futures: Criticism after postcoloniality*. New Jersey: Princeton University Press.
- Spencer, Jonathan-vd. (1990). *Sri Lanka History and the Roots of Conflict*. London: Routledge.
- Tulga, Ahmet Yiğitalp (2018). "Human rights violations in Myanmar: Rohingya case". *International Journal for Advance Research and Development*, 3(11): 54-58.
- Tulga, Ahmet Yiğitalp (2018). "Liberation Tigers of Tamil Eelam". *International Journal of Scientific & Engineering Research*, 9(5): 755-762.
- Van de Voorde, Cecile (2005). "Sri Lankan terrorism: Assessing and responding to the threat of the Liberation Tigers of Tamil Eelam (LTTE)". *Police Practice and Research*, 6(2): 181-199.
- Walter, Ruben (2000). *Eski Metinlere Göre Budizm*, Çev. Lütüf Bozkurt, İstanbul: Okyanus Yayınları.
- Wijesekera, Daya (1993). "The Liberation Tigers of Tamil Eelam (LTTE): The Asian Mafia". *Low Intensity Conflict & Law Enforcement*, 2(2): 308-17.
- Uyangoda, Jayadeva (2011). "Sri Lanka in 2010: Regime Consolidation in a Post-Civil War Era". *Asian Survey*, 51(1): 131-37.

SRI LANKA'DA AFET YÖNETİMİ VE İNSANİ YARDIM ÇALIŞMALARI

*Selman Salim KESGİN**

GİRİŞ

Hint Okyanusu'nda bir Güney Asya ülkesi olan Sri Lanka, İpek Yolu üzerinde bulunan bir ada devletidir. Siyasal tarihi, sömürgecilik süreci, ihraç ürünleri açısından birçok çalışmaya konu olan Sri Lanka, afet çalışmaları açısından da kendine mahsus özellikleri olan bir ülkedir.

Sri Lanka, 2004 yılında yaşanan Güney Asya Depremi ve tsunamisi başta olmak üzere çok sayıda ve farklı çeşitte afete maruz kalmıştır. Ülkenin yaşamış olduğu silahlı çatışma süreci, yol açtığı diğer insani etkilerinin yanı sıra afetlerin etkilerinin daha da artmasına yol açmıştır. Sel, heyelan, tayfun, fırtına, tsunami ve kuraklık gibi farklı türde afetlere maruz kalan Sri Lanka'da, bu afetlere yönelik risk azaltma, müdahale ve iyileştirme çalışmaları yürütülmektedir. Yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası insan yardım aktörlerinin de katılımıyla gerçekleşen bu faaliyetler, Sri Lanka özelinde Güney Asya'da afet ve insani yardım çalışmaları için karakteristik özellikler içermektedir.

Bu çalışmada, Sri Lanka'nın afetselliği, yakın tarihte yaşadığı afetler, Sri Lanka'da afet yönetimi düzenleyen temel politika metinleri, afet yönetiminden sorumlu temel kurumlar ve bu kurumlar arasındaki iş birliği mekanizmaları incelenecektir. Ayrıca uluslararası yardım aktörlerinin, Sri Lanka'da yürüttüğü çalışmalar ve Türkiye kökenli sivil toplum kuruluşlarının Sri Lanka'daki faaliyetleri sunulacaktır.

* Dr., Araştırmacı, slmnkesgin@gmail.com.

1. Sri Lanka'nın Yönetim Yapısı ve Kamu Yönetimi

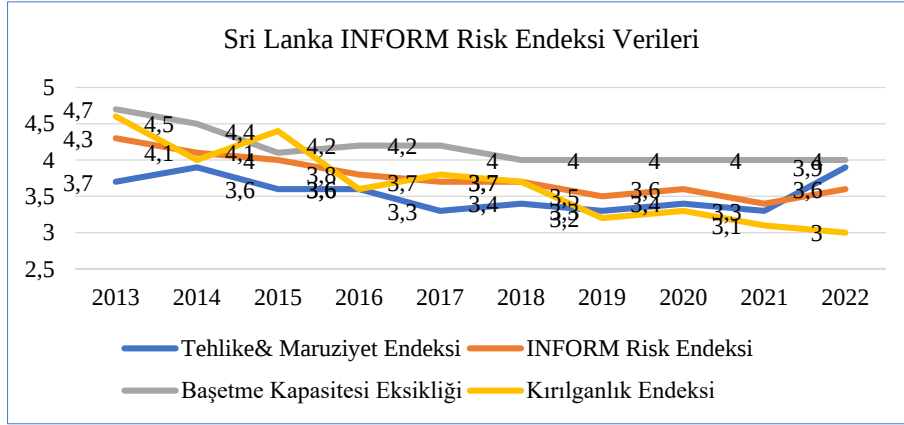
1948 yılında İngiltere'den ayrılarak bağımsız olan Sri Lanka, 1972 yılına kadar Seylan olarak adlandırılmış, 1972 yılından itibaren adı Sri Lanka'ya dönüşmüştür. 65.610 km² yüz ölçümüne ve yaklaşık 22 milyon nüfusa sahip olan ülke, coğrafi olarak bir ada olduğundan herhangi bir kara komşusuna veya kara sınırına sahip değildir. Sri Lanka'nın Kuzeybatı'da Mannar Körfezi ve Palk Boğazı vasıtasıyla Hindistan'la, Güneybatı'da ise Maldivlerle deniz sınırı vardır. Ülke, Batı Asya ile Güneydoğu Asya arasındaki ana deniz rotaları üzerinde yer alması ve derin doğal limanları nedeniyle, antik İpek Yolu üzerinde önemli bir durak olduğu eski tarihlerden beri, stratejik bir konuma sahiptir. Sri Lanka idari olarak Merkez, Doğu, Kuzey Merkez, Kuzey, Kuzeybatı, Sabaragamuwa, Güney, Uva ve Batı isimli dokuz eyaletten oluşmaktadır (UNDAC 2011:12).

2. Sri Lanka'nın Afetselliği

2.1. Afet Türleri

Bir ada ülkesi olan Sri Lanka, sel, heyelan, tayfun, fırtına, tsunami ve kuraklık gibi çok farklı türlerde afet riskine sahiptir. Sri Lanka'daki afetlerin %96'sı sel, heyelan, sıcak hav dalgaları ve kuraklık gibi iklim kaynaklı afetlerdir (UNICEF, 2022) Aynı zamanda hükümet güçleri ve Tamil Kaplanları arasında uzun yıllar süren çatışma ortamı, insani yardıma ihtiyaç duyan, kırılğan kişiler sayısını artırmıştır.

Ülkelerin insani krizlere maruz kalma, bu krizlerden etkilenme ve bu krizlerle başa çıkma kapasitesini karşılaştırmalı bir şekilde analiz eden INFORM Risk Endeksinin 194 ülkeyi karşılaştırmalı olarak değerlendiren analizine göre Sri Lanka, risk skoru en yüksek olan 95. ülkedir. Maruziyet, kırılğanlık ve baş etme kapasitesi açısından yapılan analizlere (0-en az, 5-en çok) göre 3,6 puan ile orta düzeyde riskli ülke kategorisindedir. Yıllara göre Sri Lanka'nın INFORM Risk Endeks skorları şu şekildedir (INFORM, 2021):

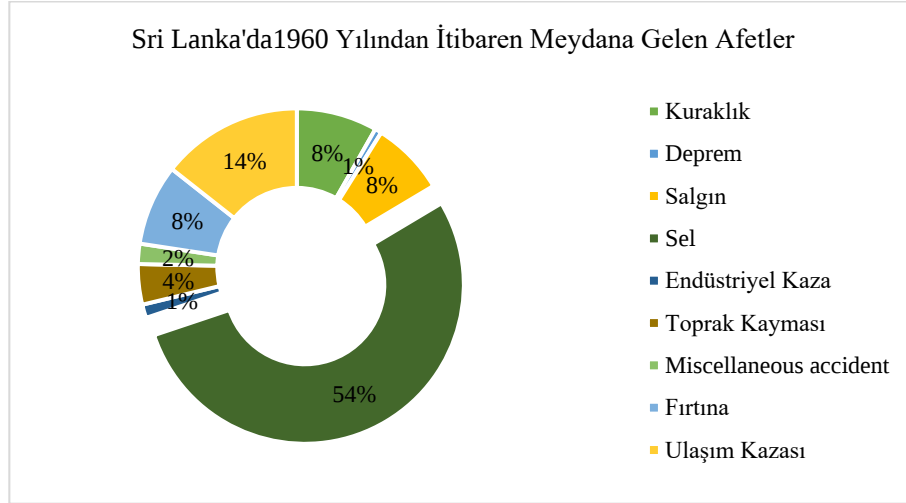
Şekil 1: INFORM Risk Endeksi Verilerinde Sri Lanka

Bu gelişmeler ışığında Sri Lanka'nın afetselliği şu şekilde özetlenebilir:

Sri Lanka'da en sık meydana gelen afetler, ülke genelinde mevsimsel ve yerel sel ve toprak kaymaları, siklonlar, fırtına dalgaları, kuraklıklar ve şiddetli rüzgârlardır. Sri Lanka'nın iki farklı muson mevsimi vardır. Farklı mekânlarda gerçekleşen muson yağmurları sonrasında, genellikle seller meydana gelir. Mayıs-eylül aylarındaki Güneybatı musonu, en çok güney ve Sabaragamuwa illerini etkilerken, Kuzeydoğu musonu (Aralık-Şubat aylarında) sırasında doğu, kuzey ve kuzey-orta iller sele en yatkındır (UNDRR 2019: 2).

Her yıl bol yağış almasına rağmen, ülke genelinde yaşanan kuraklıklar da bir diğer afet türü olarak dikkat çekmektedir. 2016-2017 yıllarında ülke, 20 ilçeyi ve yaklaşık 1,8 milyon insanı etkileyen, son 40 yılın en kötü olayı olarak kabul edilen bir kuraklık yaşamıştır (CFE-DM, 2017). Kuraklık riskine bağlı su kıtlığı, acil sorunlardan biri olarak kabul edilmektedir. Görüldüğü üzere, Sri Lanka'yı iklime bağlı hidro-meteorolojik kökenli afetler, yaygın olarak etkilemektedir (UNDRR 2019:1,2).

EMDAT (2022) afet veri tabanı verilerine göre 1950 yılından itibaren ülkede meydana gelen büyük afetlerin karşılaştırmalı yoğunluğu, aşağıdaki görselde özetlemiştir:

Şekil 2: Sri Lanka'da 1960 Yılından İtibaren Meydana Gelen Afet Türlerinin Yoğunluğu

EMDAT kayıtlarına geçen 146 afetin en sık meydana gelen türü, görselden de anlaşıldığı üzere sellerdir. Sri Lanka'da son yıllarda meydana gelen büyük afetler şu şekilde listelenebilir:

Fırtınalar	• Kuzey Hint Okyanusu tropikal siklonu 2017
	• 1964 Rameswaram Fırtınası
	• 1978 Sri Lanka Fırtınası
	• 2000 Sri Lanka Fırtınası
	• 2003 Sri Lanka Fırtınası
	• Nisha Fırtınası
	• Phyan Fırtınası
	• Nilam Fırtınası
	• Viyaru Fırtınası
	• Wilma Tropikal Depresyonu
	• Roanu Fırtınası
	• Ockhi Fırtınası
	• Burevi Fırtınası
Seller ve Toprak Kaymaları	• 2010 Colombo Selleri
	• 2014 Badulla Toprak Kayması
	• 2014 -2015 Selleri
	• 2016, 2017, 2018 Muson Selleri
Deprem ve Tsunami	• 2004 Hint Okyanusu Depremi ve Tsunamisi
	• 2004 Sri Lanka Tsunami-Demir Yolu Kazası

Tablo 1: Sri Lanka'da Meydana Gelen Büyük Afetler

Bu afetler arasında, 2004 Güney Asya depremi ve tsunamisi, etkileri itibarıyla özellikle incelenmeyi gerektirmektedir:

2.2. 2004 Güney Asya Depremi ve Tsunamisi

26 Aralık 2004 tarihinde, Endonezya'nın Sumatra adası yakınlarında 9.1 büyüklüğünde bir deprem meydana geldi. Hint Okyanusu'nda meydana gelen bu deprem, bilim çevrelerince Güney Asya, Sumatra, Endonezya ya da Sumatra-Andaman Depremi, Asya Tsunamisi, Boks Günü Tsunamisi olarak adlandırılmaktadır. Sekiz, on dakika süren ve bu zamana kadar gerçekleşmiş en uzun deprem olarak kayıtlara geçen bu depremin oluşturduğu tsunami, büyük can kayıplarına ve ekonomik zararlara yol açmıştır. Tarihte en çok ölüme yol açan doğa kaynaklı afetlerden biri olan depremden en fazla etkilenen ülkeler Endonezya, Sri Lanka, Hindistan ve Tayland'dır. USGS'ye göre, depremde ve özellikle de tsunamide, 283.100 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu deprem, yakın zamanın en ölümcül depremi olarak bilinmektedir (Yalçiner, vd 2005: 43-54). Deprem ve tsunaminin en derin etkilediği ülkelerden olan Sri Lanka'da 35 bini aşkın kişi hayatını kaybetmiş, 516 bin kişi yerinden olmuş ve 119 bini aşkın bina yıkılmıştır (IFRC 2013: 14).

2.3. Sri Lanka'da İnsani Durum

Sri Lanka'da insani yardım gündemi açısından öne çıkan diğer konular da mültecilik, yerinden edilme, çatışma sonrası barış inşası, iklim değişikliği, kuraklık, halk sağlığı alanlarıdır. Uzun yıllar süren silahlı çatışma ortamı, Sri Lanka'nın insani yardım gündeminde mültecilik, ülke içinde yerinden edilme gibi konuları da öne çıkarmıştır. 2009 yılında 400 bin olan ülke içinde yerinden edilmiş kişi sayısı, 2019 yılında 27 bin olarak kaydedilmiştir (IDMC, 2022).

Sri Lanka'da okuma yazma oranı %93, ortalama, yaşam süresi 75,5, on sekiz yaş altı çocuk sayısı 6,2 milyon olarak kayıtlara geçmiştir (UNICEF, Sri Lanka Country Profile, 2018). Afetlerin yanı sıra, insani ihtiyaçlar açısından bakıldığında da ülkenin %80'inde kuraklık yaşandığı, beş yaş altındaki çocukların %15'nin yaşının düşük kilolu, kadınların %45'inin aşırı kilolu olduğu görülmektedir (WFP, 2021).

Dünya'daki ülkeleri yaşam süresi, okuryazar oranı, eğitim ve yaşam düzeyi gibi parametrelere göre değerlendiren bir ölçüm olan insani gelişmişlik endeksine (İGE) göre Sri Lanka, dünya genelinde 0,782 puanla 72. sıradadır.

1990 ile 2019 arasında, Sri Lanka'nın İGE değeri yüzde 24,3 artarak 0,629'dan 0,782'ye yükselmiştir. 1990 ve 2019 arasında, Sri Lanka'nın doğumda beklenen yaşam süresi 7,5 yıl, ortalama eğitim süresi, 2,3 yıl ve beklenen eğitim süresi 2,8 yıl artmıştır. Sri Lanka'nın kişi başına düşen GSMH'si 1990 ile 2019 arasında yaklaşık yüzde 229,4 artmıştır (UNDP 2020:2).

3. Sri Lanka'da Afet Yönetimi

3.1. Temel Politika Metinleri

2004 meydana gelen deprem ve tsunami, Sri Lanka'da afet politikalarını doğrudan etkilemiştir. Bunun neticesi olarak, 2005 Afet Yönetim Yasası başta olmak üzere pek çok yasal düzenleme hayata geçirilmiştir. Sri Lanka'da afet yönetimi alanındaki temel politika metinleri şunlardır (Siriwardana, Jayasiri ve Hettiarachchi, 2018:1091-1098):

a. Afet Yönetimi Yasası (2005):

Farklı türlerde afetlere muhatap olan Sri Lanka için 2004 yılındaki Güney Asya depremi ve tsunamisi yıkıcı etkileri olmuş, bunun yanı sıra ülkenin afet politikalarını da doğrudan etkilemiştir. Zira deprem ve ardından yaşanan tsunami, kapsayıcı bir afet risk yönetimi politikasına olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır (Disaster Management Centre 2005, xiii).

2005 tarihli 13 sayılı Sri Lanka Afet Yönetimi Yasası, esas olarak Ulusal Afet Yönetimi Konseyi ve Afet Yönetim Merkezi'nin kurulmasına odaklanmaktadır. Ayrıca teknik danışma komitelerinin atanması, afet yönetim planlarının hazırlanması, afet durumunun ilanı, tazminat verilmesi ve bunlarla bağlantılı konular hakkında kapsamlı bir şekilde tartışır. Kanun, karar verme yetkisini Ulusal Konsey'e, kararları uygulama yetkisini Afet Yönetim Merkezi'ne vermiştir.

b. Ulusal Afet Yönetim Politikası (2010):

Ulusal Afet Yönetim Politikası, Sri Lanka'da afet yönetimi için üzerinde anlaşmaya varılan, kapsayıcı ilkeleri ve çerçeve ilkeleri sunmaktadır. Belge, esas olarak Afet Yönetimi Yasası ve Hyogo Çerçevesi'ne dayanmaktadır. Politika, ulusal ve yerel düzeydeki gereksinimleri göz önünde bulundurarak, afet yönetimi kapsamında beş öncelikli alan belirlemiştir (National Council for Disaster Management, 2010:1-10).

- Afet risk azaltma için uygulama için güçlü bir kurumsal temele sahip, ulusal bir öncelik olmasını sağlayın,
- Afet risklerini belirleyin, değerlendirin, izleyin ve erken uyarıyı iyileştirin,
- Her düzeyde bir güvenlik ve dayanıklılık kültürü oluşturmak için bilgi, yenilik ve eğitimi kullanın,
- Altta yatan risk faktörlerini azaltın,
- Etkili müdahale için afet hazırlığını güçlendirin.

Bu politika, birbiriyle kesişen çok boyutlu, toplu sorumluluk, eşitlik, çeşitlilik, kapsayıcılık, şeffaflık, hesap verebilirlik ve en iyi uygulama uyumu ilkeleri altında düzenlenmiştir. Politika, her beş yılda bir veya büyük bir afet olayından sonra gözden geçirilmeli ve ortaya çıkan ihtiyaçları karşılamak için güncellenmelidir.

c. Ulusal Afet Yönetim Planı (2013-2017):

Afet Yönetimi yasasının gereği olarak Sri Lanka hükümeti tarafından hazırlanan Ulusal Afet Yönetim Planı, afetle ilgili faaliyetlerde pratik uygulamalar için yol gösterici bir belge görevi görmektedir. Afet yönetimi döngüsünün tüm aşamalarını kapsayan ve çoklu paydaş katılımıyla, ülkede Afet Risk Azaltma Çerçevesini oluşturmak ve ilgili programları uygulamak için gerekli olan düzenlemeleri, ilişkileri, mekanizmaları, stratejileri içerir. Planda vurgulanan ana alanlar, afet risk azaltma, hazırlık, acil durum operasyonları ve yardım, iyileştirme ve yeniden inşa gibi afet sonrası faaliyetlerdir.

Plan, “Afet Risk Yönetimi Çerçevesi”, “Tehlike, Kırılganlık ve Risk Analizi”, “Tahmin ve Erken Uyarı”, “Afet Risk Azaltma”, “Kalkınma ve İklim Değişikliğine Uyum”, “Acil Durum Operasyonları”, “Afet Yönetimi Planlama”, “Acil Yardım, İyileştirme ve Yeniden İnşa”, “Eğitim ve Farkındalık Artırma” olmak üzere dokuz bölümden oluşmaktadır (Disaster Management Centre, 2014: 10-13).

Başlıklardan da görüleceği üzere, planın afet konusuna yaklaşımı tehlike, kırılganlık ve risk değerlendirmesi, çoklu tehlike erken uyarı sistemleri, afet hazırlığı ve müdahale planlaması, afet azaltma ve kalkınma planlamasına entegrasyon gibi tüm yönleri içerir.

d. Sri Lanka Kapsamlı Afet Yönetim Programı (2014-2018):

Ülkenin 2004 sonrası afet yönetimi alanında yaşadığı tecrübelerle dayanarak UNDAC'ın (Birleşmiş Milletler Afet Değerlendirme ve Koordinasyonu), 2011 yılı raporundaki öneriler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Programın amacı, yasal ve kurumsal sistemler oluşturmak, savunmasız toplulukları afetlere hazırlamak ve afet risklerini en aza indirmeye yönelik çabaları artırmaktır. Programın temel bileşenleri şunlardır (Ministry of Disaster Management 2014: 18):

- Politika ortamı ve yasal/kurumsal çerçeve,
- Çoklu tehlike erken uyarısı ve etkili yaygınlaştırma,
- Tehlike, kırılganlık ve risk değerlendirmesi,
- Afet zararlarını azaltma ve afet risk azaltma çalışmalarının kalkınma çalışmalarına dâhil edilmesi,
- Yeniden yapılanma ve rehabilitasyon,
- Eğitim ve farkındalık yoluyla her düzeyde hedeflenen, etkili kapasite geliştirme,
- Hazırlık ve müdahale,
- Sonuç odaklı izleme ve değerlendirme,

3.2. Afet Yönetiminde Kurumlar: Merkezî Yönetim, Bölgesel Yapılar

Sri Lanka'da afet çalışmalarından sorumlu temel kurum, Afet Yönetimi Bakanlığıyken, 2019 yılında yapılan düzenleme ile afet çalışmalarından sorumlu temel idari birim, Sri Lanka Millî Güvenlik ve Afet Yönetimi Bakanlığı olarak güncellenmiştir. Bu bakanlık içinde yer alan Afet Yönetimi Merkezi, afet çalışmalarının koordinatör kurumudur. İlgili tüm paydaşların katılımıyla, afet riskini azaltmaya yönelik ulusal ve alt ulusal düzeydeki programları uygulama ve koordine etme sorumluluğu ile yetkilendirilmiştir.

Afet Yönetim Merkezi'nin (DMC) ana faaliyetleri, acil müdahale, yardımların koordinasyonu, araştırma ve geliştirme, erken uyarı çalışmaları diğer kilit kurumlarla iş birliği konularıdır.

Afet Yönetimi Yasası'na göre Afet Yönetimi Merkezi'nin görevleri şunlardır:

- Afet azaltma, müdahale ve kurtarma için dış destekli projeleri başlatmak ve koordine etmek,
- Bu sorumluluğun zamanında yerine getirilmesini sağlamak için Bakanlıklar, Devlet makamları ve kuruluşları, özel sektör kuruluşları, STK'lar ve diğer tüm ilgili kuruluşlarla irtibat kurmak,
- Doğal ve insan kaynaklı afetlerle ilgili yardım faaliyetlerinin koordinasyonu ve yönetimi,
- Doğal afetler ve insan kaynaklı afetler konusunda farkındalık programlarını koordine etmek,
- Erken uyarı sistemlerini koordine etmek,
- Afet yönetimi, yardım hükümleri ve insan haklarının teşviki ile ilgili olarak sivil toplum kuruluşlarının ve sosyal yardım gönüllü kuruluşlarının faaliyetlerinin denetimi,
- Aşağıda belirtilen konularda Bakanlıklar, Daireler ve Kamu Kurumları, İl Encümeni, Yerel Yönetimler aracılığıyla afet yönetimi ve insan hakları alanlarında sivil toplum kuruluşları ve sosyal yardım gönüllü kuruluşlarını koordine etmek ve bu kurumlara yardım etmek:
 - Tehlike haritalama ve risk değerlendirmesi
 - Bilgi yönetimi
 - Risk azaltma
 - Erken uyarı yayılımı
 - Afet durumlarında etkin müdahale için hazırlık
 - Acil durum operasyonları yönetimi
 - Afet sonrası afet sonrası faaliyetlerin yönetimi

Afet çalışmalarında koordinasyonu kolaylaştırmak ve Afet Yönetim Merkezi faaliyetlerini etkili bir şekilde uygulamak için ülke genelinde farklı idari ölçeklerde komiteler kurulmuştur. Ayrıca, alt ulusal düzeyde afet riski azaltma (DRR) faaliyetlerini yürütmek üzere tüm ilçelerde İlçe Afet Yönetimi

Koordinasyon Birimleri (DDMCU), kurulmuştur. Afet Yönetimi Merkezi Ulusal Bina Araştırma Kurumu (NBRO), Meteoroloji Dairesi (DoM) ve Ulusal Afet Yardım Merkezi (NDRC) ile doğrudan irtibatlı ve koordineli olarak çalışmaktadır.

Ayrıca afet türüne göre değişmekle birlikte şu kurumların da afet yönetiminde önemli rolleri vardır:

- Meteorolojik Tehlikeler: Meteoroloji Dairesi (WMO Odak Noktası)
- Heyelan Tehlikeleri: Ulusal Yapı ve Araştırma Kurumu (NBRO)
- Deprem Tehlikeleri: Jeolojik Etüt ve Maden Bürosu (GSMB)
- Kıyı ve Deniz Seviyesi İle İlgili Tehlikeler: Sahil Koruma Dairesi/Ulusal Su Kaynakları Araştırma ve Geliştirme Ajansı (NARA)
- Tsunami: Meteoroloji Dairesi (IOTWS Odak Noktası)
- Nehir Sel Tehlikeleri: Sulama Dairesi Başkanlığı
- Fırtına/Kentsel Drenaj Tehlikesi: Sri Lanka Arazi Islah ve Geliştirme Kurumu (SLLRSC)
- Sağlıkla ilgili Tehlikeler: Sağlık Bakanlığı (SB)

4. Sri Lanka’da Afet, İnsani Yardım ve Kalkınma Çalışmaları

4.1. Uluslararası Kurumlar

Sri Lanka’da faaliyet gösteren uluslararası kurumlar, Birleşmiş Millet kurumları; FAO, ILO, UN Woman, UNDP, UNHCR, UNFPA, UNICEF, WFP, WHO’dur. Uluslararası sivil toplum kuruluşları açısından bakıldığında, 167 adet uluslararası sivil toplum örgütünün kayıtlı olduğu görülmektedir¹. CARE, OXFAM, Islamic Relief gibi önde gelen hemen her uluslararası sivil toplum kuruluşunun Sri Lanka’da çalışmalar yürüttüğü görülmektedir.

Dünya Tarım Örgütü, 1978 yılından itibaren tarım, balıkçılık, ormancılık ve çevre sektöründe destek çalışmaları yürütmektedir (FAO, 2022). 1988

¹ Sri Lanka’da kayıtlı uluslararası sivil toplum kuruluşları listesi için:
<http://www.ngosecretariat.gov.lk/>

yılında Sri Lanka’da ofisini kuran Uluslararası İşçi Örgütü “insana yakışır iş temasıyla” iş piyasaları, çocuk işçiliği, çalışan hakları, geçim kaynağı geliştirme konularında projeler yürütmektedir (ILO 2018, 9: 10). 2014 yılından itibaren Sri Lanka’da çalışmalarını sürdüren UN Women, kadınların toplumsal hayata katılımı, kadın hakları, barış inşası konusunda çalışmalar yürütmektedir (UN Women, 2021). Sri Lanka ofisini 1967 yılında açan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları doğrultusunda yoksulluğun azaltılması, insanların ve çevrenin korunması, dirençlilik, konusunda kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları ile iş birliği halinde çalışmalarını sürdürmektedir (UNDP, 2022). Uzun süren çatışma ortamı nedeniyle ülke içinde yerinden edilen ve Sri Lanka’ya geri dönüş yapmak isteyen kişilere yönelik çalışmalar yürüten Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, bu kişiler için koruma, savunuculuk, haklara erişim desteği çalışmaları yürütmektedir (UNHCR, 2022). Çocukların eğitime ve sosyal koruma sistemine erişimi ve sağlıklı beslenmeleri konusunda çalışmalar yürüten Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu, 1950’li yıllardan itibaren Sri Lanka’da çalışmalarını sürdürmektedir (UNICEF 2022, 8-10). Dünya Gıda Örgütü de beslenme, sosyal koruma, acil müdahale, dirençlilik alanlarında çalışmalarını sürdürmektedir (WFP, 2021). 1952 yılından itibaren Sri Lanka’da faaliyetlerini sürdüren Dünya Sağlık Örgütü, ülkede sağlık sisteminin güçlendirilmesi amacıyla sağlık politikalarının geliştirilmesi ve sağlık alanında teknik destek sağlanması konularında çalışmalarını sürdürmektedir (WHO, 2021).

Sri Lanka’da afet-insani yardım alanında çalışmalar sürdüren bir diğer aktör de Kızılhaç Kızılay Hareketidir. 1936 yılında İngiliz Kızılhaçı’nın bir şubesi olarak kurulan Sri Lanka Kızılhaçı, Uluslararası Kızılhaç Kızılay Dernekleri Federasyonu (IFRC) ile iş birliği halinde afete hazırlık, afet risk azaltımı, afet sonrası iyileştirme, dirençlilik konularında çalışmalarını sürdürmektedir (IFRC 2013,15-20). Uluslararası Kızılhaç Komitesi de çatışma sonrası barış inşası, koruma çalışmaları başta olmak üzere insancıl hukuk alanında çalışmalarını sürdürmektedir (ICRC, 2021).

5. Türk Aktörlerin Sri Lanka’daki İnsani Yardım Çalışmaları

Türk aktörlerin Sri Lanka’daki afet ve insani yardım çalışmaları, 2004 yılında meydana gelen Güney Asya tsunamisinin ardından yoğunlaşmıştır. Depremi ardından Kızılhaç başta olmak üzere İHH, Deniz Feneri, LİDAM

Arama-Kurtarma ve GEA gibi sivil aktörler, afet sahasında arama kurtarma, acil yardım ve iyileştirme çalışmalarını uygulamıştır.

2004 yılında Hint Okyanusu'nda gerçekleşen ve Sri Lanka'yı olumsuz etkileyen tsunami felaketi sonrasında, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın başbakan olarak gerçekleştirdiği 2005 tarihli ziyaret, iki ülke arasında devlet başkanlığı düzeyindeki ilk ziyaret olarak kayıtlara geçmiştir (CNNTÜRK, 2005). Bu ziyaret, Türkiye'den insani yardım kurumlarının Sri Lanka'daki afet ve acil durumları müdahale sürecini hızlandırmıştır. Arama kurtarma ekipleri, akut dönemin ardından Türkiye'ye dönerken Kızılay ekipleri, iki yıl boyunca afet bölgesinde çalışmalarını sürdürmüştür.

6. Kızılay'ın Sri Lanka Çalışmaları

Türkiye'nin en köklü insani yardım kurumu olan Türkiye Kızılay Derneği, Güney Asya Depremi'nin ardından 03.01.2005 tarihinde Endonezya, Tayland ve Sri Lanka'ya hareket etmiştir. Sri Lanka'ya hareket eden Kızılay insani yardım ekibi, 05.01.2005 tarihinde Kolombo'ya ulaşarak çalışmalarına başlamıştır.

Yardım çalışmalarının finansmanı için “Asya Ağlıyor! Yüzyılın Felaketine Yardım Elini Uzat” yardım kampanyası düzenlemiştir. Kampanya kapsamında bireyler, iş adamları, ticaret ve sanayi odaları yardım çalışmalarına katkı sağlamıştır (Hürriyet, 2005). Kampanyaya 1 milyonu aşkın kişi katkı sağlamıştır (IHA, 2006).

“Asya Ağlıyor” kampanyası, Kızılay'ın SMS yoluyla bağış toplamaya başladığı ilk insani yardım kampanyası olarak kayıtlara geçmiştir.

Afet hakkında farkındalık uyandırmak ve yardım çalışmalarına katkı sağlamak amacıyla Kızılay tarafından bir konser de düzenlenmiştir. Yedikule Zindanları'nda, Güney Asya felaketzedeleri yararına on iki saat sürecek bir yardım konseri düzenlendi (İnternethaber, 2005).

Sri Lanka'da Kızılay tarafından yürütülen insani yardım çalışmaları, akut dönemde yapılan çalışmalar ve iyileştirme çalışmaları olmak üzere iki ana grupta ele alınabilir.

i. Sağlık Faaliyetleri

Afet sonrası akut dönemde sağlık hizmeti vermek üzere Kızılay tarafından bir sahra kliniği Sri Lanka'ya gönderilmiştir. Afetten etkilenenlere

sağlık hizmeti sunmak ve risk altındaki bölgelerin zarar görebilirliğini azaltmak amacıyla acil cerrahi hizmetleri, halk sağlığı çalışmaları yürüten sahra hastanesinde Türk Sağlık ekibi ve Sri Lanka Kızılhaçı gönüllüsü dört doktor hizmet vermiştir. Ayrıca iki ambulansın oluşan mobil sağlık ekipleri de Kalatura Bölgesi'nde sağlık hizmeti sunmuştur (Kızılay, Kızılay 2005 Afet Raporu, 2006).

Sağlık hizmetleri için gerekli olan hijyen malzemeleri, klor tabletleri, muhtelif ilaç ve sarf malzemesi içeren yardım malzemeleri, tıbbi sarf, laboratuvar malzemeleri, tıbbi demirbaş, elektrik teçhizatı, çadır 14 Ocak, 26 Ocak ve 30 Ocak 2005 tarihlerinde Genelkurmay Başkanlığına ait C-130 tipi bir askerî uçakla Sri Lanka'ya gönderilmiştir (Kızılay, 2006: 44,45).

ii. Barınma Faaliyetleri

Afetzedelerin uzun dönemli barınma ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla, Matara ve Ampara Bölgesi'nde kalıcı konutlar inşa edilmiştir. TOKİ denetiminde gerçekleştirilen ve toplam 2.250 kişiye kalıcı barınma imkânı sağlayan konut projesinde, 450 adet tek katlı müstakil konut, dispanser, iki katlı yirmi iki dükkânlı bir ticaret merkezi, kütüphane, tek katlı bir anaokulu, toplum merkezi, tapınak, misafirhane, kanalizasyon arıtma tesisi ve gübre çıkarma ünitesi, betonarme gömme su deposu, betonarme su deposu bulunmaktadır (Kızılay, 2007: 73).

450 konutluk Matara-Midigama Türk Köyü projesinin temeli, 25.07.2005 tarihinde atılmış, 23.12.2006'da tamamlanarak Devlet Bakanı Mehmet Ali Şahin'in katıldığı törenle sahiplerine teslim edilmiştir. Bölgede, ayrıca tsunamiden zarar görmüş üç okul onarılmıştır. Sri Lanka'nın Midigama Türk köyü haricinde, Endonezya'da da 700 ve 300 konutluk kalıcı konut projeleri hayata geçirilmiştir (İHA, 2006).

Matara Türk Köyü'ne benzer şekilde, Ampara-Kalmunai Bölgesi'nde de başka bir konut projesinin hayata geçirilmesi için 16.03.2005 tarihinde bir mutabakat metni imzalanmıştır. Ancak ülkenin kuzeyinde ve doğusunda (Ampara Bölgesi ve çevresi) terör saldırılarının artması nedeniyle Ampara konut projesi iptal edilmiştir (Kızılay, 2007:74).

iii. Psikosyal Destek Faaliyetleri

Sri Lanka'ya ilk giden Kızılay ekibinin değerlendirmelerine binaen, 30 Ocak 2005 tarihinde iki sosyal hizmet uzmanı ve bir psikologdan oluşan

Kızılay Psikososyal Destek Ekibi, afet bölgesine intikal etmiştir. Kalutara Bölgesi'nde psikososyal destek çalışmaları yapan diğer kurumlarla ortak bir yaklaşım benimseyen Kızılay ekipleri, öncelikle ihtiyaç tespiti çalışması yapmıştır. Bu doğrultuda Kalutara Bölgesi'nde Calvari, North Payagala Köyü, Malegoda Köyü, Ethanamadella Kampı, Kuzey Payagala Köyü, Princess Grace yetimhanesi ziyaret edilmiş, bölgede bulunan psikososyal destek hizmetleri yürüten kurumlar, sivil toplum kurumları ile görüşülmüş ve bölgede afetin yaşandığı yerleşim yerlerindeki afetzedelerle ve toplum liderleri ile görüşmeler yapılmıştır. Bu çalışmalar neticesinde, bölgede bir toplum merkezi planlanmıştır. Ancak inşa edilen Türk Köyü içinde de bir toplum merkezi projesi olması nedeniyle bu proje iptal edilmiştir.

Psikososyal müdahale çalışmaları kapsamında yürütülen çalışmalar, şu şekilde özetlenebilir:

- Psikiyatrik Vakaların Yönlendirmesi: Kalutara Hastanesi Başhekimi ve psikiyatri kliniği ile yapılan görüşmeler sonucunda, hastaların yerel hastanenin psikiyatri kliniğine tarafımızdan sevk işleminin yapılabilmesi sağlanmıştır. Kızılay sağlık polikliniğine gelen hastalarda psikosomatik rahatsızlıkları olan ya da direk psikolojik destek almak için gelenlerin Kalutara Devlet Hastanesine yönlendirilmeleri yapılmıştır.
- Broşürler: Çalışana Destek ve Krizle Başa Çıkma broşürlerinin lisanslı tercümanlar tarafından Türkçeden Sinhala'ya çevrilmesi tamamlanmış ve 3.000'er adet basılmıştır. Ayrıca, Kalutara Şubesi Gönüllülerine yönelik Çalışana Destek odaklı paylaşım grubu yapılmış ve yirmi dört gönüllünün katılımı sağlanmıştır.
- “Tsunami Çocuklarından Türk Kızılayı'na Mektup” Etkinliği, “Köyden Köye Projesi” gibi çalışmalarla da afetzedelerin iyi olma hâlini geliştirecek çalışmalar yürütülmüştür (Kızılay, 2006: 45)

Kızılay ekipleri, afet bölgesinde ayrıca Acil Yardım-Eğitim-Altyapı-Şube Geliştirme Faaliyetleri de yürütmüştür. Acil yardım faaliyetleri kapsamında Matara, Kalutara, Hampantota, Kolombo, Ampara'da hijyen kitleri de ihtiyaç sahiplerine dağıtılmıştır. Eğitim destek faaliyetleri kapsamında da Kalutara Bölgesi'ndeki ihtiyaç içindeki ailelerin çocuklarını desteklemek amacıyla çanta, kırtasiye malzemesi ve okul üniforması dağıtılmıştır.

Kızılay'ın Sri Lanka'da yürüttüğü çalışmalar, bağışlarla finanse edilmiş olup, toplam bütçesi 8.675.345,64 Amerikan dolarıdır. Aşağıdaki tabloda sektörlere göre bütçe kalemleri sunulmuştur:

Tablo 2: Kızılay'ın Sri Lanka'da Afet Müdahale Harcamaları (Kızılay, 2007: 77).

SEKTÖR	USD
Acil Yardım	265.376
Eğitim Altyapı Destek	122.088
Şube Geliştirme	8.342
Sağlık, Su Ve Sanitasyon	354.359
Yeniden Yerleşim Ve Restorasyon	6.539.745
Psikososyal Destek	20.825
Operasyon Destek Hizmetleri	1.364.607
TOPLAM	8.675.345,64

7. Türk Kökenli Yardım Kuruluşlarının Sri Lanka'daki Diğer Çalışmaları

Türkiye'nin Sri Lanka'ya yönelik afet ve insani yardım çalışmaları, 2004 depremi sonrasında da devam etmiştir. Bu kapsamda, özellikle kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları tarafından afetlerde ve ülke içindeki çatışmadan etkilenen bölgelere yönelik insani yardım ve kalkınma çalışmaları yürütülmüştür.

Sri Lanka'da yaşanan iç savaş döneminde yerlerinden edilen Müslüman halkın terk ettikleri bölgelere geri dönüşlerinde, barınma ihtiyaçlarını karşılamak üzere 2015 yılında TİKA tarafından Mannar'da 100 konutluk Türk Köyü inşa edilmiştir. Ayrıca TİKA tarafından Sri Lankalı Balıkçılara Ekipman Desteği, Çiftçilere Ekipman Desteği gibi geçim kaynağı geliştirme çalışmaları gerçekleştirilmektedir (TİKA, 2021). 2016'da meydana gelen sel felaketi sonrasında Kızılay tarafından da insani yardım desteği ulaştırılmıştır (Kızılay, 2016).

İHH (2010) Sri Lanka yetimlere yönelik destek çalışmaları, eğitim çalışmaları ve geçim kaynağı geliştirme çalışmaları sürdürmektedir. Diyanet Vakfı (2021), su kuyusu, gıda desteği çalışmaları yürütmektedir. Deniz Feneri (2016) ve Sadaka Taşı (2013) tarafından, gıda desteği ve yetimhane çalışmaları yürütülmektedir. Dünya Doktorları (2021), temel düzeyde sağlık hizmeti ve ilaç desteği çalışmaları sürdürmektedir.

SONUÇ

İçinde bulunduğu coğrafya gereği farklı türlerde afetlere maruz kalan Sri Lanka, kuraklık, sel, deprem gibi birçok farklı türde afete sıklıkla maruz kalan bir ülkedir. 2004 yılında meydana gelen Güney Asya depremi ve ardından yaşanan tsunami, ülke genelinde büyük etkiler meydana getirmiştir. Depremi yanı sıra, ülkede meydana gelen çatışmalar nedeniyle yaşanan insani krizler, Sri Lanka'nın küresel insani yardım gündeminde önemli ülkelerden biri olarak konumlanmasına yol açmıştır. Bu yönüyle, ülkede kamu kurumlarını merkeze alarak kurumsallaşan uluslararası kurumların katkılarıyla şekillenen önemli bir afet yönetimi ve insani yardım tecrübesinin olduğu da söylenebilir.

2005 yılında çıkarılan Ulusal Afet Yönetimi Yasası gereğince, afet yönetimi politika dokümanları ülkenin afet yönetimi çalışmalarına zemin oluşturmuş ve yön göstermiştir. Risk Yönetimi Odaklı Afet Politikaları yaklaşımıyla hazırlanan bu politika dokümanlarında, veri temelli politika, erken uyarı, farkındalık artırma, eğitim ve afet riski azaltma yaklaşımlarının belirgin bir şekilde öne çıktığı görülmektedir.

Güney Asya'da, Türkiye ile özel ve tarihsel bağları olan Sri Lanka'nın Türkiye ile ilişkisinde önemli bileşenlerden biri de bu afet ve insani yardım bağıdır. Kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları, ihtiyaç anında Sri Lanka halkının yanında olmaya gayret etmektedir. Bunun en belirgin örneği, Güney Asya Tsunamisi sonrasında başta Kızılay olmak üzere Türkiye'den yola çıkan insani yardım kurumlarının çalışmalarında görülmektedir.

Güney Asya Depremi ve Tsunamisi sonrasında Kızılay ekipleri tarafından acil durum ve uzun dönemli iyileştirme çalışmaları kapsamında eğitim, sağlık, kapasite geliştirme, geçim kaynağı geliştirme konularında çalışmalar yürütülmüştür. Sri Lanka Kızılhaçı ile iş birliği halinde yürütülen bu çalışmaların en öne çıkanı, 2006 yılında açılan Türk Köyü projesidir. 450 konutluk Türk köyü yaşam, ticaret ve ibadet, oyun alanları ile Matara bölgesinde depreme etkilenen kişilerin yeni yaşamları kurmalarını kolaylaştırmıştır.

Sri Lanka ile kurulan bu bağın iki ülke arasındaki etkileşimi artırdığı ve karşılıklı dayanışma ile insani krizlerin önüne geçilmesi ve etkisinin azaltılmasının bir örneğini teşkil ettiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- CNNTÜRK (2005). "Kızılay'dan Sri Lanka'ya 500 konut " <https://www.cnnturk.com/2005/turkiye/02/11/kizilaydan.sri.lankaya.500.konut/71776.0/index.html>, [11 Şubat 2005].
- Deniz Feneri (2016). "Sri Lankalı Yetimlere Türk Şefkati", https://www.denizfeneri.org.tr/haberler/sri-lankali-yetimlere-turk-sefkati_4274, [26 Kasım 2016].
- Disaster Management Centre (2005). *Towards a Safer Sri Lanka: A Road Map for Disaster Risk Management*, Colombo: Government of Sri Lanka.
- EMDAT (2022). "EM-DAT Disaster Dataset", <https://public.emdat.be/>, [10.03.2022].
- FAO (2022). "FAO Sri Lanka", <https://www.fao.org/srilanka/fao-in-sri-lanka/en/>, [10 Ocak 2022].
- Hürriyet (2005). "Asya ağlıyor, elini uzat", <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/asya-agliyor-elini-uzat-286805> adresinden alındı, [20 Şubat 2022].
- ICRC (2021). "Sri Lanka", <https://www.icrc.org/en/where-we-work/asia-pacific/sri-lanka>, [30 Aralık 2021].
- IDMC (2022). "Global Internal Displacement Data", <https://www.internal-displacement.org/countries/sri-lanka>, [10.10.2022].
- IFRC (2013). "Stronger together", <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Stronger%20together.pdf>, [15.01.2022].
- IHH (2006). "Weligama:Sri Lanka'daki Türk Köyü Törenle Açıldı", <https://www.haberler.com/weligama-sri-lanka-daki-turk-koyu-torenle-acildi-haberi/>, [15 Şubat 2022].
- IHH (2010). "IHH Ekipleri Sri Lanka'da", <https://ihh.org.tr/haber/ihh-ekipleri-sri-lankada-1272>, [17.01.2022].
- ILO (2018). *Decent Work Country Programme*, Colombo: International Labor Organisation.
- INFORM (2021). "Country Risk Profile", <https://drmhc.jrc.ec.europa.eu/inform-index/INFORM-Risk/Country-Risk-Profile>, [20.01.2022].
- İnternethaber (2005). "12 saat aralıksız yardım konseri", <https://www.internethaber.com/12-saat-araliksiz-yarim-konseri-1107494h.htm>, [12.02.2022].
- Kızılay (2006). *Kızılay 2005 Afet Raporu*. Ankara: Türkiye Kızılay Derneği.
- Kızılay (2007). *Kızılay 2006 Afet Raporu*. Ankara: Türkiye Kızılay Derneği.
- Kızılay (2016). "Sri Lanka'daki Selzedelere Yardımlar Sürüyor", <https://www.kizilay.org.tr/Haber/HaberDetay/2828>, [21.02.2022].

- Ministry of Disaster Management (2014). *Sri Lanka Comprehensive Disaster Management Programme*. Kolombo: Ministry of Disaster Management.
- Sadaka Taşı (2013). "Sri Lankalı Yetimleri Sevindirdiler", <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/sri-lankali-yetimleri-sevindirdiler/230997>, [10.02.2022].
- Siriwardana, C., Jayasiri, G., & Hettiarachchi, S. (2018). "Investigation of efficiency and effectiveness of the existing disaster management frameworks in Sri Lanka". *Procedia Engineering*, 212:1091-1098.
- TİKA. (2021). " Sri Lanka Türk Köyü'nde Anaokulu Sağlık Ocağı ve Çocuk Oyun Alanı Hizmete Açıldı", https://www.tika.gov.tr/tr/haber/sri_lanka_turk_koyu'nde_anaokulu_saglik_ocagi_ve_cocuk_oyun_alani_hizmete_acildi-40229, [15.01.2022].
- UN Women (2021)."Sri Lanka", <https://asiapacific.unwomen.org/en/countries/sri-lanka>, [14.01.2022].
- UNDAC (2011). *UNDAC Disaster Response Preparedness Mission to Sri Lanka*. Geneva: UN Disaster Assessment and Coordination.
- UNDP (2020). *Human Development Report 2020- Sri Lanka*, New York: UNDP.
- UNDP (2022)."Sri Lanka", <https://www.lk.undp.org/content/srilanka/en/home.html>, [25.02.2022].
- UNDRR (2019). *Disaster Risk Reduction in Sri Lanka Status Report*, UN Office For Disaster Risk Reduction.
- UNHCR. (2021)."Sri Lanka", <https://www.unhcr.org/sri-lanka.html>, [08.02.2022].
- UNICEF. (2018). *Sri Lanka Country Profile*. New York: UNICEF.
- UNICEF. (2022)."Sri Lanka needs stronger disaster preparedness and response to combat climate change", <https://www.unicef.org/srilanka/press-releases/sri-lanka-needs-stronger-disaster-preparedness-and-response-combat-climate-change>, [19.01.2022].
- UNICEF (2022). "UNICEF in Sri Lanka ", <https://www.unicef.org/srilanka/>, [24.02.2022].
- WFP (2021). "Sri Lanka"<https://www.wfp.org/countries/sri-lanka>, [19.02.2022].
- WHO. (2021). "WHO Sri Lanka", <https://www.who.int/srilanka/about-us>, [21.01.2022].
- Yalçın, A. C., Ersoy, Ş., Perinçek, D., Presateya, G., Hidayet, R., & Mcdaoo, B. (2005)."26 Aralık 2004 Güney Asya Depremi Ve Tsunamisinin Saha Gözlemleri". *Türkiye Mühendislik Haberleri*, 4:43-54.

SRI LANKA MUTFAK KÜLTÜRÜ

Çağla ÖZER*

Sri Lanka'nın iklimi, okyanus rüzgârlarının yumuşatıcı etkileri nedeniyle tropikal ve sıcak olup, ülke diğer tropikal ülkelere benzer şekilde çok çeşitli bitki türlerine sahip olmuştur. Hint Okyanusu'nun ortasındaki kritik konumu ve Hint Yarımadası'nın güneyindeki koruyucu doğal limanları, flora ve fauna zenginliği birçok gezgin, kâşif ve bu vesile ile ticareti bu adaya çeken unsurlar olmuştur. Coğrafya ve haritacılık tarihinde önemli bir kişi olan Claudius Ptolemy (2. yüzyıl) tarafından çıkarılan haritada, adanın mutlak koordinatları belirtilmiş ve tarih boyunca farklı ülkeler bu adaya farklı isimler vermişlerdir; Taprobane (Yunan), Serendib (Fars, Arap), Simhaladvipah (Sanskrit), Ceilão (Portekiz), Seylan (İngiliz), Thambapanni (Mahavamsa) ve 1972 yılından bu yana Sri Lanka (Sinhala) veya İlankei (Tamil) adını almıştır (Mihiranie vd. 2020).

Tarih, toplum, kültür üçgeninde gelenek ve göreneklerin bir parçası olarak günümüze kadar uzayan ve gelişen süreçte, toplumları bize anlatan en önemli parçalardan biri mutfak kültürüdür. Atalarının 2.500 yıl önce kuzey Hindistan'dan gelip bu topraklara yerleştiğinde uzun saçaklı palmyelerin uzandığı kumsallar, kumluk ovalar ve çeltik tarlaları günümüzde, Asya mutfağının temel özellikleri ile harmanlanmış bir mutfak kültürü yaratmıştır. Tüm ülke genelinde deniz ürünleri, sebze, pirinç ve baharatlar ön planda olup, bağımsızlığın kazanıldığı 1948 yılına kadar ve hâlen günümüzde de var olan farklı toplumlar, dinler ve etnik kültürlerin etkisi ile çeşitlenen bir mutfak kültürüne sahiptir. Sri Lanka mutfak kültürü olarak ele alınacak bu bölümde, toplumun etnik yapısı, bunun etkileri dolayısıyla şekillenen yemekler, beslenme alışkanlıkları, adaya özgü kullanılan malzemelerin çeşitliliği ve dolayısıyla çeşitlenen yemekler, isimleri verilerek olarak incelenecektir.

* Dr. Öğr. Üyesi, İstinye Üniversitesi, Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, İstanbul.

Toplumsal Yapı ve Beslenme Alışkanlıkları:

Sri Lanka, geleneksel olarak üç iklim bölgesine genelleştirilmiştir; güneybatı bölgesinde “Islak Bölge”, ülkenin kuzey ve doğu bölgelerini kapsayan “Kuru Bölge”, ağırlıklı olarak merkezî tepelerin eteklerinde uzanan “Ara Bölge”. Bölgeler bağıl nem, sıcaklık, yağmur, toprak ve bitki örtüsü açısından da çeşitlilik göstermekte olup pirinç, tahıllar, bakliyat, sebzeler, kök ve yumru bitkiler, baharatlar ve meyveler gibi gıda ürünleri açısından zengin bir tarımsal biyolojik çeşitliliğe yol açmıştır (Marambe vd. 2015).

MÖ 3. yüzyılda Budizm'in yeniden doğuşu ve sonraki istilalar, işgaller, kraliyet ile yabancı milletler arasındaki evliliklerin, ada yemek kültürüne derin bir etkisi ve önemli katkısı oldu. İç ve dış ticaret, önceleri Arap, Roma, Doğu (Oryantal), Orta Asya ve Hint bazlı olsa da 18. yüzyıla kadar ada yönetiminde yer alan Avrupa ülkelerinin (Portekiz, Hollanda ve İngiltere) yemek kültürünün etkileri sıklıkla görülmüştür. Antik çağlardan beri var olan Budizm ve Hinduizm ile ardından İslam ve Hristiyanlığın tanıtılmasıyla birlikte yemek kültürü, dinî inanışlar, gelenekler ve tabular çerçevesinde çizilmiştir (Mihiranie vd. 2020). Sri Lanka'nın bu etnik kökenli ve çok dinli yapısında dağılım, aslında sayısı 20'ye yakın olan etnik gruplar içinde ağırlıklı olan üçü; Sinhalase (%75), Tamil (%15), Müslüman (%9) ana gövdeyi oluşturmakta olup, %70'i Budist, %13'ü Hindu, %10'u İslam ve %7'si Hristiyanlardan oluşmaktadır (Alahakoon vd. 2016). Bu yapıda, dinî inançların belirli bir grubun et tüketim modeli üzerindeki güçlü etkisi, dinî inançların özellikle sığır eti ve domuz eti tüketiminin baskılanmasına neden olduğu görülür.

Şekil-1'de verilen harita incelendiğinde;

Çeltik tarımı olan alanlarda; tüm öğünlerde pirinç tüketimi yaygın olup, kurakkan (Doğu ülkelerine has bitter tadı olan hububat çeşidi, parmak darı olarak da bilinir), maş fasulyesi, börülce ve mısırın bu bölgelerde fazlaca tüketilmediği bilinir. Pirinç, özellikle kahvaltıda ön plandadır ve pirinç bazlı pittu, rotti, string hoppers, milk rice kahvaltısı, öğlen ve akşam yemeklerinde mutlaka vardır (Jayatissa vd. 2014).

Sri Lanka'da en bilinen tarım şekli çeltik tarımıdır. Bunu, daha popüler olan "chena ekimi" olarak adlandırılan münavebeli ve seçilen bir arazi parçasının geçici olarak ekildiği, ardından terk edildiği ve doğal bitki örtüsüne dönmesine izin verilerek, ekimin başka bir arsaya kaydırıldığı insanoğlunun bildiği en ilkel tarım şekli izler. Yağmura dayalı tarım alanlarında yetiştirilen

tahıl ve sebzeler ki; en önemlileri kurakkan, meneri (millet), thanahal (İtalyan millet), amu (Kodo millet), hardal, susam, maş fasulyesi ve siyah mercimektir. Luffa bitkisi, bamya, yılan kabağı, su kabağı, kül kabağı (kış kavunu), sarı balkabağı, kavun ve patlıcan münavebeli chena bitkileridir (Irangani, 2020; Rajapaksha, 1998).

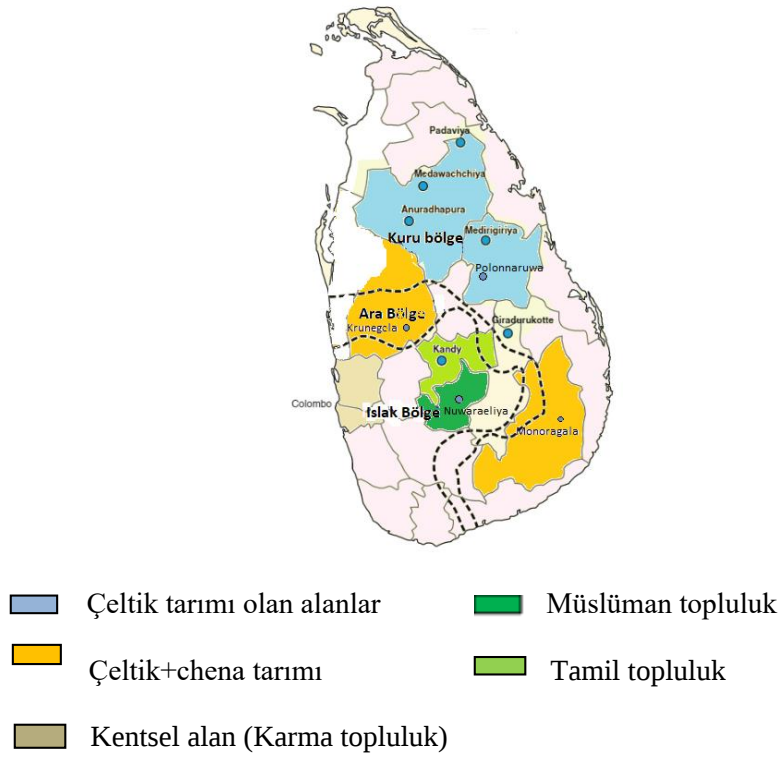
Chena- alanlarında; yine üç öğün pirinç tüketimi vardır ancak diğer ürünlerle takviye haldedir. Mango, guava tüketimi yaygın olmasına rağmen nadir olarak longan, Java eriği, kaju meyveleri de bulunur. Bölge, tapınakların kutsal ağacı olarak kabul edilen Mi (Madhūka-Mahua) ağacı üretimi için koruma alanıdır.

Kentsel alan; pirinç tüketimi diğer alanlara göre daha azdır. Budist, Hristiyan, Hindu ve Müslüman kesim yaşadığı için tüketim alışkanlıkları homojen bir dağılım göstermez. Kahvaltıda pirinç yanında ekmek, parata, idly, bun ve sandviçler bulunur.

Müslüman topluluğu alanları; Kendi çelik üretim alanları olmamasından dolayı pirinç tüketimi öğlen yemeği ile sınırlı olup, buğday unu bazlı yiyecekler özellikle chapati, idly, rotti, string hoppers ön plandadır. Et tüketimi fazla olsa da İslam kültüründe yasak olan domuz tüketilmez (Jayatissa vd. 2014). Arap yemek kültürü etkisi görülür, dolayısıyla gül suyu, safran (hint safranı ile karıştırılmamalıdır) önemlidir ve yemekler biraz daha tatlımsıdır. Aynı zamanda baharat kullanımının da yaygın olduğu Sri Lanka mutfağındaki muskat ve karanfili, Baharat Adası olarak bilinen Maluku Adası'ndan Sri Lanka'ya getirenler de Arap tüccarlardır (Bullis ve Hutton, 2001).

Tamil topluluğu; Kendi çeltik üretimleri yoktur. Yine benzer şekilde öğle yemeklerinde pirinç ve buğday unu bazlı yiyecekler ön plandadır (Jayatissa vd. 2014). Tamil grubu, çoğunlukla Hindu olduklarından dana eti yemezler ve dünyanın en iyi vejetaryen yemeklerine sahip katı vejetaryenlerdir. Yaşam bilgeliği ve uzun ömür prensibi ile ayurvedik bir beslenme kültürü baskındır (Bullis ve Hutton,2001). Aslında bu kültür, tüm Sri Lanka'ya aittir ve sağlıklı yaşam felsefesi, mutfak kültürünün ana temasıdır. “Ayur” kelime anlamı olarak yaşam, “veda” bilgelik anlamına gelir.

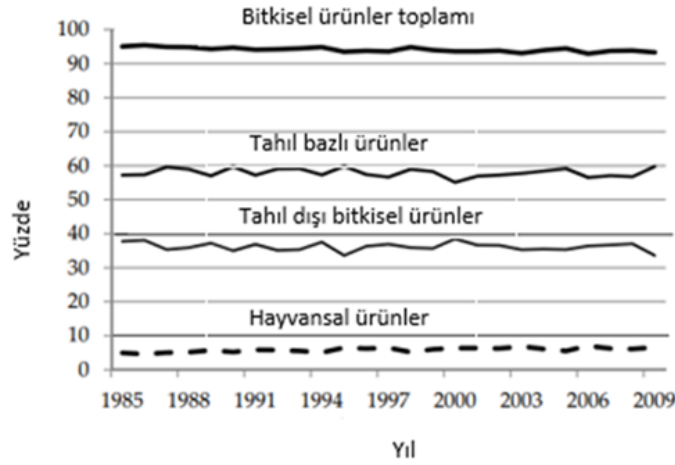
Şekil-1: Sri Lanka iklim bölgeleri ve bazı önemli tarım alanları

Sri Lanka, ağırlıklı olarak tarım toplumu olmasının yarattığı bir mutfak kültürüne sahip olmakla beraber gelenekler, inançlar ve mevsimsellik ile bütünleşen bir kültürden söz etmek yerinde olur. Tipik bir geleneksel yemek şunları içerir: karbonhidrat kaynakları (tahıllar veya tahıl ürünleri, yumrular veya nişastalı meyveler) yanında protein, yağ, lif ve mikro besin öğelerini sağlayan eşlikçilerden oluşur. Protein kaynakları hayvan veya bitkiler, yağ kaynakları ise esas olarak hindistan cevizi (*Cocos nucifera*), susam (*Sesamum indicum*) ve Mi ağacıdır (*Madhuca longifolia*). Bunun dışında çeşitli meyveler, baklagiller, doğal olarak yetişen bitkilerin kökleri, tohumları, yaprakları, yumruları, sapları, çiçekleri de çeşitli müstahzarlar olarak yemeğe dâhil edilmektedir. Geleneksel kök ve yumru bitkileri, jak, hindistancevizi, areka (betel cevizi), jaggery palmyesi (özü, koyu renkli pekmeze dönüşene kadar saatlerce kaynatılarak kithul denilen şurup elde edilerek kullanılır),

muz, şeker kamışı, zencefil ve zerdeçal, narenciye türleri gibi gıda ve tıbbi bitkiler ev bahçelerinde yaygın olarak yetiştirilir (Rajapaksha, 1998). Manda sütü kaymağı ile tatlandırılan olgun yerel meyveler, en fazla tüketilen tatlı seçenekleri olup, kaynakların doğası, Sri Lanka yemeklerinde doğanın tüm renklerini içeren tabaklar, farklı tatlar, lezzetler ambiyansı ve çekicilik yaratır (Mihiranie vd. 2020).

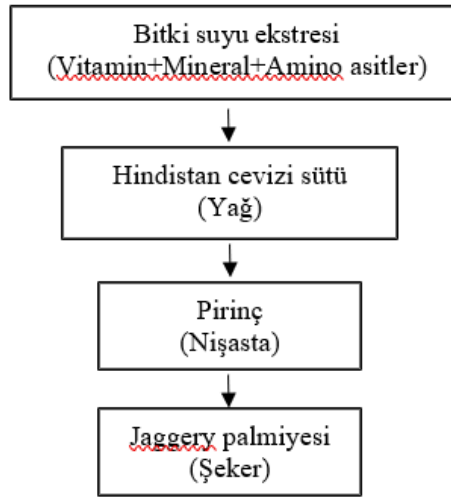
Sri Lanka’da değişen gıda tüketiminin incelendiği bir çalışmada; Şekil-2’de özetlendiği üzere, 25 yıllık periyotta (1985-2009) kalorisinin ortalama %94’ü, içinde tahıl ve tahıl dışı ürünleri kapsayan bitkisel kaynaklı ürünlerden, %6’sı ise hayvansal kaynaklı ürünlerden sağlandığı görülmekte, tahıl ürünlerinin (hububatlar ve baklagiller) ortalama günlük kalori gereksiniminin yarısını, tahıl dışı bitkisel ürünlerin ise kalorisinin %35’ini sağladığını söylemek mümkündür (Wijesekere, 2015). Tahıl ürünlerinden pirinç ve unun, tahıl dışı sebzelerden patatesin ve hayvansal kaynaklardan Sri Lanka’nın bir ada olmasından dolayı hayvansal kaynaklardan ete göre balığın önemli olduğunu belirtmek gerekir.

Şekil-2: 1985-2009 yılları arasında kalori kaynağı ana besin kaynaklarının dağılımı (kalori/kişi) (Wijesekere, 2015)

Abeywardhana ve Perera (2009) tarafından yapılan, geleneksel 200 yemeğin incelendiği çalışmada, bu yemeklerde 139 farklı bitkinin (%45'i yeşil yapraklar olmak üzere) kullanıldığını ve yemeklerin %38'inin köri grubu ve %28'i mallow grubuna ait olduğunu tespit edilmiştir. Kullanılan bitki yoğunluğu, tropikal bir ülke olan Sri Lanka'nın bitki çeşitliliğine işaret

etmekte ve toplumun yılın her mevsiminde yenilebilir bu bitkileri hasat etme şansına sahip olduğunu göstermektedir. Bitkisel kaynaklardan -özellikle yeşil yapraklı olanlar- fonksiyonel özellikleri ve tıbbi değeri dolayısıyla önem taşır. Bunlar doğal olarak yetişir ve yemeklerde kullanılmasının yanı sıra çay ve içeceklerde, ayrıca öğütülmüş veya kıyılmış tahılların süt veya suda kaynatılarak yapılan lapa şeklinde (porridge) ya da köriler, çorbalar, salatalar ve pilavlara eklenerek kullanılmaktadır. Şekil 3'te verilen bitkisel lapa yapımı akım şeması ile yapılan içecekleri, kahvaltıdan önce içme alışkanlığının her zaman var olduğu görülür. Sri Lanka mutfağında sıklıkla kullanılan yeşil yapraklı bitkiler, Tablo-1'de verilmiştir. Çoğunluğu ayurvedik tıp bitkileri olarak kabul edilir ve kullanılır. Hathawariya bitkisi (*Asparagus racemosus*), doğurganlığı artırma yeteneği dolayısıyla "bitkilerin kraliçesi" olarak bilinir ve yemeklerde kullanımı için şurup, tablet, toz olarak birçok formu bulunur (Alok vd, 2013; Ganegoda ve Seneviratne, 2020).

Şekil 3: Dengeli beslenme kuralları ile hazırlanan bitkisel lapa akım şeması

Tablo-1: Sri Lanka mutfağında kullanılan yeşil yapraklı bitkiler (Ganegoda ve Seneviratne, 2020).

a. Krapincha/Curry leaf (*Murraya koenigii*), b. Gotukola (*Centella asiatica*), c. Kathurumurunga (*Sesbania grandiflora*), d. Murunga/Moringa (*Moringa oleifera*), e. Polpala (*Aerva lanata*), f. Pawatta/Malabar nut (*Justicia adhatoda*), g. Seera/Lemongrass (*Cymbopogon citratus*), h. Rampe (*Pandanus amaryllifolius*), i.

Mukunuwenna (*Alternanthera sessilis*), j. Welpenela (*Cardiospermum halicacabum*), k. Iramusu (*Hemidesmus indicus*), l. Thebu (*Costus speciosus*), m. Hathawariya (*Asparagus racemosus*), n. Asamodagam (*Trachyspermum involucreatum*), o. Niwithi/Malabar spinach (*Basella alba*), p. Ranawara (*Cassia auriculata*), r. Onion leaves (*Allium cepa*), s.Yaki naran (*Atalantia ceylanica*)

Bu bitkileri genel olarak değerlendirdiğimizde;

1. Lezzeti arttırmak için k rilere ve pirince eklenirler ve k ri yemekleri kullanıldığı bitkinin adı ile anılır,

2.  ay ve lapa formundan da tüketilir,

3. Çiğ ya da pişmiş olarak tüketilir,

4. Tıbbi  zellikleri (antibakteriyel, antifungal, anajezik, yara iyileştirici, hafıza geliştirici, antiamnezik, antimikrobiyel, idrar söktürücü, kolesterol düşürücü, antitümör-antikanser, antihipertansitif, antienflamatuar, sedatif, antidiyabetik), önemlidir.

5. Biyoaktif  zellikleri ve besleyici değerleri yüksektir.

Burada ilginç bir notu değerlendirmek gereklidir. Bitkiler aleminde farklı türlere verilen Si halese isimleri menşei, habitatu, yetiştiği yer, bitkinin formu, olağandışı rengi,  i ek ya da meyve oluşturma durumu baz alınarak adlandırılmaktadır. Menşeiine işaret eden isimlendirmede; “rata” öneki yabancı, m -rata (gam)  lke anlamına gelir. Habitatına göre bitkiler    bölüme ayrılır: “-gas” ağaç, “-wel” sarmaşık, “-pal ” bitki grubuna ait olduğunu simgeler. Mesela Kos-gaha jak ağacı, m -wela fasulye sarmaşığı, bir tür bitki olan tampal  gibi. Yetiştiği yere göre isimlendirmede “goda” ile başlayan bitkiler karada yetişenler, “diya ile başlayanlar suda yetişenler, “m du” ile başlayanlar deniz kıyısında yetişenleri açıklamaktadır. Örneğin Goda-para (*Dillenia retusa*) karada, Diya-habarala (*Monochoria hastcefolia*-su sümbülü familyası) akan sulu ortamda, M du-kaduru (*Ochrosia borbonica*) deniz kıyısında yetişen bir ağaçtır. Bitkinin formuna göre isimlendirme “h n” küçük, “maha” büyük anlamındadır. Küçük kuru kapsüller içinde tohumları bulunan H n-b witiya (*Osbeckia octandra*) ve çiçekleri, 8 cm’e kadar olan Maha-b witiya (*Melastoma malabathricum*) gibi. Daha sonra, bir bitkiyi tanımlarken kendisi veya organlarından herhangi biri tarafından sergilenen olağandışı herhangi bir renk var ise örneğin; “ela/sudu” beyaz, “ratu” kırmızı, “nil” mavi, “kaha” sarı, “ranwan” altın rengi gibi ekler alır. “Ela-w -wel” *Calamus* familyasının kökünün açık renkli olduğunu, ela-nitul *Plumbago*

zeylanica bitkisinin beyaz çiçekleri olduğunu anlatır. Benzer şekilde rat-kihiri *Acacia catechu*'nın kırmızı kökü olduğunu, rat-mal *Ixora coccinea*'nın kırmızı çiçekleri olduğunu, nil-katarrodu *Clitoria ternatea*'nın mavi renkli çiçekleri olduğunu, kaha-petan *Bauhinia tomentosa*'nın sarı çiçekleri olduğunu, ranwan-kikirindi *Wadelia calundulacea*'nın altın renkli çiçekleri olduğunu ifade eder. Diğer bir isim verme de çiçek oluşturanlara ön ek "mal", meyve oluşturanlarda ön ek "gedi" ile başlar. Mimoza'ya, gün batımında yapraklarını kapattığı için uyuyan anlamına gelen nidi ön eki eklenir. "Titta", "peni", "lunu", "khata" ön ekleri ise sırasıyla bitter, tatlı, tuzlu, buruk tadı olan bitkilere eklenen ön eklerdir (de Silva, 1891). Bu karmaşık ama çok da anlamlı bilmecenin örneklerini arttırmak mümkündür. Ancak bitkilerin botanik isimlerine verilen yerel adlandırmaları, yukarıdaki örneklerle noktalamak isteriz.

1. Yemek Kategorileri

Sri Lankalılar, geleneksel olarak adlandırılan yemekleri kendi bahçelerinden temin edebildikleri malzemeleri kullanarak hazırlamışlardır. Adikari ve Lakmalı (2016) tarafından yapılan ve farklı şehirlerde yaşayan ev hanımlarına sorarak elde ettikleri bilgiler ile bir reçete kitabı oluşturmayı hedefledikleri çalışmalarında, tarifleri 5 ana grup altında toplamışlardır. Bunlar; 1. Tahıl bazlı yemekler (Pittu, Hoppers, String hoppers, Milk rice, vb.), 2. Ana yemekler (Jack meyvesi körisi, Ekmek ağacı körisi, Kaju körisi, Polos curry, Maluambulthiyal, Hath maluwa, vb.), 3. Tatlılar (Kevum, Kokis, Aluwa, Asmi, Welithalapa, vb.), 4. Mellum (yeşil yapraklı bitkilerle yapılan yemekler- Penela kola mellum, Polpalamellum, Mukunuwennamellum, vb.), 5. Kenda (bitkisel içecekler-Gotukolakenda, Hathawariyakenda ve Elabatu/Patlıcan yaprağı kenda).

Maldiv balığı, bilinen en önemli tat vericidir. Skipjack olarak bilinen, bir tür torik balığının kaynatılıp, tütsülenip kaya gibi sert bir şekilde güneşte kurutulması ile elde edilir (Bullis ve Hutton, 2001).

Sri Lanka geleneksel mutfağının güzelliği, onun "Hela Vedakama" (yerli tıbbi uygulamalar) ile bağlantısı ve yerel halkın yemekleri, gıda çeşitliliği, kalitesi, sağlığını göz önünde bulundurarak hazırlamanın farklı yollarını bilmesi ve nesilden nesile aktarmasındandır (Fernando et al, 2021).

1.1. Tahıl bazlı yemekler:

Tipik bir Asya ülkesi olarak, sıklıkla tüketilen pirinç haşlama ile tanenin su emmesine izin vererek tüketime hazır hale getirir. Tuz, bitkisel yağ ve ghee (sade tereyağı-klarifiye tereyağı) dışında zerdeçal, köri yaprakları, rampe (pandan ağacı) yaprakları, kakule veya hindistan cevizi tüketicinin tercihinine bağlı olarak eklenerek renk, aroma ve lezzet vermek amacıyla pirinçle pişirilir. *Milk rice (kiribath)*, festivaller, bayramlar ve özel günlerde pirincin hindistan cevizi sütü ile pişirilmesiyle yapılan bir yemektir. Bir gün önceden haşlanmış ve kalan pirinç ile yapılan *diya bath*, *lapa* (porridge) şeklinde hindistan cevizi sütü ekleyerek yağ ve protein açısından zenginleştirilerek, jaggery palmiye şekeri veya pekmez ile tatlandırılarak, soğan, zencefil, sarımsak veya toz halinde/sıvısı kullanılan tıbbi değeri olan yeşil yapraklı bitkilerle zenginleştirilebilir.

Pirincin, bazı sosyal ritüellerde sembolize edildiği bir dizi töreni bu noktada aktarmak gereklidir. Bu törenlerde, pirincin ekimi ile yeni tohumların oluşması doğumun ve hasat edilmesi, ölümün simgesi olarak insanın doğum ve ölüm arasındaki yaşam döngüsüne benzetilir. Poruwa ismi verilen düğün töreni, adını törene veren ahşap poruwa platformunda gerçekleşir. Bu poruwa üzerine, doğurganlığı temsilen kavuzlu çeltik yerleştirilerek var olacak hayatın, kavuzun içinde olduğu sembolize edilir. Burada kullanılan çeltik ata tohumlardır, verimliliğin her zaman onlarda olduğuna inanılır. Diğer bir seremoni ise ölümle ilgili olandır. Cenazenin geçtiği yola, kum ve pirinç serpilir. Pirinç, kabuksuzdur çünkü bu olayda yeni bir pirinç tanesi oluşmayacaktır. Dolayısıyla yeni bir yaşam değil, ölüm sembolize edilir ve atalık tohum olması da şart değildir. Yeni yılda ise özellikle bu gün için ayrılmış, en iyi pirinçlerden milk rice hazırlanır ve kaynayan sudan bir sonraki yıl için ayrılır. Ailenin büyüğünün aileyi beslediği sembolize edilerek, yemek hep birlikte yenir (Daele, 2008).

Günümüzde pirinç yemekleri, çeşitli etnik kültürlerin etkisi altında hazırlanmaktadır. Pişmiş pirince havuç, pırasa, bezelye eklenerek veya kaju, kuru üzüm gibi garnitürler veya et ve yumurtanın kızarmış pilav yapımında kullanılması, İngiliz ve Doğu yemek tercihlerinin bir yaklaşması olabilir. Orta Asya mutfak geleneği olan *Biriyani*, baharat, sebze, yumurta ve yağ (bitkisel yağ sıklıkla tercih edilen ghee'nin yerini alır) kullanılarak hazırlanır. *Lamprais*, aromalandırılmış sıvı yağ ile pişirilmiş kabuklu deniz ürünleri veya et (kümes hayvanları, sığır eti veya koyun eti) ile bir araya getirilmek üzere hazırlanan pirinç yemekleri de Hollanda etkisidir (Mihiranie vd. 2020).

Tahıl grubunda yer alan yemeklerden *hoppers/appa*; yarım küreye benzer pirinç unu ile yapılan çıtır kase şeklinde, *dosa/thosé* kahverengi gram unu ile yapılan kreplerdir. *idli* ise pirinç ve siyah mercimek hamuru ile yapılan tuzlu bir çeşittir. *String hoppers*, pirinç unu su ile karıştırılarak özel presinde şekil verilip buharda pişirilir; *pittu*, pirinç unu rendelenmiş hindistan cevizi ile karıştırılıp buharda pişirilir; *upma*, pirinç unu lapası, *roti* pirinç unu, rendelenmiş hindistan cevizi ve sebzelerle yapılan yufka ekmek; *paratha*, buğday unu ile yapılan yufka ekmek; *kurrakkan thalapa*, millet unu ile yapılan yuvarlak hamur; *habala pethi* kahvaltılık mısır gevrekleridir (Malkanth ve Hiremath, 2020; Prakash et al. 2020). Lunumiris (tuz ve çili tozu karışımı), birçok yemeğin yanında sunulur veya muzla birlikte kahvaltı olarak tüketilmektedir. Yemeklere eklenen hindistan cevizi, Kolombo-Krunegela-Kolombo üçgeninde yüksek ekim alanları olan bir ürün olarak, sütü ve yağının beslenmede birçok tedavi edici özelliği ile bilinen ve iyi bir laurik asit kaynağı olarak her zaman vardır (Dewangani et al, 2021 Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), 2016.) Yukarıda adı geçen tahıl bazı yemekler Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo-2: Sri Lanka geleneksel tahıl bazlı yemekleri (Adikari ve Lakmali, 2016).

a. Milk rice, b. Diya bath, c. Pirinç lapası, d. Hoppers/Āppa, e. Dosa, f. İdli, g. Lunumiris, h. String hoppers/india ppa, i. Pittu, j. Upma, k. Roti. l. Thalapa

1.2. Sebze / Meyve bazlı yemekler

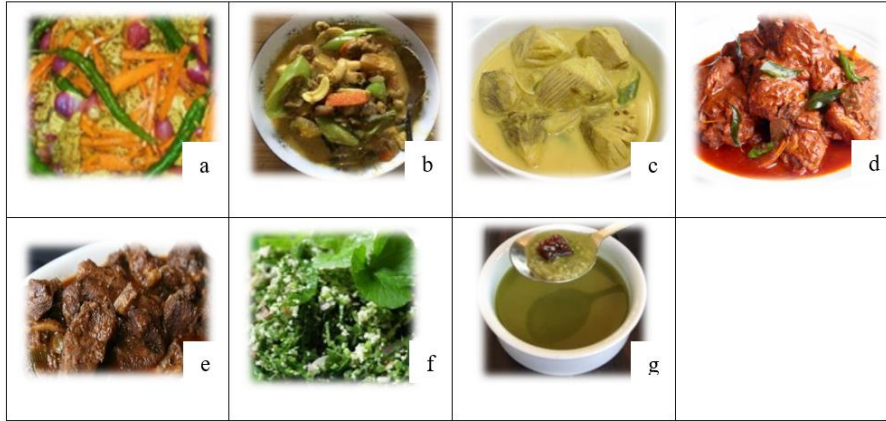
Bu kategoride bahsedilmesi gereken *Luni dehi Sinhala achcharu* (geleneksel Sri Lanka turşusu), *polos achcahru* (jak meyvesi ile yapılan turşu), sebze körileri, sambollerdir (Prakash vd. 2020). Geleneksel Sri Lanka turşusu; papaya meyveleri, jak meyvesi, mango, Seylan zeytini, arpacık soğan, yeşilbiber sapsları, hindistancevizi sirkesi ve kekremsi tat için eklenen hardal tohumu ezmesi ile desteklenen lezzet ve moringa kök kabuğunun eklenmesi ile yapılmaktadır (Mihiranievd. 2020).

Köri grubu; beyaz, kırmızı ve siyah olmak üzere üç farklı çeşittir. Bu sınıflandırma, kullanılan malzemeye göre değil, kullanılan baharatın ve pişirme yönteminin çeşidine göredir. Kekremsi tada sahip olması için olgunlaşmamış yeşilbiber, sarımsak, zencefil veya çekilmiş karabiber ve bolca hindistan cevizi sütü ile yapılan beyaz köri; baskın baharat olarak çok fazla miktarda çili tozu ihtiva eden kırmızı köri ve baharatların özellikle kişniş, rezene ve kimyonun öğütülmeden önce, koyu kahverengi renk alana kadar kavrulması ile elde edilen siyah köri'dir (Adikari ve Lakmali, 2016; Bullis ve Hutton, 2001). Yedi farklı bitki çeşidi (meyve olarak bal kabağı, çiçek olarak kabak, yeşil yapraklı bitkiler, kuru yemiş olarak kaju, olgunlaşmamış hindistan cevizi, fasulye, tohum olarak jak meyvesi) ile birlikte köri grubunda sayılabilecek Hath Māluwa, geleneksel yeni yıl yemeğidir. Güneşin ve takımyıldızların hareketi ile nisan ayında baharın gelişini temsil eder ve buna milk rice eşlik eder (Mihiranievd. 2020).

Karıştırılmış anlamına gelen Mellum/Mallum/Mallung, körilerle ve neredeyse tüm yemeklerle birlikte yenen bir eşlikçidir. İnce kıyılmış yeşil yapraklı bitkilerin hafifçe sotelenmesi, rendelenmiş hindistan cevizi ve baharatlarla birleştiren bir çeşit yemektir. Kenda/Heahal grubu ise lapalardır. Kola kenda olarak bilinen grup, yaklaşık olarak 45 farklı bitki ile hazırlanabilir ve bitkilerin şifaları ile tıbbi değerleri olan yemeklerdir (Adikari ve Lakmali, 2016; Maragalawaththa vd. 2015). Yukarıda adı geçen sebze-meyve bazlı yemekler, Tablo 3'te yer almaktadır.

Güneşte kurutma ve fermentasyon, geleneksel gıda muhafaza yöntemleridir. Burada üzerinde bahsedilmesi gereken teknikler vardır: Kuru kuma gömmek (lime meyveleri, tohumlar, yumrulara uygulanır), bala batırmak (ete uygulanır), güneşte kurutma (balık, sebzeler ve mantara uygulanır) ve fermentasyon (sebze-meyve bazlı turşular ve süte uygulanır), tuzlama ve şeker şurubu, pekmez ve bal ekleme, uygulanan geleneksel muhafaza yöntemleridir (Prakash et al. 2020).

Tablo-3: Sri Lanka geleneksel sebze-meyve bazlı yemekler (Adikari ve Lakmalı, 2016)

a. Geleneksel Sri Lanka turşusu; b. Hath mālūwa; c. Beyaz köri, d. Kırmızı köri, e. Siyah köri, f. Mellum, g. Kola kenda

1.3. Tatlılar

Tatlandırıcı olarak bal, pekmez ve jaggery kullanılır. Nişasta bazlı tatlılarda pirinç unu, asıl malzeme olup, hindistan cevizi sütü, hindistan cevizi, kuru aromatik baharatlar (zencefil, karabiber, kakule, karanfil), kaju ve susam bu müstahzarları zenginleştirir. Hamur hazırlama aşamasında ısı ve nem uygulamasında, jelatinizasyon derecesinde ve tatlandırıcıda farklılık yaratılarak ürün çeşitliliği sağlanmaktadır. Sonrasında da derin yağda kızartma, düzleştirilip dilimlere kesme veya özel şekil verme kalıplarıyla işlem devam eder. *Aggala* (kavrulmuş pirinç unu, hindistan cevizi ve bal topları), *aluwa* (şurup içinde pirinç unu), *aasmi*, *unduwel/pāni* (pirinç unu ve hindistan cevizi sütü hamurunun aasmi kaşığı içinde kızartılan sarmallar), *kokis* (rozet kalıbı ile şekil verilen pirinç unu ve hindistan cevizi hamurunun kızartılması), *hālāpa/helepa* (kavrulmuş hindistan cevizi, kithul ve kurakkan unu karışımın şekil verilerek muz ya da macaranga yaprağına sarılarak buharda pişirilmesi), *wandu appa* (buharda pişmiş hopper), *lāvariya* (string hopper tatlı mantıları), *rulang aluwa* (irmik ile yapılan aluwa), *thala guli/thala bola* (susamlı toplar), *kalu dodol* (pirinç unu, kakule ve kithul ile yapılan yapışkan, jelimsi şekerleme), *bibikkan* (hindistan cevizi keki), *pol dosi* (hindistan cevizi şekerlemeleri), *pāni-kaju* (kaju şekerlemesi), *ala dosi*

(patatesli şekerleme), *inguru dosi* (tatlı ve baharatlı zencefilli şekerleme), *undu walalu* (pirinç unu hamurunun bobin şekli verilerek jaggery şuruba batırılması), (Mihiranie, vd. 2020; Prakash et al. 2020). Yukarıda adı geçen tatlılar Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo-4: Sri Lanka geleneksel tatlılar (Adikari ve Lakmali)

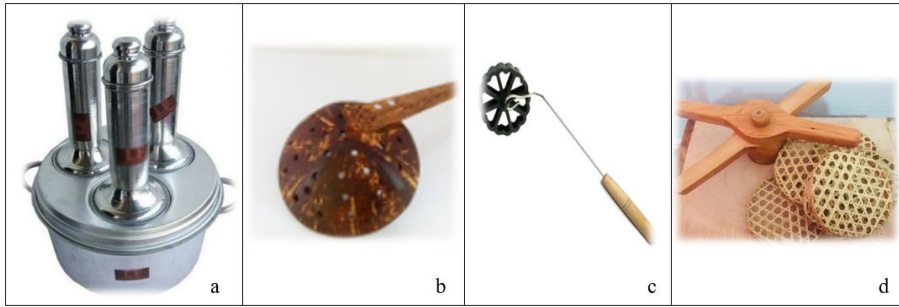

a. Agglala, b. Aluwa, c. Aasmi, d. Kokis, e. Helepa, f. Wandu appa, g. Lāvāriya, h. Rulang aluwa, ı. Thala guli, j. Kalu dodol, k. Bibikkan, l. Pol dosi, m. Pāni-kaju, n. Ala dosi o. İnguru dosi, p. Undu walalu

Bahsi geçen yemekler ve tatlılarda kullanılan bazı özel malzemeler vardır. Pirinç unu, rendelenmiş hindistan cevizi, yeteri kadar su ile karıştırılıp buharda pişiricinin (Tablo 5.a) silindir kalıbına konur ve kapağı kapatılarak pişirme yapılır, süre sonunda dibinden bastırılarak çıkarıldığında silindirik şeklini almış olur. Aasmi tatlısında, pirinç unu ve hindistan cevizi sütü ile hazırlanan akışkan hamur, sıvı yağda kızartılırken hindistan cevizi

kabuğundan yapılan delikli özel bir kepçe şeklinde kaşıkla (Tablo 5.b) akıtılarak yapılmaktadır. Kokis tatlısında, demirden yapılan rozet şeklindeki kalıp (Tablo 5.c), pirinç unu ve hindistan cevizi ile hazırlanan hamura daldırılır ve kızartılır. String hopperda ise pirinç unu ve su ile hazırlanan katı hamur kalıba konup ip şeklinde kesilmesi sağlanır ve ahşaptan yapılan özel tablasına (Tablo 5.d), ip şeklinde sarılarak şekil verilip, bu tablalar üzerinde buharda pişirilir.

Tablo-5: Yemek pişirmede kullanılan özel ekipmanlar

a. Pittu buharda pişirici, b. Aasmi kaşığı, c. Kokis rozet kalıbı, d. String hopper presi

2. Baharatlar

Seylan adıyla bilinen, Sinbad ve Marco Polo'dan beri Doğu'nun İncisi ya da Baharatlar Adası olarak isimlendirilen, doğudan batıya giden Baharat Yolu'nda bulunan Sri Lanka (Takeda vd. 2008), baharatlarından da söz edilmesi gereken bir ülkedir. Avrupa ülkeleri, beş yüz yıldan fazla bir süredir baharatların cazibesinin karşı konulmaz olduğunu keşfettiğinden bu yana, Hindistan ve ardından Sri Lanka vazgeçilmez bir konumda olmuştur. İpek Yolu'nda ticareti yapılan önemli baharatlar tarçın, kakule ve karanfil dışında biber, hindistan cevizi ve reçine/hint zambkı da denizaşırı tüccarlara satılan önemli baharatlar olmuştur. İnsanlar için faydalı olan bitkiler ve şifalı otlar anlamını taşıyan baharatların, yemek pişirmede ve çeşnilerde kullanımı ile uyarıcı koku, aynı zamanda renk ve lezzet veren özelliğinin dışında Antik Çağlardan beri tıbbi özellikleri de ülkenin geleneksel tıp uygulayıcıları tarafından bilinen bir kullanım yönüdür. Aynı amaçlarla kozmetik ürünlerinde, parfümlerde, ilaçlarda kullanılan ürünlere tekabül etmektedir. Baharatların keskin aromasının, tükürük salgısını uyardığı, sindirimi

desteklediği ve aynı zamanda tropikal iklimlerde yalancı bir serinlik vererek terlemeye engel olduğu bildirilmiştir (Takeda vd. 2008; Waiseundara, 2020).

Sri Lanka mutfak kültüründe kullanılan baharatlar Tablo 6’da özetlenmiştir.

Tablo 6: Sri Lanka’da bulunan baharat çeşitleri, saha araştırması (Takeda vd. 2008)

İsim	Yöresel isim	Botanik ismi	Kullanılan kısmı
Çemen otu	Uluhal	<i>Trigonella foenum</i>	Tohum
Çili	Miris	<i>Capsicum annum</i>	Kabuk
Dana ayağı	Rampe	<i>Pandanus tectorius</i>	Yaprak
Demirhindi/Hint Hurması	Siyambala	<i>Tamarindus indica</i>	Orta kabuk
Hardal	Aba	<i>Brassica alba</i>	Tohum
Hint cevizi/Muskat	Sadhikka	<i>Myristica fragrans</i>	Tohum
Kakule	Enasal	<i>Elettaria cardamomum</i>	Tohum
Karabiber	Gam miris	<i>Piper nigrum</i>	Orta kabuk
Karanfil	Karambunati	<i>Eugenia caryophyllis</i>	Çiçek filizi
Kimyon	Suduru	<i>Cuminum cyminum</i>	Meyve
Kişniş	Kottamalli	<i>Coriandrum sativum</i>	Meyve
Köri yaprağı	Karapincha	<i>Murraya koenigii</i>	Yaprak
Limon otu	Sera	<i>Cymbopogon citratus</i>	Yaprak
Reçine/Hint zamkı	Goraka	<i>Garcinia cambogia</i>	Meyve
Rezene	Maduru	<i>Anethum foeniculum</i>	Meyve
Sarımsak	Sudulunu	<i>Allium sativum</i>	Çiçek soğanı
Tarçın	Kurundu	<i>Cinnamomum zeylanicum</i>	Kabuk
Zencefil	Inguru	<i>Zingiber officinale</i>	Toprak altı kök
Zerdeçal/Hint Hurması	Kaha	<i>Curcuma longa</i>	Toprak altı kök

KAYNAKÇA

- Abeywardhana, R., Perera, A. N. F. 2009. Identification of Traditional Food Recipes of Sri Lanka. *Agrieast* 8: 1-10.
- Adikari, A. M. N. T. ve Lakmali, T. 2016. A Recipe Book of Traditional Sri Lankan Food. *Procedia Food Science* 6: 60-64.
- Alahakoon, A. U., Jo, C. ve Jayasena, D. D. 2016. An Overview of Meat Industry in Sri Lanka: A Comprehensive Review. *Korean J.Food Sci. An.* 36(2): 137-144.
- Alok, S., Jain, S. K., Verma, A., Kumar, M., Mahor, A. Ve Sabharwal, M. 2013. Plant Profile, Phytochemistry and Pharmacology of *Asparagus racemosus* (Shatavari): A review. *Asian Pac. J. Trop. Dis.* 3: 3, 242-251.
- Bullis, D. ve Hutton, W. 2001. *The Food of Sri Lanka*. Periplus Editions, Singapore.
- Daele, W.V. 2008. The Meaning of Culture-Specific Food: Rice and its Webs of Significance in Sri Lanka, *Journal of Applied Anthropology*, 292-304.
- Dewangani, H. G. N., Jayawardena, B. M., Chandrasekara, N. V. ve Wijayagunaratne, H. D. S. P. 2021. Effect of Common Culinary Methods Practiced in Sri Lanka on the Nutrient Composition of Commonly Consumed Vegetables and Other Foods, *International Journal of Food Science* Vol. 2021.
- de Silva, W. A. 1891. A Contribution To Sinhalese Plant Lore. *The Journal of the Ceylon Branch of the Royal Asiatic Society of Great Britain&Ireland*, 12: 42, 113-144.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), 2016. *City Region Food System Situational Analysis: Colombo, Sri Lanka*, FAO-Food for the Cities Programme Working Document.
- Fernando, R., Chamodya, K., Rathnayake, S. And Pirasath, H. 2021. Contribution of Traditional Cooking Demonstrations for Gastronomy Tourism Development in Sri Lanka: The Case of Galle District, Sri Lanka. 10th International Conference on Managemet and Economics (ICME), 2nd September, 2021. 427-441.
- Ganegoda, G. V. C. S., ve Senevirathne, W. S. M. 2020. Medicinal Properties of Selected Green Leaves Used in Sri Lankan Cuisine.1-15.
- Irangani, M., K., L. 2020. Sustainable Principles of Indigenous Chena Cultivation and Management in Sri Lanka: Lessons for Contemporary Agricultural Problems. *International Journal of Scientific and Research Publications*, (10): 11, 46-54.
- Jayatissa, R. L. N., Wickramasinghe, W. D. ve Piyasena, C. 2014. *Food Consumption Patterns in Sri Lanka*. Hector Kobbekaduwa Agrarian Research and Training Institute Research Report No: 172, 100 pages.
- Malkanath, A. ve Hiremath, U. S. 2020. Pumpkin powder (*Cucurbita maxima*)-

- Supplemented String Hoppers as a Functional Food. *International Journal of Food and Nutritional Sciences* 9(1), 1-6.
- Maragalawaththa, M.G.S.K., Ediriweera, E.R.H.S.S., Chandimarathna, P.B. 2015. Herbal Gruels (Kola Kenda) Promote A Healthy Life with Nutrient. Proceedings of the 3rd National Symposium on Traditional Medicine, 5 September, 2015, Sri Lanka.
- Marembe, B., Punyawardena, R., Silva, P., Premalal, S. 2015. Climate, Climate Risk, and Food Security in Sri Lanka: Need for Strengthening Adaptation Strategies. In book: *Handbook of Climate Change Adaptation* (pp.1759-1789) 1st Edition. Volume III Part III, Springer Berlin Heidelberg Editors: Walter Leak Filho.
- Mihiranie, S., Jayasinghe, J. K., Jayasinghe, C. V. L. Ve wanasundara, P. D. 2020. Indigenous and Traditional Foods of Sri Lanka. *Journal of Ethnic Foods* 7(42):1-19.
- Prakash, J. Waisundara, V. ve Prakash, V. 2020. *Nutritional and Health Aspects of Food in South Asian Countries*. 1st Ed. Academic Press, UK.
- Rajapaksha, U., 1998. *Traditional Food Plants in Sri Lanka*. Hector Kobbekaduwa Agrarian Research and Training Institute Research Study: 100, 529 pages.
- Takeda, J., De Silva, S., Muhuraman, P. Rahman, S. M. ve Kawet, L. 2008. Spices in Sri Lanka, India and Bangladesh with Special Reference to the Usages and Consumptions”. *Bull. Fac. Agr., Saga Univ.* No: 93: 1-25.
- Waisundara, Viduranga Y. (2020). Part 3: Food, Nutrition and Health in Sri Lanka Chapter 2: “Traditional functional food of Sri Lanka and their health significance”. Book: *Nutritional and Health Aspects of Food in South Asian Countries*, 1st edition.
- Wijesekere, G. 2015. *Changing Patterns of Food Consumption in Sri Lanka: 1985-2009*. Gaminiratne Wijesekere Australian National University, ASARC Working Paper 2015/02.

SRI LANKA’NIN MÜZİĞİNE GENEL BAKIŞ

Evren KUTLAY*

Güney Asya, Hint Yarımadası’nda bir ada ülkesi olan Sri Lanka’nın müziği, bulunduğu coğrafi konum ve tarih boyu politik münasebetleri itibarıyla hem Doğu’dan hem de Batı’dan etkiler alarak şekillenmiştir. Sri Lanka’da hâkim olan müzik türleri ve kullanılan çalgılar, yerel, geleneksel ve kültürlerarası etkileşim unsurlarının tarihsel süreç boyunca sosyokültürel yansımaları bağlamında çeşitlilik göstermiştir. Adanın yüzlerce yıla dayanan ve kendi kimlik hiyerarşisinde en tepeye konumlandığı müzik kültürünün şekillenmesine, yerel halkın ritüelleri, Hindu ve Budist dinî ritüeller, Avrupa sömürgeciliği, ticari ve kozmopolit tarihine dair ilişkiler etkili olmuştur. Portekiz, Hollanda ve özellikle İngiliz sömürgeciliğinin izleri, Hindistan bağlarıyla da birlikte önceleri Güneydoğu Asya kültürünün hâkim olduğu adada, yerelin modernle harmanlandığı bir müzik kültürüne zemin hazırlamıştır. Avrupa müziği çerçevesinde erken etkileşim, XV. yüzyıl itibarıyla Portekizlilerin adaya ayak basmaları ile Ortaçağ ve Rönesans dinî vokal müzik formlarından tek sesli *cantiga*’larının yerel müzik kültürüne eklenmesiyle gerçekleşmiştir. Ayrıca Portekizlilerin yanlarında getirdikleri Afrikalı köleler, kendilerine has müzik türlerini adaya taşımışlardır. Böylelikle Sri Lanka müzik kültüründe, Avrupa müziğinin girişiyle birlikte, kısmen Afrika gelenekleri kök salmıştır. İlerleyen yüzyıllarda İngiliz kolonileşmesinin bir çıktısı olarak Batı Müziği, Sri Lanka müzik kültüründe yerini sağlamlaştırmıştır. Ayrıca Sultan II. Abdülhamid’in benimsediği Panislamizm politikaları vesilesiyle Osmanlı kültürüyle yakın teması artan ada halkı, Osmanlı Müziği ile de çeşitli kurumsal ortamlar ve olaylar vesilesiyle münasebette bulunmuştur.

Sri Lanka müziğinde kullanılan çalgılar bağlamında, Doğu ve Batı etkileri bir arada gözlemlenebilir. Budizm kökenli müzik türlerinin icrasında

* Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi.

kullanılan vurmali geleneksel çalgılarının yanı sıra Portekizliler gitar, keman gibi Batı telli çalgılarını, Hollandalılar saksafon gibi nefesli çalgılar ile piyanoyu, İngilizler askerî müzikte kullanılan boru, korno, tuba, zil gibi nefesli ve vurmali çalgıları getirmişlerdir. Sri Lankalıların bando müziğiyle ve dolayısıyla çalgılarıyla tanışıklıklarında, Osmanlı Fırkateyni Ertuğrul’la temaslari da etken olmuş olabilir.

Sri Lanka Geleneksel Halk Müziği ve Çalgılarına Dair

Sri Lanka’nın geleneksel müziği, yerel halkın eğlence, birlikte zaman geçirme veya ritüeller için ürettiği toplumsal kültür kökenlerindendir. Sosyal amaçlı türlere, kast temelli anonim halk şiirlerine dayanan *Jana Kavi* örnek verilebilir. Günlük işlerde, tarım işlerinde çalışan grupların yorgunluklarını, üzüntülerini, acılarını hafifletmek için bir arada söyledikleri *Jana Gee*, yaygın bir müzik kültürel ifade biçimidir¹. Bugün terk edildiyse de *Kavi*’ler, çeşitli antik ayinlere de eşlik etmişlerdir.

Bir diğer vokal halk müziği formu, doğaçlama şiirin *Rabana* davulunun ritmine uyarlandığı *Viridu*’dur. İki *Viridu* şarkıcısının karşılıklı atıştığı², Türk halk kültüründeki aşıklık geleneğinin uygulamalarını andıran, icracıların ustalıklarını ve söz hünerlerini ortaya koydukları şarkı yarışmaları, geleneğin bir ögesidir. Beş yüz yıldır halk müziği kültürünün bir parçası olan, Portekizlilerin yanlarında getirdikleri Afrikalı kölelerin etkisinde ortaya çıkan *Baila* ise adanın özellikle kıyı bölgelerince benimsenmiştir. XIX. yüzyılda zirvesine ulaşan *Baila*, sosyal toplantılarda dans eşliğinde icra edilen geleneksel bir müzik türü olmuştur. *Baila* icrasında kullanılan çalgılar, eski çağlarda mandolin, banjo ve doğaçlamaya uygun diğer çalgılar iken bugün bu çalgılara, gitar ve piyano eklenmiştir³.

Geleneksel müziğe ve çalgılarına dair farkındalık yaratan *Pageantry* performansları, yılda bir kez düzenlenen *Kandy Esala Perahera* festivallerinin ana temasıdır. Topluca icra edilen ve güçlü vuruşlarda, birlik hissi yaratan, yüksek sesli bir müzik türüdür. Performans sanatları müziğin kendine icra alanı bulduğu ortamlardır. Örneğin, *Kolam* ve Kukla tiyatroları çok eski

¹ Gayathri Madubhani Ranathunga. “Music of Sri Lanka.” *Art and Tradition of Sri Lanka* 1, S. Godage & Brothers (Pvt) Ltd., 2018, s. 25.

² “Viridu.” *Western Music Additional Reading Book Grade 7*. National Institute of Education, Maharagama, Sri Lanka, 2016, ss. 9-10.

³ Age. s. 10.

çağlardan beri eğlence amaçlı toplumsal hayatta yer edinmiş müzikli performanslardır. Kolam, daha ziyade komedi içerikli, günlük ya da politik konuları maskeli kostüm giyen icracıların mizahi olarak sergiledikleri sahne sanatıdır. Kukla tiyatrolarında ise sahnede insan yoktur. Fakat her iki türün ortak noktası, müziktir.

Bir diğer sahne müziği formu, Hindistan müzik kültüründen adapte edilen, tiyatro eserinin diyaloglarının müzik yoluyla iletildiği *Nurthi*'dir. XIX. yüzyılın sonunda Pers kökenli "Baliwala Dans Topluluğu", Sri Lanka'ya gelerek Sri Lankalılar arasında popüler olan birkaç drama sahnelemiştir. Fakat daha önce Hindustani müziğe ilgi duyan, 1852 Dehiwala doğumlu, ilerici fikirleri olan C. Don Bastian, *Ramayanaya* ve *Ravana Sanahaaraya* adlı iki drama sahnelemiştir. Pers trup, Hindistan'a döndükten sonra, *Baliwala* topluluğu tarafından icra edildiği şekliyle "Romeo ve Juliet" i *Sinhala*'ya çevirmiş ve bu oyuna *Nurthi* adını vererek sahnelemiştir. Çok geçmeden "Romalin" adlı bir başkasını sahneye taşımıştır. Dolayısıyla erken örneklerinin temsilcisi kimliğiyle C. Don Bastian, "Nurthi'nin Babası" olarak adlandırılmaktadır. Bastian'ın ardından *Nurthi* geleneğini, asıl mesleği avukatlık olan 1859 yılı Kotte doğumlu John de Silva, sürdürmüştür. Sri Lanka kültürü ve tarihini geniş kitlelere tanıtmak amacıyla yazdığı oyunlardan ilki olan *Seethabharana*, sahnelendiği gün sabote edilmiştir. Bu olaydan sonraki on iki yıl çalışmalarına ara verdiyse de 1900 yılında tekrar dönerek, ünlü Hintli müzisyen Vishwanath Lauji ile yazdığı *Nurthi*'lerini bestelemesi üzerine işbirliğine gitmiştir. En popüler *Nurthi*'leri *Sri Sangabo*, *Sri Wickrema*, *Ramayanaya*, *Ratuawalie*, *Dutugemunu*, *Vessantara* ve *Sakunthala*'dır. Nurthi bestecileri arasında Müslümanlar da vardır. Gösterişli kostümler giyilerek dekorlu sahnelerde icra edilirken kullanılan çalgılar, eski yıllarda tabla ve harmonium iken bugün aralarına keman ve bambu flüt te katılmıştır⁴.

Sinhala hafif müziği de yine Hint kültürü etkisiyle ortaya çıkan ve gelenekselleşen bir türdür. *Sinhala* halk şarkıları, melodik bir çalgı eşliği olmaksızın sadece vürmalı çalgılar eşliğinde söylenen, tekrarlayan, dar genişlikli ve yakın aralıklarla inşa edilen melodilerden oluşan, ritmik olmayan, genellikle dört mısralı sözlere sahip, şiir ve müziği basit ve tek bir

⁴ "Nurthi." *Western Music Additional Reading Book Grade 10*. National Institute of Education, Maharagama, Sri Lanka, 2015, s. 4.

yapıda temsil eden, gündelik hayatın bir parçası olarak balıkçı şarkısı, ninni, çiftçi şarkısı gibi başlıklarla karşımıza çıkmaktadırlar⁵.

Sri Lanka'nın geleneksel müzik çalgıları, özgünlükleriyle ülkenin müzik kimliğinin temsilcileridirler. *Pancha Thurya Banda* genel başlığı altında toplanan bu çalgılardan, vurmaları kategorisinde geleneksel *Kandyan* dansına eşlik eden, avuç içlerinin çalgının çift yüzeyine darbesi yoluyla çalınan uzun davul *Gataberaya*, onun benzeri fakat daha büyüğü *Yak-beraya*, *Sabaragamuwa* dansının eşlikçisi, bir el ve *Kaduppu* olarak adlandırılan bir bagetle çalınan *Dawula*, iki bagetle çalınan, çoğunlukla *pageant*ların icrasına *Dawula*'nın yanında eşlik eden *Thammattama*, yatay kum saatine benzeyen, bir elle ortasından tutulup çalınan küçük, çift yüzeyli davul *Udakkiya*, tek yüzeyli, farklı boyutları olan ve gündelik hayatın, düğünlerin, özel günlerin, geleneksel yılbaşı festivallerinin değişmez unsuru dolayısıyla da en popüler vurmali çalgısı olan *Rabana* ve geleneksel dans performanslarının eşlikçisi zil *Thalampata* sayılabilir⁶.

Görsel: *Dawula*⁷

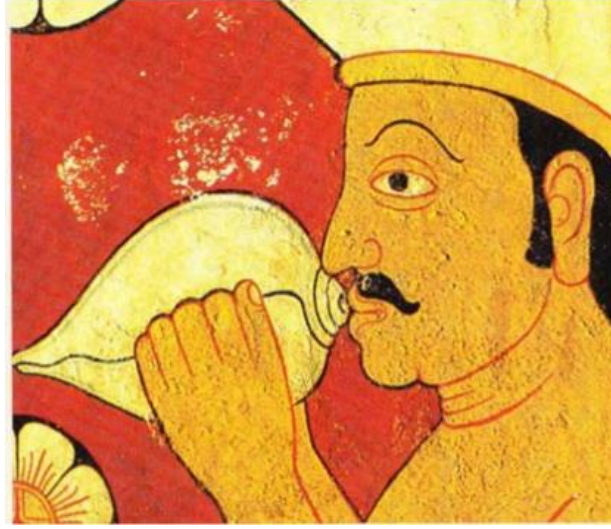
Nefesli çalgılar kategorisinde ise tapınaklarla özdeşleştirilen ve icrası neredeyse mecburi olan, obua benzeri, çift kamışlı *Horanewa*, deniz salyangozu kabuğundan oluşan, büyük bir trompet sesini veren doğa çalgısı *Hakgediya* ile bambu kamışlarından yapılan altı delikli flütler yer almaktadır⁸.

⁵ G. W. Jayantha, Aravinda. "Characteristic Features of Sinhala Folk Song." *Journal of the Royal Asiatic Society of Sri Lanka* (45), Royal Asiatic Society of Sri Lanka (RASSL), 2000, ss. 129-34.

⁶ Gayathri Madubhani Ranathunga. "Music of Sri Lanka." *Art and Tradition of Sri Lanka*, Cilt 1, S. Godage & Brothers (Pvt) Ltd., 2018, ss. 57-62.

⁷ Age. s. 57.

⁸ Age. s. 45-62.s

Görsel: 18. yüzyılda bir Hakgediya icracısı⁹

İlerleyen yıllarda, teknolojik gelişmeler ışığında metal ve bakır versiyonları yapıldıysa da bambu flütler, geleneksel halk müziğinde mutlaka yer alması beklenen çalgılardandır. Hatta okullarda başlangıç seviyesindeki müzik eğitiminde kullanılmaktadırlar.

Sri Lanka ve Klasik Batı Müziği

XV. yüzyılda cantega'larla Avrupa müziğiyle tanışıldığından bahsetmiştik. Fakat Batı Müziği bağlamında en etkili süreç, 1796 yılında ticari ilişkilerde edindikleri üstünlük vesilesiyle ada yönetimine giren İngilizlerce yürütülmüştür. İngiltere, XIX. yüzyılın ilk yarısında, 1815'te Kandy Krallığı'nı ele geçirince ülkenin tamamını hâkimiyeti altına almış ve adaya Seylan adını vermiştir¹⁰. İngiliz egemenliği, Sri Lanka'nın modernleşme süreçleriyle birlikte, kültürel ve siyasi kurumlarında etken olunca halkın Klasik Batı Müziği ile yoğrulmasına yol açmıştır. 1881 yılında Kraliyet Koleji adını alan Kolombo Akademisi'nin hâlen faaliyet gösteren bir Batı Müziği Orkestrası, bandosu ve korusu vardır. Diğer yandan, yine İngiliz

⁹ Age. s. 45.

¹⁰ M. Hussain Farook. "Sri Lanka Müslümanlarının Reform Süreci (1798-1948)", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Ana Bilim Dalı, 2021, s. 16.

sömürgeciliğiyle Kuzey Hindistan’da hâkim olan müzik kültürü, Sri Lanka’yı etkisi altına almıştır. Özellikle Kuzey Hindistan’da aristokrat ve soylu sınıflar arasında XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren popüler olan, Gazel şiir yapısını senaryosunun diyaloglarında kullanan ve vokal müziğiyle öne çıkan *Parsi* Tiyatrosu, Sri Lanka’nın üst-orta sınıf nüfusu tarafından ilgi görmüştür. *Parsi* müziğinin Sri Lankalı bestecileri, Hindu Raga temelli tekniklerini esas alarak kendi kültürlerine adapte etmişlerdir. Hatta *Sinhala* müzisyenler, *Parsi* Tiyatroları müzisyenlerinden bu müzik türünün inceliklerini öğrenip, sonrasında Kuzey Hindistan’da müzik eğitimi almışlar ve adaya geri dönerek devlet yönetiminde müzik eğitimi karar mekanizmalarındaki pozisyonlarında görev yapmışlardır. Dolayısıyla Kuzey Hindistan müzik kültürü Batı Müziği çalışmalarını eğitimiyle birlikte şekillendirmiştir¹¹.

XX. yüzyılın ilk yarısında, Avrupa’daki teknolojik gelişmelerin bir yansıması olarak gramofon adaya girmiş, Seylon radyosu Batı Müziği kayıtları paylaşmaya başlamış, Sri Lanka Senfoni Orkestrası (SOSL) ve Oda Müziği Cemiyeti kurulmuştur. Hâlen faaliyette olan bu kurumlardan orkestra, yılda dört kez abonelik konserinin yanı sıra özel günlerde konserler vermektedir¹². Avrupa’da da XIX. yüzyıl itibarıyla öne çıkan, önem atfedilen piyano çalgısı ilgisi neticesinde başarılı Sri Lankalı piyanistler yetişmiş, dünya çapında ün kazanmışlardır. Bu isimlere, ilk derslerini annelerinden alan Tanya Ekanayaka ile Malinee Peris’i, Soundarie David Rodrigo’yu ve Rohan de Silva’yı örnek verebiliriz. 20. yüzyılın başlarında, Amerikan piyano markaları ile teknoloji ürünü otopiyanoların Sri Lanka pazarında geniş yer tuttuğu görülmektedir. Adada kısmen Amerikan melodileri, marşları ve *ragtime* parçaları duyulmaya başlandıysa da notaların büyük çoğunluğu İngiltere’den ithal edilmektedir. Daha hesaplı Batı çalgıları arasında ise akordeon ilgisi söz konusudur¹³.

Batı müziğine has tekniklerin kullanımına, *Sinhala* hafif müziğinde de rastlanır. Türe has geleneksel *Stay* ve *Antara* yapıları, *Introduction* (Giriş), *Interlude* (Ara Müziği) ve *Coda* (Koda) eklemlemeleriyle genişletilmiştir. Bu öğeler, ilk olarak gramofon çağına mensup eserlerde dikkat çekmektedir.

¹¹ Chinthaka Prageeth Meddegoda. “Hindustani Classical Music in Sri Lanka: A Dominating Minority Music or an Imposed Musical Ideology?” *AEMR* (6), Aralık 2020, ss. 41-50.

¹² Sri Lanka Senfoni Orkestrası Resmi Web Sitesi, www.sosl.org

¹³ Henry D. Baker. “Resources, Industries, and Trade of Ceylon: Musical Instrument Trade.” *British India with Notes on Ceylon, Afghanistan, and Tibet*, U.S. Government Printing Office, 1915, s. 615.

İlerleyen yıllarda ise film müziklerinde konumlandırıldıklarında İspanyol gitar müziğine has armonilerin eşliği ile modülasyon ve kontrpuan kullanımı görülmektedir. Çalgı icra teknikleri bakımından, Batı müziği icra tekniklerine has öğeler, vokal formlardan ziyade çalgı formlarında tercih edilmektedir. Örneğin keman icrasında, *pizzicato* ve *vibrato* uygulamaları yaygındır¹⁴.

Diğer yandan Serendib olarak da anılan Seylan Adası, Bin bir Gece Masalları'ndan Denizci Sinbad hikâyelerinin mekânlarından biri olarak görevlenişle, oryantalist Batı Müziği bestecilerine ilham kaynağı olmuştur: Rus Beşleri'nden besteci Nikolai Rimsky-Korsakov (1844-1908)'un fantastik Op. 35 Şehrazad Senfonik Suiti (1888)'nin birinci (Prelüd: Deniz ve Sinbad'ın Gemisi), ikinci (Balad: Kalender Prens) ve dördüncü bölümleri (Final: Bağdat'ta Şenlik- Deniz- Geminin Üzerinde Bronz Savaşçı Bulunan Sarp Bir Kayalığa Çarpması) Sinbad'ın altıncı yolculuğunun hikâyesini ele alır. Eser, zorlu bir deniz macerasında uyuyakalan kahramanın gözlerini Serendib/Seylan/Sri Lanka'da açmasıyla kendini kıyısında bulduğu adanın göz alıcı güzellikteki hazineleriyle maceralarını işler¹⁵.

Sri Lanka'da Osmanlı Müziği İzleri

Sultan II. Abdülhamid'in Panislamizm politikaları çerçevesinde Güney Asya ve Uzakdoğu Müslümanlarının bulundukları coğrafyaları ilgisinde, o zamanlar İngiliz sömürgesindeki Seylan Adası Müslüman azınlığı da vardır. Ülkeye gönderilen şebkenderler vesilesiyle Osmanlı-Türk aidiyetini pekiştiren bir takım faaliyetler organize edilmiş, Hamidiye Mektebi ve Osmanlı-İslam kimliği birliği ile adanın Müslümanlarını bir şemsiye altında toplayan çeşitli Osmanlı cemiyetleri kurulmuştur. Özellikle başkent Kolombo, bu hususta merkezî çalışmaların yürütüldüğü şehir olarak öne çıkmaktadır. Bu sürecin etkisiyle, Osmanlı kültürel öğeleri -örneğin fes giymek, ismin ardına "Efendi" lakabını kullanmak- Sri Lanka'da yaşayan Müslüman halk tarafından benimsenmiştir¹⁶. Ada kültüründe kendini göstermeye başlayan Osmanlı kimliğine dair unsurlar, Türk kuruluşların faaliyetleri ile pekişmiştir.

¹⁴ Manoj Alawathukotuwa. "A Study of Western Musical Techniques Used in Sinhala Light Songs During the 20th Century." *Proceedings of the Peradeniya University Research Sessions*, J2 (2), Sri Lanka, 30 Kasım 2007, s. 365.

¹⁵ "Sinbad, The Sailor." https://en.wikipedia.org/wiki/Sinbad_the_Sailor

¹⁶ Abdurrahim Akbaz. *Sri Lanka'da İslamiyet'in Yayılışı*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019, s. 94.

Osmanlı merasimlerinin geleneksel bir parçası müzik olduğundan, adadaki Osmanlı kurumlarında gerçekleştirilen ödül törenleri, Sultan II. Abdülhamid'in cülus kutlamaları gibi resmî kurumsal faaliyetlerde ve özel günlerde¹⁷ en azından, Sultan'ın hükümdarlığını temsil eden Osmanlı Devlet Marşı, Yeserizade Ahmed Necib Paşa'nın bestesi olan Hamidiye Marşı'nın çalındığını tahmin edebiliriz.

Osmanlı-Sri Lanka müzik temasları, adanın sınırlarında kalmayıp İstanbul'daki saraya kadar ulaşmıştır. Devlet Osmanlı Arşivleri'nde tespit ettiğimiz bir evraka göre, Seylan Adası Kolombo şehri Osmanlı Konsolosu Abdülmecid (Hassen Lebbe Marikkar Abdul Majeed) Efendi, Osmanlı'nın Londra Konsolosu Anthopoulos Paşa'ya hitaben yazdığı 17 Mayıs 1902 tarihli mektubunda, Samuyashul Hamidiye Cemiyeti (*Samuyashul Hamidiyah Society*)'nin, Sultan II. Abdülhamid'e hediye olarak takdim edilmek üzere bir şarkı kitabı gönderdiğini ve kendilerinin tavsiyeleriyle “pek çok sevilen Halife”lerinden bir nişan/madalya beklentilerini bildirmektedir¹⁸. İlgili şarkı kitabı, dosyada yer almamaktadır. Notaları göremesek de Osmanlı topraklarında modernleşme süreçleri bağlamında öne çıkan Sultan II. Abdülhamid'in bizzat gelişmelerini izlediği ve rol modeli olduğu Osmanlı çok sesli müziği gibi adada, Batı Müziği faaliyetlerinin modernleşme süreçleriyle birlikte XIX. yüzyılın ilk yarısında başladığı düşünülürse ve Sultan'ın hükümdarlığı boyunca Osmanlı Batı Müziği çalışmalarını bizzat takip ve takdir ederek birçok ünlü bestekârı nişan veya madalya ile taltif ettiği dikkate alınırsa gönderilen kitabın, Batı Müziğine has notasyonla kaydedilmiş bir şarkı albümü olması muhtemeldir.

Bahsi geçen mektup, aynı zamanda, halifeliği vurgulanan ve bu konumuyla çok sevildiği ifade edilen Sultan II. Abdülhamid'in İslam coğrafyalarındaki Müslüman toplulukları Osmanlı çatısı altında birleştirme stratejisini, algı yönetimini ve bu duruşunun, kimliğinin Seylan Adası'nda benimsendiğini gözler önüne sermektedir. Nitekim Sultan, adada oluşturulan genç neslin Osmanlı aidiyetinin pekiştirilmesinde ve Osmanlı kültürü ile yetiştirilmesinde rol oynayan Osmanlı kurumlarında iletişim ve taltif mekanizmalarında İslam geleneklerini gözetmiştir. Örneğin, 20 Nisan 1901'deki kuruluşunun dördüncü yılını kutlayan, Sultan II. Abdülhamid'in

¹⁷ Ekrem Saltık. “Osmanlı Devleti'nin Seylan Adası İle İlişkilerine Methal.” *Türkiyat Mecmuası* 30 (2), İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 2020, ss. 699-733.

¹⁸ BOA HR. SFR. 3 516-32 M-17-05-1902.

25. cülus yıldönümü şerefine inşa edilen Kolombo Hamidiye Medresesi (*Al Medrasathul Hameedeeyah*)’nde, 27 Temmuz 1905 tarihinde düzenlenen, Türk Konsolosu Muhammed Mackan Marikar Efendi’nin Osmanlı Sarayı’nı temsilen açılış konuşmasını yaptığı ödül töreniyle, okul birincisine altın yaldızlı Kur’an-ı Kerim (diğer dereceye girenlere de 30 cüz Kur’an-ı Kerim) hediye edilmiştir¹⁹.

Benzer biçimde, Sultan II. Abdülhamid’in Panislamizm stratejilerine dair tavrının, adanın müzik hayatına etkilerini Osmanlı’nın Doğu’dan Batı’ya tüm müzik branşlarını kapsayan müziğinin bir kolu olan Osmanlı Dinî Müziği’nin unsurları bağlamında tespit etmek mümkündür. Sultan II. Abdülhamid, Muzıka-yı Hümayûn bünyesinde yer alan, Sermüezzın Rıfat Bey’in yönetimindeki Müezzınlar Bölüğü’nü, dinî törenlerde görevlendirmiş, Cuma ve bayram selamlıklarında, kandil ve mevlit toplantılarında, Ramazan ve Hicri yılbaşı kutlamalarında icralarına yer verdirmiştir. Hicri takvimin birinci ayı olan Muharrem ayında, İstanbul halkına açık kutlamalarda mersiye, kaside, ilahi, nefes gibi dinî formların yanı sıra şarkı formlarında eserler seslendirilmiştir. Ayrıca Muharrem ayı boyunca cami ve tekkelerde Kerbela konulu ilahiler okunmuş, güftesi Yunus Emre’ye ait olan, çeşitli makamlarda bestelenmiş “Şehitlerin serçeşmesi/ Enbiyânın bağı başı/ Evliyânın gözü yaşı/ Hasan ile Hüseyin’dir” seslendirilmiştir. Şehrin sokaklarında dolaşan dilenciler ise “Hasan, Hüseyin’e olan işlere/ Gökte melek, yerde her can ağladı” mısralarıyla başlayan kasideler, ilahiler söyleyerek kapı kapı dolaşmışlardır. Osmanlı kandillerinde ise mevlit, Kuran-ı Kerim, salâ, tekbir, ilahi, na’t, kaside, Miraciye (Miraç kandilinde), Regâibiyye (Regaip kandilinde), Muhammediye, âyin-i şerif ve marş gibi vokal formlar kullanılmıştır²⁰.

Sri Lanka Müslümanları, Osmanlı kültürü İslam geleneğinde önemli yer tutan Mevlevî müziğini, Kelime-i Şahadet ile başlayan zikirleri ve mevlit ezgilerini dinî bayramlarda ve kutlamalarda icra etmişlerdir. Hicri takvimin birinci ayı olan Muharrem ayında, Osmanlı sosyokültürel hayatında öne çıkan kavramlardan mevlit ve salâ, Hasan-Hüseyin temasına vurgu yapan *Hasan Husain mawlid* (Hasan-Hüseyin mevlidi) ve *Thalai fathiya* (Salâ-yı Fethiyye) adada yer etmiştir. Hicri takvimin üçüncü ayı, Hz. Muhammed’in dünyaya

¹⁹ BOA HR. SFR. 3 725-2 M- 27-07-1905.

²⁰ İhsan Şen. *II. Abdülhamid Döneminde Merâsim Mûsikîsi*. On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Samsun, 2019, ss.59-76.

gelişinin yıldönümünün kutlandığı Rebiülevvel’de ise *Subahna mawlid* (Subhâne mevlidi), *Berzanji mawlid* (Berzenci²¹ mevlidi) ve *Hareed mawlid* (Harîd mevlidi) Osmanlı etkilerini barındırmaktadır. Bu uygulamaların yanı sıra yine Hz. Peygamberin doğum kutlamaları kapsamında, Hintlilerin bestelediği Resul Malay²² ve Sri Lankalıların bestelediği Mübarek Malay okumaktadırlar²³. Bu ortaklıklar çerçevesinde, Seylan Müslümanlarının Sultan II. Abdülhamid için Miraç kandilinde yaptıkları duaların haberi, İstanbul’a kadar ulaşmıştır²⁴.

Osmanlı toplumsal yaşamında karşılık bulan diğer vokal müzik türlerinden şarkılar, Sri Lanka’daki düğün, doğum, sünnet, okul törenleri gibi günlerin müzik literatürünü oluşturmaktadır. Kafiyeleli belli uzunluktaki şiirlere atfedilen kaside formu, bu bağlamda öne çıkmaktadır. Kasideler, sosyal işlevleri yerine getirmek için bestelenen ve okunan kültürel normlardırlar. Böylelikle ahlaki bir kod yüceltilir ya da ona bağlılık çağrısında bulunulur. Dinî değerlere vurgu yapılarak okunan/söylenen/zikredilen bu vokal eserler, halka açık ortamda seslendirilirler. Arapça veya Tamilce kasideler, Hz. Muhammed’in Medine’den Mekke’ye dönüşünü karşılamak, kutlamak üzere söylenen şarkılardır. Sri Lanka geleneğinde okul ödül törenlerinde, resmî kutlamalarda icra edilirler. Geleneksel kültüre dair diğer uygulamalar, çocuğun doğumunda söylenen *pillai pettha sappadu* ya da isim verme törenine atfen *peyar suttum nihalchchi*’dir. Müslüman düğünlerinde gelini karşılamak üzere söylenen şarkı, *mapillai vazthu* olarak adlandırılır. Cenazelerde ise zikir ve yine Türk geleneğinde karşılık bulan vefatın kırkinci günü mevlit okutulması öne çıkmaktadır²⁵.

²¹ İngilizlere karşı savaşı, onların *King Mahmud* (Kral Mahmud) olarak adlandırdığı, 1878 Süleymaniye şehri Berzence köyü doğumlu, Nakşibendi Şeyhi Mahmud Berzenci olabilir. Soyü Hz. Muhammed’in torunu Hz. Hüseyin’e dayanmaktadır. 1901 yazında Sultan II. Abdülhamid’in davetlisi olarak İstanbul’a gitmiştir. Sultan II. Abdülhamid, kendisini, bölgedeki aşiret reisleriyle ve yerel yöneticilerle çatışmalarında desteklemiştir. (Altan Tan, “Ortadoğu Notları (6): Şeyh Mahmud Berzenci (1).” *Independent Türkçe*, 17 Temmuz 2020 <https://www.indyturk.com/node/212516/t%C3%BCrkiyeden-sesler/ortado%C4%9F-notlar%C4%B1-26-%C5%9Feyh-mahmud-berzenci-1>). (Son erişim: 5 Ocak 2022). Dolayısıyla, Berzenci için okutulan mevlit geleneği Sultan II. Abdülhamid’e bağlılık temsiline atfedilebilir.

²² Mevlit er-Resul, Allah’ın elçisinin doğum günü (Malay).

²³ Nadine Vanniasinkam. “Music and Song Traditions of the Muslims of Sri Lanka: An Overview.” *International Center for Ethnic Studies*, Sri Lanka, 2021, s. 5.

²⁴ Durmuş Akalın. “Osmanlı Devleti’nin Son Dönemlerinde Seylan Adası ile Münasebetler.” *Belgi*, Sayı 10 (2), Yaz 2015, s. 1375.

²⁵ Vanniasinkam. “Music and Song Traditions of the Muslims of Sri Lanka”, ss. 11-12.

Sultan II. Abdülhamid'in Panislamizm stratejileri çerçevesinde Seylan Adası ile bir başka müzikal temas unsuru, 1889 sonbaharında Japonya seyahatine çıkan Ertuğrul Fırkateyni'nin güzergâhındaki durak noktalarından birinin Kolombo oluşuna dayanmaktadır. 15 Kasım 1889 tarihinde, Halife'nin sancağını taşıyan Osmanlı Fırkateyni'ni görmek üzere İngiliz sömürgesi altındaki adanın Müslüman halkının, *Johnstons Pier*'e akın etmesi ve yoğun ilgi gösterisi²⁶ Sultan II. Abdülhamid'in birleştirici mesajını benimsendiğini göstermektedir. Ertuğrul Fırkateyni, Sri Lanka'nın başkenti Kolombo'ya ulaşır, geminin mürettebatı Cuma namazı için topluca karaya yönelince, halk, Osmanlı'ya manevi bağlılıklarının coşkusuyla kendilerini karşılamış, ziyafet sofralarıyla ağırlamış, dualarla onlara eşlik etmişlerdir²⁷. Ertuğrul Fırkateyni'nin adada kalış sürecinde halk, Sultan II. Abdülhamid'in bizzat görevlendirdiği yirmi beş kişilik²⁸ muzikasıyla muhatap olmuştur. "Ey gaziler havası"nı çalarak İstanbul'dan yola çıkan geminin, "*Bir Cuma günü karaya çıkarılan, şehrin münasip bir mahallinde terennüm saz olan Osmanlı mızıkasını dinleyen ahalinin hali meserreti o ana kadar emsali görülmemiş bir dereceye varmıştır*"²⁹. Bombay durağında da gemi bandosunun ara sıra marşlar icra ettiği; İngiliz Glowchester Alay Komutanı ve subaylarının Osmanlı mürettebatı şerefine verdiği ziyafette Muzika ekibinin İngiliz Alay Mızıkası Marşı'nı çaldığı, 29 Ekim 1899 tarihli *The Indian Advocate* gazete haberinde bildirilmiştir³⁰. Ayrıca bandonun seyahati boyunca son derece aktif olduğu, geminin Japonya'da geçirdiği üç ay boyunca ise etrafındaki binlerce Japon kayığına konserler vermesinden de anlaşılmaktadır³¹. Ertuğrul bandosu,

²⁶ "Sandakan Notes", *The Singapore Free Press and Mercantile Advertiser (Weekly)*, 19 Kasım 1889, s. 631.

²⁷ Mücahit Türetken. "Ertuğrul Fırkateyni'nin Batışının 129. Yılı", 16 Eylül 2019. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/ertugrul-firkateyninin-batisinin-129-yili/1584772> (Son erişim: 7 Ocak 2022).

²⁸ "Japon Askerleriyle Toplu Fotoğraf" *Fikriyat*, 15 Eylül 2019. <https://www.fikriyat.com/galeri/edebiyat/ertugrul-firkateyni-edebiyata-nasil-yansimisti/7> (Son erişim: 8 Ocak 2022)

²⁹ "Ertuğrul'un Ziya-i Fecii." *Donanma Mecmuası* 12, Şubat 1911, s. 1110. <https://donanmatarihi.com/donanma-mecmuasi-12/> (Son erişim: 9 Ocak 2022).

³⁰ Mekiye Mihriban Aslan. *1890 Ertuğrul Faciası*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakın Çağ Tarihi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1992, ss. 38-40.

³¹ Geminin dönüş yolunda yaptığı kazada kurtulan mürettebat arasındaki isimlerden biri, Muzika zabiti, Mülazım-ı evvel Edirnekapılı İsmail Efendi'dir. Mekiye Mihriban Aslan. *1890 Ertuğrul Faciası*, s.57. Muzika'nın şehit olan üyeleri ise Bando Mızıkası Eratı, Akçaabatlı (Trabzon) Deliahmetoğullarından İbrahim oğlu İsmail-Er 1885/802; Bando Mızıkası Eratı, Balatlı Hasan oğlu Ahmet-Çavuş 1884/3144; Bando Mızıkası Eratı, Cideli İnceoğullarından Ahmet oğlu Hüseyin-Onbaşı Trampetçi 1885/2539; Bando Mızıkası Eratı,

Yokohoma’da halka hemen her gün müzik dinletileri sunmuştur. Japonya’dan geri dönüş için demir alınırken bando güvertede marşlar icra etmektedir³². Dolayısıyla konserlerin Ertuğrul Muzıkası’nın gündelik aktivitelerinden olduğu ve bu aktivitelere yerel halkların yoğun ilgi gösterdikleri anlaşılmaktadır.

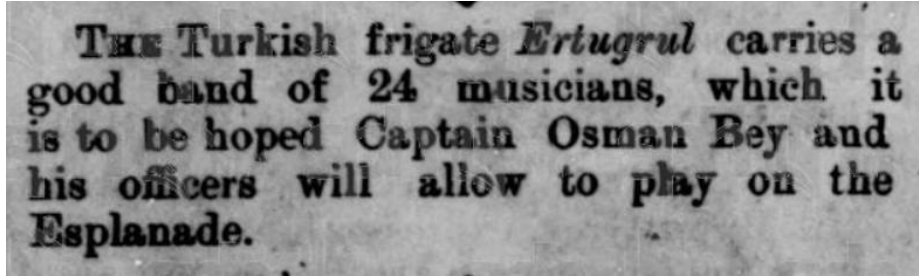
Ertuğrul Firkateyni karşılayan ülkelerin bandoları da geminin mürettebatıyla Osmanlı repertuarı üzerinden karşılıklı bir müzikal iletişim içindedir. Şöyle ki Kaptan Osman Paşa, ağabeyi Albay Mehmed Raşid Bey’e yazdığı mektuplarında, firkateynin Hong Kong’da karşılanışını: “*Hong Kong’da İngilizlerden çok büyük yakınlık ve itibar gördüm. Valiyi ziyaret ettiğim gün kaleden atılan toplanla mükemmel bir bandonun Hamidiye marşımızı mükemmel bir şekilde çalışı, bir bölük tören kıtasıyla karşılanmam pek gösterişliydi*” sözleriyle, ifade etmiştir.³³ Yerel bandoların Hamidiye marşını icra etmesi dikkat çekicidir.

Fenarisli (Ünye) Müütüoğullarından İbrahim oğlu Hüseyin-Er 1884/733; Bando Mızıka Eratı, Fevzioğullarından Ahmet oğlu Mustafa-Onbaşı 1884/33; Bando Mızıka Eratı, Gemlikli Feyzullahoğullarından İbrahim oğlu Mehmet-Er 1885/1945; Bando Mızıka Eratı, Gümüşhaneli Zeyneloğullarından Mustafa oğlu Musa-Onbaşı Trampetçi 1884/1522; Bando Mızıka Eratı, Hırkai Şerifli Hamdi oğlu Mehmet Nazmi, Sübyandan Geçme-Er 1886/4581; Bando Mızıka Eratı, Karadereli (Rize) Sandıkçioğullarından Arif oğlu İsmail-Onbaşı 1884/883; Bando Mızıka Eratı, Karakuşlu Dedeoğullarından Mustafa oğlu Hasan-Onbaşı 1883/4620; Bando Mızıka Eratı, Keşaplı Kürecioğullarından Ali oğlu Dursun-Onbaşı 1884/3 703; Bando Mızıka Eratı, Kocamustafapaşalı Abdullahoğlu Çerkez Mesrur Sübyandan Geçme-Er 1886/4431; Bando Mızıka Eratı, Köprülü (Selanik) Salih oğlu Abdullah-Er 1886/3 905; Bando Mızıka Eratı, Kurayı Sebalı (Trabzon) Elvanoğullarından Ali Hüseyin oğlu Mehmet-Er 1884/3 63; Bando Mızıka Eratı, Lâdikli (Amasya) Kökoğlanoğullarından İsmail oğlu Mecit-Onbaşı 1883/4682; Bando Mızıka Eratı, Macaristanlı Abdullah oğlu Raşit-Ser Çavuş 1886/4707; Bando Mızıka Eratı, Mimaliçli (Bursa) Hamzaogullarından Emin oğlu Mehmet-Er 1881/2369; Bando Mızıka Eratı, Perşembeli (Trabzon) Mollaosmanoğullarından Hasan oğlu İbrahim-Er 1885/2660; Bando Mızıka Eratı, Sinoplu Karaömeroğullarından Hasan oğlu Osman-Er 1887/3840; Bando Mızıka Eratı, Sinoplu Yusufogullarından Hüseyin oğlu Mehmet-Er 1887/3 834; Bando Mızıka Eratı, Sudanlı Zenci Ebubekiroğlu Ali, Sübyandan Geçme-Er 1886/4381; Bando Mızıka Eratı, Tırnovalı Mustafa oğlu Halil, Sübyandan Geçme-Er 1880/2225; Bando Mızıka Eratı, Tirebolulu Uluçoğullarından İbrahim oğlu Yusuf-Onbaşı 1884/1079; Bando Mızıka Eratı, Yıldızeli (Sivas) Hatipoğullarından Süleyman oğlu Kadir-Er Trampetçi 1886/4057; Bando Mızıka Eratı, Zileli Ömer oğlu Mustafa-Onbaşı 1882/3755 olarak listelenmiştir.

³² Ertürk Avcı. “Ertuğrul Firkateyni’nin Japonya’ya Son Seyri.” *Deniz, Deniz Kuvvetleri Dergisi Eki* (622), Mayıs 2015, ss. 6-7.

³³ Fatma Şenol. *Ertuğrul Batığı’ndan Ele Geçirilen Malzemelerin Konservasyonu*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Taşınabilir Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 12.

Ertuğrul Firkateyni Muzikası'nda görev yapan müzisyenlerin sayısı ve icralarıyla ilgili bir haber, 19 Kasım 1889 tarihli Singapur gazetesi *Straits Times Weekly Issue*' da çıkmıştır. Habere göre, Türk firkateyni Ertuğrul'un yirmi dört müzisyenden oluşan bandosunun, Singapur ünlü *Esplanade* koyu meydanında çalması için Kaptan Osman Bey'in ve görevlilerinin izin vereceği ümit edilmektedir.

Görsel: *Straits Times Weekly Issue*, 19 Kasım 1889.

Bu izin alınmış olmalıdır ki halk, şehir meydanında Ertuğrul bandosunun marşlarını dinlemiştir³⁴. Bandonun yolculuk boyunca icraatlarına dair tüm bu veriler, Kolombo halkının Ertuğrul Firkateyni ziyareti vesilesiyle Batı Müziği formlarındaki Osmanlı Askerî Müziği³⁵ repertuarıyla muhatap olduğunu işaret etmektedir.

Her ne kadar Ertuğrul Firkateyni battıktan sonraki yılları işaret etse de Sri Lanka ile müzik kültürel ilişkiler Ertuğrul ile temaslarla sınırlı olmadığından, Ertuğrul ve Hamidiye sözcüklerini bir arada işleyen, Sultan II. Abdülhamid'in 25. cülus yıldönümüne ithafen Hamidiye Cemiyeti'nin marşı olarak anılan bando için A. Deco tarafından bestelenmiş 30 Ağustos 1895 tarihli eserin, notada şef partisiyonu olarak bildirilen bir kesitini burada sunmak isteriz. Padişahın 25. cülus yıldönümünü yukarıdaki satırlarda Kolombo Hamidiye Mektebi bahsinde de anmıştık. Aynı günün bu defa Hamidiye Cemiyeti adlı bir cemiyetin bando icrası için bestelenmiş Ertuğrul-Hamidiye marşı olarak anılması, dikkate değerdir. 1895 yılında henüz

³⁴ Ertürk Avcı. "Ertuğrul Firkateyni'nin Japonya'ya Son Seyri." s. 4.

³⁵ Osmanlı modernleşmesinin müzik ayağı ilk olarak askeri müzikte gerçekleştiğinden geniş bir Batı Müziği formlarında bando repertuarı vardı. Ancak Donanma gazetesi haberinde "Ey Gaziler havası" adıyla bahsi geçen marş mehter marşlarından olduğundan, bu bilgi Muzıkayı Hümayûn bandolarının Sultan II. Abdülhamid devrinde mehter marşları repertuarını da icra ettiğini bize ifade ediyor.

Ertuğrul yatı alınmadığından marşın, Ertuğrul Fırkateyni anısına bestelenmiş olduğunu tahmin ediyoruz.

Görsel: Ertuğrul-Hamidiye Marşı İlk Satırı³⁶

SON SÖZ

Sri Lanka'nın müziğine dair ulaşabildiğimiz veriler, bize adanın hem Doğu hem de Batı müzik kültürüyle yoğrulduğunu göstermektedir. Geleneksel müzik alanlarında olduğu gibi Klasik Batı Müziği hususundaki gelişmelerde Hint kültürü ve yine Hindistan'daki İngiliz sömürgecilik anlayışının çıktıları, baskın etkiye olmuştur. Toplumsal yaşamda, gündelik hayata eşlik eden vokal formlar, performans sanatlarında da kendine gelişim alanı bulmuştur. Diğer yandan, XIX. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı İmparatorluğu ile gerçekleşen birebir ve birkaç yıla yayılan temaslar, müzik-kültürel alanı da kapsamıştır. Sultan II. Abdülhamid'in Asya ve Uzakdoğu coğrafyalarında yaşamlarını sürdüren Müslüman halka İslam Halifesi kimliğiyle uzanması ve ilgili ülkelerin halklarınca bu tavrının coşkuyla benimsenmesi, Ertuğrul Fırkateyni'nin gezi süreçlerinden okunmaktadır. Ayrıca Sri Lanka'da kurulan Osmanlı kurumları, Osmanlı-Sri Lanka kültürel bağlarını güçlendiren çalışmalarda bulunmuşlardır. Bu kapsamda, Panislamizm stratejilerinde askerî olanakların ve eğitimin görevlendirildiğini görüyoruz. Nitekim aynı önceliklerle Türk topraklarında da yaygınlaştırılması hedeflenen, Osmanlı kültürünün en önemli temsillerinden biri olan Osmanlı

³⁶ A. Deco. "Ertogroul-Hamidié Marche" Notası, Şef Partisyonu. Atatürk Kitaplığı Laika Karabey Koleksiyonu No. 15.168. Ertuğrul Fırkateyni anısına geminin mürettebatına ithafen Japon bestesi bir ağıtın düzenlemesi Dz.K.K.lığı bandosunun repertuarında "Ertuğrul Şehitlerine" başlığıyla yer almaktadır.

Müziği'nin, adanın müzik kültürel hayatına da katılmış olduğunu verilerimiz işaret etmektedir. Üstelik Sri Lanka'dan müzik hususunda bir hediyein Sultan tarafından nişan ile ödüllendirilmesinin açıkça ifade edilen beklentisi, Osmanlı Sarayı ile müzik temaslarının bir takdir mekanizması oluşturduğunu göstermektedir. Osmanlı-Sri Lanka müzik ilişkilerine dair literatürde daha önce yapılmış bir çalışma tespit edemedik. Sri Lanka müzik tarihine dair ulaşabildiğimiz İngilizce kaynaklar da sınırlıdır. Dolayısıyla çalışmamız, Sri Lanka müzik tarihine dair Türkçe bir kaynak sunma amacının yanı sıra Osmanlı-Sri Lanka müzik-kültürel bağları kapsamında yürütülecek araştırmalara bir ilham kaynağı ve başlangıç olma niyetini gütmektedir.

KAYNAKÇA

- Akalın, Durmuş. “Osmanlı Devleti’nin Son Dönemlerinde Seylan Adası ile Münasebetler.” *Belgi*, Sayı 10 (2), Yaz 2015.
- Akbaz, Abdürrahim. *Sri Lanka’da İslamiyet’in Yayılışı*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019.
- Alawathukotuwa, Manoj. “A Study of Western Musical Techniques Used in Sinhala Light Songs During the 20th Century.” *Proceedings of the Peradeniya University Research Sessions J2* (2), Sri Lanka, 30 Kasım 2007.
- Aravinda, G. W. Jayantha. “Characteristic Features of Sinhala Folk Song.” *Journal of the Royal Asiatic Society of Sri Lanka* (45), Royal Asiatic Society of Sri Lanka (RASSL), 2000, ss. 129-34.
- Aslan, Mekiye Mihriban. *1890 Ertuğrul Faciası*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakın Çağ Tarihi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1992.
- Avcı, Ertürk. “Ertuğrul Fırkateyni’nin Japonya’ya Son Seyri.” *Deniz, Deniz Kuvvetleri Dergisi Eki* (622), Mayıs 2015, ss. 1-14.
- Baker, Henry D. “Resources, Industries, and Trade of Ceylon: Musical Instrument Trade.” *British India with Notes on Ceylon, Afghanistan, and Tibet*, U.S. Government Printing Office, 1915.
- “Ertuğrul’un Ziya-i Fecii.” *Donanma Mecmuası* 12, Şubat 1911. <https://donanmatarihi.com/donanma-mecmuasi-12/> (Son erişim 9 Ocak 2022).
- Farook, M. Hussain. *Sri Lanka Müslümanlarının Reform Süreci (1798-1948)*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2021.
- “Japon Askerleriyle Toplu Fotoğraf” *Fikriyat*, 15 Eylül 2019. <https://www.fikriyat.com/galeri/edebiyat/ertugrul-firkateyni-edebiyata-nasil-yansimisti/7> (Son erişim: 8 Ocak 2022).
- “Nurthi.” *Western Music Additional Reading Book Grade 10*. National Institute of Education, Maharagama, Sri Lanka, 2015.
- Meddegoda, Chinthaka Prageeth. “Hindustani Classical Music in Sri Lanka: A Dominating Minority Music or an Imposed Musical Ideology?” *Asian-European Music Research Journal* (6), Aralık 2020, ss. 41-50.
- Ranathunga, Gayathri Madubhani. “Music of Sri Lanka.” *Art and Tradition of Sri Lanka* 1, S. Godage & Brothers (Pvt) Ltd., 2018.
- Saltık, Ekrem. “Osmanlı Devleti’nin Seylan Adası İle İlişkilerine Methal.” *Türkiyat Mecmuası* 30 (2), İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 2020, ss. 699-733.

“Sinbad, The Sailor.” https://en.wikipedia.org/wiki/Sinbad_the_Sailor .

Sri Lanka Senfoni Orkestrası Resmi Web Sitesi, www.sosl.org.

Şen, İhsan. *II. Abdülhamid Döneminde Merâsim Mûsikîsi*. On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Samsun, 2019.

Şenol, Fatma. *Ertuğrul Batığı'ndan Ele Geçirilen Malzemelerin Konservasyonu*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Taşınabilir Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.

Tan, Altan. “Ortadoğu Notları (6): Şeyh Mahmud Berzenci (1).” *Independent Türkçe*, 17 Temmuz 2020 <https://www.indyturk.com/node/212516/t%C3%BCrkiyeden-sesler/ortado%C4%9Fu-notlar%C4%B1-26-%C5%9Feyh-mahmud-berzenci-1>

Türetken, Mücahit. “Ertuğrul Fırkateyni'nin Batışının 129. Yılı”, 16 Eylül 2019. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/ertugrul-firkateyninin-batisinin-129-yili/1584772> (Son erişim: 7 Ocak 2022).

Vanniasinkam, Nadine. “Music and Song Traditions of the Muslims of Sri Lanka: An Overview.” *International Center for Ethnic Studies*, Sri Lanka, 2021.

“Viridu.” *Western Music Additional Reading Book Grade 7*. National Institute of Education, Maharagama, Sri Lanka, 2016, ss. 9-10.

Arşiv Belgeleri

BOA HR. SFR. 3 725-2 M- 27-07-1905.

BOA HR. SFR. 3 516-32 M-17-05-1902.

Deco, A. “Ertogroul-Hamidié Marche” Notası, Şef Partisyonu. Atatürk Kitaplığı Laika Karabey Koleksiyonu No. 15.168.

Straits Times Weekly Issue. Singapur, 19 Kasım 1889.

“Sandakan Notes”, *The Singapore Free Press and Mercantile Advertiser (Weekly)*, 19 Kasım 1889.

SRI LANKA’DA FİZİKSEL SERMAYE YATIRIMLARI VE ÇAY İHRACATI İLİŞKİSİ

*Tufan SARITAŞ**

GİRİŞ

Hint Okyanusu’nda konumlanan Sri Lanka, Hindistan’dan Palk Boğazı ile ayrılan bir ada ülkesidir. Geçmişten günümüze farklı isimlerle anılmakla birlikte, herhalde bu isimleri arasında “Seylan” en yaygın olarak kullanılandır. Bu ismin ön plana çıkmasında, ülkede üretilen ve dünya çay piyasasında yüksek bir popülariteye sahip çayın, “Seylan” ismi ile özdeşleşerek “Seylan Çayı” şeklinde anılmasının önemli bir faktör olduğu söylenebilir. Esasen Portekizlilerin, Sri Lanka’ya gelişiyle birlikte ülkenin, “güzel ülke” anlamına gelen “Seylan” olarak adlandırılmaya başlandığını Marco Polo’nun notlarından anlamaktayız (Saltik, 2020: 703). 1972 yılından beri de “şaşalı ülke” olarak dilimize çevrilebilen “Sri Lanka” olarak anıla gelmektedir (Parameswaran, 1999: 9).

2020 yılı itibariyle toplam nüfusu yaklaşık olarak 22 milyon kişiye ulaşan Sri Lanka, yine 2020 yılı baz alındığında 4,052 dolar kişi başı GSYİH’siyle Güney Asya ülkeleri arasında en yüksek kişi başı GSYİH’ye sahip ikinci ülkedir (World Bank, <https://databank.worldbank.org/>, 13 Aralık 2021’de erişildi). Ekonomisi daha çok tarıma dayalı olan Sri Lanka’da, çay başta olmak üzere pirinç, şeker kamışı, tütün, hindistan cevizi, baharat vb. gibi tarım ürünleri üretilmektedir. Sanayisi de tarımsal üretimine bağlı olarak öncelikle çay, tütün, hindistan cevizi, kauçuk gibi tarımsal ürünlerin işlenmesine bağlı bir gelişim göstermiştir. Tekstil ve çimento sektörleri de sanayi üretimi içerisinde önemli bir paya sahiptir. Dolayısıyla ülkenin, gelişmiş bir sanayi ekonomisi olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Daha çok bir tarım ekonomisi olarak nitelenebilir. Yine tüm bunlara ek olarak; doğal taş ve çeşitli

* Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, Karaman.
ORCID: 0000-0003-1728-2377.

maden rezervleri bakımından da zengin yer altı kaynaklarına sahiptir. Mücevher şehri olarak bilinen Ratnapura'da elmas vb. gibi değerli taşlar çıkarılırken, ülkenin farklı lokasyonlarında ilk defa bu coğrafyada bulunan ve önemli bir mineral olan sinhalit, bunun yanında kireç, kildir, grafit ve fosfat gibi madenler de önemli yer altı kaynakları arasındadır. Doğal kaynak rezervlerine ve üretim biçimine paralel olarak tekstil ürünleri, elmas, çay, kauçuk gibi ürünler, temel ihraç kalemleri arasındadır. En fazla ihracat yapılan ülkeler; ABD, İngiltere, Hindistan ve Almanya'dır. Sanayide kullanılan makineler, ulaşım araçları, bazı gıda maddeleri ve petrol ise, başlıca ithal malları içerisinde yer alırken, ithalatın büyük çoğunluğu Çin, İran, Malezya ve Japonya'dan gerçekleştirilmektedir (Avcı t.y., <https://islamansiklopedisi.org.tr/sri-lanka#1>, 29 Kasım 2021 tarihinde erişildi).

Ülke, dünya sıralamasında önde gelen çay üreticilerindendir. Dolayısıyla da ihracatının önemli bir kısmını çayın oluşturduğu Sri Lanka'da hükümet, bu üretim potansiyelinin farkında olarak, çay üretimini teşvik eden politikalarla, çay üretimine destek olmaya çalışmaktadır. Ancak son yıllardaki olumsuz hava koşulları, çay üretiminde bir düşüşe neden olmuştur. Bu çalışmada, çayın, ekonomi içerisindeki önemli konumundan hareketle, Sri Lanka'daki fiziki sermaye yatırımlarının, çay ihracatı üzerindeki etkisi, ARDL Sınır Testi ile araştırılmıştır. Bilindiği gibi fiziki sermaye yatırımları, üretim sürecinde yer alan bina, makine, teçhizat vs. gibi tüm üretim faktörlerini temsil eder. Araştırmadaki temel amaç, çayın, ekonomik faaliyetler içerisinde önemli bir yer tuttuğu ülkede, gerçekleştirilen tüm fiziki sermaye yatırımlarının, çay ihracatı üzerinde olumlu bir etki bırakıp bırakmadığını ampirik bir model yardımıyla ele alarak, olası ilişkiyi gözlemlemektir.

Literatür Özeti

Sri Lanka'daki en önemli ekonomik faaliyet türü olan çay endüstrisini konu edinen akademik çalışmalar, çok farklı yönleriyle ilgili endüstri hakkında çeşitli bulgular sunmaktadır. Örneğin; Wijeratne (1996), çay endüstrisinin, iklim değişikliği ile ilişkisi üzerinde durmuş, iklim değişikliklerindeki olumsuzlukların, çay üretimi üzerindeki negatif etkilerine dikkati çekmiştir. Yıl içerisinde kurak geçen gün sayısındaki artışın, sulamanın büyük oranda yağışlara bağlı olduğu Sri Lanka'da çay üretimi miktarını aşağı seviyelere çektiği, ayrıca yağışlı mevsimlerde de yağış miktarındaki aşırı artışın, toprak erozyonuna neden olarak, toprağın verimini düşürdüğü ifade edilmektedir.

Dhanapala vd. (2002), yaptıkları çalışmada Sri Lanka'da çay üretiminde kullanılan elektrik enerjisinin maliyetini ve olumsuz çevresel etkilerini düşürmede, mikro-hidro ve biomass kullanımının rolü üzerinde bir tartışma yürütmüşlerdir. Elde ettikleri bulgularda; bu iki yerli enerji kaynağının çay plantasyon endüstrisi tarafından yaygın olarak kullanılmasının, sektördeki elektrik maliyetini dış etkenlere karşı daha az duyarlı hale getirebileceğini ve tepe talebi düşürebileceğini ileri sürmektedirler. Ayrıca, mikro-hidro ve biomass kullanımının, elektrik üretimiyle ilişkili istenmeyen çevresel etkilerin azaltılmasına katkıda bulunabileceğini ifade etmektedirler.

Kasturiratne (2008), Sri Lanka'da çay endüstrisinin, ülke ekonomisi üzerindeki etkisini ele aldığı çalışmada, özellikle çay endüstrisinin azalan rekabet gücünün nedenleri üzerinde durmuştur. Çalışmanın bulgularına göre; Kenya, Hindistan ve Endonezya gibi dünya çay piyasasında giderek artan paylar elde eden ülkeler, rekabeti artırarak fiyatların düşmesine ve Sri Lanka'nın pazar payının azalmasına neden olmuştur. Buna ek olarak; Sri Lanka'nın mevcut pazar stratejilerindeki eksiklikler ifade edilmekte ve bu tür emtia üreticilerinin artan hacimler ve düşük fiyatlar dışında başka yollarla da küresel olarak daha rekabetçi hâle gelmeleri için mevcut seçenekler bulunduğu ileri sürülmektedir.

Jolliffe (2009), çay turizmi ile çay endüstrisi arasındaki ilişki üzerine bir değerlendirme yapmıştır. Bu turizm biçiminin, Sri Lanka'da çay ekonomisine faydaları açıklanmakta ve sektörün gelişiminin önündeki engeller ve tehditler gözden geçirilmektedir. Bu araştırma, esas olarak, Sri Lanka'da çay turizmine bağlı konaklama, çay üretim tesislerine erişim ve çay merkezi operasyonlarına ilişkin kalitatif saha çalışmalarına dayanmaktadır.

Thushara (2015), Sri Lanka'daki çay üretiminin, tarih boyunca ülke ekonomisine önemli bir katkı sağladığını belirttikten sonra bu katkının zamanla azaldığına dikkat çekmiştir. Bu olumsuz durumun ortaya çıkışında ülkenin, dünya çay piyasası ile rekabet edememesinin yattığını belirtir. Ayrıca çay üretimi ile ilgili birtakım sorunların altını çizer. Örneğin; çay ekimi yapılan tarımsal alanların, iklim değişikliği veya yanlış üretim teknikleri nedeniyle giderek küçülmesi ve buna bağlı olarak verimliliğin her geçen yıl azalması, çay bitkisinin yeniden dikim oranının düşmesi, üretim

maliyetlerindeki yükseklik ve sektörde çalışacak işgücünün yetersiz olması gibi faktörler bunlardan bazılarıdır.

Qiao vd. (2016), Çin ve Sri Lanka'daki organik çay üretiminin ekonomiye katkısı üzerine bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Elde edilen bulgulara göre; organik üretimin, dış girdiler açısından daha düşük yatırım gerektirdiği ama daha yüksek seviyede çiftçi emeğine ihtiyaç duyduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca çiftçiler tarafından organik çay için alınan fiyat priminin, ekstra emek girdisini ve daha düşük verimi telafi ederek net kar sağladığı tespit edilmiştir. Ancak hanehalklarının nispeten küçük ölçekli tarım arazilerinde bu karın giderek azaldığı, organik üretimin, tüm hanehalkları için karlılığı sağlayamadığı ortaya konulmuştur. Bununla birlikte pazar odaklı organik çay üretiminin, kadın istihdamı üzerindeki olumlu etkisine de vurgu yapılmıştır. Yine organik üretimin yanı sıra adil ticaret sertifikasına sahip olmanın, çiftçilerin örgütlenmesini, eğitimini ve ilgili topluluğun gelişimini kolaylaştırdığı saptanmıştır.

Munasinghe vd. (2017), Sri Lanka'da çay sektörünün ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerinden bahsetmiş ve çay endüstrisinin oluşturduğu ekonomik yapının sürdürülebilirliği üzerinde durmuştur. Elde ettiği bulgulara; ortodoks çayın, emek ve enerji kullanımı ile karbon emisyonu açısından en verimli çay olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca sektörde emek yoğun üretimin daha ağırlıklı olduğunu, çay paketlemesinde kullanılan fosil tabanlı malzemeler nedeniyle emisyonların yüksek miktarda seyrettiğini ve çay tüketiminde su ısıtılması için enerji gerektiğinden, ısıtmaya bağlı bir enerji tüketiminin oluştuğunu gözlemlemiştir.

Vijanagama vd. (2018), çay üretimi ile sera gazı arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Elde ettiği bulgulara; çay endüstrisindeki sera gazı emisyonlarının %63'ünün elektrik tüketiminden kaynaklandığını ve emisyonların geri kalanının ise fosil yakıt (%23) ve biyokütle (%14) kullanımından beslendiğini gözlemlemiştir.

Gunathilaka vd. (2018), yaptıkları çalışmada, iklim değişikliğinin Sri Lanka'daki çay piyasasına etkisi ve bunun ekonomi üzerindeki sonuçlarını ele almışlardır. 2002-2014 periyodu için Sri Lanka'daki 35 çay arazisinin verilerinin kullanıldığı çalışmanın bulguları; güneybatı, kuzeydoğu ve ikinci muson arasında işgücü talebi ile yağış arasında negatif bir ilişki olduğunu göstermektedir. İlk muson arası dönemde, işgücü talebi ile yağış arasında

pozitif bir ilişki bulunmuştur. Genel olarak, 2050 yılına kadar yağışta öngörülen değişikliklerin, Sri Lanka'nın çay plantasyon sektöründe işgücü talebini yılda yaklaşık 1.175.000 kişi azaltması beklenmektedir. Bunun, özellikle sektörün işgücünün çoğunluğunu oluşturan Hint Tamil kadınları için önemli bir negatif etkiye sebep olabileceğinin altı çizilmektedir.

Veri ve Yöntem

Bu çalışmada, Sri Lanka ekonomisi ele alınarak, 1975-2019 periyodunda sabit sermaye yatırımlarının, çay ihracatı üzerindeki etkisi ARDL Sınır Testi kullanılarak araştırılmıştır. Kurulan ekonometrik modele, ekonomik büyüme değişkeni kontrol değişkeni olarak dâhil edilmiştir. Modelde kullanılan seriler ve kaynakları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1. Serilere İlişkin Bilgiler

<i>Seri Adı</i>	<i>Açılımı</i>	<i>Kaynak</i>
TEA	<i>Çay ihracatı miktar endeksi</i>	<i>Food and Agriculture Organization of United Nations (FAO)</i>
GFC	<i>Brüt sabit sermaye oluşumu (2010 fiyatlarıyla dolar bazında)</i>	<i>World Bank (WB)</i>
GDP	<i>GSYİH (2010 fiyatlarıyla dolar bazında)</i>	<i>World Bank (WB)</i>

Çalışmada kullanılan ekonometrik modelde, çay ihracatını temsilen kullanılan “*çay ihracatı miktar endeksi*” değişkeni (TEA), bağımlı değişkendir. Fiziksel sermaye yatırımlarını temsil eden “*brüt sabit sermaye oluşumu (2010 fiyatlarıyla dolar bazında)*” değişkeni (GFC) ve ekonomik büyümeyi temsil eden “*GSYİH (2010 fiyatlarıyla dolar bazında)*” değişkeni (GDP) ise bağımsız değişkendir. Serilerin tümüne logaritmik dönüşüm uygulanmıştır. Modele, ekonomik büyüme değişkeni, kontrol değişkeni olarak eklenmiş olup, asıl amaç, sabit sermaye yatırımlarının, çay ihracatı üzerinde olası bir etkiye sahip olup olmadığını tahmin etmektir. Çalışmada kullanılan ARDL modeli (1) ve buna ilişkin hata düzeltme modeli (2) denklemleri şu şekildedir:

$$\begin{aligned}
& \Delta TEA_t \\
& = \beta_0 + \sum_{i=1}^p \beta_i \Delta L TEA_{t-i} + \sum_{i=0}^q \alpha_i \Delta LGFC_{t-i} + \sum_{i=0}^r \delta_i \Delta GDP_{t-i} + \theta_0 L TEA_{t-i} \\
& + \theta_1 LGFC_{t-i} + \theta_2 LGDP_{t-i} \\
& + \varepsilon_t
\end{aligned} \tag{1}$$

$$\begin{aligned}
& \Delta L TEA_t \\
& = \beta_0 + \sum_{i=1}^p \beta_i \Delta L TEA_{t-i} + \sum_{i=0}^q \alpha_i \Delta LGFC_{t-i} + \sum_{i=0}^r \delta_i \Delta LGDP_{t-i} + \varphi ECM_{t-1} \\
& + \varepsilon_t \\
& + \varepsilon_t
\end{aligned} \tag{2}$$

Bu çalışmada kullanılan veri setinde, tek ülke için belirli bir zaman aralığı ele alındığından dolayı, analiz yöntemi olarak zaman serileri analiz yöntemlerinden birini kullanma mecburiyeti ortaya çıkmış, bu grup içerisinde de ARDL Sınır Testi tercih edilmiştir. ARDL Sınır Testi'nin, diğer nedensellik analizleri içerisinde birtakım avantajlarının bulunduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan öne çıkan birkaç tanesini ifade etmek gerekirse; (i) diğer nedensellik analizleri, serilerin tümünün aynı derecede bütünleşik olmasını gerektirirken, ARDL Sınır Testi'nde, serilerin I(2) ve üstü derecelerde durağan olmamak şartıyla I(0) ve I(1)'de durağan olmaları, testin kullanımı için yeterlidir. Ayrıca (ii) serilerin farklı gecikme uzunluğuna sahip olmalarına imkân tanıma, (iii) aynı anda kısa ve uzun dönemli tahminde bulunabilme gibi diğer birtakım avantajları da saymak mümkündür (Saritaş, 2017: 88-89).

ARDL Sınır Testi uygulanmadan önce, serilerin I(0) ve I(1)'de durağan olduklarının tespiti için birim kök testi yardımıyla tahminde bulunulur. Serilerin I(0) ve I(1)'de durağan halde bulunmaları halinde, ARDL sınır testinin ilk aşaması olan modele ait ilgili istatistiksel parametrenin, Peseran vd. (2001) tarafından belirlenen üst sınır üzerinde bir değer alması beklenir. Bu şart da sağlandıktan sonra kısa ve uzun dönemli tahminler gerçekleştirilir. Ayrıca hata düzeltme modelinde ECM katsayısının negatif bir değer alması ve bu değere ilişkin olasılık değerinin de istatistiksel olarak anlamlı olması istenir. Yine tanısal testlere ait olasılık değerlerinin de %5 üzerindeki bir değer

alması, modelde istatistiksel bir sorun bulunmadığını gösterir (Saritaş, 2017: 88-89). Bu bağlamda çalışmada ilk olarak birim kök testi bulgularına yer verilecek ve daha sonra ise belirtilen ARDL sınır testi aşamaları sırasıyla gerçekleştirilerek, sonuç bölümüne geçilecektir.

Analiz Sonuçları

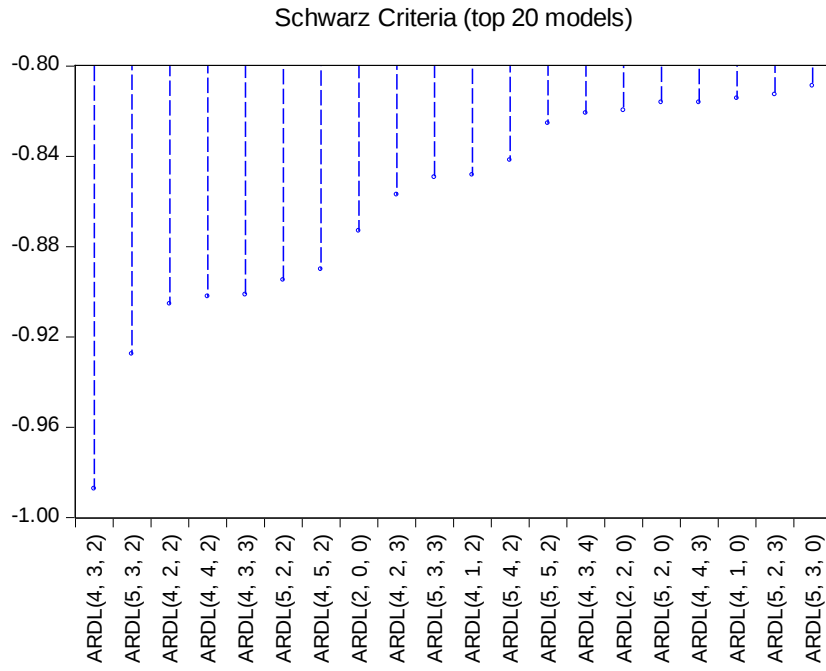
Çalışmada yöntem olarak ARDL Sınır Testi tercih edildiğinden, öncelikle serilere ilişkin durağanlıklar ADF ve PP birim kök testleri ile sınanmıştır. Elde edilen bulgular, aşağıdaki tabloda gösterilmektedir. Tabloda görüldüğü üzere; her iki birim kök testi için GDP ve TEA serileri düzeyde durağan değildir ve birinci farkları alındığında durağan hale gelmektedir. GFC serisi ise, PP birim kök testi için sabit trendli analiz sonuçlarında düzeyde istatistiksel olarak %10 anlamlılık seviyesinde durağan haldedir. Bu serinin birinci farkı alındığında sabit trendli analiz sonuçlarında istatistiksel olarak %1 anlamlılık seviyesinde durağan hale geldiği görülmektedir. Dolayısıyla ARDL Sınır Testi'nin kullanılabilmesi için gerekli olan serilerin I (0) ve I (1)'de durağan hâlde bulunma koşulu sağlanmıştır.

Tablo 2. Birim Kök Testi Bulguları

<i>Değişkenler</i>	<i>ADF Birim Kök Testi</i>		<i>PP Birim Kök Testi</i>	
	<i>Sabit</i>	<i>Sabit Trendli</i>	<i>Sabit</i>	<i>Sabit Trendli</i>
GDP				
<i>Düzye</i>	0,2913 (0,9752)	-1,8887 (0,6430)	0,2111 (0,9730)	-1,7558 (0,7089)
<i>Birinci Fark</i>	-4,7336 (0,0004)	-4,6357 (0,0030)	-4,7294 (0,0004)	-4,6308 (0,0030)
TEA				
<i>Düzye</i>	-1,5412 (0,5037)	-2,9130 (0,1685)	-1,4207 (0,5636)	-2,9130 (0,1685)
<i>Birinci Fark</i>	-7,4331 (0,0000)	-5,4748 (0,0003)	-6,9762 (0,0000)	-6,8110 (0,0000)
GFC				
<i>Düzye</i>	-2,0641 (0,2597)	-2,8478 (0,1891)	-2,0641 (0,2597)	-3,4567 (0,0569)
<i>Birinci Fark</i>	-5,7720 (0,0000)	-5,7299 (0,0001)	-6,0603 (0,0000)	-5,8033 (0,0001)

Not: Parantez içindekiler olasılık değeri, diğerleri ise t-istatistik değerleridir.

Çay ihracatını temsil eden ede TEA serisinin bağımlı; fiziksel sermaye yatırımlarını temsil eden GFC serisi ile ekonomik büyümeyi temsil eden GDP serisinin bağımsız değişkenler olduğu ekonometrik model için uygun ARDL modelinin seçiminde Schwarz kriteri kullanılmıştır. 180 model arasından en uygun 20 modelin gösterildiği aşağıdaki şekilde, ARDL (4,3,2) modelinin, bu 20 model içerisinde optimum model olduğu gözlemlenmektedir.

Şekil-1: ARDL Sınır Testi için En Uygun 20 Model

Aşağıdaki tabloda sınır testi bulguları raporlanmıştır. Elde edilen gözlem sonuçlarına göre F-istatistik değerinin tüm anlamlılık seviyelerinde beklenildiği şekilde, üst sınır değerlerinin üzerinde olduğu anlaşılmaktadır. Bir diğer deyişle, ARDL modelinin kurulabilmesi için herhangi bir istatistiksel sorun bulunmadığı ifade edilmektedir.

Tablo 3. Sınır Testine Ait Bulgular

<i>F-İst. Değeri: 10,4894</i>	<i>Alt ve Üst Sınır Değerleri</i>	
<i>Anlamlılık</i>	<i>I(0) Alt-sınır</i>	<i>I(1) Üst-sınır</i>
10%	4.19	5.06
5%	4.87	5.85
2.5%	5.79	6.59
1%	6.34	7.52

Kurulan ARDL modeline ait uzun dönem katsayıları tahmin edilerek, aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Buna göre ekonomik büyümeyi temsil eden GDP serisinin 2,1896 katsayısıyla istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyinde pozitif yönlü olarak ve yine fiziksel sermaye yatırımlarını temsil eden GFC serisinin de istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyinde pozitif yönlü olarak, çay ihracatını temsil eden TEA serisinin etkiledikleri anlaşılmaktadır. Bir diğer deyişle; modele kontrol değişkeni olarak dâhil ettiğimiz ekonomik büyüme değişkenine ait sonuç bir yana, araştırdığımız konu itibariyle ifade edecek olursak, fiziksel sermaye yatırımları arttıkça, çay ihracatının arttığı ve fiziksel sermaye yatırımları azaldıkça ise çay ihracatının azaldığı anlaşılmaktadır.

Tablo 4. Uzun Dönem Tahmin Sonuçları

<i>Bağımlı Seri: TEA</i>				
<i>Değişkenler</i>	<i>Katsayı</i>	<i>Standart Hata</i>	<i>t-istatistik</i>	<i>Prob.</i>
GDP	2.1896	0.3491	6.2706	0.0000
GFC	0.4400	0.0941	4.6754	0.0001
C	-46.2843	7.1115	-6.5083	0.0000
@TREND	-0.1055	0.0147	-7.1410	0.0000

Aşağıdaki tabloda, çalışmada kullandığımız ve ARDL Sınır Testi ile tahmin ettiğimiz ekonometrik modele ilişkin hata düzeltme sonuçları gösterilmiştir. Yine beklenildiği şekilde, ECM katsayısının negatif bir değer aldığı ve istatistiksel olarak da anlamlı olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 5. Hata Düzeltme Modeli Tahmin Sonuçları

<i>Bağımlı Seri: TEA</i>				
	<i>Katsayı</i>	<i>Standart Hata</i>	<i>t-istatistiği</i>	<i>Prob.</i>
ΔTEA_{t-1}	1.0805	0.2369	4.5609	0.0001
ΔTEA_{t-2}	0.3855	0.1859	2.0732	0.0463
ΔTEA_{t-3}	0.5445	0.1604	3.3944	0.0019
$\Delta LGFC$	0.3283	0.2703	1.2143	0.2335
$\Delta LGFC_{t-1}$	0.6303	0.2677	2.3540	0.0249
$\Delta LGFC_{t-2}$	-0.3124	0.1860	-1.6793	0.1028
$\Delta LGDP$	1.3992	1.2308	1.1367	0.2641
$\Delta LGDP_{t-1}$	-4.1735	1.3370	-3.1213	0.0038
@TREND	-0.1593	0.0365	-4.3649	0.0001
ECM_{t-1}	-0.5099	0.2791	-5.4094	0.0000

$$ECM = LTEA - (0,4401LGFC + 2,1897LGDP - 46,2844 - 0,1056@TREND)$$

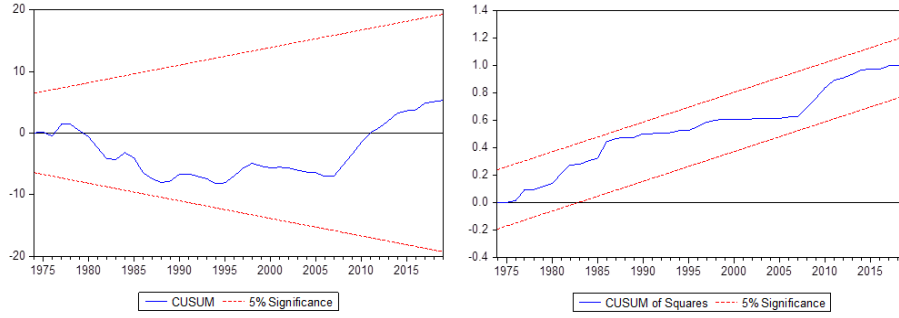
Modele ilişkin tanısal testler ve bu testlere ait bulgular, aşağıdaki tabloda raporlanmıştır. Anlaşıldığı üzere tüm testlere ilişkin bulgulara; olasılık değerlerinin beklenildiği şekilde %5'ten büyük olduğu görülmektedir. Dolayısıyla kurulan modelde istatistiksel bir hatanın bulunmadığı ifade edilmektedir.

Tablo 6. Tanısal Testlere Ait Bulgular

<i>Testler</i>	<i>Test Değeri (Prob.)</i>
<i>Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test</i>	1,4420 (0,0959)
<i>Heteroskedasticity Test: Breusch-Pagan-Godfrey</i>	1,7772 (0.9515)
<i>Ramsey Reset Test</i>	0,0038 (0.2645)
<i>Jarque-Bera Test</i>	1,0399 (0.5946)

Not: Testlere ait olasılık değerlerinde eşik %5 olarak belirlenmiştir.

Şekil 2’de Cusum ve Cusum Squares testlerine ilişkin bulgular gösterilmiştir. Şekilde her iki test açısından da modelin tutarlı olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 2. Cusum ve Cusum Squares Testlerine Ait Grafikler

SONUÇ

Bu çalışmada, Sri Lanka ekonomisi ele alınarak 1975-2019 periyodunda sabit sermaye yatırımlarının, çay ihracatı üzerindeki etkisi ARDL Sınır Testi kullanılarak araştırılmıştır. Kurulan ekonometrik modele, ekonomik büyüme değişkeni kontrol değişkeni olarak dâhil edilmiştir. Yöntem olarak ARDL Sınır Testi tercih edildiğinden, öncelikle serilere ilişkin durağanlıklar ADF ve PP birim kök testleri ile sınanmıştır. Her iki birim, kök testi için GDP ve TEA serileri düzeyde durağan değildir ve birinci farkları alındığında durağan hâle gelmektedir. GFC serisi ise PP birim kök testi için sabit trendli analiz sonuçlarında, düzeyde, istatistiksel olarak %10 anlamlılık seviyesinde durağan hâldedir. Bu serinin birinci farkı alındığında sabit trendli analiz sonuçlarında istatistiksel olarak %1 anlamlılık seviyesinde durağan hâle geldiği görülmektedir. Dolayısıyla ARDL Sınır Testi’nin kullanılabilmesi için gerekli olan serilerin $I(0)$ ve $I(1)$ ’de durağan hâlde bulunma koşulu sağlanmıştır. Çay ihracatını temsil eden TEA serisinin bağımlı; fiziksel sermaye yatırımlarını temsil eden GFC serisi ile ekonomik büyümeyi temsil eden GDP serisinin ise bağımsız değişkenler olduğu ekonometrik model için uygun ARDL modelinin seçiminde Schwarz kriteri kullanılmıştır. 180 model arasından en uygun modelin, ARDL (4.3.2) modeli olduğu gözlemlenmiş ve bu model kurularak tahmin edilmiştir.

Buna göre ekonomik büyümeyi temsil eden GDP serisinin 2,1896 katsayısıyla istatistiksel olarak %1 anlamlılıkla pozitif yönlü olarak ve yine fiziksel sermaye yatırımlarını temsil eden GFC serisinin de istatistiksel olarak %1 anlamlılıkla pozitif yönlü olarak, çay ihracatını temsil eden TEA serisinin etkiledikleri anlaşılmaktadır. Bir diğer deyişle; modele kontrol değişkeni olarak dâhil ettiğimiz ekonomik büyüme değişkenine ait sonuç bir yana, araştırdığımız konu itibarıyla ifade edecek olursak, fiziksel sermaye yatırımları arttıkça, çay ihracatı artmakta ve fiziksel sermaye yatırımları azaldıkça ise çay ihracatı azalmaktadır.

Elde edilen bulgulardan çıkardığımız sonuca göre; Sri Lanka ekonomisindeki lokomotif sektörlerden biri olan çay sektörü, fiziki yatırımları kendisi lehine şekillendirmektedir. Dolayısıyla fiziki sermaye yatırımları arttıkça, çay üretimi ve buna bağlı olarak da çay ihracatı artmaktadır. Bu ilişkide, çay sektörünün ekonomiye katkısını gören girişimcilerin, devletin çay sektörüne yönelik birtakım avantajlar sağlamasıyla da yatırımlarını bu sektöre yönelttikleri anlaşılmaktadır. Ülke ekonomisine uzun yıllardır katkı sağlayan çay sektörünün, literatürde üzerinde önemle durulan konulardan olan iklim değişikliği ve hatalı tarımsal uygulamalarla ciddi boyutlarda zarar görerek giderek küçülen bir sektör olmazsa, daha uzun yıllar yatırımları yönlendireceği ifade edilebilir. Yine bu bağlamda dünya çay piyasası içerisindeki payının düşmemesi için gerekli rekabet avantajlarının sağlanması, ülkede sektöre yönelik uzun dönemli fiziksel yatırımlara katkıda bulunacağı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Avcı, Meral [t.y.], “Sri Lanka”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sri-lanka#1>, [29.11.2021].
- Dhanapala, Kiran vd. (2002). “Economic and Environmental Impact of Micro-hydro and Biomass-based Electricity Generation in the Sri Lanka Tea Plantation Sector”. *Energy for Sustainable Development*, 6(1): 47-55.
- Food and Agriculture Organization of United Nations (FAO), <https://www.fao.org/faostat/en/#data>, [13.12.2021].
- Gunathilaka, Rajapaksha vd. (2018). “The Impact of Climate Change on Labour Demand in The Plantation Sector: The Case of Tea Production in Sri Lanka”. *Australian Journal of Agricultural and Resource Economics*, 62(3): 480-500.
- Jolliffe, Lee vd. (2009). “Tea Heritage Tourism: Evidence from Sri Lanka”. *Journal of Heritage Tourism*, 4(4): 331-344.
- Kasturiratne, Dulekha (2008). “An Overview of The Sri Lankan Tea Industry: An Exploratory Case Study”. *The Marketing Review*, 8(4): 367-381.
- Munasinghe, Mohan vd. (2017). “Economic, Social and Environmental Impacts and Overall Sustainability of The Tea Sector in Sri Lanka”. *Sustainable, Production and Consumption*, 12: 155-169.
- Parameswaran, Nandan (1999). *Early Tamils of Lanka*. Malaysia: DMJ Printers.
- Pesaran M.H. vd. (2007). “Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationship”, *Journal of Applied Econometrics*, 16 (3), 289-326.
- Quio, Yhui vd. (2016). “Assessing The Social and Economic Benefits of Organic and Fair Trade Tea Production for Small-Scale Farmers in Asia: A Comparative Case Study of China and Sri Lanka”. *Renewable Agriculture and Food Systems*, 31 (3): 246-257.
- Saltık, Ekrem (2020). “Osmanlı Devleti’nin Seylan Adası ile İlişkilerine Methal”. *Türkiyat Mecmuası*, 30(2): 699-733.
- Sarıtaş, Tufan (2017). *Türkiye’de Ekonomik, Sosyal ve Politik Küreselleşme Süreci ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Analizi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Thushara, S. C. (2015). “Sri Lanka Tea Industry: Prospects and Challenges”. *Proceedings of the Second Middle East Conference on Global Business, Economics, Finance and Banking (ME15Dubai Conference)*. Dubai: UAE.

- Wijeratne, M. A. (1996). "Vulnerability of Sri Lanka Tea Production to Global Climate Change". *Water, Air and Soil Pollution*, 92: 87-94.
- World Bank, <https://databank.worldbank.org/>, [13.12.2021].
- Vijanagama, Jagathdeva vd. (2018). "Energy Usage and Greenhouse Gas Emissions Associated with Tea and Rubber Manufacturing Processes in Sri Lanka". *Environmental Development*, 26: 43-54.

SRI LANKA HAKKINDA

İrem BAĞLAR

Resim 1¹

Resmî Adı: Sri Lanka Demokratik Sosyalist Cumhuriyeti

Başkent: Kolombo

Yüzölçümü: 65.610km²

¹ "Sri Lanka Map." www.wordtravels.com, www.wordtravels.com/Travelguide/Countries/Sri+Lanka/Map. Accessed 23 Sept. 2021.

Nüfus: 21,8 milyon²

Tablo 1³

Kadın	Erkek
11,4 milyon	10,5 milyon

Ulusal Marşı: Düzenlenen yarışma sonucunda, Ananda Samarkone'nin Seylanca dilinde yazmış olduğu şarkı, yeni marş olarak kabul edilmiştir. Marşın Tamilce sözleri ise bilinmeyen bir yazara aittir ancak Seylancası ile aynı anlama gelmektedir. İlk kez 1952 yılında, ülkenin bağımsızlığını dördüncü yıldönümünde söylenmiştir⁴.

Bağımsızlık Tarihi: 4 Şubat 1948'de Seylan, Seylan Dominyonu adı ile bağımsızlığını kazanmışsa da İngiliz Milletler Topluluğu altındaki dominyon statüsünü yirmi dört sene sürdürmüştür. 22 Mayıs 1972'de cumhuriyet ilan edildikten sonra ise Sri Lanka Cumhuriyeti olarak yeniden adlandırılmıştır⁵.

Yönetim Şekli: Üniter Cumhuriyet (Başkanlık Sistemi)⁶.

Ülkenin Genel Siyasi Görünümü: Ülkenin siyasi yapısı, parlamenter demokrasi ile doğrudan seçilen, başkanın baskın olarak yer aldığı başkanlık sisteminden oluşmaktadır. Başbakanlık makamı ise etkili bir otorite olmaktan çok, temsili bir görevdir⁷. Sri Lanka Parlamentosu ise halk tarafından seçilen 255 milletvekilinden oluşmaktadır. Görev süreleri beş yıldır. Kabinede

² Population, Total - Sri Lanka | Data.” *Data.worldbank.org*, 2020, data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=LK.

³ “Population, Male-Sri Lanka Data.” *Data.worldbank.org*, 2020, data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL.MA.IN?locations=LK. ve “Population, Female-Sri Lanka Data.” *Data.worldbank.org*, 2020, data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL.FE.IN?locations=LK.

⁴ “National Anthem: Sri Lanka | Sri Lankan Students’ Association at the University of Texas at Arlington.” *Www.uta.edu*, www.uta.edu/studentorgs/srilanka/sri_lanka.php?sl=na. Accessed 23 Sept. 2021.

⁵ “Sri Lanka (Ceylon) Gains Independence.” *Sri Lanka Foreign Ministry*, mfa.gov.lk/cool_timeline/sri-lanka-ceylon-gains-independence/. Accessed 23 Sept. 2021.

⁶ “SRİ LANKA ÜLKE PROFİLİ.” *Ticaret.gov.tr*, 2021, ticaret.gov.tr/data/5eb6741413b8767e5c4b1fc9/Sri%20Lanka_2021.pdf.

⁷ “SRİ LANKA ÜLKE PROFİLİ.” *Ticaret.gov.tr*, 2021, ticaret.gov.tr/data/5eb6741413b8767e5c4b1fc9/Sri%20Lanka_2021.pdf.

görevli bakanlar, devlet başkanı tarafından başbakan ile gerçekleştirilen istişareler akabinde atanmaktadır⁸.

Önemli Siyasi Partiler: Parlamento’da Temsil Edilen Partiler:

Tablo2⁹

Ahila Ilankai Thamil Congress (AITC)	All Ceylon Makkal Congress (ACMC)
Eelam People's Democratic Party (EPDP)	Illankai Tamil Arasu Kadchi (ITAK)
Jathika Jana balawegaya (JJB)	Muslim National Alliance (MNA)
National Congress (NC)	Our Power of People Party (OPPP)
Samagi Jana Balawegaya (SJB)	Sri Lanka Freedom Party(SLFP)
Sri Lanka Muslim Congress (SLMC)	Sri Lanka Podujana Peramuna (SLPP)
Thamil Makkal Thesiya Kuttani (TMTK)	Thamil Makkal Viduthalai Pulikal (TMVP)
United National Party (UNP) (Ulusal Birlik Partisi)	

⁸ “Sri Lanka’nın Siyasi Görünümü.” *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, www.mfa.gov.tr/sri-lanka-siyasi-gorunumu.tr.mfa. Accessed 23 Sept. 2021.

⁹ <https://www.parliament.lk/members-of-parliament/political-parties>

Üyesi Olduğu Uluslararası Kuruluşlar:

Tablo 3¹⁰

Asya-Afrika Yasal Danışma Örgütü	AALCO
Asya İşbirliği Diyalogu	ACD
Asya Kalkınma Bankası	ADB
Güneydoğu Asya Ülkeleri Örgütü	ASEAN
Afrika'da Ekonomik Kalkınma için Arap Bankası	BADEA
Çok Sektörlü Teknik ve Ekonomik İş Birliği için Bengal Körfezi Ülkeleri Girişimi	BIMSTEC
Silahsızlanma Konferansı	CD
Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı (Gözlemci)	CICA
İngiliz Uluslar Topluluğu	Commonwealth
Kolombo Planı	CP
Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü	FAO
G-11	
G-15	
G-24	
G-77	
Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı	IAEA
Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası	IBRD
Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü	ICAO

¹⁰ <https://www.mfa.gov.tr/sri-lanka-kunyesi.tr.mfa>

Milletlerarası Ticaret Odası	ICC
Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Hareketi	ICRM
Uluslararası Kalkınma Birliği	IDA
Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu	IFAD
Uluslararası Finans Kurumu	IFC
Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu	IFRC
Uluslararası Hidrografi Örgütü	IHO
Uluslararası Çalışma Örgütü	ILO
Uluslararası Para Fonu	IMF
Uluslararası Denizcilik Örgütü	IMO
Uluslararası Mobil Uydu Örgütü	IMSO
Uluslararası Polis Teşkilatı	INTERPOL
Hükümetlerarası Oşinografi Komisyonu	IOC
Uluslararası Göç Örgütü	IOM
Parlamentolar Arası Birlik	IPU
Uluslararası Standartlar Örgütü	ISO
Uluslararası Telekomünikasyon Uyduları Örgütü	ITSO
Uluslararası Telekomünikasyon Birliği	ITU
Uluslararası Ticaret Birliği Konfederasyonu	ITUC
Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı	MIGA
Birleşmiş Milletler Batı Sahra'da Referandum Misyonu	MINURSO
Birleşmiş Milletler Haiti'de İstikrar Sağlama Misyonu	MINUSTAH

Birleşmiş Milletler Demokratik Kongo Cumhuriyeti Misyonu	MONUSCO
Bağılantısızlar Hareketi	NAM
Amerika Devletleri Örgütü (Gözlemci)	OAS
Kimyasal Silahların Yasaklanması Teşkilatı	OPCW
Daimi Tahkim Mahkemesi	PCA
Güney Asya Bölgesel İşbirliği Örgütü	SAARC
Güney Asya Müşterek Çevre Programı	SACEP
Şanghay İşbirliği Örgütü (Diyalog Ortağı)	SCO
Birleşmiş Milletler	UN
Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı	UNCTAD
Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü	UNESCO
Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü	UNIDO
Birleşmiş Milletler Lübnan Geçici Görev Gücü	UNIFIL
Birleşmiş Milletler Abyei için Geçici Güvenlik Gücü	UNISFA
Birleşmiş Milletler Güney Sudan Misyonu	UNMISS
Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü	UNWTO
Evrensel Posta Birliği	UPU
Dünya Gümrük Örgütü	WCO
Dünya Ticaret Birlikleri Federasyonu	WFTU
Dünya Sağlık Örgütü	WHO
Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü	WIPO

Dünya Meteoroloji Örgütü	WMO
Dünya Ticaret Örgütü	WTO

Devlet Başkanı: Gotabaya Rajapaksa

Resim¹¹

Gotabaya Rajapaksa, 20 Haziran 1949 yılında eski Kabine Başkanı D. A. Rajapaksa'nın oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Dokuz kardeşin beşincisi olan Rajapaksa'nın ağabeyi Mahinda Rajapaksa da başbakanlık görevini üstlenmiştir. Budist Sri Lankalı çocukların gittiği bir okul olan Kolombo'daki Annan Akademisi'nde eğitimini tamamladıktan sonra, 1971 yılında Sri Lanka Ordusu'na katılmıştır. Askerlik görevi sırasında Madras Üniversitesinden Savunma Çalışmaları alanında yüksek lisansını tamamlamıştır.

¹¹ "The President." Presidential Secretariat of Sri Lanka, www.presidentsoffice.gov.lk/index.php/the-president/. Nisan-Mayıs 2022 ayları arasında, Sri Lanka'da baş gösteren ekonomik ve siyasi kriz sebebiyle, devlet yönetiminde büyük değişiklikler olmuştur. Bu kitap içinde verilen devlet yöneticileri listesi, 2021 sonunda hazırlanmıştır.

Başbakan: Mahinda Rajapaksa

Mahinda Rajapaksa, 18 Kasım 1945 yılında eski Kabine Başkanı D. A. Rajapaksa'nın oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Kolombo Üniversitesinde hukuk eğitimi almıştır. 1970 yılında siyasete atılmıştır. Sri Lanka Demokratik Sosyalist Cumhuriyeti'nin 5. Cumhurbaşkanı olarak görev yapmıştır. Ülkeyi Tamil Eelam Kurtuluş Kaplanlarının (TEKK) teröründen kurtaran ulusal lider olarak tanınmaktadır. 21 Kasım 2019 tarihinden beri Sri Lanka Başbakanı olarak görevine devam etmektedir. Terörizmin yenilmesi ve ilerlemeyi vaat eden “Mahinda Kavramları’na” dayanan politikasıyla meşhurdur¹².

¹² Biography.” *Mahinda Rajapaksa - Official Website*, www.mahindarajapaksa.lk/biography/. Accessed 28 September 2021.

Dışışleri Bakanı: Gamini Lakshman Peiris.

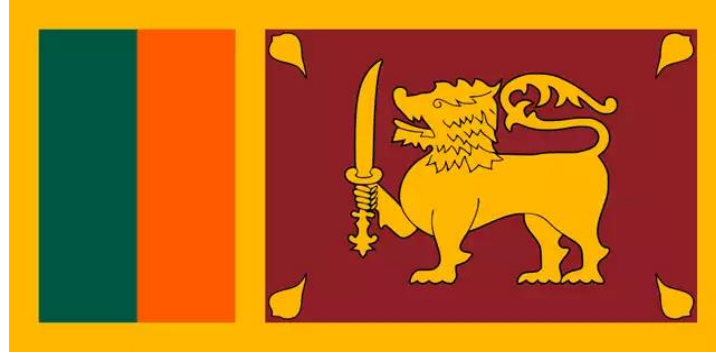

1946 yılında doğan Gamini Lakshman Peiris, Ceylon (Seylan) Üniversitesinde hukuk eğitimi almıştır. 1971 yılında Oxford Üniversitesi'nden doktora derecesini elde ettikten sonra, 1974 yılında Kolombo Üniversitesi'nden de ikinci doktorasını almıştır. Ülkenin çalkantılı olduğu bir dönemde üniversite rektör yardımcılığı yapan Peiris, Kolombo Üniversitesi'nde akademik ve idari görevlerde hizmet vermeye devam ederken, 1994 yılında siyasete atılmak üzere üniversitedeki görevinden istifa etmiştir¹³. 16 Ağustos 2021 itibariyle Dışışleri Bakanı olarak görevine

¹³ Selvakkumaran, N. "Professor Gamini Lakshman Peiris." *University of Colombo, Sri Lanka*, cmb.ac.lk/member/professor-gamini-lakshman-peiris/. Accessed 23 Sept. 2021.

başlayan Peiris, daha önceden de Eğitim Bakanı, İhracat Geliştirme ve Uluslararası Ticaret Bakanı, Adalet ve Anayasa İşleri Bakanı, Etnik İşler ve Ulusal Entegrasyon Bakanı gibi görevleri üstlenmişti¹⁴.

Sri Lanka Bayrağı:

Resim 2¹⁵

Resmî Dilleri: Seylanca (Sinhala), Tamilce.

Dinler:

Tablo¹⁶

Budist	Müslüman	Hindu	Hristiyan	Diğer
%70,2	%12,6	%9,7	%7,4	%0,1

Etnik Gruplar: Ülkenin %74'ü Sinhaladır. %18'lik dilimi Tamiller, %7'lik dilimi ise Müslümanlar oluşturmaktadır. %3'lük dilimde Burgherler vardır. Hollanda yönetimi döneminde Sri Lanka'da yaşayan Avrupalılara verilen isim olan Burgherlerin çoğunluğu Hristiyandır ve halen şehirlerde

¹⁴ "Foreign Minister." *Sri Lanka Foreign Ministry*, mfa.gov.lk/minister-of-foreign-relations/. Accessed 23 Sept. 2021.p.

¹⁵ "Flag of Sri Lanka." *Encyclopedia Britannica*, www.britannica.com/topic/flag-of-Sri-Lanka.

¹⁶ "2020 Report on International Religious Freedom: Sri Lanka." *United States Department of State*, 2020, www.state.gov/reports/2020-report-on-international-religious-freedom/sri-lanka/.

yaşamaktadırlar¹⁷. Sri Lanka'nın Sinhalalar gelmeden önceki yerlileri olarak kabul eden Veddaların sayısının ise 2.000 kadar olduğu düşünülmektedir¹⁸. Ayrıca Sri Lanka bayrağındaki yeşil dikey çizgi Müslümanları, turuncu kısmı Tamilleri ve bordo kısmı Sinhalaları temsil etmektedir. Bayrağı çevreleyen sarı şerit ise bütün bu farklı kültüre sahip grupların, bir arada uyum içinde yaşamasını vurgulamaktadır¹⁹.

Dünya Saati: UTC +5: 30

Uluslararası Telefon Kodu: +94

Coğrafi Konum: Hindistan'ın güneyinde Hint Okyanusu'nda yer alan Sri Lanka, Güney Asya'daki bir ada devletidir. Sri Lanka, bir ada ülkesi olduğu için kara komşusu bulunmamaktadır. Kuzeybatıda Mannar Körfezi ve Palk Boğazı yoluyla Hindistan'la, Güneybatıda ise Maldivler'le karasuları sınırı vardır²⁰. Coğrafi şeklinden ve konumundan dolayı eski dönemlerden beri "Hint Okyanusu'nun İncisi" olarak adlandırılmaktadır.

İklim: Sri Lanka, 5° 55' ile 9° 51' kuzey paralelleri ile 79° 42' ile 81° 53' güney boylamları arasında bulunmasından dolayı tropikal iklimdedir²¹. Adanın güney ve orta kesimlerinde yüksekliğin fazla olması, bölgelerdeki yağış yoğunluğunu ve dağılımını etkilemektedir. En yağışlı alanlar güneybatıdaki dağ yamaçları ve Kolombo'nun bulunduğu kıyı bölgesidir. En kurak bölgeler ise kuzeybatı sahili (bkz. Mannar, Jaffna) ve güneydoğu sahilidir (bkz. Hambantota)²². Sri Lanka'da sıcak geçen yazların ardından muson mevsiminde şiddetli yağmur ve ılıman kışlar görülmektedir. Nisan ve Mayıs ayları, 32°C 35°C aralığında seyreden yüksek sıcaklıkları ile en sıcak aylardır. Kışın en düşük sıcaklıklar ise 8°C ile 23°C arasında değişmektedir²³.

¹⁷ "Sri Lanka - Ethnic Groups." *Countrystudies.us*, countrystudies.us/sri-lanka/38.htm.

¹⁸ "Sri Lanka." *Minority Rights Group*, minorityrights.org/country/sri-lanka/.

¹⁹ "Sri Lanka National Flag | History & Facts." *Flagmakers.co.uk*, flagmakers.co.uk/buy-flags/sri-lanka/.

²⁰ "SRİ LANKA ÜLKE PROFİLİ." Ticaret.gov.tr, 2021, ticaret.gov.tr/data/5eb6741413b8767e5c4b1fc9/Sri%20Lanka_2021.pdf.

²¹ „Climate of Sri Lanka." *Www.meteo.gov.lk*, www.meteo.gov.lk/index.php?option=com_content&view=article&id=94&Itemid=310&lang=en&lang=en.

²² "Sri Lanka Climate: Average Weather, Temperature, Precipitation, Best Time." *Climatestotravel.com*, 2016, www.climatestotravel.com/climate/sri-lanka.

²³ "Sri Lanka - Climate Data and Average Monthly Weather." *Weather Atlas*, www.weather-atlas.com/en/sri-lanka-climate#climate_text_1. Accessed 23 Sept. 2021.

Ortalama Yaşam Süresi:

Tablo²⁴

Kadın	Erkek
80	73

Doğurganlık Hızı: 2,2²⁵

Sri Lanka Ekonomisi

Para Birimi: Sri Lanka rupisi. Kısaltması: LKR, sembolü İngilizcede Rs, Seylancada රු' dır²⁶.

1 ABD doları= 199,53 LKR'ye tekabül etmektedir²⁷ (23.09.2021 günü kuruna ait veridir.)

GSYİH: 83.976 milyar dolar (2019).

Kişi Başına Düşen Milli Gelir: 3.682²⁸

Enflasyon Oranı: %6,2²⁹

İşsizlik Oranı: %4,1³⁰

İş Gücü: 2019 yılında Sri Lanka Ticaret Bakanlığı'nın yayınladığı iş gücü raporuna göre, ülkede 15 yaş üstü toplam çalışan nüfus 8,5 milyon olarak belirlenmiştir. Bunlardan 5,5 milyonu erkek, 3,03 milyonu ise kadınlardan oluşmaktadır³¹.

²⁴ "Life Expectancy at Birth, Total (Years) - Sri Lanka | Data." *Data.worldbank.org*, 2020, data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN?locations=LK.

²⁵ "Fertility Rate, Total (Births per Woman) - Sri Lanka | Data." *Data.worldbank.org*, 2020, data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN?locations=LK.

²⁶ "About: Sri Lankan Rupee." *Dbpedia.org*, dbpedia.org/page/Sri_Lankan_rupee. Accessed 23 Sept. 2021.

²⁷ "XE: Convert USD/LKR. United States Dollar to Sri Lanka Rupee." *www.xe.com*, www.xe.com/currencyconverter/convert/?Amount=1&From=USD&To=LKR. Accessed Sept. 23AD.

²⁸ "GDP per Capita (Current US\$) - Sri Lanka | Data." *Data.worldbank.org*, 2020, data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=LK.

²⁹ "Inflation, Consumer Prices (Annual %) - Sri Lanka | Data." *Data.worldbank.org*, 2020, data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG?locations=LK.

³⁰ "Sri Lanka Country Profile." *Worldbank.org*, 2020, databank.worldbank.org/views/reports/reportwidget.aspx?Report_Name=CountryProfile&Id=b450fd57&tbar=y&d=d=y&inf=n&zm=n&country=LKA.

³¹ "Sri Lanka Labour Force Survey." *Statistics.gov.lk*, 2019, www.statistics.gov.lk/LabourForce/StatisticalInformation/AnnualReports/2019.

Sri Lanka'nın İhracatında Başlıca Ülkeler (Dolar)

Tablo³²

Yıllar	2016	2017	2018	2019	2019 Payı
ABD	2,79 milyar	2,94 milyar	2,75 milyar	2,8 milyar	24,03
İngiltere	1,01 milyar	1,01 milyar	817 milyon	850 milyon	7,3
Hindistan	814 milyon	799 milyon	1.3 milyar	974 milyon	8,37
Almanya	570 milyon	619 milyon	832 milyon	837 milyon	7,2
İtalya	412 milyon	503 milyon	511 milyon	474 milyon	4,07

Sri Lanka'nın İthalatında Başlıca Ülkeler (Dolar)

Tablo³³

Yıllar	2016	2017	2018	2019	2019 Payı
Çin	4,25 milyar	4,8 milyar	4,26 milyar	4,08 milyar	23,01
Hindistan	4,03 milyar	4,54 milyar	4,57 milyar	4,23 milyar	23,09
Singapur	1,17 milyar	1,6 milyar	1,75 milyar	1,18 milyar	6,64
Birleşik Arap Emirlikleri	1,02 milyar	1,53 milyar	963 milyon	1,06 milyar	5,97
Japonya	825 milyon	959 milyon	1,19 milyon	607 milyon	3,43

Sri Lanka'nın Başlıca İhracat Kalemleri: Örme giyim eşyası ve aksesuarları, hazır giyim ve tekstil, kahve, çay ve baharatlar³⁴.

Sri Lanka'nın Başlıca İthalat Kalemleri: Petrol ve yağlar (ham petrol hariç), nükleer reaktörler ve kazanlar, demiryolu ve tramvay satışlarıdır³⁵.

³² "Sri Lanka (LKA) Exports, Imports, and Trade Partners | OEC." *OEC - the Observatory of Economic Complexity*, oec.world/en/profile/country/lka?compareExports0=comparisonOption5&yearSelector1=exportGrowthYear22&yearSelector2=importGrowthYear25.

³³ "Sri Lanka (LKA) Exports, Imports, and Trade Partners | OEC." *OEC-the Observatory of Economic Complexity*, oec.world/en/profile/country/lka?compareExports0=comparisonOption5&yearSelector1=exportGrowthYear22&yearSelector2=importGrowthYear25.

³⁴ "Sri Lanka'nın Ekonomisi." *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 2019, www.mfa.gov.tr/sri-lanka-ekonomisi.tr.mfa.

³⁵ "Sri Lanka'nın Ekonomisi." *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 2019, www.mfa.gov.tr/sri-lanka-ekonomisi.tr.mfa.

Türkiye ve Sri Lanka İkili Ticari ve Ekonomik İlişkiler

Tablo³⁶

Türkiye-Sri Lanka	Türkiye'nin İhracatı	Türkiye'nin İthalatı
2016	2016 51,6 milyon dolar	105,1 milyon dolar
2017	70,9 milyon dolar	113,8 milyon dolar
2018	119,0 milyon dolar	100,6 milyon dolar
2019	79,5 milyon dolar	97,8 milyon dolar

Sri Lanka'ya Başlıca İhraç Ürünlerimiz: Demir-çelik, tekstil elyafı ve mamulleri, elektrikli makine ve cihazlardır³⁷.

Sri Lanka'dan Başlıca İthal Ürünlerimiz: Giyim eşyası ve aksesuarları, kahve, çaydır (Ülkemiz 2017 yılında Sri Lanka'nın en çok çay ihraç ettiği ülke olmuştur³⁸).

Türkiye-Sri Lanka Siyasi İlişkileri

Türkiye, 1948 yılında bağımsızlığını ilan etmesinin akabinde Sri Lanka ile diplomatik ilişkiler kuran beşinci ülkeydi³⁹. Yeni Delhi Büyükelçiliğimiz Sri Lanka'ya akredite edilmiştir. Benzer şekilde Sri Lanka da Tel Aviv Büyükelçiliğini Türkiye'ye akredite etmiştir. Sri Lanka'nın Ankara Büyükelçiliği 2012 yılında faaliyete başlamışken, Kolombo Büyükelçiliğimiz ise 2013 yılında açılmıştır. Mevlüt Çavuşoğlu'nun Haziran 2016 tarihinde gerçekleştirmiş olduğu ziyaret, Türkiye tarafından Sri Lanka'ya Dışişleri Bakanı seviyesinde yapılan ilk ziyaret olmuştur⁴⁰.

³⁶ “Sri Lanka Demokratik Sosyalist Cumhuriyeti.” *Ankara Ticaret Odası*, 2019, www.atonet.org.tr/Uploads/Birimler/Internet/Alt%20Tan%C4%B1t%C4%B1m/2020-08-20-%C3%9Clke%20Raporlar%C4%B1/Sri%20Lanka.pdf.

³⁷ “Sri Lanka Demokratik Sosyalist Cumhuriyeti.” *Ankara Ticaret Odası*, 2019, www.atonet.org.tr/Uploads/Birimler/Internet/Alt%20Tan%C4%B1t%C4%B1m/2020-08-20-%C3%9Clke%20Raporlar%C4%B1/Sri%20Lanka.pdf.

³⁸ “Sri Lanka Demokratik Sosyalist Cumhuriyeti.” *Ankara Ticaret Odası*, 2019, www.atonet.org.tr/Uploads/Birimler/Internet/Alt%20Tan%C4%B1t%C4%B1m/2020-08-20-%C3%9Clke%20Raporlar%C4%B1/Sri%20Lanka.pdf.

³⁹ “Milestones – Foreign Ministry – Sri Lanka.” *Sri Lanka Foreign Ministry*, mfa.gov.lk/milestones/. Accessed 23 Sept. 2021.

⁴⁰ “Türkiye - Sri Lanka Siyasi İlişkileri.” *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, www.mfa.gov.tr/turkiye-sri-lanka-siyasi-iliskileri.tr.mfa. Accessed 23 Sept. 2021.